

KLIO

Revija študentk in študentov zgodovine

XXI, 2

December 2022

Glasilo društva študentov zgodovine

Mesec izida: december 2022

Izdajatelj: Društvo študentov zgodovine – ISHA Ljubljana

Sedež uredništva: ISHA – Ljubljana, Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2,
1000 Ljubljana

Spletno mesto: ishaljubljana.weebly.com

Elektronski naslov: revija.klio@gmail.com

Letnik in številka: 21/ št. 2

ISSN: 1408-9661

Naklada: 100

Odgovorni urednik: Zala Kren

Uredniki: Enej Lovrečič, Nina

Ošep, Brina Kotar, Beno

Brečevič, Žiga Pinter, Gabrijela

Račić

Lektoriranje angleščine: Enej Lovrečič

Oblikovanje naslovnice: Nina Ošep

Oblikovanje loga: Liza Jerončič

Tisk: Birografika BORI d.o.o.

FB:

Spletna stran:

Kazalo

Andreja Jug, Zgodovinopisna problematika obravnave identitete in odnosov med elitami beneške Krete med letoma 1204 in 1363	4
Miha Slatnar, Alarik, prijatelj in sovražnik Rima	14
Luka Kokalj, Konstantinova darovnica	21
Gregor Gartner, Uršulinska notranja šola v Škofji Loki v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno	31
Neva Accetto Vranac, (Ne)zdrava doza monarhonostalgije	39
Žiga Pinter, Drava kot mejna reka med Salzburgom in Oglejem v Panoniji (796/803) in v Karantaniji (811)	41
Julija Šuligoj, Sovražni govor v slovenskem časopisju začetek 20. stoletja: primerjava sovražnega govora v poročanju časopisov Slovenec in Slovenski narod o deželnozborskih volitvah decembra 1913	52
Neža Lukančič, Dubrovniški zlatarji in reprezentacija plemstva preko dekorativnih izdelkov v zgodnjem novem veku	61
Erik Sever, Prisotnost malarije na evropskih tleh v antiki in srednjem veku	74
Enej Lovrečič, Ozemeljska razdelitev turškega imperija na Bližnjem vzhodu	84
Boštjan Horvat, Politične stranke pri nas 1990 – 2020	94
Elektra Katarina Korošec, The Influence of Media in the 20th Century: Infotainment as a Political Resource	105
Brina Kotar, Marijanski kult in ženske v slovenskem katoliškem časopisju prve polovice 20. stoletja	114
Nina Ošep, Interpretacija konflikta v vikariatu Svetega Egidija, danes župniji Št. Ilj v Slovenskih Goricah	124

Andreja Jug

Zgodovinska problematika obravnave identitete in odnosov med elitami beneške Krete med letoma 1204 in 1363

Izveček

Članek obravnava identiteto dveh elit, grško-bizantinsko ter beneško, v obdobju od leta 1204, ko je otok Kreta prišel iz bizantinske vlade pod beneško nadoblast, pa vse do upora Svetega Tita leta 1363. Članek v tem kontekstu skuša predstaviti, na kakšne načine sta te dve eliti prihajali v stike v začetnih obdobjih beneške prisotnosti. Poudarek bo torej na prebivalstvu, njegovi identiteti ter odnosu med posameznima skupinama, ki sta se formirali na otoku. Osrednje vprašanje članka se osredotoča na historiografska vprašanja ter skuša osvetliti zgodovinsko problematiko, na katero lahko naletimo pri raziskovanju beneško-kretskega odnosa.

Ključne besede: beneška elita, grška pravoslavna elita, identiteta, zgodovinska problematika.

Abstract

The article deals with the identity of two elites, the native Greek-Byzantine and Venetian, in the period from year 1204, when the island Crete came from the Byzantine rule under the Venetian influence, until the rebellion of Saint Titus in year 1363. In this context the article tries to show in what ways these two elites came into contact during the initial periods of the Venetian presence. The focus will therefore be on the population, its identity and the relationship between the two individual groups that formed on the island. The main question focuses on historiographical questions and tries to clarify the historiographical issues that can be encountered when researching Venetian-Cretan relations.

Key words: Venetian elite, Greek-Orthodox elite, identity, historiographical issues.

Srednji vek je bilo obdobje beneške trgovske dominacije na sredozemskem območju. S postopnim širjenjem svojih trgovskih povezav ter vzpostavljanjem postojank po Sredozemlju, so beneški trgovci naposled prišli v stik tudi z grško-bizantinskim svetom. Eden pomembnejših prelomov v beneškem trgovanju se je zgodil leta 1204, ko so si s sodelovanjem v četrtem križarskem pohodu Benečani zagotovili pomembne postojanke na območjih začasno razkovanega Bizantinskega cesarstva, med katerimi je bila tudi Kreta. Čeprav so si Benečani območje Krete zagotovili z namenom, da bi vzpostavili in utrdili trgovske povezave, so bili hkrati primorani otok nadzorovati, da so ga lahko držali trdno v svojih rokah ter tako omogočili neovirano trgovanje.¹ Vendar je kontrola Krete ustvarila zahtevne administrativne in obrambne odgovornosti, poleg tega pa so Benečani pod okrilje svoje oblasti dobili grške prebivalce, ki niso bili vedno naklonjeni sodelovanju z novimi gospodarji. Vredno je poudariti, da uporabljena etnična oznaka Grki v članku ni uporabljena kot oznaka modernega grškega naroda, ampak je uporabljena v kontekstu srednjega veka – torej gre za kretske lokalno pravoslavne prebivalstvo, ki je spadalo pod ekumenski patriarhat ter živelo pod bizantinsko oblastjo do leta 1204. Prebivalci, ki so prej živeli pod bizantinsko oblastjo, so novo beneško nadvlado sprejeli s precejšnjim negodovanjem. A za Benečane so trgovske koristi pretehtale težave z administracijo novih ozemelj ter nezadovoljstvo lokalnega pravoslavnega prebivalstva.² Ob prihodu novega

¹ Malik, *From Venice to Byzantium and Back: Relations Between Venetians and Greeks, 1200-1600*, 22.

² Malik, *From Venice to Byzantium and Back*, 24.

oblastnika se je torej spremenila ekonomska kot tudi socialna podoba otoka, ki so mu Benečani vladali od leta 1204 do 1669. Značilno za Kreta je, da sta se tekom beneške vlade oblikovali dve eliti, med katerima je nemalokrat prihajalo do trenj. Na eni strani se je vzpostavila skupina katoliških beneških kolonistov, na nasprotni strani pa ji je stala pravoslavna staroselka grška elita. Zaradi trenj med njima, kot tudi nezadovoljstvom nad novimi latinskimi oblastniki, je Kreta bila območje številnih uporov. Vsaka beneška kolonija se je razlikovala po velikosti, dostopnosti in kapaciteti virov kot tudi v politiki Benečanov do lokalnega grškega prebivalstva.³ Kreta je imela velik strateški pomen, zato so Benetke ubrale politiko strogega nadzora za ceno zadovoljstva tamkajšnjih staroselcev. Otok je bil eden izmed najbolj strogo nadzorovanih kolonij, ne le zaradi svoje velikosti in naravnih virov, ampak tudi zaradi svoje lege, zaradi katere je deloval kot vmesna postojanka med zahodnim Sredozemljem in Levantom ter kot vmesna točka med Črnim morjem in Afriko. Da so lahko Benečani izkoristili strateško prednost Krete, njeno bogastvo, agrarne potenciale ter hkrati kontrolirali uporno lokalno prebivalstvo, so vzpostavili strog vojaški sistem, s čimer so vplivale na tam živeče staroselce.⁴ Od vseh beneških kolonij je bila Kreta največja ter posledično imela tudi največje število grškega prebivalstva.⁵

Čeprav so formalno Benetke Kreta osvojile leta 1204, so si popolno oblast otoka zagotovile šele leta 1211 ter vzpostavile sistem, ki je v veliki meri slonel na matici. Katoliško vero so razglasili za uradno religijo, okrepili mestna obzidja ter zgradili cerkve za katoliško bogoslužje. Glavno mesto Chandax je kmalu dobilo novo ime latinskega izvora, Candia, latinščina pa je zamenjala prejšnjo grščino kot uradni jezik otoka. Prav tako je bilo lokalno prebivalstvo popolnoma izključeno iz sodelovanja v administraciji ter upravljanju Krete, čeprav, kot bomo videli v nadaljevanju, se bo situacija v naslednjih desetletjih nekoliko spremenila. Leta 1211 je tako na Kreta prišla prva skupina 152 beneških kolonistov, imenovani *feudati*. Njihova naloga je bila jasna: prevzeti nadzor nad Kreta, zadušiti morebitne odpore ter se organizirati na način, ki bo zagotavljal njihov obstoj na dolgi rok. V zameno so jim bile zagotovljene dedne posesti na podeželju kot tudi posestva v glavnem mestu, ki so prej pripadala mogočnim grškim pravoslavnim zemljiškim posestnikom, novi prišleki pa so prav tako bili obvezani vojaško braniti Kreta.⁶ Rezidence v urbanih središčih so bile odvzete grški aristokraciji ter so bile dodeljene beneškim kolonistom, enako usodo pa je doletela pravoslavna Cerkev, katere posesti so prišle v roke katoliške Cerkve.⁷ Najzgodnejši vir, ki priča o procesu tega beneškega prihoda na Kreta, je dokument imenovan *Concessio Crete*, ki je nastal tekom prve kolonizacijske ekspedicije, ter odraža skrb Benčanov glede distribucije zemlje ter administracije otoka. Dokument potrjuje, da so se Benetke zavedale pomembnosti vprašanja zemljiškega lastništva ter prevladujočih razmer na otoku. Iz dokumenta je tudi razvidno, da so se Benetke zavedale znatnega števila vplivnih grških zemljiških posestnikov, ki bi v prihodnosti utegnili biti grožnja beneškemu gospodarjenju otoka. Zato je bil ambiciozen in pravzaprav nedosegljiv načrt, ki ga vsebuje dokument, te ljudi marginalizirati. To je tudi čas nemirov med kretskimi Benečani ter grškim prebivalstvom, ki so sedaj na silo skušali nazaj pridobiti nekdanje položaje ter ponovno prodreti med vrste kretskih zemljiških posestnikov.⁸ Zgodovino Krete tako zaznamujejo številni upori, ki so na začetku imeli značaj spopada dveh elit, kasneje, ko pa so se na otoku že pojavile generacije, rojene na otoku ter imele interese, ki so se vezali

³ Malik, *From Venice to Byzantium and Back*, 25.

⁴ Georgopoulou, »Late Medieval Crete and Venice: an Appropriation of Byzantine Heratige,« 481.

⁵ Malik, *From Venice to Byzantium and Back*, 25–27.

⁶ Prav tam, 27.

⁷ Georgopoulou, »Late Medieval Crete and Venice,« 481.

⁸ Charalambos, »Land and Landowners in the Greek Territories under Latin Dominion, 13th–14th Centuries,« 93–94.

neposredno nanj, pa so s procesom medsebojnega vplivanja ter integracije tudi sami upori dobili nekoliko drugačen značaj.

Upori

Na Kreti je v času beneške prisotnosti izbruhnilo okoli 27 uporov ali zarot, med katerimi bomo omenili le najpomembnejše med obdobjem 1204 in 1363. Prvi se je zgodil že leta 1212 z vstajo bratov Hagiostephanites, ki ga je najverjetneje povzročil prihod beneških kolonistov ter razlastitev grških plemičev ter pravoslavne Cerkve.⁹ Naslednji pomembnejši upori enakega značaja, ki so odražali trenje med dvema elitama, so sledili še leta 1217, 1261 in 1282.¹⁰ Leta 1363 pa je sledil t. i. upor Svetega Tita. Pri tem uporu pride do spremembe, saj je bil posledica ne le grškega, ampak tudi beneškega nezadovoljstva. Kretska beneška elita je bila nezadovoljna zaradi višjih davkov, ki jih je nalagala matica ter zaradi občutka, da sodi v drugorazredni rang v primerjavi z beneško aristokracijo v matični republiki.¹¹ Upor je izbruhnil, ko so bili napovedani novi davki za ladijska popravila v pristaniščih. Beneška elita, ki se je prvič povezala z grškim prebivalstvom ter aristokracijo, se je uprla, odpravila beneška oblastva na Kreti ter razglasila Kreto za neodvisno državo po imenu Republika Svetega Tita. Uporniki so prav tako obljubili enakopravnost katoliške ter pravoslavne vere. Vendar, ko je republika na otok poslala svoje ladje, je bil upor hitro zatrt, pobudniki kaznovani, elite pa so ponovno morale zapriseči zvestobo Beneški republiki.¹²

Takoj v začetnem obdobju kretske kolonizacije se je torej vzpostavila socialna delitev dveh skupin na etnično-religiozni podlagi ter z njo povezani ideologiji. Na Kreti se je vzpostavila nova, beneška katoliška elita, ki je stala na sproti pravoslavnemu grškemu prebivalstvu. Trenja ter delitev teh dveh skupin, ki je bila zlasti v prvem stoletju beneške vlade dokaj ostro razmejena, pa so se odražala na več področjih, ki so jih prebivalci smatrali za sestavne dele svoje specifične identitete, ki ločijo njihovo skupnost od druge skupine. Da lahko razumemo odnose med njima pa moramo najprej razumeti, kako so prebivalci Krete razumeli lastno identiteto, na podlagi katerih kriterijev so se pravzaprav identificirali ter katere so poudarjali kot specifične za skupnost, kateri so pripadali.

Cerkev in jezik

Ena izmed najbolj spornih zadev, ki so se nanašale na identiteto prebivalstva kot tudi na odnos med beneškimi prišleki in pravoslavni Grki, je bilo vprašanje vere ter sam odnos do nje. *Concessio Crete* je vseboval le dva kratka paragrafa, ki se posvečata vprašanju cerkve ter prebivalcev, kljub temu pa je dokument zakoličil temelje za nadaljnje konflikte med obema skupinama. V njem je bilo namreč določeno, da bodo pravoslavna Cerkev in njeni duhovniki obdržali status quo, vendar bo njihovo premoženje dano na razpolago novi vladi, ki bo z njim upravljala, kakor se ji bo zdelo najbolj primerno.¹³ Beneška in grška elita sta sicer obe pripadali krščanski veri, vendar sta ena drugo videli shizmatično in do neke mere celo heretično, prav tako pa je med njima prihajalo do globokega nestrinjanja glede cerkvene avtoritete.¹⁴ Grško prebivalstvo je videlo ter obravnavalo zahodno krščanstvo kot vero, ki je vezana izključno na papeža ter je stala v nasprotju z doktrinami vzhodne bizantinske Cerkve, za Benečane pa je pravoslavje predstavljalo potencialni duhovni vzrok za uporništvo ter morebitno združevalno silo lokalnega odpora proti novo nastali beneški eliti na otoku. Da bi take situacije preprečili je republika sprejela ukrepe, ki so preprečevali kakršni koli kontakt med grškimi kleriki na Kreti

⁹ Detokaris, *History of Crete*, 172–173.

¹⁰ Prav tam, 180.

¹¹ Prav tam, 187.

¹² Prav tam, 189.

¹³ Prav tam, 78.

¹⁴ McKee, *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*, 104.

in patriarhom v Konstantinoplu. Pravoslavna cerkev na Kreti je prišla pod jurisdikcijo tamkajšnjega latinskega nadškofa, medtem ko so pravoslavni škofi, ki so imeli tesne vezi s Konstantinoplom ter velik vpliv nad lokalnim prebivalstvom, bili izgnani iz otoka, prav tako pa so Benečani strogo omejevali število grških duhovnikov.¹⁵ Cerkvene omejitve s strani Benečanov so vsekakor sprožile nezadovoljstvo ter so bile eden od razlogov za številne upore kar kaže na dejstvo, da je religija igrala eno izmed najpomembnejših vlog v odnosu med skupinama saj je bila pomemben kriterij, ki so ga prebivalci obravnavali kot etnični pokazatelj¹⁶.

Jezik je še en element, ki je v sodobni literaturi pogosto poudarjen, preko katerega naj bi se manifestirala ločnica med latinsko in grško kulturno sfero. Že sama številčnost grško govorečega prebivalstva je dajala prednost grškemu jeziku ter kulturi pred vodilno manjšinsko beneško elito. Vendar kljub temu, da je bila latinska skupnost majhna, je bil njen kulturni doseg v urbanih mestih dokaj znaten. To je posledica dejstva, da je skupnost v svojih rokah držala administrativne pozicije, zato je jezik Benečanov postal jezik uprave in sodnih organov na Kreti, prav tako pa je na ukoreninjenje beneškega jezika in kulture vplival pritok migrantov, uradnikov in trgovcev iz matične republike.¹⁷ Vseeno pa se v primeru Krete in vprašanju jezika kot etničnega kriterija pojavljajo nekateri problemi, ki jih je vredno izpostaviti. Jezik v vsakodnevem življenju ni bil strogo vezan na katerokoli skupino. Že sami prebivalci Krete niso smatrali dva jezika kot nekaj, kar bi kazalo pripadnost posameznika k eni ali drugi skupnosti. Mnogi prebivalci beneškega porekla, zlasti kasnejše generacije rojene na Kreti, so namreč govorile grščino kot prvi jezik, nekoliko manj Grkov pa je znalo italijansko, saj je poznavanje jezika imelo prednosti pri trgovskih poslih.¹⁸ Na jezik so ljudje torej gledali s praktičnega vidika, zato bi bilo problematično če bi trdili, da je določal posameznikovo identiteto ali pripadnosti, kot je to značilno za moderno dobo.

Kako naj torej sploh obravnavamo identiteto kretskega ljudi v kontekstu srednjega veka? Ljudje so svojo skupino ter sebe res dojemali kot specifično ter ločeno od druge na podlagi objektivnih kriterijev, vendar kot smo videli na primeru jezika, to ne drži vedno. Ali je torej sploh korektno, da objektivne kriterije poudarjamo kot edine pokazatelje pripadnosti, kljub temu, da so jih takratni ljudje tudi sami dojemali kot lastnosti, specifične za skupino, kateri so pripadali? Vprašanje identitete ter njena spremenljivost je kompleksno, zato je bilo deležno mnogo študij, ki so se spopadale s tovrstnimi problemi.

Identiteta

Z vprašanjem identitete kretskega prebivalstva se najboljšeje ukvarja avtorica Sally McKee v svojem delu *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*. Avtorica trdi, da so religija, jezik, običaji in vera v skupno poreklo glavni faktorji, ki določajo prepričanje skupine ljudi, da pripadajo eni etnični skupnosti. Vse to so namreč kriteriji za katere avtorica sklepa, da bi jih takratni ljudje tudi sami poudarili, če bi hoteli izpostaviti svoje beneško oziroma grško poreklo.¹⁹ Treba pa je tudi poudariti, da je stroga linija bila značilna še posebej za začetno obdobje, saj so se novi oblastniki aktivno trudili ohranjati ter celo poudarjati etnično razdelitev obeh skupin.²⁰ Trud oblasti za ohranjanje ločnic so se sicer nadaljevali tudi v kasnejšem obdobju, čeprav te niso bili vedno uspešni. Želja po ohranjanju dveh skupin ločeno ena od druge je izhajala iz prizadevanja malo številčnih kretskega Benečanov, da ne bi prihajalo do stapljanja z večinskim grškim prebivalstvom, ki je na otoku predstavljalo kar 99,5% celotne

¹⁵ Georgopoulou, "Late Medieval Crete and Venice" 481.

¹⁶ McKee, *Uncommon Dominion*, 114–115.

¹⁷ Prav tam, 115.

¹⁸ Prav tam, 115.

¹⁹ Prav tam, 101–102.

²⁰ Prav tam, 124.

populacije.²¹ Sicer je do tovrstnih prizadevanj prihajalo ves čas, vendar niso bila vedno uspešna. Obe skupini sta namreč na otoku sobivali, tako da je skozi čas vsekakor prihajalo do medsebojnih kulturnih vplivov, postopne delne integracije kretskih Benečanov ter stikov med pripadniki obeh elit. To nakazuje primer iz leta 1302, ko se je skupina beneških feudatorjev pritožila vojvodi Candie, da “grške barabe” pridobivajo v svojo last zemljo, kot tudi sedeže v Velikem svetu na Kreti. Dve leti kasneje je tako bil sprejet sklep, ki je tovrstno prakso grškemu prebivalstvu prepovedoval, vendar se je 54 let kasneje skupina beneške elite ponovno pritožila z nezadovoljstvom nad “domorodno” (*personae indigenae*) prisotnostjo v Velikem svetu. Vendar kljub pritožbam kretskih Benečanov imamo podatke, da so med letoma 1357 in 1364 sedeže v Velikem svetu držali posamezniki, ki so prihajali iz kar sedem različnih družin grškega porekla.²² Torej, prizadevanja po ločitvi vladajočih od vladanih so bila stalno prisotna ter uspešnejša v začetnem obdobju beneške vladavine, vendar pa je postopoma prihajalo do prodora grške elite v oblastne funkcije.

Na dejstvo, da skupini ne moremo obravnavati kot popolnoma segregirani eliti, med katerima ni prihajalo do stikov, nam potrjujejo še podatki o nezakonskih otrocih, med beneško elito ter grškimi služabnicami. Po raziskavah avtorice Sally McKee pravzaprav to ni bila nenavadna ali nezasišana praksa. Prav tako pa te nezakonski otroci niso bili izobčeni iz družbe, ampak so očetje neredko skrbeli za njih, v nasprotnem primeru pa so imeli pravico do podpore s strani oblastnih organov.²³ Prav tako so znani primeri medsebojnih porok. Prva koncesija, podeljena s strani Beneške republike, ki je dopuščala poroko med beneško prebivalko in grškim plemičem, je dokumentirana leta 1272, vendar pa je v splošnem še vedno veljalo, da so zakoni med obema skupinama prepovedani.²⁴ Kljub uradni prepovedi pa je vseeno prihajalo do zakonskih zvez med obema elitama. Beneška država je sicer kljub vsem odlokom z velikim nezadovoljstvom čez čas to prakso vseeno delno dopuščala, saj je na ta način povečala število beneške elite na otoku.²⁵ Med-zakonske zveze, čeprav uradno prepovedane ter ne vzpodbujene s strani matice, so torej vseeno obstajale, kar je še dodatno vplivalo na dejstvo, da so meje med obema elitama čez čas postajale vse bolj zabrisane zaradi medsebojnih vplivov. Še več, obe skupini na Kreti sta si delili čaščenje istega svetnika, Svetega Tita, kot tudi čaščenje skupne ikone Device Mesopanditise (Virgin Masopanditissa).²⁶

Tukaj si potem lahko upravičeno postavimo vprašanje, kakšnega značaja so torej vsi opisani upori, ki so izbruhnili na Kreti? Na eni strani imamo dve eliti, vsaka od njiju s svojimi značilnostmi, na podlagi katerih se ločita ena od druge ter se zaznavata kot specifični skupnosti, ki se med seboj razlikujeta. Med njima naj bi tako prihajalo do konstantnih trenj, sploh zaradi izrinjanja Grkov iz sodelovanja v oblastni upravi, kar naj bi po mnenju mnogih avtorjev bil primaren vzrok za upore, ki so torej imeli značaj “Grki proti Benečanom”. Vendar kljub temu smo uspeli pokazati, da so vseeno pripadniki obeh elit med seboj prihajali v stike, se v nekaterih primerih celo poročali, imeli skupne svetnike in ikone ter bili večjezični. Skozi čas naj bi se tako z stapljanjem in medsebojnim vplivanjem obeh elit ustvarila specifična kretska družba. Tudi sami avtorji, ki so se ukvarjali z vprašanjem kretske družbe in njene identitete ter kretskimi upori, niso uspeli doseči konsenza glede tega vprašanja. McKee trdi, da bi lahko upor Svetega Tita smatrali za enega izmed pokazateljev spremenjenega odnosa med obema skupinama, saj se je beneška elita zaradi svojega nezadovoljstva nad politiko matice povezala z grško elito ter skupaj celo razglasili neodvisno državo. Na točki, ko je nezadovoljstvo s politiko matice

²¹ Tsougarakis, »Venetian Crete and the Myth of Novel Ideas,« 50.

²² McKee, *Uncommon Dominion*, 102–103.

²³ Prav tam, 83–84.

²⁴ Prav tam, 72.

²⁵ Prav tam, 72.

²⁶ Georgopoulou, »Late Medieval Crete and Venice,« 483, 487.

doseglo svoj vrh, so mnogi pripadniki kretske beneške elite bili na otoku prisotni že dve ali tri generacije, so posledično bili že vpeti v kulturo, ki je bila tuja njihovim starim staršem, a sedaj bolj domača kot pa kultura matične Beneške republike. McKee zapiše: "*Kje so torej dokazi za etnični spor, ki je zanimal učenjake, ki so hoteli razložiti zgodovino Krete?*"²⁷ Kljub temu pa se nekateri avtorji ne strinjajo z njenimi ugotovitvami, da so etnična trenja v tem času postala že popolnoma irelevantna. Na primer, v knjigi avtorica citira vir beneškega zgodovinarja Lorenza De Monacisa, ki je opisal upor Svetega Tita, v katerem prikaže moment umora beneškega plemiča Andrea Cornerja, ki ga je ubil grški upornik, ki je rekel: "*Zaprisegel sem, da nam bom prinesel svobodo ter izkoreninil vaše shizmatične načine iz otoka, ki je naša dediščina!*"²⁸, prav tako pa navede citat grške ženske, ki je preklinjala grškega plemiča, ki se je boju pridružil kretskim Benečanom: "*Zakaj si zapustil nas in svojo kri? Zakaj si odšel z Latini? Oh, kako si želim, da bi v rokah držala oči vseh Latinov ter oči tistih, ki so se jim pridružili!*"²⁹ Te zapisi očitno nakazujejo, da etnična trenja tudi v uporuh Svetega Tita niso popolnoma zanemarljiva, vendar avtorica teh momentov ne obravnava kot dokaz, da so etnična trenja bila vseeno do neke mere relevantna, oziroma zapise popolnoma zaobide, saj se niso skladali z njenimi prvotnimi predpostavkami. Avtorica prav tako zanemarja etnično komponento tudi pri obravnavi zgodnejših uporov. Trdi namreč, da so te bili upori posameznih grških aristokratskih družin, ki so želele nazaj svojo zemljo ter položaje v upravi, a da se te nikoli niso združile pod neko skupno iniciativo proti kretskim Benečanom ter da je uporom na splošno manjkala patriotska nota, na podlagi katere bi lahko trdili, da je šlo za trenja med dvema skupinama.³⁰ Tovrstne dileme ter različne interpretacije samih dogodkov, kot tudi odnosov med obema elitama, so tudi jedro zgodovinopisne problematike, ki se ukvarja z zgodovino beneške Krete.

Problematika v zgodovinopisju

V zadnjih letih se vse več študij posveča razširitvi polja raziskovanja kretske zgodovine v beneškem obdobju ter sintezi različnih pogledov na zgodovino te dobe. Identiteta skupine ljudi ne nastane v izoliranem trenutku, ampak gre za dolg proces, ki se odvija znotraj kompleksnih zgodovinskih okoliščin. Tako je denimo nemogoče celostno razumeti identiteto kretskih prebivalcev v 14. stoletju, če ne poznamo socialne, administrativne ter ekonomske situacije zgodnejšega časa, prav tako pa ne moremo preučevati vprašanje identitete, če ne poznamo mentalitete družbe, katero preučujemo.

Tradicionalni pogledi zgodovinopisja, ki se ukvarjajo s kretsko družbo, poudarjajo dve monolitno strjeni antagonistični skupini, ki sta strogo zamejeni ter stojita ena nasproti druge. Razlogi za tako razumevanje izhajajo predvsem iz specifične interpretacije virov s strani učenjakov, saj se v zapisih uradnih organov, v katerih so se omenjala kakršnakoli trenja v koloniji, vedno pojavljajo etnične oznake. A kot smo prikazali v prejšnjih poglavjih so bili beneški prišleki do neke mere pod vplivom večinske grške kulture, kot je bilo poimenovanje svojih otrok z grškimi imeni, jezik, običaji itd. Čeprav so v prvem obdobju oblasti medskupinske poroke omejevale, je kasneje prihajalo do občasnih porok med beneškimi feudatorjem ter grškim plemstvom. Mešani zakoni so bili še pogostejši med običajnim prebivalstvom, čeprav je le to vlada zavračala. Glavni problem, ki se pojavi je vprašanje, kako uskladiti interpretacijo dveh različnih slik družbe, ki se pojavljata v virih, ter kako k temu pristopiti glede na to, da se je družba ter njena dinamika skozi čas spreminjala, medtem ko se je terminologija v virih, kot sta etnični oznaki Grk in Latin, obdržali.

Na to vprašanje skuša odgovoriti že omenjena avtorica Sally McKee, ki meni, da sami atributi, ki naj bi določali posamezno etnično skupino niso bili tako pomembni, saj so te skozi

²⁷ McKee, *Uncommon Dominion*, 160–161.

²⁸ Prav tam, 163.

²⁹ Prav tam, 176.

³⁰ Prav tam, 135.

čas tudi spreminjali, sploh pa če upoštevamo postopno integracijo beneške manjšine ter medsebojne kulturne vplive. Avtorica v tem primeru trdi, da so etnične oznake bile uporabljene s specifičnim namenom s strani vlade. Etničnost in kategorije, ki so iz nje izhajale, so bile po avtoričinem mnenju na prvem mestu orodje beneške države in šele na drugem mestu dejanska družbena realnost. Oblastni organi naj bi torej manipulirali s percepcijo družbe same. Pogled na etnično in narodno identiteto kot na ideološko orodje, namesto vse prodorne in onnipotentne realnosti, ki vlada nad družbo, pa lahko razložijo kontradiktornosti, ki se pojavljajo v virih. Mnogi prebivalci so imeli mešano poreklo, bili dvojezični ter so izkazovali mešane kulturne značilnosti ter običaje, zato avtorica pride do sklepa, da posameznikova “latinskost” oziroma “grškost” ni bila povsem arbitrarna, temveč je v večji meri šlo za politični konstrukt.³¹

Tukaj leži tudi ena od glavnih zgodovinske problematike: če sta na Kreti obstajali dve družbi, ki sta se opredeljevali z različnimi etničnimi imeni, ali je to dovolj zadovoljiva oziroma točna kategorizacija prebivalstva ali gre za preslikavanje sodobnega stanja na preteklost, kjer so ljudje uporabo etničnih imen uporabljali v drugačnem kontekstu, kot ga uporabljamo danes? Ali je torej pravilno, da skupini imenujemo z etničnimi imeni, ki se tudi sicer pojavljajo v virih čeprav vemo, da oznaki ne odražata družbene realnosti v času njenega obstoja? Odgovor na to dilemo bi lahko bil, da zgodovinarji snovi pristopajo z distanco ter da teme ne obravnavajo skozi sodobna merila moderne družbe, temveč da slednjo obravnavajo skladno s časom in prostorom, v katerem je ta živela.

Nekateri avtorji celotno dinamiko odnosov celo posplošujejo do mere, ki bi jo lahko označili za problematično. Kot primer navajam delo avtorice Rebecce E. Malik, ki v svojem delu, ki preučuje beneško-grške odnose trdi, je “*arogantnost*” ter “*kompleks superiornosti*” beneških prišlekov bil eden glavnih vzrokov za začetne napetosti med obema skupinama.³² Vendar tovrstnih trditev avtorica ne podkrepí z nobenimi konkretnimi dokazi, prav tako pa bi jih lahko označili za posplošene, saj niso deležni nobene dejanske poglobitve. V kolikšni meri je razlastitev pravoslavne Cerkve in grške aristokracije odraz arogance in v kolikšni meri je šlo za praktične odločitve, ki so Benečanom omogočile najučinkovitejši prevzem nadzora nad kolonijami? Na to vprašanje je težko odgovoriti, saj avtorica izrazov in tovrstnih izjav ni podrobneje objasnila.

Strokovna dela, ki se spopadajo s tovrstnimi problemi družbene identitete, pa so vseeno bila deležna recenzij ter kritik. Že prej omenjena Sally McKee, ki se je obsežneje ukvarjala z vprašanjem identitete ter problematiko pri njeni obravnavi, je zapisala: “*Osnovni metodološki problemi pestijo področje kretskih in beneških študij.*”³³ Avtorica meni, da so pri raziskovanju področja uporabljeni viri, ki nudijo izjemno ozek pogled na celotno družbo, ki pa so uporabljeni za podkrepitve posplošenih ugotovitev. Učenjaki naj bi torej po njenem mnenju bili pri svojem raziskovanju preveč selektivni ter vire interpretirali na nekritičen način, kar je razlog, da se je uveljavila izkrivljena predstava o družbenih odnosih na Kreti med beneško vladavino. Avtoričin namen je torej bil opozoriti ter popraviti omenjene pomanjkljivosti zgodnejšega zgodovinskega. Vendar kljub poskusu kritičnosti ter pretresanju virov ter starejših pogledov, pa je tudi avtorica sama naletela na nekatere kritike, ki zadevajo njene metodološke pristope. Avtorica na primer trdi, da so latinski prebivalci najemali izključno latinske notarje, Grki grške in judovski tiste, ki so znali hebrejsko.³⁴ Vendar v to trditev je podvomil avtor Dimitris Tsougarakis, ki je v svojem članku trdil, da se v Archivio di Stato di Venezia sploh ne nahaja

³¹ Prav tam, 170.

³² Malik, *From Venice to Byzantium and Back*, 24.

³³ McKee, *Uncommon Dominion*, 7.

³⁴ Prav tam, 170.

gradivo, zapisano v hebrejskem jeziku, prav tako pa opozori, da notarski registri razkrivajo, da so Grki kot Benečani najemali grške in latinske notarje naključno.³⁵

Naslednji problem je sama uporaba notarskih zapisov kot vir informacij za preučevanje etničnosti ter družbenih odnosov med obema elitama. Avtorica trdi, da se v svojem delu v veliki meri naslanja na notarske zapise ter meni, da so te lahko primerni pri preučevanju identitete. Prav tako zatrdi, da so pri preučevanju odnosov med Benečani in Grki premalo cenjen vir podatkov, za razliko od virov, ki jih so jih proizvedli vladni organi, kronike ter druga literarna dela. Avtorica to utemeljuje z mislijo, da so notarski viri sami po sebi manj namerni ter potem takem bolj odražajo družbeno stanje.³⁶ To trditev je kritiziral že omenjeni Tsougarakis, ki je v odgovor zapisal: "*Avtoričina trditev torej pomeni, da če preučujemo veliko število notarskih zapisov, ki zadevajo nakup vina, najem delavcev ali najem posestva (kar tudi v večini primerov najdemo v notarskih zapisih), bomo izvedeli veliko več o etničnosti prebivalstva, kot pa če bi preučevali kronike.*"³⁷ Problem uporabe notarskih zapisov postane še bolj očit en ob ugotovitvi, da je avtorica v knjigi uporabila zgolj 190 aktov, ki se nahajajo v notarskih zapisih, čeprav objavljeni zapisi že zgolj štirih poznanih notarjev vsebujejo kar 2,408 aktov.³⁸ Kljub izjavi, da so notarski zapisi uporaben vir za preučevanje identitete ter družbene dinamike, avtorica torej v njih ni mogla najti dovolj dokazov, ki bi potrjevali njeno trditev, če seveda predpostavljamo, da je pregledala večino notarskih aktov, ki se nahajajo v arhivu.

Avtorica poskuša obravnavati vprašanje identitete iz moderne perspektive.³⁹ Že ta metodologija bi lahko vprašanje o njeni primernosti, saj moramo ljudi ter pretekle družbe obravnavati v času in prostoru, v katerem so živeli ter se na ta način ognili anahronizmu. Če gledamo na njih skozi prizmo modernega časa bi se lahko zgodilo, da na zgodovino začnemo preslikavati sodobna merila, naša raziskava pa posledično ne bi dosegla zahtevanega znanstvenega standarda. Še ena kritika, ki jo lahko izpostavimo je sam pogled avtorice na identiteto, ki bi se lahko zdel problematičen. V knjigi namreč pride do zaključka, da so uradni zapisi vlade zavajajoči ter v resnici kažejo na vsiljevanje identitete s strani vladajočih organov. Kot rezultat se je v zgodovinopisju uveljavila slika, ki pa ni odražala družbene realnosti ter naj bi torej šlo bolj za umetno delitev prebivalstva. Grki in Benečani naj bi se potemtakem res imeli za Grke in Benečane, vendar brez njihove vednosti je v resnici šlo za identifikacijo, ki jim je bila vsiljena od zunaj s strani beneške vlade, ki si je prizadevala skupnosti držati ločeno eno od druge. Za predvsem problematično bi lahko označili naslednjo izjavo: "*Ne bi smeli torej upoštevati besedo ljudi, ki v okvirih kategorij proglasijo svojo identiteto.*"⁴⁰ Izjava namreč stoji v nasprotju z danes splošno sprejeto paradigmo, ki obravnava lastno označevanje posameznika ali skupnosti kot glavno merilo njihove identitete. Povedano poenostavljeno, važno je za koga se ima skupnost sama, ne pa kako je kategorizirana od zunaj. Prav tako avtorica v svojem delu konstantno uporablja besede, kot so: *etničnost, identiteta, etnična homogenost, narodnost* itd., brez da bi tovrstne družbene pojave kjerkoli v delu natančno definirala. Glede na to, da se argumenti v delu zelo močno nanašajo na omenjene izraze, vendar niso deležni nobene poglobitve ali analize njihovega dejanskega pomena, so posledično tudi vsi zaključki v knjigi v veliki meri arbitrarni. Prav tako lastna identifikacija kot primarni kriterij identitete kaže na še eno pomanjkljivost, ki se tiče dela z notarskimi viri. Dejstvo, da se v njih pojavljajo Latini kot Grki, ki med seboj sklepajo pogodbe in posle, nam ne nudi nobene sledi o njihovih pogledih ter o tem, kako so opredeljevali same sebe. Večina notarskih zapisov pravzaprav sploh ne omenja

³⁵ Tsougarakis, »Venetian Crete and the Myth of Novel Ideas,« 45.

³⁶ McKee, *Uncommon Dominion*, 13.

³⁷ Tsougarakis, »Venetian Crete and the Myth of Novel Ideas,« 46.

³⁸ Prav tam, 46–47.

³⁹ McKee, *Uncommon Dominion*, 101.

⁴⁰ Prav tam, 175.

pripadnosti človeka oziroma njegovih kulturnih vezi. To ponazarja primer notarskih zapisov, v katerih je človek imenovan Leonardo Delaporta bil priča finančnim transakcijam oziroma jih je opravil sam. V vseh notarskih zapisih piše: “*Leonardo Delaporta, principalis, habitator Candide*” ali “*Leonardus Delaporta, habitator Candide*.”⁴¹ V zapisih ne izvemo ničesar relevantnega, kar bi zadevalo identiteto tega človeka. Ne izvemo, ali se ima za Grka ali Benečana, niti njegove veroizpovedi. V tem primeru avtorica v notarskih zapisih ni mogla najti vidnih znakov identitete, ter se je tako oprla le na beneško zvoneče ime tega posameznika. Vendar pa obstajajo tudi drugi viri, v glavnem Delaportove pesmi, ki niso bili deležni avtoričine raziskave. Te so bile zapisane v grščini, v katerih govori o svojem rodu, domovini, religiji ter šolanju. V njih samega sebe označi za pravoslavca, prebivalca Krete, otroka plemenitih ljudi, ki se je zgodaj začel učiti latinsko in grško ter nato postal odvetnik. Če bi na njegove opise samega sebe torej aplicirali avtoričino metodo bi lahko določili, da je bil Delaporta Grk, v notarskih spisih pa nam njegovo beneško ime nakazuje, da je Benečan. V resnici pa je bil grško kot latinsko govoreči pravoslavac beneškega porekla, ki je služil kot kretske-beneški diplomat.⁴² Ta primer nam nakazuje, kako kompleksno in fluidno je v resnici vprašanje identitete, zato tudi kretske družbe ne moremo obravnavati kot družbe, ki jo sestavljata dve monolitni eliti, ki sta popolnoma ločeni ena od druge.

Zaključek

V članku smo torej spoznali nekatere zgodovinske probleme, ki so prisotni pri obravnavanju kretske družbe ter odnosih med njenimi elitami. Eden izmed poglobitnih problemov je preslikavanje sodobnih meril na pretekle družbe, kar nemalokrat vodi v anahronizem. S tega vidika bi na primer enačenje jezika z občutkom pripadnosti lahko označili kot problematično, saj vemo, da je bila kretska srednjeveška družba poliglotska ter da na jezik ni gledala kot etnični indikator. Zato je sploh pri tovrstnih temah pomembno, da jasno opredelimo pojme, s katerimi pri raziskovanju operiramo. Prav tako se mora zgodovinar pri raziskovanju tovrstnih tem, kot je vprašanje identitete in družbenih odnosov, zavedati, da gre za kompleksne pojave, ki so se skozi čas spreminjali. Polja torej ne moremo obravnavati poenostavljeno in na njih gledati kot nek statičen nespreminjajoč se pojav. Družba in sami odnosi znotraj nje se namreč skozi čas spreminjajo ter jo moramo zato obravnavati v njeni celoti. Prav zaradi kompleksnosti družbenih odnosov pa prihaja tudi med samimi avtorji, ki so področje preučevali, do nestrinjanj. Nekateri poudarjajo obstoj dveh elit, ki sta si stali nasproti ena druge, medtem ko drugi poudarjajo element integracije ter medsebojnih vplivov, odnosov ter vsakodnevnih stikov.

Literatura

- Charalambos, Gasparis. “Land and Landowners in the Greek Territories under Latin Dominion, 13th–14th Centuries”, v *A Companion to Latin Greece* (Boston, 2014), 73 - 113.
- Detokaris, Theocharis, E. *History of Crete*. Atene: Iraklion, 1986.
- Georgopoulou, Maria. “Late Medieval Crete and Venice: an Appropriation of Byzantine Heritage”, *The Art Bulletin* 77/3 (1995), 479-496.
- Malik, E. Rebecca. *From Venice to Byzantium and Back: Relations Between Venetians and Greeks, 1200-1600*. Connecticut: Wesleyan University, 2009.
- McKee, Sally. *Uncommon Dominion: Venetian Crete and the Myth of Ethnic Purity*. Filadelfija: University of Pennsylvania Press, 2000.

⁴¹ Tsougarakis, »Venetian Crete and the Myth of Novel Ideas,« 52–53.

⁴² Prav tam, 53, 57.

- Tsougarakis, Dimitris. "Venetian Crete and the Myth of Novel Ideas", *Thesaurismata* 31 (2001), 43-65.

Miha Slatnar

Alarik, prijatelj in sovražnik Rima

Povzetek

V tem prispevku bom na primeru vizigotskega kralja Alarika in njegovega ljudstva prikazal odnos med rimskim cesarstvom ter barbarskim ljudstvom, ki je ob koncu četrtega stoletja in začetku petega stoletja začelo ogrožati osrednje dele zahodnega cesarstva. Goti so že v 3. stoletju ogrožali Rim, ko so v bitki premagali Decija, enega od vojaških cesarjev. Vrhunec Alarikove kariere je bilo plenjenje Rima v zadnjem letu njegovega življenja. Manj je znana njegova vloga rimskega federata v bitki pri Frigidu, kjer se je bojeval na strani Teodozija. Skušal bom osvetliti nekaj epizod, ki so to ljudstvo pripeljale od grških dežel preko Balkana in današnje Slovenije v Italijo. Osredotočil se bom na vojne, ki jih je bojeval Alarik ter njegov odnos z rimskimi državniki. Precej heterogena skupina Gotov, drugih barbarov ter upornih Rimljanov je v poldrugem desetletju Alarikovih premikov skozi oba dela cesarstva ustvarila skupno etnično identiteto, ki so jo obdržali v južnih delih Francije in še dlje na Iberskem polotoku vse do prihoda muslimanskih vojsk Omajadskega kalifata.

Ključne besede: pozna antika, Vizigoti, preseljevanje ljudstev, Rim

Abstract

In the following article I will explain the relations between the Romans and the barbarians by the example of Alaric's Visigoths, who at the end of the fourth and at the beginning of the fifth century threatened central parts of the Western Empire. The Goths have long been a thorn in the side of Rome, famously defeating and killing emperor Decius, one of the barrack emperors, in the third century. The height of Alaric's career was the sack of Rome in the last year of his life. But lesser known is his role as an allied commander at the battle of the Frigidus, in which he fought on the side of emperor Theodosius. I will highlight a few key episodes that brought this group from Greek lands through the Balkans and modern day Slovenia to Italy. The focus will be on Alaric's wars and his relationship with various roman statesmen. A very heterogeneous group of Goths, other barbarians and rebellious Romans generated a common ethnic identity through fifteen years of migrations in both parts of the empire, which would prove to be lasting with the settlement of the Visigoths in southern France, and even longer in the Iberian peninsula, until the arrival of muslim armies of the Umayyad Caliphate.

Keywords: Late antiquity, Visigoths, migration period, Rome

Uvod

Od leta 376, ko dve skupini Gotov (Grevtungi in Tervingi) pod pritiskom Hunov prečkata spodnjo Donavo, vstopimo v nov svet barbarskih premikov na ozemlju rimskega cesarstva. Zaradi slabega ravnanja lokalnih rimskih oblasti ter prepovedi prečkanja ene od skupin, je prišlo do upora proti Rimu. Vrhunec tega je bila bitka pri Adrianoplu leta 378, kjer je padel vzhodni rimski cesar Valens in velik del njegove armade. Do leta 382 so si Goti pod poveljstvom Fritigerna in Alaviva priborili mir, v katerem jim je bila dovoljena avtonomna lokalna uprava znotraj cesarstva v zameno za vojaško službo. Rimska država pa jim ni dodelila zelenega statusa zavezniškega ljudstva in Fritigerna ni želela povzdigniti v kralja svojega ljudstva, s čimer bi se ta raznovrstna skupina Gotov še bolj povezala, Fritigern pa bi se lahko kot zaveznik in prijatelj Rima (*rex socius et amicus*) bolj enakovredno pogajal z rimskim vrhom.⁴³ Tukaj bi poudaril, da vizigotska identiteta še ni bila izgrajena, zanimivo pa je koordinirano sodelovanje gotskih skupin, ki so pred prečkanjem Donave bile v medsebojnih sporih in vojnah.

⁴³ Heather, *The Goths*, 130–138.

Zgodnja kariera

Pomemben vir za obdobje do leta 404 je pesnik Klavdijan, ki je bil v službi zahodnega regenta Stilihona in je opisoval zgodnje dogodke v karieri Alarika. Njegove pesmi in panegiriki so edinstven uvid v obdobje, ki še ni bilo obremenjeno s kasnejšo oplenitvijo Rima, zato kljub pesniški obliki omogoča bolj objektivni pogled na Alarika in Gote na Balkanu nasploh. V eni od njegovih pesmi se prvič omenja Alarik. Imel naj bi manjšo vlogo pri gotskem uporu leta 391, kjer naj bi pri reki Marici ustavil Teodozijevo vojsko. Bil je eden od mnogih gotskih upornikov, ki so v tistem času povzročali težave rimskim oblastem na Balkanu. Te upornike je začasno zatrl Stilihon, ki takrat še ni bil regent, bil pa je že pomemben vojskovodja.⁴⁴ Jordanes je v Getiki zelo skop glede Alarikovega izvora. Umesti ga v legendarno dinastijo Baltov, ki naj bi bila vzporedna dinastiji Amaljicev, del katere naj bi bili kasnejši ostrogotski kralji Italije.⁴⁵

Vojaški oddelki prav tistih Gotov, ki jim je bila dovoljena naselitev na rimskih tleh, so sodelovali v državljanskih vojnah Teodozija proti zahodnemu pretendentu Maksimu leta 387 in kasneje še proti Evgeniju v bitki pri Frigidu leta 394. Rimsko novačenje zavezniških oddelkov pa ni bilo dobro sprejeto, saj so se Goti upirali rimskim oblastem v letih 390, 391, 392 in 393. Alarik je imel majhno vlogo v uporih leta 391, kasneje pa je preko zmage nad rivali znotraj gotske skupine prevzel vrhovno vlogo med Goti, ki jih Rimljani od leta 395 niso več delili na Grevtunge in Tervinge, zato lahko že govorimo o precej enotnih Vizigotih.⁴⁶

Alarik je v bitki sodeloval kot poveljnik Gotov znotraj federatske skupine, ki ji je poveljeval Gainas. Njegova vloga v bitki ni najbolj znana, je pa možno da se je že takrat povezoval z ostrogotsko-hunsko skupino, ki je prebivala v Panoniji in se mu je kasneje pridružila na pohodu v Italijo. Čutil se je osebno prikrajšanega, ker ni dobil vrhovnega poveljstva nad federati v bitki.⁴⁷

Upor proti Rimu

Bitka je verjetno igrala veliko vlogo pri razlogih za upor Gotov. Njihovi oddelki so namreč doživeli največje izgube v bitki. Po nekaterih ocenah naj bi padlo okoli 10 tisoč Gotov, kar je resno oslabilo gotsko moč na Balkanu, zaradi česar bi lahko prišlo do strožje rimske nadvlade nad Goti. Ni pa jasno, ali je Teodozij nameraval na takšen način izčrpati Gote.⁴⁸ Antični pisci v zgodnjem petem stoletju so bili barbarom izrazito nenaklonjeni in so celo pozdravljali gotske izgube kot dodatno zmago Teodozija nad barbari. Zaradi takšnega izročila je bila vloga gotskega kontingenta v bitki podcenjena.⁴⁹

Po vojni proti Evgeniju je Stilihon, takrat že kot regent, poslal pomožne in zavezniške oddelke, ki so se bojevali pri Frigidu nazaj v Ilirik. Alarikovim Vizigotom so se pridružile še druge skupine, ki so bile nezadovoljne z rimsko oblastjo. Vzhodni pretorijanski prefekt Rufin je Vizigote odvrnil od Konstantinopla s podkupnino, zato so se preusmerili v druge province. Ker je po delitvi cesarstva ostalo poveljstvo vzhodne armade pod Stilihonom, je bilo vzhodno cesarstvo nezmožno premagati Alarika, zato se je iz Italije preko Alp v Ilirik premaknil Stilihon, da bi pokoril upornike. Tega ni storil, ker je še pred napovedanim bojevanjem z Vizigoti predal poveljstvo vzhodne armade Gotu Gainasu, ki je po Rufinu postal glavni vojaški poveljnik na vzhodu.⁵⁰

Vizigoti so v letih po bitki plenili po južnem Iliriku v Tesaliji in Ahaji. Prav tako so neuspešni oblegali Konstantinopol. Leta 397 so sklenili pogodbo najprej z vzhodnim cesarjem

⁴⁴ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 160–161.

⁴⁵ Jordanes, *Getika*, 58.

⁴⁶ Heather, *The Goths*, 138–143.

⁴⁷ Lotter in sod., *Premiki ljudstev*, 71–72.

⁴⁸ Heather, *The Goths*, 139.

⁴⁹ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, 172–173.

⁵⁰ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 164–65.

Arkadijem, ki jim je dovolil naselitev v Epiru in kasneje še z zahodnim cesarjem Honorijem, ki jim je obljubil letno plačilo v zameno za vojaško službo.⁵¹ Zaradi spora med Stilihonom in Evtropijem, glavnim dvorjanom na vzhodu, je prišlo do ponovne invazije Stilihona v Iliriku. Evtropiju se je Alarik zdel manjše zlo in se je z njim sporazumel. Stilihon je bil razglašen za javnega sovražnika (*hostis publicus*) in je odšel nazaj v Italijo. Od dogodkov v letu 397 pa do leta 401 je o Alariku znano zelo malo. Na vzhodu je prišlo v ospredje notranje rivalstvo med različnimi skupinami na dvoru, Vizigoti pa so verjetno miroljubno živeli teh nekaj let nekje v južnem Iliriku.⁵²

Alarik se kaže kot ambiciozen barbar, ki je hotel priznanje Rima in vojaško poveljstvo ne le nad barbari, ampak tudi nad Rimljani. Za kratek čas je od vzhodnega cesarstva dobil vrhovno poveljstvo nad Ilirikom (*Magister militum per Ilyricum*), kar pa je vzbudilo nejevoljo pri rimskih opazovalcih prav zaradi prejšnjih plenjenj po Grčiji in Makedoniji.⁵³ V tem duhu moramo razumeti Alarika kot ambiciozno osebo, ki se je hotela integrirati v rimsko poveljstvo in hkrati voditi svoje ljudstvo, ki mu v sporazumu iz leta 382 ni bila priznana enakopravnost oz. zavezniški status.

Slabšanje odnosov s cesarstvom

Zaradi naraščajočih napetosti med Vizigoti in vzhodnim rimskim cesarstvom je Alarik do leta 400 izgubil podporo na vzhodu. Gainas je s pomočjo gotskega upornika Tribigilda namreč dosegel odstavitve Evtropija in konzulsko počastitev ter zamenjavo Evtropija z novim pretorijanskim prefektom Avrelijanom. Ta pa je bil tako kot njegov predhodnik sovražen do Gainasa in je bil kmalu odstavljen in zamenjan s Cezarijem. Cezarijev režim je bil nastrojen ne le proti samemu Gainasu ampak proti gotski populaciji nasploh, še posebej v Konstantinoplu, kjer je prišlo izgredev in poboja velikega števila gotskih civilistov. Novi režim je uničil dobro voljo med Vizigoti in vzhodnim dvorom. V takšnih okoliščinah je bil Alarik primoran zapustiti Ilirik in se je do padca Cezarija dokončno preusmeril na zahod.⁵⁴

Alarik se je pomaknil proti zahodu, kjer se je skušal sporazumeti z regentom Stilihonom, ko mu to ni uspelo, pa je vdrl v Italijo in se s Stilihonom leta 402 neodločeno spopadel v Veroni in nato še v Polenciji. Odbit od Italije se je vrnil nazaj v Ilirik, zdaj osovražen s strani obeh cesarstev.⁵⁵ Stilihon ni zmozel dokončno premagati Alarika in ga je verjetno že takrat hotel uporabiti za svoje naslednje načrte v Iliriku. V Polenciji je zajel njegovo ženo in otroke, ki jih je najverjetneje izrabil za umik Alarika nazaj v Ilirik.⁵⁶

V času okoli leta 400 je verjetno, da se je Alarik oklical za kralja svojega ljudstva. Sodobniki ga niso pogosto označevali kot takega, so pa njegovi nasledniki že definitivno bili kralji. Uporaba kraljevega naziva zanj pa se je sčasoma uveljavila pri piscih sredi 5. stoletja. To bi si lahko razlagali s tem, da na Alarikove barbare vsaj na začetku ne gledamo kot na posebno ljudstvo znotraj rimske države, ampak kot federatsko vojsko, ki je bila občasno uporna oz. lojalna državi. Vsekakor pa to ni bil dedni naslov, ki bi bil podeljen Alariku, ker bi bil del neke kontinuirane dinastije.⁵⁷

⁵¹ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, 189.

⁵² Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 167–68.

⁵³ Heather, *The Goths*, 143–144.

⁵⁴ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 168–69.

⁵⁵ Heather, *The Goths*, 144–146.

⁵⁶ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 170.

⁵⁷ Halsall, *Barbarian Migrations*, 202–206.

Padec Stilihona

Naslednja leta so bila precej turbulentna za zahodno cesarstvo. Stilihon je najprej hotel priboriti vzhodni del Ilirika za zahodno cesarstvo in pri tem iskal leta 404 pomoč pri Alariku, ki je najverjetneje naseljeval Drugo Panonijo, ki je ležala na spornem ozemlju med vzhodom in zahodom. V grobem je obsegala današnja Slavonijo in tedanji Sirmij (današnja Sremska Mitrovica). Alariku je podelil podoben naziv, ki ga je dobil leta 397 od vzhodnega cesarstva (*magister militum*) z namenom da bi zanj priboril vzhodni Ilirik.⁵⁸

Predvidena vojaška akcija proti vzhodu je padla v vodo, ko so preko Donave v Italijo vpadla različna ljudstva pod vodstvom Radagajsovih Gotov v letu 405, ki jih je Stilihon premagal blizu Firenc in vključil v rimsko vojsko. Naslednje leto pa so Vandali, Svebi in Alani predrli renski limes in pustošili po Galiji, kar je za vselej preusmerilo zahodno cesarstvo od vzhodnega Ilirika nazaj na zahodne province. Stilihon je bil leta 408 žrtev zarote, ki jo je organiziral cesar Honorij. S smrtjo Stilihona je več njegovih enot in prej premaganih Gotov zapustilo cesarsko službo in se pridružilo Alariku pri njegovemu zadrževanju v Italiji.⁵⁹

Pred smrtjo Stilihona je Alarik od zahodnega dvora ponovno zahteval plačilo, kar je Stilihon hotel uresničiti, saj se je zavedal gotske nevarnosti za Italijo. Zdi se verjetno, da je cesar Honorij zaradi te poteze Stilihona označil za prijatelja Gotov in ga dal usmrčiti. Usmrčen pa ni bil samo vojskovodja, ampak tudi Goti po mestih v Italiji, njegov sin ter del barbarskih pomožnih enot, ki so mu bile lojalne.⁶⁰ Čeprav je bil Stilihon uspešen poveljnik, njegove vandalske korenine niso bile pozabljene. Rimljani so ga krivili za nesreče in gotsko prisotnost v Italiji. Njegov atentat in dogodki, ki so mu sledili so lep primer anti-barbarskih čustev Rimljanov, ki so prišla na površje ravno ob težkih časih.⁶¹ Verjetno bi bilo odveč omenjati podobno ravnanje z manjšinami skozi zgodovino.

Izsiljevanje ravenskega dvora

Alarik se je približno v tem času dinastično povezal z vodjo ostrogotske skupine v Panoniji, Ataulfom. Tamkajšnji federati so sloveli po svoji konjenici, Ataulf pa naj bi bil ključen v bitkah, ki so jih Vizigoti izbojevali v Italiji. S priključitvijo te skupine se je nadaljevala etnogeneza Vizigotov, ki so dokončno utrdili identiteto, ko so se po Alarikovi smrti naselili v južni Galiji.⁶²

Vizigoti so bili pred Rimom od začetka 409 do sredine 410. V tem času so skušali iztržiti čim več od cesarskega dvora, ki je bil tisti čas v Raveni. Pridružilo se jim je več sužnjevi, večina od teh verjetno Radagajsovih Gotov, ki so bili po porazu prodani v suženjstvo. Po nekaterih ocenah naj bi Vizigoti z raznimi okrepitevami celo podvojili svoje število. Alarik je grozil s plenjenjem Rima, če njegovim prošnjam ne bi bilo ugodeno. Sprva je zahteval zavezništvo, vojaško poveljstvo, letno plačilo v zlatu, zaloge hrane in naselitev obeh Recijah in v Veneciji, kar bi pomenilo barbarsko naselitev v Italiji in nadzor nad prehodi čez Alpe. Po zavrnitvi je zahteve precej omehčal. Zahteval je le še zavezništvo, obe provinci Norika in zaloge hrane. Zmernost zadnjih zahtev je presenetila sodobnike, a do sporazuma ni prišlo.⁶³

Bolj podrobno si bomo ogledali, kako so Vizigoti izsiljevali Rim, ga trikrat oblegali in nazadnje uspešno oplenili leta 410. Alarik po Stilihonovi smrti ni več čakal in je svoj srd preusmeril v Italijo. Brez omembe vrednega upora je začel oblegati Rim z blokiranjem rečnih poti v Rim. Mestu je pretela lakota in prebivalci so, kot se pogosto zgodi, iskali krivca. Po senatskem naročilu je bila zadavljena Stilihonova vdova Serena, kot maščevanje umrlemu vojskovodji. Alarik je okrepil svojo moč s prej omenjenimi okrepitevami in izboljšal svoj

⁵⁸ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 170–71.

⁵⁹ Heather, *The Goths*, 146–147.

⁶⁰ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 172–73.

⁶¹ Ward-Perkins, *Fall of Rome*, 25–27.

⁶² Lotter in sod., *Premiki ljudstev*, 76–78.

⁶³ Heather, *The Goths*, 148.

pogajalski položaj. V Riminiju se je pogajal z Jovijem in Olimpijem, slednji je bil glavni rival Stilihona, in od njiju zahteval visoko vojaško poveljstvo (*magister utriusque militiae*) in plačilo v zlatu in žitu. Ker sta mu odobrila le zlato in žito, se je vrnil nazaj v Rim in obnovil obleganje.⁶⁴

Alarik je omilil svoje stališče z zahtevo Norika, ampak kot je bilo rečeno, do sporazuma ni prišlo. Odločil se je postaviti sebi lojalnega cesarja v Rimu, Priska Atala, ki je bil izkušen politik že iz vladavine Teodozija. S tem je hotel dobiti legitimnost pri pogajanjih in doseči trajno vojaško poveljstvo in naziv znotraj rimske države. Honorij je Atalu celo ponudil deljenje vloge cesarja, ampak je slednji zaradi neznanega razloga to ponudbo zavrnil. Ker z Atalom ni mogel več sodelovati, ga je Alarik leta 410 odstavil in začel nova pogajanja z ravenkim dvorom.⁶⁵

Oplenitev Rima

Zahodni cesar Honorij se ni hotel pogajati in je Rim postregel na pladnju Vizigotom, ki so ga začeli pleniti 24. avgusta 410. Alarik pred svojo smrtjo kmalu po oplenitvi mesta ni uspel urediti odnosov z Rimom in doseči trajne naselitve Vizigotov na ozemlju cesarstva. Prav tako ni uspel doseči formalne vloge znotraj cesarstva, za kar si je prizadeval že od leta 395.⁶⁶ Po drugi razlagi naj bi zadnja pogajanja uničil gotski general v rimski službi, Sarus, ki je Vizigote napadel nekje zunaj Ravene. Alarik si je to razlagal kot Honorijevo delo in se je dokončno odpovedal mirni rešitvi spora. Šel je nazaj v Rim in ga brez oklevanja oplenil.⁶⁷

Oplenitev Rima je že takrat šokirala rimsko javnost, saj je Rim še vedno bil zelo pomemben simbol rimske države, čeprav se je njegova pomembnost manjšala z večjo vlogo Konstantinopla na vzhodu ter nove prestolnice Ravene na zahodu. Krščanski apologet Orozij okoli leta 417 v svoji *Zgodovini proti poganom* dejal, da plenjenje ni bilo tako hudo kot keltska oplenitev Rima 390 pr. Kr. in uničenje Rima pod Neronom v znamenitem požaru iz leta 64. Dogodek je razlagal kot božji srd nad nemoralnim prebivalstvom mesta. S tem je skušal dokazati, da je poganska preteklost bila dejansko hujša kot turbulentno peto stoletje, v katerem je živel.⁶⁸ Jordanes, ki je bil tudi sam Got in je zelo poudarjal sodelovanje med Goti in Rimljani, je v svojem delu oplenitvi mesta posvetil le par vrstic. Vizigoti naj bi plenili zelo zmerno in se celo izogibali podžiganju ognja in oskrunitvi svetih krajev.⁶⁹ Od tega, kar vemo o zavzetjih mesta skozi zgodovino, bi bilo res nenavadno, če bi se vojska pri plenjenju obnašala tako disciplinirano, da bi pustila na miru tudi svete kraje druge religije oz. sekte (Vizigoti so bili namreč arijanske veroizpovedi). Vsekakor je potrebno Jordanesa kot apologeta Gotov jemati z zadržkom.

Oplenitev Rima leta 410 ni zlomila zahodnega cesarstva. Bila je pomemben simbol težkih časov na zahodu, ampak si je zahodno cesarstvo potem že precej opomoglo. Prvotni vtis Hieronima je bil apokaliptičen. Rim si je predstavljal kot luč, ki je bila za vedno ugasnjena in z njo celotno človeštvo. Pogani so težave v katerih se je znašlo cesarstvo, pripisovali zapustitvi tradicionalnih bogov in obredov. Vsi pa so se zavedali težavnih časov za zahodno cesarstvo, ki je naposled padlo leta 476.⁷⁰

Smrt in zapuščina

Ker oplenitev Rima ni imela zelenega učinka, se je Alarik odločil, da bo izboljšal svoj položaj s kontrolo nad žitnimi zalogami v severni Afriki. Te so bile ključne za obstoj Rima in Italije. Odpravil se je proti Siciliji, da bi prečkal morje, ampak je blizu Konsencije umrl zaradi vročice. Za nekaj časa mu je uspela zelena integracija v rimsko vojaško poveljstvo in je igral vlogo rimskega federata. Na koncu pa mu ni uspelo trajno izboljšati svojega položaja. Ostal je

⁶⁴ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 173–174.

⁶⁵ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 175–176.

⁶⁶ Heather, *The Goths*, 148.

⁶⁷ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 177.

⁶⁸ Ward-Perkins, *Fall of Rome*, 21.

⁶⁹ Jordanes, *Getika*, 59.

⁷⁰ Ward-Perkins, *Fall of Rome*, 28–31.

osovražen s strani obeh cesarstev, njegovi premiki in boji pa so pomagali izgraditi vizigotsko identiteto. Nekje v zadnjih letih je verjetno pridobil naziv kralja in ga lahko štejemo kot prvega vizigotskega kralja.⁷¹ Njegovo ljudstvo naj bi za njim globoko žalovalo, saj naj bi celo preusmerili tok bližnje reke in skopali grob v katerem je bil pokopan z bogastvi, ki si jih je pridobil, delavci pa so bili pobiti, ker so edini vedeli, kje se grob nahaja. Njegov naslednik je postal njegov svak Ataulf.⁷²

Ataulf je v svoji kratki vladavini do leta 418 dosegel trajno naselitev na rimskem ozemlju in delno priznanje vizigotske države v južni Galiji. Tudi on si je moral izboriti pogajalski položaj znotraj cesarstva in je bil večkrat obravnavan, kot je bil Alarik. Poročil se je z Galo Placidijo, Honorijevo sestro, ki jo je zajel od oplentvi Rima in je kasneje igrala ključno vlogo v zahodnem cesarstvu. Tako so Vizigoti zgradili prvo barbarsko državo na rimskih tleh in bili lojalni zahodnemu cesarstvu, ki so ga podpirali v njegovih vojnah, najznamenitejše proti Hunom sredi petega stoletja.⁷³ V južni Galiji se je končala etnogeneza v vizigotsko ljudstvo. Eden od Ataulfovih naslednikov je izgradil dinastijo, ki je dovolj trdno povezala Vizigote, ki so sledili že Alariku. Vizigoti so dosegli neodvisnost in so bili s strani Rimljanov videni kot zaupljivo barbarsko ljudstvo s katerim so pogosto sodelovali. Končala se je zgodba o uporih in iskanju moči znotraj cesarstva, ki se je začela s prečkanjem donavskega limesa leta 376.⁷⁴

Zaključek

Gotska migracija znotraj rimskega cesarstva je precej kompleksna zadeva. Vprašanje identitete je bilo v starejši historiografiji poenostavljeno. Novejše zgodovinarje pa priznava, da so bile gotske skupine raznovrstne in so se šele skozi čas in skozi skupni boj proti rimski oblasti zlele v identiteto, ki jo poznamo pod imenom Vizigoti. Niso vsi Goti na rimskem ozemlju ob koncu 4. stoletja sledili tej skupini, ki ji je poveljeval Alarik. Mnogo jih je stopilo v cesarsko službo (Gainas, Tribigild), veliko pa se jih verjetno naselilo in zlilo z lokalnim rimskim prebivalstvom. Vsekakor je tematika preširoka in preveč polemična, da bi lahko v tem kratkem sestavku lahko prikazal vse zorne kote zgodovinarjev, ki se ukvarjajo z barbarskimi migracijami in pozno antiko. To bi si zaslužilo svojo pozornost na nekem drugem mestu. Upam, da bo bralcu moj tekst vzbudil zanimanje za barbarske migracije in probleme s katerimi se soočamo, ko skušamo etnično identiteto razložiti pri starodavnih ljudstvih, ki niso igrala po pravilih današnje narodne in etnične identitete. Alarika lahko upravičeno smatramo za drugega najpomembnejšega barbara v zahodnorimski zgodovini takoj po Atili. S svojim neutrudnim prizadevanjem za priznanje statusa znotraj cesarstva in kasnejšim prelomom z oblastmi se je močno zapisal v ljudsko domišljijo kot barbar, ki je spravil Rim na kolena. Kot smo videli je bil pomembnejši pri vzpostavitvi vizigotske identitete, bil pa je simbol težavnih časov, v katerih se je znašel Zahod.

Viri in literatura

- Bratož, Rajko. *Med Italijo in Ilirikom: Slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2014.
- Halsall, Guy. *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Heather, Peter. *The Goths*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Jordanes. *O izvoru in dejanjih Gotov: Getika*. Uredil in prevedel Žiga Šmit. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.

⁷¹ Halsall, *Barbarian Migrations*, 216–217.

⁷² Jordanes, *Getika*, 60.

⁷³ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, 180–183.

⁷⁴ Heather, *The Goths*, 149–150.

- Kulikowski, Michael. *Rome's Gothic Wars from the third century to Alaric*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Lotter, Friedrich, Bratož, Rajko in Helmut Castritius. *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in Srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)*. Prevedli Amalija Maček Mergole in Anja Naglič. Ljubljana: Založba Sophia, 2005.
- Ward-Perkins, Bryan. *The Fall of Rome and the End of Civilization*. New York: Oxford University Press, 2005.

Luka Kokalj

Konstantinova darovnica

Izveček

Prispevek predstavlja dokument z imenom Konstantinova darovnica, ki velja za enega najbolj znanih ponaredkov v zgodovini. Opisano je ozadje njegovega nastanka, njegova vsebina, namen in vpliv, ki ga je imel na zgodovinsko dogajanje. S tem dokumentom je še vedno povezanih veliko neznank, izmed katerih so v prispevku obravnavana vprašanje kraja in časa nastanka ter vprašanje avtorstva. Na koncu je predstavljeno še razkritje ponaredek, pri čemer so veliko vlogo igrali humanisti iz 15. stoletja, med katerimi najbolj izstopata Nikolaj Kuzanski in Lorenzo Valla.

Abstract

The following article presents the document called The Donation of Constantine, which is one of the most known forgeries in history. Article describes the background of document's origin, it's contents, purpose and it's effect on historical events. There are still a lot of unknown information connected with The Donation, among which the questions of place and time of origin and the question of autorship are presented. At the end the revelation of forgery is presented, in which the biggest role was played by 15th century humanists, especially Nicholas of Cusa and Lorenzo Valla.

Ključne besede: Konstantin Veliki, papeštvo, posvetna oblast, Franki, ponaredek.

Uvod

Konstantinova darovnica (lat. *Donatio Constantini*, v nadaljevanju tudi kot: Darovnica) je ponarejeni dokument, ki naj bi ga v 4. stoletju napisal rimski cesar Konstantin Veliki in z njim papežu ter rimokatoliški Cerkvi podelil bogata posestva in številne privilegije. V veliko rokopisih, med njimi tudi v najstarejšem ohranjenem rokopisu, ki datira v 9. stoletje, in je hranjen v pariški Narodni knjižnici, ima dokument naslov »*Constitutum domini Constantini imperatoris*«. ⁷⁵ Darovnica trdi, da je okrog leta 315–317 papež Silvester I. cesarja Konstantina Velikega ozdravil gobavosti, le-ta pa mu je nato v znak hvaležnosti podelil številne posesti in privilegije. Najbolj verjetno je, da je bila Darovnica napisana in skoraj zagotovo uporabljena, da je rimokatoliška Cerkev z njo prisilila frankovskega kralja Pipina Malega, da je ozemlja na Apeninskem polotoku, pridobljena v bojih z Langobardi, s *Pipinovo darovnico* podelil takratnemu papežu Štefanu II. Prav tako je bila uporabljena – tokrat brez učinka – v času vladanja Karla Velikega, pojavljala pa se je tudi v času vladavin kasnejših evropskih monarhov, dokler ni italijanski duhovnik in humanist Lorenzo Valla leta 1440 dokazal, da gre za ponaredek. ⁷⁶

Ozadje nastanka in prva uporaba

Merovinška dinastija je vladala Frankom od okrog leta 450 do 751. ⁷⁷ Težišče frankovske države je bilo v času vladanja merovinške dinastije na območju Pariza, Orléansa, Reimsa in Soissons, v času Pipina Srednjega ⁷⁸ pa se je premaknilo na vzhod, v rodno deželo karolinške dinastije, področje rek Mozele in Maase. Država Frankov je veljala za kraljevo last, zato jo je merovinški kralj pred svojo smrtjo razdelil med sinove, čeprav je država še naprej veljala za enotno. To

⁷⁵ Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁷⁶ Mark, »Donation of Constantine.«

⁷⁷ Mark, »Donation of Constantine.«

⁷⁸ Pipin Srednji, znan tudi kot Pipin Heristalski, kot frankovski kralj je vladal med letoma 687 in 714.

načelo delitve je že od 6. stoletja dalje povzročalo vojne med brati, v katerih je plemstvo, na katerega so se kralji morali opirati, okrepilo svojo moč, medtem ko je kraljeva hiša izgubljala svoj vpliv in zemljiške posesti.⁷⁹ Kralj Klotar II., ki je leta 614 zmagovito izšel iz medsebojnih bojev, je dal vsakemu izmed treh delov države, ki so bili med tem nastali, svojega dvornega upravnika oz. *majordoma*⁸⁰ kot najvišjo politično instanco pod kraljem. Po nadaljnjih notranjih spopadih sta ostala samo še dva dela države in dva dvorna upravnika. Po kratkem razmahu pod kraljem Dagobertom I. na začetku tridesetih let 7. stoletja je kraljeva oblast upadla.⁸¹ Dinastija je počasi izgubljala svojo moč in avtoriteto, dokler ni imela v času vladanja kralja Hilderika III.⁸² skoraj nič več vpliva. Odločitve je takrat vse bolj sprejemal upravnik dvora, Pipin Mali pa je to funkcijo opravljal od leta 747. Istega leta se je Hilderik III. umaknil v samostan, Pipin pa je prevzel vse njegove odgovornosti.⁸³ Počasi se je naveličal delovanja v ozadju in izdajanja ukazov namesto dejanskega vladarja, zato je leta 750 takratnemu papežu Zahariji napisal pismo s sporočilom, da kralji v frankovski državi nimajo kraljevske oblasti in z vprašanjem, »*ali je to dobro ali ne*«. Papež mu je odgovoril, da je »*boljše, da se imenuje kralj tisti, ki ima kraljevsko oblast, ne pa tisti, ki je nima*«. ⁸⁴

V tistem času je bil papež Zaharija zaposlen s številnimi problemi, katere je sam le s težavo reševal. Rimokatoliška Cerkev je bila ogrožena s strani Langobardov, ki so v Italiji osvojili veliko ozemelj, ki si jih je pred tem lastil papež, ogrožena pa je bila tudi s strani Vzhodne Cerkve oz. njene deklaracije, ki obsoja ikone kot pogansko malikovanje. Razglasili so, da je vsaka upodobitev Kristusa in svetnikov nadaljevanje poganske prakse ter da je v nasprotju z 20. poglavjem 2. Mojzesove knjige, ki malikovanje prepoveduje. Poleg tega so zahtevali, da rimokatoliška Cerkev v korist enotni krščanski viziji stori enako. Rimokatoliška Cerkev se ni hotela podrediti njihovim zahtevam, ampak je bila takrat v tako oslABLjenem stanju, da jim ne bi preostalo drugega, če ne bi papež Zaharija dobil Pipinovega pisma. Razumel je, da je s tem dobil priložnost, da povzdigne frankovskega plemiča v kralja, ki bi lahko Cerkvi pomagal poraziti Langobarde in s tem utrdil njen položaj, s čimer bi lahko cerkveni dostojanstveniki zavrnil zahteve Vzhodne Cerkve. Pipin pa je Cerkev potreboval, da je z njeno pomočjo legitimiral svojo pozicijo kralja, saj Hilderika III. ni mogel kar vreči s prestola in upati, da ga bodo ljudstvo ter plemiči na dvoru sprejeli za novega monarha. Zato je papež Zaharija leta 751 odstavil Hilderika III. in povzdignil Pipina Malega v frankovskega kralja.⁸⁵

Po kronanju je Pipin začel vojno z Langobardi, jih leta 752 dvakrat premagal in jim vzel zemljo. Papež Zaharija je v tem času umrl, nasledil pa ga je Štefan II., ki je leta 753 kot prvi papež v zgodovini prečkal Alpe in se s Pipinom srečal v kraju Quierzy-sur-Oise, kjer sta razpravljala o ureditvi novih ozemelj, pridobljenih od Langobardov. Pred langobardsko osvojitvijo so ta ozemlja pripadala ravenskemu eksarhatu, ki je spadal pod okvir vzhodnorimskega cesarstva, zdaj pa jih je Štefan II. zahteval zase, čemur je vzhodnorimski cesar brez uspeha ugovarjal, Pipin pa mu je moral ustreči, saj je ravno s papeževo pomočjo postal kralj. Od njunega srečanja se ni ohranil noben dokument, ampak se kljub temu zdi, da se je Konstantinova darovnica na tem srečanju prvič pojavila, saj je bila Karlu Velikemu, sinu Pipina Malega, ob njeni ponovni uporabi že znana.⁸⁶

⁷⁹ Bleicken in sod., *Svetovna zgodovina*, 245.

⁸⁰ Izraz *majordom* izhaja iz latinske besedne zveze *maior domus*.

⁸¹ Bleicken in sod., *Svetovna zgodovina*, 245.

⁸² Hilderik III., velja za zadnjega frankovskega kralja iz dinastije Merovingov, vladal je med letoma 743 in 751.

⁸³ Mark, »Donation of Constantine.«

⁸⁴ Bleicken in sod., *Svetovna zgodovina*, 246.

⁸⁵ Mark, »Donation of Constantine.«

⁸⁶ Mark, »Donation of Constantine.«

Štefan II. je Pipina leta 754 mazilil za kralja, kar je prvi primer maziljenja kraljev v frankovskem kraljestvu, na Pipinovo željo pa je za naslednika mazilil tudi njegova sinova Karla in Karlmana.⁸⁷ Obred ustreza maziljenju kraljev iz Stare zaveze in je ponazoritev nove krščanske kraljeve svetosti pri Karolingih, v nasprotju s staro pogansko pri Merovingih.⁸⁸ Obred je potekal v pariški katedrali Saint-Denis, njena posvetitev sv. Dioniziju Pariškemu, enemu izmed učencev sv. Pavla, pa simbolizira povezavo med Parizom in Rimom. Med slovesnostjo je papež Pipinu tudi podelil naziv *patricius Romanorum* – zaščitnik Rimljanov oz. Rimokatoliške Cerkve, Pipin pa je prisegel, da bo papežu povrnil ozemlje ravenskega eksarhata, ki je leta 751 prišlo pod Langobarde. V naslednjem letu se je to tudi zgodilo: Pipin je vdrl v Italijo in Langobardom vzel Ravenno ter njej pripadajoče posesti, ki so bile s *Pipinovo darovnico* ob protestiranju vzhodnorimskega cesarja podeljene papežu in so tvorile jedro nastajajoče Papeške države.⁸⁹ Imele so svojevrsten državnopravni položaj: bile so neposredno podrejene papežu, formalno pa so še naprej ostajale odvisne od vzhodnorimskega cesarja in so bile pod Pipinovo varstveno oblastjo oz. »protektoratom«.⁹⁰

Glede na ohranjene dokaze lahko sklepamo, da je Darovnica prvič postala znana v frankovskem cesarstvu, od koder izhaja njen najstarejši obstoječi rokopis, ki je nastal v 9. stoletju. V drugi polovici 9. stoletja jo že omenjajo trije frankovski pisci: dunajski škof Ado o njej piše v svoji kroniki *De sex aetibus mundi*, pariški škof Enej jo uporablja za obrambo rimskega primata v svojem delu *Adversus Graecos*, reimski nadškof Ingmar pa jo omenja v delu *De ordine palatii*. Njena prepoznavnost pa se je povečala tudi z vključitvijo v Zbirko Cerkvenih zakonov (ang. *False Decretals*) med letoma 847 in 852.⁹¹ V Rimu je v 9. in 10. stoletju sploh niso uporabljali, čeprav bi jo lahko npr. papež Nikolaj I. uporabil v sporih s Konstantinoplom. Prvi papež, ki jo je uporabil v uradnem dokumentu in se nanjo tudi zanašal, je bil Leon IX. leta 1054. V svojem pismu Mihaelu Cerulariusu, konstantinopelskemu patriarhu, s citiranjem Darovnice hoče pokazati, da ima papež v lasti zemeljsko in nebeško kraljestvo, torej mu je dana posvetna in duhovna oblast. Od takrat naprej je bila vse pogosteje uporabljena v cerkvenih in političnih konfliktih med papeži ter posvetnimi vladarji, cerkveni pisci, med njimi npr. Hugo iz Fleuryja, pa so jo citirali kot verodostojno delo. Sv. Peter Damiani jo je omenjal v svojih delih proti protipapežu Honoriju II., Anselm iz Lucce in kardinal Deusdedit sta jo vključila v njuno zbirko kanonov, papež Urban II. je z njo leta 1091 podkrepil svoje zahteve po oblasti nad Korziko, kasnejšim papežem Inocencu III., Gregorju IV. in Inocencu IV. pa se je njena veljavnost zdela povsem samoumevna.⁹²

V avtentičnost Darovnice do 15. stoletja ni dvomil nihče. Spoštovali so jo celo v bizantinskem svetu, kjer so trdili, da pripadajo konstantinopelskemu škofu enake pravice in časti kot rimskemu škofu – papežu, bizantinskim cerkvenim dostojanstvenikom pa enake pravice kot rimskim. Čeprav je bila okrog srede 15. stoletja dokazana kot ponaredek, je na Zahodu veliko kanonikov in pravnikov še v 16. stoletju zagovarjalo njeno avtentičnost.⁹³

Vsebina

Konstantinova darovnica je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu, imenovanem *Confessio*, cesar pravi, kako ga je papež Silvester I. v Rimu poučil o krščanski veri in ga tudi krstil, izpove

⁸⁷ Mark, »Donation of Constantine.«

⁸⁸ Bleicken in sod., *Svetovna zgodovina*, 246.

⁸⁹ Cantor, *Middle Ages*, 178.

⁹⁰ Bleicken in sod., *Svetovna zgodovina*, 247.

⁹¹ Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁹² Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁹³ Kirsch, »Donation of Constantine.«

svojo vero ter pove, kako je bil s temi dogodki oznanjen gobavosti.⁹⁴ Razloži, da je prejel razodetje krščanske resnice, ko sta se mu v sanjah prikazala sv. Peter in sv. Pavel. V drugem delu, imenovanem *Donatio*, cesar Konstantin podeli papežu Silvestru I. in njegovim naslednikom različne privilegije ter posesti: papež ima kot naslednik apostola Petra primat nad konstantinopelskim, antiohijskim, aleksandrijskim in jeruzalemskim patriarhom ter nad vsemi škofi na svetu. Lateranska bazilika v Rimu, ki jo je zgradil Konstantin Veliki, je glavna cerkev na svetu in presega vse ostale cerkve. Cerkev sv. Petra in sv. Pavla so bogato obdarjene s posestvi. Glavni rimski Cerkvni dostojanstveniki (lat. *clerici cardinales*) dobivajo enake časti in priznanja kot senatorji. Tako kot cesar ima tudi rimokatoliška Cerkev uradnike, kot so evnuhi (lat. *cubicularii*), vratarji (lat. *ostiarii*) in telesni stražarji (lat. *excubitores*). Papež uživa enake častne pravice kot cesar, med njimi pravico do nošnje cesarske krone, škrlatnega ogrinjala in tunike ter ostalih cesarskih insignij. Ampak ker je papež Silvester I. zavrnil nošnjo zlate krone, ga je cesar umestil z visoko belo čepico (lat. *phrygium*). Konstantin papežu nudi službo vodnika konja (lat. *strator*), kar pomeni, da je on vodil konja, na kateremu je sedel papež. Še več, papežu podarja Lateransko palačo, mesto Rim, province in mesta Italije ter vse pokrajine na Zahodu. Darovnica nato omenja, da je cesar zase ustanovil novo prestolnico na Vzhodu in da tja prestavlja svojo vlado, saj je neprimerno, da ima posvetni vladar oblast tam, kjer je Bog vzpostavil bivališče voditelja krščanstva:⁹⁵ »Zdi se nam primerno, da prenesemo svoje cesarstvo... ni namreč prav, da bi zemeljski cesar izvrševal svojo oblast tam, kjer je nebeški cesar ustanovil duhovniško kneževino in prestolnico krščanske vere... (papežu) dajemo in prepuščamo rimsko mesto, prav tako kot vse italijanske pokrajine, kraje in mesta in pokrajine na Zahodu, da bi bili pod oblastjo in varuštvom njega in njegovih naslednikov«. ⁹⁶ Dokument se zaključi s prekletstvi proti vsem, ki bi si drznili kršiti te podelitve in z obljubo, da jo je cesar podpisal lastnoročno ter da je Darovnico tudi položil na grob apostola Petra.⁹⁷

Drznost in radikalnost Konstantinove Darovnice sta lahko razloženi s papeškim uspešnim uresničevanjem politike Gregorja Velikega. Papeži iz prve polovice 8. stoletja so si zagotovili neodvisnost od Konstantinopla, sklenili zavezništvo s francosko monarhijo in pridobili oblast nad Zahodno Evropo na moralnem področju. Tako so se možnosti za porast papeževe oblasti sredi 8. stoletja zdele neomejene.⁹⁸

Vprašanje časa nastanka

Kdaj točno je bila Konstantinova darovnica napisana, ni znano. Večina raziskovalcev postavlja čas nastanka v obdobje med letoma 752 in 795. Med njimi imajo nekateri za čas nastanka obdobje pontifikata papeža Štefana II. (752–757), saj naj bi le-ta Darovnico uporabil za podkrepitev svojih zahtev v pogajanjih s frankovskim kraljem Pipinom Malim. Drugi jo umeščajo v obdobje pontifikata papeža Pavla I. (757–767), saj naj bi bil le-ta velik častilec papeža Silvestra I., kateremu avtor Darovnice daje velika priznanja in časti. Nekateri čas nastanka postavljajo v obdobje pontifikata papeža Hadrijana I. (772–795), ki naj bi upal, da bo z njo povečal posvetno avtoriteto rimokatoliške Cerkve čez večji del Italije in s tem ustvaril močno Cerkvno državo pod papeževim vodstvom. Manjša skupina raziskovalcev pa čas nastanka umešča v čas po letu 800: ali v prva leta po kronanju Karla Velikega za rimskega cesarja ali pa v obdobje konca vladanja Karla Velikega in začetka vladanja Ludvika Pobožnega. Znano pa ni niti, ali je bil celoten ponaredek napisan hkrati ali po delih. Nekaj raziskovalcev

⁹⁴ Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁹⁵ Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁹⁶ Lopez, *Rojstvo Evrope*, 103–104.

⁹⁷ Kirsch, »Donation of Constantine.«

⁹⁸ Cantor, *Middle Ages*, 178.

trdi, da je bil napisan v dveh delih, vendar jih je večina mnenja, da sta bila oba dela napisana hkrati in da je avtor obeh delov isti.⁹⁹

Vprašanje avtorstva in kraja nastanka

Avtor in kraj nastanka Konstantinove darovnice sta še danes neznana. Veliko kritičnih študij postavlja Rim za kraj nastanka, avtorstvo pa pripisuje nekomu iz vrst cerkvenih dostojanstvenikov. Njihov glavni argument je dejstvo, da je bil dokument sestavljen v korist papežev in rimokatoliške Cerkve, zato je imela Cerkev največ interesa, da se ponaredek napiše ter uporabi. Poleg tega pa iz Rima izvira tudi največ virov, s katerimi si je avtor pomagal pri pisanju. Kljub temu pa ima med zgodovinarji pristaše tudi stara ideja, da ponaredek izvira iz območja frankovskega cesarstva.¹⁰⁰ Darovnica se namreč prvič pojavi v tekstih, nastalih v frankovskem cesarstvu, kot je npr. Zbirka Cerkvenih zakonov (ang. *False Decretals*), ki je nastala med letoma 847 in 852 v kraju Le Mans v škofiji Tours. Avtorstvo zbirke se pripisuje skupini učenih klerikov, ki so želeli sestaviti zbirko zakonov in s tem okrepiti moč karolinških škofov v sporu z grofi in vazali. Cesar je zavrnil prošnje škofov za reformo, zato so reformatorji svoje upe stavili na papeža. Zbirka temelji na starem dokumentu z imenom *Hispana*, kateremu pa je dodana serija apokrifnih dokumentov in pisma nekaterih izmed prvih papežev, od Klemna I.¹⁰¹ do Damaza I.¹⁰² Vsebuje serijo kapitularijev, katerih avtorstvo se pripisuje Angilramu, škofu v Metz, in različna pisma iz knjige *Liber Pontificalis*, v kateri so opisani pontifikati papežev. Najpomembnejša lastnost Zbirke Cerkvenih zakonov je, da določenim kasnejšim zahtevam papežev pripisuje star izvor in jim tako daje legitimnost. Papež je v njej razglašen za suverenega zakonodajalca, brez njegove privolitve pa se provincialni svet ni mogel sestati in izdati veljavnih odlokov, pa tudi škofje niso bili odstavljene brez njegovega soglasja.¹⁰³ V prid tej ideji govori tudi dejstvo, da Darovnice papeška pisarna ni uporabila vse do sredine 11. stoletja, rimski viri pa je ne omenjajo vse do časa cesarja Otona III.¹⁰⁴ V Rimu jo je leta 1054 prvi uporabil papež Leon IX., pri tem pa je treba upoštevati, da Leon IX. ni bil Italijan, ampak Frank.¹⁰⁵ Zagovorniki te ideje so mnenja, da je bil glavni cilj ponaredka upravičiti prenos rimskega cesarskega naslova na frankovskega kralja, kar se je zgodilo s kronanjem Karla Velikega leta 800, to pa pomeni, da je bila Darovnica najbolj pomembna za Franke in frankovsko cesarstvo. Obe ideji o avtorstvu in kraju nastanka sta sprejemljivi in imata med strokovnjaki svoje zagovornike, čeprav jih je večina mnenja, da ponaredek izvira iz Rima.¹⁰⁶

Namen Konstantinove darovnice

Večina raziskovalcev, ki umeščajo kraj nastanka Darovnice v Rim, je mnenja, da je njen glavni namen podkrepitev papeževih zahtev po posvetni oblasti v Italiji. Nekateri te zahteve omejujejo na ozemlja, ki jih je s *Pipinovo darovnico* dobil papež Štefan II., drugi pa jih razumejo kot zahteve po posvetni oblasti nad celotno Italijo. Veliko raziskovalcev teh zahtev ne omejuje samo na Italijo, ampak na celotno ozemlje nekdanjega zahodnorimskega imperija – glavni namen ponaredka naj bi bil povečanje papeške oblasti nad cesarsko in vzpostavitev papežev nadrejenosti cesarju nad celotnim Zahodom. Nekaj strokovnjakov pa trdi, da je imel avtor ponaredka v mislih obrambo Zahoda pred napadi bizantinskega cesarstva, zato je bilo zelo

⁹⁹ Kirsch, »Donation of Constantine.«

¹⁰⁰ Kirsch, »Donation of Constantine.«

¹⁰¹ Klemen I. je opravljal papeško službo med letoma 88 in 99.

¹⁰² Damaz I. je opravljal papeško službo med letoma 366 in 384.

¹⁰³ Deanesly, *A history of the Medieval Church*, 89–90.

¹⁰⁴ Oton III. je bil rimsko-nemški cesar med letoma 996 in 1002, umrl je pri 21-ih letih starosti.

¹⁰⁵ Leon IX. je bil rojen leta 1002 kot Bruno von Egisheim-Dagsburg, papeško službo je opravljal med letoma 1049 in 1054.

¹⁰⁶ Kirsch, »Donation of Constantine.«

pomembno legitimirati krščansko kraljestvo na Zahodu, k čemur je pripomogla vsebina Darovnice oz. cesarjeva podelitev oblasti papežu.¹⁰⁷ Pri raziskovanju namena Darovnice se nam pojavi tudi vprašanje, s kakšnim namenom se je avtor odločil, da utemelji zahteve papeštva ravno na ponarejenem dokumentu, ki naj bi ga napisal sam cesar Konstantin Veliki. Odgovor leži v zgodnje-srednjeveški miselnosti, da je dober zakon star zakon in da je zakon tako rekoč enak navadam, nove zahteve pa so v tem času morale imeti nek zgodovinski temelj, ki jih je legitimiral. Zato ni težko razumeti avtorja, ki je hotel s ponaredkom predstaviti in upravičiti zahteve papeštva na družbeno spremenljiv način.¹⁰⁸

Vpliv

Konstantinova darovnica ni samo rešila papeževih problemov z Langobardi in dala rimski Cerkvi zemljo, ki so jo iskali, ampak je tudi poskušala rešiti probleme z Vzhodno Cerkvijo, s tem ko so pokazali, da sta podobi apostolov Petra in Pavla v sanjah rešili Konstantinovo dušo. Torej Bog odobrava ikone, zato je bila Vzhodna Cerkev v zmoti, ko je obsojala krščansko ikonografijo kot pogansko prakso. Vendar pa ni dokazov, da je bila Darovnica kdaj uporabljena pri reševanju ikonoklastičnega spora, ki se je končal leta 787 na sedmem ekumenskem koncilu v Nikeji z razglasitvijo ikon za zakoniti način izražanja krščanske vere.¹⁰⁹ Glavni pomen Konstantinove darovnice je bil, da je papežu dala moč, da je sodeloval v posvetnih oz. civilnih zadevah. Kasnejši papeži, ki so uporabljali Darovnico – med njimi najbolj znan Leon IX. – so verjeli, da je pristna in so jo uporabljali za upravičevanje poseganja Cerkve v posvetne zadeve. Prepričanje papeža Leona IX. o njeni pristnosti je bilo pomemben faktor, ki je leta 1054 prispeval k t. i. Veliki shizmi – razkolu med vzhodno, pravoslavno Cerkvijo in zahodno, rimokatoliško Cerkvijo. Rimokatoliška Cerkev je vztrajala pri njeni superiornosti do pravoslavne, saj je rimsko Cerkev ustanovil sam apostol Peter, medtem ko se je pravoslavna Cerkev razvila kasneje. Darovnica je trdila isto, zato jo je Leon IX. v tem sporu tudi omenjal. Vzhodna pravoslavna Cerkev je vse trditve zavrnila in prekinila vezi z Zahodom.¹¹⁰ Seveda je bil to le eden izmed številnih razlogov za dokončni razkol, vendar ni zanemarljiv. Glavni razlog za razkol pa je bil spor med obema Cerkvama glede vprašanja jurisdikcije nad južno Italijo. Grška provinca Bari z dvanajstimi škofi je bila postavljena nad latinsko Cerkev v Apuliji. Konstantinopelskega patriarha Mihaela Cerulariusa je bilo strah, da se bosta nemški cesar in papež Leon IX. povezala in izgnala Normane iz južne Italije, kar bi pomenilo, da bi lahko prišla provinca Bari pod papeževo neposredno oblast. Leta 1053 je ukazal zapreti vse cerkve z latinskim obredom v Konstantinoplu, naslednje leto pa so papeževi odposlanci na koncilu v Konstantinoplu iz Cerkvenega občestva izobčili patriarha, ki je v zameno izobčil njih.¹¹¹

Proti koncu 8. stoletja je postalo jasno, da dogajanje v Evropi ne ustreza zahtevam papeštva, izraženim z Darovnico. Oblast v Zahodni Evropi ni bila v rokah papeža, ampak v rokah Pipinovega sina Karla, ki pa je s poseganjem v severno Italijo kršil določbe dokumenta – v sedemdesetih letih 8. stoletja je namreč porazil Langobarde, zasedel njihovo prestolnico Pavio in se oklical za njihovega kralja. Učenjaki na frankovskem dvoru so Karla nagovarjali z nazivom Kralj David, kar je simbol svetega kralja, torej se je ideologija teokratske monarhije, tako kot v bizantinskem cesarstvu, začela pojavljati tudi v frankovskem kraljestvu. Vendar za razliko od bizantinskega cesarja Karel ni nikoli trdil, da je predstavnik Boga na Zemlji. Imel je močan občutek za svojo lastno usodo in se je strinjal s Cerkvenimi dostojanstveniki na

¹⁰⁷ Kirsch, »Donation of Constantine.«

¹⁰⁸ Cantor, *Middle Ages*, 177.

¹⁰⁹ Mark, »Donation of Constantine.«

¹¹⁰ Mark, »Donation of Constantine.«

¹¹¹ Deanesly, *A history of the Medieval Church*, 80.

frankovskem dvoru, ki so ga slavili kot voditelja latinskega krščanskega sveta.¹¹² Papežu je ostal le en način, s katerim bi si lahko zagotovil avtoriteto nad karolinškim monarhom: glede na Konstantinovo darovnico je cesar oblast predal papežu, ki jo je potem dal nazaj cesarju – torej je v papeževi pristojnosti, da cesarju podeli oblast, ali pa mu jo odvzame. Zato je papež, kot sredstvo za ponovno uveljavitev svoje avtoritete v Zahodni Evropi, začel cesarski naslov priznavati Karlu: prenehal je datirati uradne dokumente z letnico vladanja vzhodno-rimskega cesarja in je začel datirati po letih vladanja frankovskega kralja Karla. V devetdesetih letih 8. stoletja je papež poslal uradno obvestilo o svoji izvolitvi frankovskemu kralju in ne bizantinskemu cesarju, kot je bilo v navadi. Kronanje Karla za cesarja bi Darovnici dalo novo veljavnost, papežu pa legitimnost proti karolinškemu kralju, saj je v Darovnici navedeno, da lahko papež cesarja odstavi, ali pa ga umesti.¹¹³ Na božični dan leta 800 je papež Leon III. v Rimu kronal Karla Velikega za rimskega cesarja. Dejstvo je, da Karel iz dveh razlogov ni hotel biti kronan za rimskega cesarja. Prvič, »rimski« je zanj pomenil »bizantinski« in ni želel posnemati vladarja v Konstantinoplu, kot drugič pa je razumel posledice kronanja s strani papeža in ni imel nobenih namenov, da bi se pokazal šibkejšega oz. podrejenega papežu. Po kronanju je storil vse, kar je lahko, da je pomiril ogorčene Bizantince, ki so trdili, da jim je bil cesarski naslov odvzet. Tudi naziv »cesar Rimljanov« je uporabil malokrat in se zadovoljil z nazivom »kralj Frankov in Langobardov«, s čimer je pokazal na dejanski temelj svoje moči. Cesarski naslov je igral veliko pomembnejšo vlogo v politiki njegovega sina, Ludvika Pobožnega, in vnuka, Karla Plešastega.¹¹⁴

Konstantinova darovnica je imela vpliv tudi na spodbujanje heretičnih sekt, še posebej Waldenžanov v 12. stoletju. Waldenžane je leta 1173 ustanovil Peter Waldo,¹¹⁵ bogat francoski trgovec, kateremu se je materialno bogastvo zdelo ovira v krščanskem življenju posameznika, zato je razdal vse svoje bogastvo, da bi lahko bolje služil Bogu. Waldenžani so obsodili Darovnico, saj po njihovem mnenju nasprotuje skromnosti in revščini, ki sta bistvena elementa duhovnega življenja pravega kristjana. Menili so, da je Cerkev s sprejetjem Darovnice izgubila ugled in da bi jo morala zavrniti ter se reformirati tako, da bi posvetnim vladarjem prepustili ukvarjanje s posvetnimi stvarmi, Cerkev pa bi se morala ukvarjati samo s problemi na duhovnem področju.¹¹⁶ Od Cerkve so se ločili leta 1180, danes pa predstavljajo najstarejšo še delujočo protestantsko skupnost.¹¹⁷

Razkritje ponaredka

Pristnost Konstantinove darovnice je bila dolgo časa nevprašljiva, dokler ni rimsko-nemški cesar Oton III. prvi sprožil vprašanja o njeni avtentičnosti, ki pa niso bila vzeta resno.¹¹⁸ Do zgodnjega 15. stoletja so ljudje imeli Konstantina Velikega, domnevnega avtorja Darovnice, za osebno odgovornega papeške zlorabe posvetne oblasti, dokaz njene neveljavnosti pa bi lahko pomenil, da to ni Konstantinova krivda in da so se papeške zlorabe pričele šele v obdobju, ko je bila Darovnica resnično napisana.¹¹⁹ Prvi ki se je resno spraševal o veljavnosti Darovnice je bil nemški teolog, filozof, pisatelj in kardinal Nikolaj Kuzanski, ki jo je označil za besedilo vprašljive avtentičnosti,¹²⁰ bila pa je tudi pomemben predmet dolgotrajnih razprav o papeški

¹¹² Cantor, *Middle Ages*, 178–180.

¹¹³ Cantor, *Middle Ages*, 180.

¹¹⁴ Cantor, *Middle Ages*, 181–182.

¹¹⁵ Peter Waldo je bil rojen okoli leta 1140, umrl je okrog leta 1205.

¹¹⁶ Mark, »Donation of Constantine.«

¹¹⁷ Brooke, *Popular religion in the Middle Ages*, 99.

¹¹⁸ Mark, »Donation of Constantine.«

¹¹⁹ Valla, *On the Donation*, 6.

¹²⁰ Kirsch, »Donation of Constantine.«

avtoriteti na concilijih v Ferrari leta 1438 in Firencah leta 1439. Nekaj let kasneje, med 2. aprilom in 25. majem 1440,¹²¹ je italijanski duhovnik in humanist Lorenzo Valla v svojem delu *De falso credita et ementita Constantini Donatione declamatio* dokazal, da gre za ponaredek.¹²²

Valla je v tistem času delal kot tajnik pri Alfonzu V., kralju Aragonije in Sicilije, ki je bil v sporu s takratnim papežem Evgenom IV. glede oblasti nad Neapljem. Že leta 1431 in 1434 je prosil za službo pri papežu, vendar brez uspeha. Zaščitnika je nato našel v kralju Alfonzu, ki je okoli sebe zbral skupino izobraženih ljudi, Valla pa je takrat s študijami Cicerona in Kvintilijana že bil dokazan kot velik poznavalec latinskega jezika ter antičnih klasičnih del. Zato je bolj upravičeno sklepati, da je kritiko Darovnice razumel kot možnost za krepitev svojih literarnih in filozofskih znanj, in ne kot politično orožje za pomoč kralju v sporu s papežem.¹²³

Svoje delo, v katerem je z analizo latinščine dokazal, da Darovnice cesar Konstantin Veliki ni mogel nikoli napisati, je razdelil v dva dela: retoričnega in filološkega. Leta 1443 je v pismu svojemu grškemu učitelju Giovanniju Aurispu priznal, da je bilo to delo najbolj retorično od vseh, ki jih je kdaj napisal. V njem je polno nagovorov bralcem, retoričnih vprašanj in vzklikov. Jezikovna analiza teksta je napisana v obliki pogovora z domnevnim ponarejevalcem, na koncu pa je napisan še dolg nagovor vsem papežem.¹²⁴ Pri analizi se Valla npr. norčuje iz ponarejevalčevega sloga izražanja in opaža, da je v pretirano vzvišenem jeziku avtor uporabil besedo *extat* namesto *est*, *nempe* namesto *scilicet*, in *concupitores* namesto *contubernales*. Svoja kritična opazanja velikokrat podkrepil s citati iz Svetega pisma ali Vergilijeve Eneide in s primeri latinskih ter grških avtorjev iz antičnega obdobja, kot so Livij, Valerij, Makrobij in Homer. Poleg tega pa se izkaže tudi za zelo dobrega poznavalca zgodovine republiškega in cesarskega Rima, socialnega statusa senatorjev in patricijev ter provincialne organizacije cesarstva pod Konstantinom Velikim.¹²⁵ Dokument je razglasil za ponaredek, upoštevajoč, da latinščina v njem ni na nivoju rimskega teksta iz 4. stoletja, da ni nobenih dokazov o spremembi administracije Zahodnega rimskega cesarstva od Konstantinovega časa do padca cesarstva, da so bili deli besedila očitno prepisani iz besedila o življenju papeža Silvestra I., ki datira v 5. stoletje, in da rimski cesar ni imel pravice odstopiti oblasti kateremukoli papežu. Opazil je tudi anahronizme, kot je npr. beseda *satrap* in ostale omembe, ki se ne skladajo s splošnim prepričanjem, da je bil dokument napisan v 4. stoletju.¹²⁶

Kmalu po izdaji je delo prebral humanist Gregorio Tifernate, ki je bil tudi na dvoru kralja Alfonza V., in razglasil, da je bilo napisano *pro Christi ecclesia, non contra ecclesiam* – v podporo Kristusovi Cerkvi in ne proti njej. Leta 1443 sta dva kardinala, Trevisan in Landriani, poskušala Vallo prepričati, da bi delo preklical ali pa še enkrat pregledal, če hoče izpolniti svojo dolgotrajno željo in se še kdaj vrniti v Rim. Novembra 1443 je Valla v pismu kardinalu Tervisanu napisal, da sta bila med pisanjem njegova edina cilja obramba resnice in obsodba laži ter da ne more preklicati ali popraviti napisanega. Januarja 1444 pa v pismu kardinalu Landrianiju pravi, da se zaveda, da si je z objavo kritike v Rimu nakopal sovražnike, ampak se ne boji njihovih groženj. Od leta 1444 pa vse do osemdesetih let 15. stoletja ni nobenih sledi o zanimanju za kritiko Darovnice. Čeprav je Vallovim sovražnikom v Rimu uspelo, da je bil leta 1444 priveden pred inkvizicijo v Neaplju, so se obtožbe nanašale na njegova druga dela – predvsem na njegove kritike Aristotela in Boetija – ter z Darovnico niso imela nobene povezave. Kralju Alfonzu je uspelo uresničiti svojo zahtevo po Neaplju, saj je junija 1443 v Terracini s papežem podpisal sporazum, poleg tega pa mu je uspelo tudi prekiniti inkvizicijsko

¹²¹ Valla, *On the Donation*, 6.

¹²² Kirsch, »Donation of Constantine.«

¹²³ Valla, *On the Donation*, 6–7.

¹²⁴ Valla, *On the Donation*, 8.

¹²⁵ Valla, *On the Donation*, 11.

¹²⁶ Mark, »Donation of Constantine.«

preiskavo proti Valli. Po smrti papeža Evgena IV. je njegov naslednik Nikolaj V. leta 1448 Lorenza Vallo postavil za papeškega pisarja, papež Kalist III. pa ga je leta 1455 imenoval za svojega tajnika. Razen sovraštva ožjih sodelavcev Evgena IV. ni bilo nobenega znaka, da bi papeštvo motila kritika Darovnice.¹²⁷

Kopije Vallove kritike so tvorile temelj za malo poznano in danes zelo redko prvo tiskano izdajo iz leta 1506. Ampak šele takrat, ko jo je Ulrik von Hutten¹²⁸ natisnil dvakrat, leta 1518 in 1519, je prišlo do večjega zanimanja in tiskanja tako v latinščini kot tudi v prevodih evropskih modernih jezikov. Leta 1546 je bila že dostopna v češčini, francoščini, nemščini, angleščini in italijanščini. Kmalu po prvih izdajah se je pokazala njena vrednost za reformatorje, dostojanstvenike rimokatoliške Cerkve pa je bilo sram, da so jo sprva tako mirno sprejeli. Od poznega 16. stoletja je bila Vallova kritika papeštva in Darovnice razumljena kot hujskaška, zato je bila 1559 uvrščena na Seznam prepovedanih knjig.¹²⁹

Danes zgodovinarji vedo, česar Valla ni, da je napaka v Darovnici vidna že pri podatku, da je bil dokument izdan v času vladanja konzulov Konstantina in Gallicanusa. Seznam konzulov, ki je danes rekonstruiran na podlagi različnih dokumentov, razkriva, da je bil Konstantin konzul leta 329, Gallicanus pa leta 330 in da tako nista nikoli vladala hkrati.¹³⁰

Neodvisno od obeh predhodnikov, Nikolaja Kuzanskega in Lorenza Valle, je do enakih zaključkov med letoma 1450 in 1457 prišel chichesterski škof Reginald Pecocke v svojem delu *The Repressor of over much Blaming of the Clergy*. Kljub tem ugotovitvam je Darovnica še zmeraj veljala za pristno, dokler ni italijanski kardinal Cesare Baronio, znan tudi kot *Caesar Baronius*, v svojem delu *Annales Ecclesiastici*¹³¹ priznal, da je dokument resnično ponarejen. Tisti, ki je ponaredil Darovnico, je pri tem uporabil dela različnih avtorjev. Uvod in zaključek sta napisana na podlagi avtentičnih del iz obdobja rimskega cesarstva, uporabljeni pa so tudi deli besedil iz drugih zgodovinskih obdobj. Pripovedovanje o cesarjevi spreobrnitvi in ozdravljenju temelji na apokrifnem tekstu o življenju papeža Silvestra I. (lat. *Acta oz. Gesta Sylvestri*),¹³² ki naj bi nastal v Italiji v poznem 5. stoletju in na katerega se je nanašal že Gregor iz Toursa v svojem delu »*Historia Francorum*«. ¹³³ Priznanja, podeljena papežu in kardinalom, si je avtor ponaredka verjetno izmislil kar sam, in sicer v skladu z določenimi dvornimi obredi rimskih ter bizantinskih cesarjev. Avtor je pri pisanju uporabljal tudi življenjepise papežev iz *Liber Pontificalis* in pisma papežev iz 8. stoletja.¹³⁴

Zaključek

Strokovnjaki še zmeraj razpravljajo o tem, ali je rimokatoliška Cerkev že vseskozi vedela, da gre za ponaredek. Nekateri izmed njih so mnenja, da je domnevni avtor samo napisal dokument, za katerega je bil prepričan, da je nekoč obstajal, nato pa se je izgubil. V srednjem veku so namreč dokumente, kot so podelitve zemlje, pogosto napisali še enkrat, če se je original izgubil, in sicer pod pogojem, da sta se za to strinjali obe vpleteni strani. Novo napisani dokument je bil po vsebini enak originalu in je veljal za avtentičnega. Tega pa ne moremo reči za Darovnico, saj je v tem primeru samo ena vpletena stran trdila, da je Darovnica sploh kdaj obstajala. Pipin Mali ni vedel, ali je Konstantin lahko zakonito predal oblast papežu, in celo, ali je sploh kdaj

¹²⁷ Valla, *On the Donation*, 8–9.

¹²⁸ Ulrik von Hutten (21. april 1488 – 29. avgust 1523) je bil nemški učenjak, sledilec Martina Luthra in protestantski reformator.

¹²⁹ Valla, *On the Donation*, 9–10.

¹³⁰ Valla, *On the Donation*, 12.

¹³¹ Delo je izšlo v 12-ih folijih med letoma 1588 in 1607.

¹³² Kirsch, »Donation of Constantine.«

¹³³ Cantor, *Middle Ages*, 177.

¹³⁴ Kirsch, »Donation of Constantine.«

zbolel za gobavostjo in bil čudežno ozdravljen. Ampak se o vsem tem sploh ni spraševal, saj je potreboval papeža na svoji strani, da je lahko z njegovo pomočjo legitimiral svoje vladanje.¹³⁵

Konstantinova darovnica je veljala za avtentični dokument vse do poznega srednjega veka, ko s pojavom humanizma pride tudi do začetka kritičnega presojanja zgodovinskih tekstov. Skozi protestantsko reformacijo se je pojavljala v različnih razpravah, o njej pa so razpravljali še vse do dobe razsvetljenstva v 18. stoletju, po katerem pa je bila v veliki meri pozabljena. Zanimanje zanjo je spet oživelo v dvajsetih letih 20. stoletja, leta 1929 pa je Cerkev javno priznala, da je Darovnica ponarejena in ozemlje Papeške države vrnila Italiji.¹³⁶

Viri in literatura

Elektronski viri

- Kirsch, Johann P. »Donation of Constantine.« The Catholic Encyclopedia. <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3971> (dostop: 7. oktober 2022).
- Mark, Joshua J. »Donation of Constantine.« World history Encyclopedia. https://www.worldhistory.org/Donation_of_Constantine/ (nazadnje spremenjeno: 1. julij 2019).

Literatura

- Bleicken, Jochen, Jürgen Bücking, Torsten Capelle, Werner Eichhorn, Karl-Georg Faber, Ingrid Heidrich, Oskar von Hinüber, Paul Kluge, Gustav Adolf Lehmann, Paul Münch, Karl J. Narr, Ruth Opificius, Klaus Pabst, Günter Scholz, Hermann Trimborn in Ernst Walter Zeeden. *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes*. Prevedla Janez Gradišnik in Roman Zupan. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Brooke, Rosalind B. *Popular religion in the Middle Ages: Western Europe, 1000–1300*. New York: Barnes & Noble Books, 1996.
- Cantor, Norman F. *The civilization of the Middle Ages: a completely revised and expanded edition of Medieval history*. New York: HarperCollins, 1993.
- Deanesly, Margaret. *A history of the Medieval Church, 590–1500*. 8. izdaja. London: Methuen & Co., 1962.
- Lopez, Robert S. *Rojstvo Evrope*. Prevedel Marijan Bregant. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1969.
- Valla, Lorenzo. *On the Donation of Constantine*. Prevedel Glen W. Bowersock. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2007.

¹³⁵ Mark, »Donation of Constantine.«

¹³⁶ Mark, »Donation of Constantine.«

Gregor Gartner

Uršulinska notranja šola v Škofji Loki v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno

Izvleček

Prispevek obravnava delovanje notranje šole Zasebne dekliške meščanske šole uršulink v Škofji Loki v zadnjem desetletju pred začetkom prve svetovne vojne. Prispevek uršulinskih samostanov za šolstvo na slovenskem je bila pogosto spregledana tema pri pregledu zgodovine šolstva na slovenskem. Pričujoči članek raziskuje bivanje v penzionatu na Loškem gradu in izvor gojenk, od kod so prihajale in koliko jih je bilo ter katere učne pripomočke in predmete so uporabljale uršulinke v Škofji Loki.

Abstract

The article deals with the functioning of the inner school of the Private Ursuline School for Girls in Škofja Loka in the last decade before the outbreak of the First World War. The contribution of the Ursuline monasteries to education in Slovenia has often been an overlooked topic when reviewing the history of education in Slovenia. The present article explores the stay in the boarding house at Loka Castle and the origins of the pupils, where they came from and how many there were, as well as what teaching aids and objects were used by the Ursuline nuns in Škofja Loka.

Ključne besede: uršulinke, šolstvo, notranja šola, 19./20. stoletje.

Uvod

Samostanski red Uršulink se je v preteklosti veliko ukvarjal z vzgojo in izobraževanjem deklet, a je bil njihov prispevek na področju šolstva v slovenskem zgodovinsko pisju dolgo časa dokaj neopažen. Največ so se z raziskovanjem zgodovine uršulinskih šol ukvarjale uršulinke same, recimo Marija Jasna Kogolj, ki je precej podrobno raziskala predvsem šole ljubljanskih uršulink, ter Marta Triler, ki je raziskovala tudi šolo samostana v Škofji Loki. Pričujoči prispevek se posveča delovanju notranje šole oz. internata uršulinskega samostana v Škofji Loki od nakupa Loškega gradu (1893) pa do začetka prve svetovne vojne. Ker za prvo desetletje od nakupa gradu virov skorajda ni, se pričujoči prispevek osredotoča predvsem na letna poročila notranje šole, ki so se odlično ohranila za šolska leta od 1903/1904 do 1913/1914, in poskuša odgovoriti na vprašanja, kot npr. koliko gojenk je tukaj hodilo v šolo, iz katerih krajev so prihajale, kakšno je bilo življenje v internatu oz. penzionatu, katere predmete so uršulinke poučevale, itd. Za lažje razumevanje uršulink in njihovih šol pa si za začetek pogledimo, kakšna je bila njihova vzgojna metoda.

Uršulinke in njihova pedagoška metoda

Ustanoviteljica reda uršulink je bila sv. Angela Merici (1474–1540), rojena v mestu Desenzano ob Gardskem jezeru v severni Italiji. V Brescii je 25. novembra 1535 ustanovila žensko družbo, ki jo je zaupala varstvu svete Uršule, device in mučenke. Svojim »hčerkam« je zapustila tri spise: Pravila, Naročila in Oporoko, ki so postavili temeljne smernice, po katerih so uršulinke urejale in oblikovale svoje življenje v vsej svoji zgodovini in po katerih se ravnaajo še danes.¹³⁷ Neposrednih navodil za izobraževalno dejavnost družbe svete Uršule v teh treh spisih sicer ne

¹³⁷ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 32.

najdemo, je pa ustanoviteljica izoblikovala številne smernice, ki so pozneje vplivale na vzgojno delovanje v uršulinskih šolah in internatih. Tako lahko iz Angelinih spisov razberemo vse kvalitete, osebnostne lastnosti in načine vzgojnega delovanja dobre uršulinske vzgojiteljice: Angela Merici je zagovarjala vzgojo, temelječo ne na pritisku, temveč na ljubezni, svetovanju in pomoči: »*Bodite prijazne in blage do svojih hčera... Prizadevajte si, da vas bosta vodili samo ljubezen ..., kadar jih boste opominjale, jim svetovale in jih spodbujale k dobremu ali jih odvrčale od zla. Več boste dosegle z ljubeznijo in s prijaznostjo kot z osornostjo in ostro grajo.*«¹³⁸

Redovnice niso uporabljale groženj ali kazni, da bi učenke spodbudile k delu, ampak metodo tekmovalnosti. Za prizadevnost pri učenju in vedênju so učenke dobile majhna priznanja in nagrade, ki so jih še bolj spodbudila k marljivosti. Leskove šibe, ki je na drugih šolah vlivala strah pred učiteljem, tukaj ni bilo. »*Primerna strogost je bila oplemenitena z ljubeznivo strogostjo,*« pravi Marija Jasna Kogolj.¹³⁹

Da so bile pripravljene na pouk, so morale sestre veliko in resno delati. Morale so imeti solidno znanje in se nenehno izpopolnjevati. Življenje vzgojiteljic je moralo biti »sveto«, da so lahko navduševale druge: »*Tako živite in tako ravnajte, da boste vzor svojim hčeram. Kar hočete, da one storijo, storite najprej same.*«¹⁴⁰ Angela je zaupala vzgojiteljici pristno avtoriteto, ki izhaja iz čistosti namena in pridobljenega znanja. Ta vrsta avtoritete pusti drugim rasti in se razvijati na vseh ravneh, tako duševnih in telesnih. Središče vzgojiteljskega delovanja so predstavljali otroci, dekleta, oziroma kdor koli, ki mu je bila namenjena vzgojna dejavnost uršulink, za učinkovito delovanje pa je bilo potrebno dobro poznati vsakega posameznika: »*Bodite skrbne in budne, da boste spoznale in razumele vedênje svojih hčera ter opazile njihove duhovne in časne potrebe,*« in tudi: »*Ljubite vse svoje hčere enako in ne imejte ene rajši kot druge.*«¹⁴¹ Učenke niso bile nikoli same, ne pri učenju ne pri razvedrilu, vedno je bila z njimi vsaj ena redovnica, ki je nadzorovala učenje in igro ter bila pozorna na potrebe deklic.¹⁴²

Poleg šolske izobrazbe so uršulinke nudile učenkam celostno vzgojo razuma in volje, duha in srca ter jih vsestransko pripravljale na življenje. Dekleta je bilo potrebno poučiti v katoliškem verskem in moralnem nauku ter jih pripraviti na dolžnosti družinskega življenja. Da pa bi žene izpolnile prostor v družini in družbi, so morale biti vzgojene tudi za razumevanje demokratičnosti, pravičnosti in miru.¹⁴³ Poseben poudarek so zato uršulinke dajale humanistični izobrazbi in predmetom kot so zgodovina, filozofija, lepe umetnosti, grščina, latinščina in materinščina, medtem ko so bile naravoslovne vede šele na drugem mestu.¹⁴⁴ Šolo za deklice je imelo več uršulinskih samostanov po svetu, recimo na Dunaju, precej veliko šolo v bližini Škofje Loke pa je imel tudi samostan v Ljubljani, ki pa ga na tem mestu ne bomo podrobneje obravnavali.

Uršulinski samostan in šola za deklice v Škofji Loki

Pred uršulinkami so imele v Škofji Loki svoj samostan klarise, ki pa so ga ustanovile že leta 1358. Čeprav so klarise v ospredje postavljale zbranost duha in klavzuro, so se v mestu ukvarjale tudi z vzgojo in poukom ženske mladine, imele so notranjo šolo, ki pa je bila namenjena zgolj plemiškim in bogatim meščanskim dekletom.¹⁴⁵ Ko je bil klariški samostan v Škofji Loki leta 1782 z odlokom cesarja Jožefa II. razpuščen, so že 12. oktobra istega leta prišle

¹³⁸ Angela Merici, *Naročila*, 2, 1–3. Glej tudi: Kogoj, *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, 202–206.

¹³⁹ Kogoj, *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, 206.

¹⁴⁰ Angela Merici, *Naročila*, 6, 1–2.

¹⁴¹ Angela Merici, *Naročila*, 4, 1 in 8, 1.

¹⁴² Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 34.

¹⁴³ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 34.

¹⁴⁴ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 34.

¹⁴⁵ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 34.

v Škofjo Loko tri redovne sestre uršulinke iz Gradca, v uršulinski red pa je z dovoljenjem cesarja prestopilo tudi 13 klaris iz Škofje Loke in ena iz Ljubljane. Nemudoma se je začela prenova samostana v šolske namene na cesarjeve stroške.¹⁴⁶

Uršulinke so po prihodu v Škofjo Loko organizirale zunanjo in notranjo dekliško šolo. Zunanja šola je vključevala ljudsko šolo, nedeljsko oziroma ponavljalno šolo, gorsko šolo in otroški vrtec. V notranji so se odvijali ljudska šola, meščanska šola, učiteljišče, nemški tečaj, trgovski tečaj in kmetijsko gospodinjstva šola.¹⁴⁷ Zunanjo so obiskovala predvsem dekleta iz mesta in okolice, ki so se po končanem pouku vrnila domov in je bila namenjena dekletom iz vseh družbenih slojev. Pouk je bil v slovenščini in brezplačen. Obiskovale so jo šoloobvezne deklice škofjeloškega šolskega okraja v obravnavanem obdobju, razen tistih, ki so bile na notranji šoli.

Poleg zunanje šole so imele uršulinke tudi notranjo šolo, ki so jo odprle leta 1783. Pouk v njej je potekal v nemškem jeziku, slovenščina je bila obvezen predmet le za gojenke, ki jim je bila materni jezik, druge gojenke pa so imele možnost znanje slovenščine izpopolnjevati ali se je učiti kot tuj jezik.¹⁴⁸ Sprva je bila šola trirazredna, v letih med 1858 in 1894 je postopoma postala osemrazredna. Leta 1900 se je razdelila na petrazredno ljudsko in trirazredno meščansko šolo (takrat je tudi pridobila pravico javnosti). Notranja šola je bila istočasno normalka za dekleta in je omogočala usposabljanje za učiteljski poklic in leta 1906 so uršulinke zaprosile za ustanovitev zasebnega učiteljišča v svojem dekliškem zavodu, in že 12. januarja leta 1909 dobile dovoljenje. V učiteljišču so vzgajale lastni učiteljski kader, redovnim kandidatkam pa so se na učiteljišču lahko pridružile tudi kandidatke, ki niso nameravale vstopiti v redovni stan. Maturo so morale gojenke opravljati v Ljubljani ali Gorici na državnih učiteljiščih vse do leta 1910, ko so uršulinke pridobile pravico do lastnega zrelostnega izpita. Leta 1906 so uršulinke uvedle enoletni trgovski tečaj, kjer so se dekleta po končani meščanski šoli lahko usposobila za praktični poklic, po končanem izobraževanju pa so se lahko zaposlila v trgovini ali banki. Tečaj je bil zelo priljubljen, saj ga je v desetih letih obstoja zaključilo kar 178 deklet, leta 1919 pa je bil ukinjen.¹⁴⁹

Poleg rednih šolskih ur so se dekleta lahko učila risanja, glasbe (violina, gosli, mandolina, tamburice, orgle, kitara, klavir, citre, petje), ob prostih dneh tudi šivanja perila in oblek, med neobveznimi predmeti je bilo tudi učenje jezikov (italijanščine, francoščine, slovenščine) ter geografije, zgodovine, fizike in prirodopisa.¹⁵⁰ Uršulinke so gojenkam tudi po končanem šolanju omogočile še praktične tečaje šivanja, klekljanja, vezenja, strojepisja, slikanja, gospodinjstva itd., zato so se neobveznih predmetov velikokrat učila dekleta, ki so že končala osnovno izobraževanje in so dopolnjevala izobrazbo v ponavljalnem letniku.¹⁵¹

Večinoma so jo obiskovala dekleta iz premožnejših družin, ki so bila od daleč in so zato bivala v internatu oziroma penzionatu, obiskovala pa so jo tudi dekleta iz Škofje Loke in okolice.¹⁵² Slednje so bile lahko domačinke, ki so bile tukaj rojene ali pa se je njihova družina semkaj preselila, nekaj pa jih je živelo tudi pri sorodnikih ali skrbnikih. Učenke so se imenovalе gojenke, ob sprejemu v internat pa so morale predložiti krstni list, potrdilo o cepljenju proti kozam in zadnje šolsko spričevalo, zaželeno je bilo tudi krepko zdravje.¹⁵³

¹⁴⁶ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04.

¹⁴⁷ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 38.

¹⁴⁸ Triler, »Dekliško šolstvo v Škofji Loki,« 199.

¹⁴⁹ Triler, »Šolski zvezki,« 129–130.

¹⁵⁰ Triler, »Dekliško šolstvo v Škofji Loki,« 199, podobno Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 43.

¹⁵¹ Triler, »Dekliško šolstvo v Škofji Loki,« 199, podobno Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 43.

¹⁵² Triler, »Dekliško šolstvo v Škofji Loki,« 199.

¹⁵³ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 41.

Nakup gradu

Število učenk se je iz leta v leto povečevalo in po letu 1870 doseglo številko 150 gojenk letno v notranji šoli, kar je skupaj z razvojem šole (postopno preoblikovanje ljudske šole iz trirazredne v petrazredno) prineslo pomanjkanje učnega prostora (razredov), še bolj pa bivalnih prostorov za internat.¹⁵⁴ Tako so za potrebe internata leta 1871 dozidali stavbo na zahodni strani samostana, leta 1884 pa so ob dozidavi zunanje šole za eno nadstropje dvignili še sosednjo samostansko stavbo in novo zgrajene sobe uporabili za spalnice gojenk. Posledica prostorske stiske so bili slabi bivalni in higienski pogoji, zgovoren opis stanja pa nam poroča samostanska Kronika:

»Pomanjkanje potrebnih prostorov je bolj občutno in težavno. Nad 150 gojenk se je porazdelilo z redovnicami vred v ozkih prostorih samostana. Da ne omenimo sanitarnih pomanjkljivosti, ki so bile povezane s tako prenapolnjenimi prostori, naj tu le opozorimo, kako težavno, skoraj nemogoče je bilo v takih okoliščinah vzdrževati klavzurno disciplino. Otroci so pogosto bivali v sobah in celicah, ki so bile med celicami redovnic. Redovna skupnost je odstopila gojenkam tako rekoč vse prostore, razen refektorija. V samostanu ni nobenega dela, kjer se ne bi med redovnicami pojavili otroci. Komaj je potrebno omeniti, da vsak, ki pozna urejeno in disciplinirano redovno hišo, uvidi, kako potreben je bil tu velik prizidek, kjer bi gojenke lahko prebivale ločeno od redovnic.«¹⁵⁵

Zaradi pomanjkanja prostora so se uršulinke odločile za nakup Loškega gradu, ki je bil tedaj v lasti družine Baumgartner. Takratna predstojnica samostana m. Benedikto de Renaldy je 23. decembra 1890 podpisala kupoprodajno pogodbo s lastnikom gradu Janezom Baumgartnerjem. Kupnina deset tisoč goldinarjev je bila plačana 31. decembra 1890. Grajsko poslopje so uršulinke prenovile in prezidale ob pomoči arhitekta Viljema Trea iz Ljubljane, gradbena dela pa je prevzela Kranjska stavbna družba (Krainische Baugesellschaft). Na grad so uršulinke prenesle penzionat in notranjo šolo, med samostanom in gradom pa so zgradili tudi pokrito stopnišče.

Stroški bivanja v penzionatu

Z bivanjem v penzionatu je tesno povezano tudi vprašanje financ oz. t. i. prispevek gojenk za bivanje in šolanje na notranji šoli. Mesečnina/oskrbovalnina je obsegala prispevek za bivanje v internatu (oskrba, hrana, pranje, ogrevanje, razsvetljava...), znesek za plačilo neobveznih predmetov (jeziki, instrumenti, slikanje...) ter materialne stroške posameznega dekleta (zdravila, drobni nakupi...), medtem ko je bilo obiskovanje obveznih predmetov brezplačno.¹⁵⁶

Gojenke so običajno vzdrževali starši, lahko pa tudi skrbniki ali kdo drug. Vsako leto je del deklet imelo znižan prispevek, kaka gojenka pa je bila plačila celo oproščena in je med šolanjem bivala v zavodu brezplačno, medtem ko so dekleta, ki so bila v zavodu samo čez dan, plačevala le del prispevka.¹⁵⁷

Če so starši hoteli svojim hčeram zagotoviti dodatne ugodnosti, na primer kavo, vino ali sadje za kosilo, so morali tudi to posebej plačati, prav tako tudi čiščenje perila, popravilo oblek, svečavo itd.¹⁵⁸ Račune za izredne izdatke med šolskim letom, na primer plačilo zdravnika in zdravil, poškodbe tujih predmetov, so starši dobili ob polletju. Če pogledamo stroške oskrbnine ob koncu 19. stoletja, so ti znašali ok. 160 goldinarjev, kar znaša približno 2.668 EUR.¹⁵⁹ V to

¹⁵⁴ Triler, »Šolski zvezki,« 130.

¹⁵⁵ AUŠL, Kronika 1683–1891: klarise in uršulinke, 178-191, t. e. 2.

¹⁵⁶ AUŠL, Uršulinske šole, Prospekti učnega in vzgojnega zavoda uršulink v Škofji Loki, t. e. 11.

¹⁵⁷ AUŠL, Statistika, Penzionat, izkaz dohodkov in izdatkov od penzionata; 1907, t. e. 24.

¹⁵⁸ Za okrog leta 1906/1907: »Ako se stariši ali oskrbniki pogode tako, da se daje gojenkam za malico kava ali kaj družega, razven kruha, zaračunajo se te stvari posebej.« (AUŠL, Uršulinske šole, Prospekti učnega in vzgojnega zavoda uršulink v Škofji Loki, t. e. 11).

¹⁵⁹ 1 k = 8,34 EUR, 1 gld = 2 k = 16,68 EUR (Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 41).

vsoto je bilo všteto osnovno plačilo za hrano, medtem ko so izredni stroški znašali dodatnih 10 gld. (166,80 EUR) ob letnem čiščenju perila, ki se je zaračunavalo v višini 6 gld. (100,08 EUR).¹⁶⁰ V začetku 20. stoletja je celotna letna oskrbnina znašala 360 k (3.002 EUR), medtem ko je bilo treba k temu znesku dodati še 30 k (250 EUR) za pranje perila, svečavo in popravilo obleke.¹⁶¹

Število učenk in od kod so prihajale

Zdaj si bomo pogledali še statistiko učenk vpisanih v notranjo šolo škofjeloških uršulink. Čeprav je osrednji predmet naše raziskave uršulinska notranja šola na loškem gradu od nakupa leta 1890 do začetka prve svetovne vojne, je na žalost velika količina virov za obravnavano obdobje izgubljena. Na srečo je odlično ohranjenih 11 letnih poročil za šolska leta od leta 1903/04 do leta 1913/14, ki vsebujejo temeljit popis gojenk v notranji šoli vključno z njihovim rojstnim krajem, kar nam omogoča, da ugotovimo, od kje vse so prihajale učenke v Škofjo Loko. Pri tem je potrebna previdnost, ker rojstni kraj dekleta ne označuje nujno tudi njene narodne pripadnosti, kot nam kaže primer Daisy Jones, ki je bila sicer rojena v Trstu, medtem ko njeno ime in priimek namiguje na očeta angleškega porekla.¹⁶²

Medtem ko je bilo leta 1893 v notranjo šolo vpisanih približno 152 gojenk,¹⁶³ se je to število v naslednjih 20 letih skoraj podvojilo, saj je notranjo šolo v šolskem letu 1913/14 obiskovalo 257 učenk.¹⁶⁴ Analiza letnih poročil nam pokaže, da je bilo v 11 letih na novo sprejetih gojenk v povprečju približno 82,3 na leto, največ v letu 1908/09, ko je bilo novink kar 109.¹⁶⁵ Velika večina učenk je v času študija bivala v penzionatu pri uršulinkah. Nekaj pa je bilo tudi tako imenovanih eksternistk, ki so živele v Škofji Loki in okolici pri starših ali sorodnikih, ali pa so živele kot najemnice pri stanodajalkah.¹⁶⁶ V šolo so prihajale zjutraj in odšle iz nje okrog pete ure popoldne. Njihovo število je opazno od 80. let 19. stol. naprej, poveča pa se z uvedbo meščanske šole, na katero je bil mogoč prehod tudi z zunanje ljudske šole, na splošno pa so ta dekleta prihajala tako iz družin uradnikov kot tudi obrtnikov in kmetov iz Škofje Loke in okolice.¹⁶⁷ Če pogledamo letna poročila, je število eksternistk leta 1903 znašalo 33, leta 1913 pa že 62.

Po statističnih podatkih iz letnih poročil je bila večina deklet v obdobju 1903–1914 rojena na ozemlju tedanje Kranjske, predvsem v Škofji Loki, Kranju ter njuni okolici. Tako lahko rečemo, da so prevladovalе gojenke iz različnih slovenskih krajev.¹⁶⁸ Veliko učenk je bilo rojenih tudi v Primorju, največ v Trstu (leta 1903 celo največ izmed vseh 122 navedenih rojstnih krajev gojenk, in sicer 11 deklic). Druge pokrajine in dežele, ki jih našteva statistika so še Hrvaška, Koroška, Štajerska, Spodnja Avstrija, Dalmacija, Moravska, Češka, Madžarska, Italija, Gornja Avstrija, Tirolska, Romunija, Slavonija, Bosna, Westfalija, Francija, Egipt, Južna in Severna Amerika. Od mest, ki so navedena kot rojstni kraji posameznih deklet, naj

¹⁶⁰ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 41.

¹⁶¹ Štukl, »Škofjeloške uršulinke,« 41–43.

¹⁶² Daisy je v šolskem letu 1906/07 obiskovala 4. razred ljudske šole, pri starosti 15 let. AUŠL; Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1906/07, 48.

¹⁶³ AUŠL, Uršulinske šole, Statistischen Bericht für das Schuljahr 1892/93. F IV, Z. 35.

¹⁶⁴ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1913/14, 56.

¹⁶⁵ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1908/09.

¹⁶⁶ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04, 22.

¹⁶⁷ Marta Triler, »Šolski zvezki,« 131.

¹⁶⁸ V šolskem letu 1903/04 je recimo 106 učenk prihajalo iz Kranjske in 78 iz drugih dežel in držav (AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04, 22).

omenim samo nekatera: Škofja Loka, Kranj, Trst, Pulj, Prosecco, Dunaj, Videm, Tržič (Monfalcone), Tržič (Neumarktl), Ljubljana, Pliberk, Vrhnika, Dobro polje, Sagrado (Zagraj), Koper, Izola, Piran, Budimpešta, Zagreb, Dolenjske toplice, Postojna, Liberec (Reichenberg), Untersiebenbrunn, Reka, Port Said, Ključ, Chicago, Buenos Aires. V primeru dveh sester iz Ključa, Gabriele in Elisabeth Paul, je morda šlo za dekleti iz družine, ki se je v Bosno preselila v okviru Avstro-Ogrske kolonizacije pokrajine, prav tako je pri dekletih iz Buenos Airesa (Anna-Maria Tivoli, 12 let) in Chicaga (Franziska Udovič, 9 let) morda šlo za dekleti iz družin izseljencev, trgovcev ali podjetnikov, ki so šli v Ameriki iz takšnih ali drugačnih razlogov, svoje hčerke pa so poslali na šolanje v domovino. Vse to so sicer samo ugibanja in sklepanja, ki jih bodo potrdile ali ovrgle bodoče raziskave. Omenim naj samo še, da so se tu šolala tudi dekleta plemiškega rodu, kot npr. grofica Katharina von Bruti, rojena v Trstu.¹⁶⁹

Vsekakor so se na Loškem gradu pri uršulinkah šolale tudi deklice iz dokaj oddaljenih krajev, kjer so sicer tudi delovale uršulinske šole (npr. Dunaj in Ljubljana, okolica Gorice). Vzroki za to, da so se prišle šolat v Škofjo Loko, so gotovo različni in vseh nikoli ne bomo mogli odkriti. Sklepamo lahko, da so sem prišle morda zato, ker na domačih šolah ni bilo dovolj prostora, ker so tukaj imele sorodnike ali znance, ker je bila tukajšnja šola dokaj dobro opremljena (kot bomo videli v nadaljevanju) in kvalitetna, upoštevati pa moramo tudi družine, ki so se v mesto ali okolico preselile šele pred kratkim.

Ker so gojenke prihajale iz različnih krajev in dežel, so tudi govorile različne jezike. Tako Letno poročilo za šolsko leto 1906/07 nazorno prikazuje jezikovno situacijo na začetku šolskega leta: *»Več tednov je vladala jezikovna zmešnjava, kajti naš penzionat je poliglotska država. Tu slišiš govoriti italijansko in dobiš le vprašujoč obraz v odgovor, ko ogovoriš dekle v drugem jeziku. Ta razume in govori le slovensko, ta spet samo nemško ali hrvaško. Tu je bilo tudi dekle, ki je razumelo samo francosko. Mogoče je uspešno napraviti študije o narodnem značaju in se v ljubečih, vljudnih medsebojnih stikih z vsemi učiti različne jezike.«*¹⁷⁰ Čeprav sta torej pouk in medsebojna komunikacija v zavodu potekala v nemškem jeziku, so se del časa dekleta lahko pogovarjala tudi v maternem jeziku, kar je bil, kot je izpostavila Marta Triler, pomemben vidik, saj so dekleta prihajala iz zelo različnih geografskih in socialnih okolij.¹⁷¹

Delovni dan gojenk, knjižnica in inventar predmetov

Delovni dan gojenk v šoli je izgledal nekako tako:¹⁷² pozimi so vstale ob 5:30, poleti že ob petih, najmlajše deklice so lahko spale do pol sedmih, ne glede na letni čas. Sledila je jutranja molitev, zajtrk in učna ura v grajskem vrtu. Ob 7:30 je bila na vrsti sveta maša, nato so imele od 8. do 12. ure pouk z odmorom na grajskem dvorišču po drugi uri pouka. Med 12:00 do 13:30 je bil čas za kosilo, obisk Najsvetejšega v grajski kapeli in rekreacijo. Nato so gojenke imele pol ure časa za učenje, ki sta mu sledili še dve uri pouka. Ob štirih popoldne je bila na urniku popoldanska malica s poučevanjem neobveznih predmetov do petih. Sledila je ura namenjena učenju in za njo pozimi molitev rožnega venca, ki se ga je poleti molilo ob 8. uri zvečer na grajskem vrtu. Ob 6:30 je bila na urniku večerja in od sedmih do osmih rekreacija z igro, zatem pa večerna molitev, po kateri so se odpravili k počitku.

Učenke so bile razdeljene v tri strogo ločene oddelke glede na starost, dejansko v neke vrste vzgojne skupine. V notranji šoli so morale nositi tudi šolsko uniformo: predpasnike, ki v celoti pokrivajo obleko, ob delavnikih modre in ob nedeljah črne. Letno poročilo pravi, da so

¹⁶⁹ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04, 21.

¹⁷⁰ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1906/07, 24.

¹⁷¹ Triler, »Šolski zvezki«, 130.

¹⁷² AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04, 9.

imele za praznike tudi temno modre obleke in bele mornarske ovratnike, medtem ko je barva usnjenih pasov označevala posamezne divizije.¹⁷³

Penzionat je imel tudi svojo knjižnico, ki je vsebovala leta 1907 okrog 1936 različnih del.¹⁷⁴ Načeloma je bila ločena na knjižnico za učiteljice in knjižnico za učenke, obe pa sta bili vsako leto obogatene preko nakupov in donacij z novimi knjigami in časopisi, med katerimi najdemo tudi dela slovenskih avtorjev. Poleg učbenikov in ostalih učnih pripomočkov (npr. atlasi, strokovne knjige) naj navedem samo nekatera: različna dela Frana Milčinskega (*Pravljice, Muhoborci*), Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem*,¹⁷⁵ Aškerčeva dela (*Nove poezije in Jadranski biseri*),¹⁷⁶ Zupančičeve *Samogovore*,¹⁷⁷ zbirko Pesmi Josipa Cimpermana, Pregljevo povest *Mlada Breda*, Cankarjevo delo *Za narodov blagor*, itd.¹⁷⁸

Poleg dokaj obsežne knjižnice je imela ustanova tudi precej učnih pripomočkov za posamezna področja. Naj navedem samo nekatera: gramofon Pigmy, številni zemljevidi, atlasi, stenski zemljevidi in slike za pouk geografije, zgodovine in etnografije, pozlačena tkanina za sarok (poslane uršulinke z Jave), belouška za pouk naravoslovja, številni minerali, mikroskop in drugi znanstveni aparati,¹⁷⁹ rastlina koke,¹⁸⁰ majhen nagačen morski pes in zobovje mladega morskega psa, morski ježek in morski prašiček, 5 morskih zvezd, razni predmeti s Kitajske in Japonske (npr. dežnik), oreščki in drugo sadje iz Nove Zelandije, zlata ruda iz Sydneyja, centrifugalni stroj s pomožnimi aparati, 30 različnih kemikalij, velika podlasica v poletnem kožuhu, loparji in žogice za badminton, nogometne žoge, žoge iz kavčuka, tamburice, itd.¹⁸¹ V penzionatu so imeli tudi veliko zbirko fotografij (*Lichtbildersammlung*). V šolskem letu 1913/14 naj bi se njihovo število povečalo za okrog 300, številne so bile tudi obarvane, prav v ta namen pa je tudi več dobrotnikov podarilo svoje negative.¹⁸²

Zaključek

Kot smo videli, je v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno v notranji šoli uršulinskega samostana na Loškem gradu potekal živahen pouk s pestrim predmetnikom, ki so jo obiskovala dekleta tako iz domačih krajev kot tiste iz bolj oddaljenih. Šolska knjižnica je bila solidno založena, v inventarju predmetov in učnih pripomočkov pa lahko najdemo izdelke s praktično vsega sveta, celo z Japonske in Kitajske. Zaključimo lahko, da so gojenke v tej šoli prejele precej dobro izobrazbo, ki so jo po rednem šolanju pogosto izpopolnjevale še na raznih tečajih ali pa so se izobraževale za učiteljski poklic.

¹⁷³ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04, 9.

¹⁷⁴ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1906/07, 41.

¹⁷⁵ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1912/13, 42–43.

¹⁷⁶ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1910/11, 41.

¹⁷⁷ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1911/12, 46.

¹⁷⁸ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1913/14, 43–44.

¹⁷⁹ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1912/13, 45–46.

¹⁸⁰ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1908/1909, 38.

¹⁸¹ AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1913/14, 45–46.

¹⁸² AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1913/14, 47.

Prostora za nadaljnje raziskave je še veliko, obžalujemo pa lahko, da se gradivo za posamezna obdobja ni ohranilo in se je potem, ko so uršulinke leta 1941 morale grad zaradi nemške zasedbe zapustiti, med drugo svetovno vojno in po njej na žalost izgubilo. Veliko pa se še da rekonstruirati iz drugih virov, kot je v svojih raziskavah to deloma že naredila Marta Triler. Zanimivo bi bilo recimo ugotoviti še morebitne povezave s šolo ljubljanskih uršulink, ali pa podrobneje ugotoviti socialni izvor gojenk. Manevrskega prostora za raziskovanje je, kot rečeno, še veliko.

Viri

- AUŠL, Kronika 1683–1891: klarise in uršulinke, t. e. 2.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1903/04.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1904/05.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1906/07.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1907/08.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1908/09.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1909/10.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1910/11.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1911/12.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1912/13.
- AUŠL, Uršulinske šole, Jahresbericht des Ursulinen-Mädchen-pensionates in Bischoflack über das Schuljahr 1913/14.
- AUŠL, Statistika, Penzionat, izkaz dohodkov in izdatkov od penzionata; 1907, t. e. 24.
- AUŠL, Uršulinske šole, Prospekti učnega in vzgojnega zavoda uršulink v Škofji Loki, t. e. 11.
- Merici, Angela. Naročila. Dostopno na: <https://www.istitutosecolareangelamerici.org/the-writings/?lang=en>.

Literatura

- Kogoj, Marija Jasna. *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana: Družina, 2006.
- Štukl, Jože. »Škofjeloške uršulinke in njihova vzgojna dejavnost od prihoda v letu 1782 do leta 1960.« V *Znanje je luč*, ur. Jana Mlakar, 32–59. Škofja Loka: Loški muzej Škofja Loka, 2013.
- Triler, Marta. »Dekliško šolstvo v Škofji Loki v drugi polovici 19. stoletja.« *Loški razgledi* 60, št. 1 (2013): 191–206.
- Triler, Marta. »Šolski zvezki v arhivih uršulinskih samostanov kot arhivski vir.« *Šolska kronika* 22, št. 1/2. (2013): 125–138.

Neva Accetto Vranac
(Ne)zdrava doza monarhonostalgije

Izvleček

Namen mojega kratkega prispevka je komentar (socialno) medijskega odziva na smrt kraljice Elizabete II.

Abstract

The purpose of this short article is to comment on the social media events that took place after the death of Queen Elizabeth II.

Ključne besede: kraljica Elizabeta II., imperializem, rumeni tisk.

Neumrljiva monarhinja kljub vztrajanju teoretikov zarote o tem, da se ohranja pri življenju z uživanjem človeških zarodkov, premine v šestindevetdesetem letu starosti. Televizijski programi, ki predvajajo vaš najljubši resničnostni šov? Prekinjeni. Nujne novice celo zunaj britanskega otočja? Absolutno.

Evropejci smo lahko hitro slepo hvaležni mnogo stvarim in ena izmed njih je prav njeno veličanstvo. A kako naj si to zamerimo? Njena vladavina se je začela v temačnih časih po drugi svetovni vojni, kar jo postavlja na mesto simbola preživetja tradicije parlamentarne monarhije, ki ni podlegla avtoritarno-totalitarnemu pohodu dvajsetega stoletja. Poleg tega kraljeva družina v zadnjih desetletjih svoj sloves vedno bolj oblikuje po trendih rumenega tiska. Zdi se, da smo na meji fenomena preobrazbe funkcionalne politične figure v pop zvezdnike, v dobi, kjer je vihtenje kraljevih insignij zamenjalo posedanje na zahodnoameriških zvezdniških oddajah. Ne le, da kraljeva družina na račun tega dosega občutek domačnosti, še posebej pri mlajših generacijah, s tem se odločno vključi tudi v vedno vrteče se kolo zabavne industrije in se lahko umesti v staž pop kulture. Tako delovanje je kraljici kot matriarhinji kraljeve družine odprlo pot do srca, ne le njenega, temveč širšega globaliziranega ljudstva.

Rumeni tisk pa še zdaleč ni edini faktor priljubljenosti njenega veličanstva. Še pomembnejša se zdi sama dolžina trajanja kraljičine vladavine, kjer odločilno vlogo odigra naslovni pojem nostalgije. »Hrepenenje po nečem oddaljenem ali izgubljenem« nikoli ni bilo močnejše kot prav sedaj. Kraljica je bila javna politična ikona, ki od malih nog ni spremljala le moje generacije, temveč tudi generacijo mojih staršev in starih staršev. Njeno veličanstvo je bilo vedno tam, bedec nad vsem, kljub pasivnosti svoje funkcije. A zdaj ljudska čustva do nje niso več zaznamovana zgolj z oddaljenostjo njenega kronanja. Smo v dobi resnične nostalgije, njeno veličanstvo je namreč dokončno, nepreklicno izgubljeno.

Kraljica je v zahodni politični sferi obravnavana kot pozitivna ikona. Kljub temu se zavedam, da nisem edina, ki ji (pretirano) oboževanje kraljice povzroča določeno mero nelagodja. Ob prej opisanih faktorjih dolžine kraljičine vladavine ter podzavestnim vplivom rumenih novic se zdi njena priljubljenost popolnoma samoumevna. Kljub temu je na mojem instagram »feedu« po kraljičini smrti bore malo objav na temo dejstva, da je pokojna kraljica nekdanj nosila naziv matriarhinje imperija.

Zgodovina britanskega imperija je dolga in krvava, moj namen pa ni podrobna analiza zločinov slednjega, temveč zgolj ilustracija, česa vsega je bil imperij dejansko sposoben. Odločila sem se omeniti kenijski konflikt med letoma 1952 in 1960, saj ta časovno sovpada z

začetkom vladavine kraljice Elizabete II, poleg tega pa številni aspekti tega konflikta sodijo v samo definicijo vojnega zločina, kot ga opredeljuje Ženevska konvencija iz leta 1949.¹⁸³

Med kenjskim konfliktom med leti 1952 in 1960 so se zgodili vojni zločini vezani na mučenje, saj so enote britanskega imperija uporabile sredstva kot so elektrošok, ogenj, kače, noži in zlomljene steklenice v »pomoč« pri zasliševanju. Ob tem je potrebno omeniti tudi, da so enote v sklopu britanskega imperija izvajala tudi zasliševanje v obliki spolnih zlorab.¹⁸⁴ V sklopu kenjskega konflikta se je zgodil tudi pokol v mestu Hola, kjer je stalo tako imenovano pridržalno taborišče. Marca leta 1959 je bilo osem oseb umorjenih s palicami s strani zaposlenih v taborišču in sicer med opravljanjem prisilnega dela.¹⁸⁵ Leta 1953 se je zgodil pokol v mestu Chuka, kjer je bilo ubitih 20 neoboroženih upornikov.¹⁸⁶

Ponavljam, to je le ilustracija grozot, ki so bile storjene s strani britanskega imperija v samem začetku vladavine njenega veličanstva. Celoten spisek vojnih zločinov je seveda še veliko daljši, a je že iz enega samega konflikta moč izluščiti veliko preveč dejanj, ki so tako temačna, da se naši generaciji gotovo zdijo bolj filmska kot resnična. Na tej točki je pomembno opozoriti tudi na ozadje *Mau Mau* upora, ki je bil zaznamovan s toliko grozodejstvi: šlo je preprosto za Kenijce, ki so se želeli zoperstaviti diskriminaciji s strani evropskih veleposestnikov.

Bežna prepoznavnost kraljičine nekdanje imperialistične simbolnosti se zdi presenetljiva, predvsem zaradi dejstva da smo v dobi (instagram) aktivizma. Konec koncev je kraljica vseeno bila omejena na svojo simbolno vlogo, kar ji lahko očitamo ali pa zavidamo. Kljub temu se mi množična žalovanja za njenim veličanstvom zdijo do neke mere groteskna.

Kraljičina smrt bi lahko bila dobro izhodišče za dialog o hkratnosti »uspeha« britanske parlamentarne monarhije z grozotami, ki so bile storjene na afriški zemlji, sicer brez kraljičinega direktnega ukaza, a kljub temu v njenem imenu. Na koncu se tako še vedno najdemo v precepu: obravnavati kraljico zgolj kot marioneto na vrvciah v rokah filmske imperialne zlobe ali jo kot simbol slednje obtožiti vsega, kar je bilo kadarkoli storjeno narobe? Vprašanje je vsekakor vredno diskurza. Problem je v tem, da ga skozi nostalgичne tančice težko uvidimo.

Literatura

- Fentan, Ben. »MoD refusing to release file on massacre of Kenyans.« *The Telegraph*. Nazadnje spremenjeno 10. julij 2005.
<https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1523502/MoD-refusing-to-release-file-on-massacre-of-Kenyans.html>
- Kamoche, Jidlap G. »Review of *The Peasants' Revolt*, by Wunyabari O. Maloba.« *The Journal of African History* 35, no. 2 (1994): 329–30. <http://www.jstor.org/stable/183235>.
- Ogot, Bethwell A. »Review of *Britain's Gulag*, by David Anderson and Caroline Elkins.« *The Journal of African History* 46, no. 3 (2005): 493–505.
<http://www.jstor.org/stable/4100642>.

¹⁸³ Za boljše razumevanje podajam spleto povezavo do spiska vojnih zločinov, kot jih opredeljujejo Združeni narodi: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml>.

¹⁸⁴ Ogot, »Review of *Britain's Gulag*,« 493–505.

¹⁸⁵ Kamoche, »Review of *The Peasants' Revolt*,« 329–30.

¹⁸⁶ Fentan, »MoD refusing to release file on massacre of Kenyans.«

Žiga Pinter

Drava kot mejna reka med Salzburgom in Oglejem v Panoniji (796/803) in v Karantaniji (811)

Izvleček

Namen pričujočega prispevka je osvetliti konstituiranje cerkvene meje po reki Dravi med dvema pomembnima cerkvenoupravnima središčema tistega časa. V prvem delu so v ospredje postavljeni prelomni dogodki, ki so pripeljali do vzpostavitve cerkvene meje med oglejskim patriarhatom in salzburško (nad)škofijo v Panoniji. Drugi del prispevka pa se ukvarja z nekaterimi odprtimi vprašanji, ki se tičejo cesarjeve rzsodbe iz leta 811 in njenih posledic. Zakaj je denimo Karel Veliki le nekaj mesecev po določitvi reke Drave za cerkveno mejo v Karantaniji izstavil patriarhu Maksenciju darovno listino, s katero je oglejski cerkvi podelil posesti v Ogleju, njegovi okolici in pri izlivu reke Natise?

Abstract

The purpose of this paper is to shed a light on the constitution of the ecclesiastical boundary along the Drava River between two important ecclesiastical and legal centres of the time. The first part of the paper focuses on the crucial events that led to the establishment of the ecclesiastical boundary between the Patriarchate of Aquileia and the (Arch)Diocese of Salzburg in Pannonia. The second part of the paper deals with some open questions concerning the Emperor's judgment of 811 and its consequences. Why, for example, did Charlemagne, only a few months after establishing the Drava River as the ecclesiastical boundary in Carantania, present Patriarch Maxentius with a deed of gift, granting the Church of Aquileia properties in Aquileia, its surroundings and at the mouth of the River Natisa?

Ključne besede: Zgodnji srednji vek, Drava, cerkvena meja, Salzburg, Oglej.

Uvod

Po drugi fazi uničujočih turških vpadov, ki so med letoma 1469 in 1483 prizadeli slovenske dežele, je oglejski patriarhat sklenil opraviti vizitacije, s katerimi je želel ugotoviti versko stanje v predelih, ki so sodili pod njeno jurisdikcijo, in preprečiti popušcanje moralne držbe cerkvenega stanu. V skupini popotnikov, ki so pod vodstvom patriarhovega generalnega vikarja, kaprulanskega škofa Petra Carlija trikrat opravili vizitacijo na slovenskem delu oglejske dieceze, je bil tudi kancler oglejskega patriarha Paolo Santonino. Ta je med letoma 1485 in 1487 spisal več zanimivih dnevniških zapisov, v katerih opisuje doživetja iz vizitacijskih potovanj. V svojih zapisih pa nam ponudi tudi nekaj dejstev. Denimo leta 1487, ko so v sklopu tretjega vizitacijskega potovanja prečkali Kranjsko in obiskali nekatere kraje Spodnje Štajerske, je v svoj dnevnik zapisal, da na robu Ptujkega polja »teče reka Drava ob gričih in hribih, ob katerih vzhodu leži mesto Ptuj. Drava ima veliko vode in deli oglejsko škofijo od salzburške.«¹⁸⁷ S tem je svojega bralca opomnil na cerkveno mejo, ki je bila tod določena med dvema metropolitijama, s cesarjevo rzsodbo že davnega leta 811. Če izvzamemo panonski prostor, kjer je Drava izgubila svojo mejno funkcijo z madžarsko naselitvijo v 10. stoletju in kasnejšo vzpostavitvijo madžarske metropolitike organizacije v 11. stoletju se je obravnavana cerkvena meja na najvišji ravni izkazala za izredno stabilno, saj je obstajala skoraj tisoč let. Temelji cerkvenoupravne strukture večjega dela slovenskega ozemlja so bili torej položeni že zelo zgodaj v srednjem veku, cerkvene razmere pa so se korenito spremenile šele z ukinitvijo

¹⁸⁷ Santonino, *Popotni dnevniki*, 72.

oglejskega patriarhata leta 1751. Kljub temu pa je Drava obdržala svojo mejno funkcijo vse do jožefinskih reform ob koncu 18. stoletja.

Širši zgodovinski kontekst

Leta 791 je prišlo ob avstrijski Donavi in vzhodno od Furlanije do prvih bojev med Franki in Avari. Uverturo v večletno frankovsko-avarsko vojno je predstavljala vojaška ekspedicija manjšega obsega, v kateri je sodeloval tudi istrski vojvoda s svojim kontingentom. Ob koncu avgusta 791 so Franki zasedli avarsko postojanko, verjetno nekje v smeri današnjega slovenskega Posavja. Konec septembra 791 pa je frankovska vojska, ki ji je poveljeval sam Karel Veliki, prestopila avarsko mejo na Anizi in Franki so brez resnejšega avarskega odpora dosegli reko Rabo v Panoniji, od koder so se morali zaradi konjske kuge in bližajoče se zime vrniti domov.¹⁸⁸

Čeprav so avarske vojne ostale na dnevnem redu Karlove politike, se je odločilni pohod v Panonijo prelagal več let. To Avarom ni kaj dosti koristilo, saj je frankovski pritisk povzročil znotraj kaganata državljansko vojno, v kateri sta bila ubita vodilna avarska kneza - kagan in jugur. Tudun, ki je poleg omenjenih dveh veljal za enega od nosilcev oblasti, se je leta 795, bil pripravljen podrediti Karlu Velikemu in sprejeti krščansko vero. Prav zaradi avarske šibkosti je furlanski vojvoda Erik še istega leta organiziral manjšo, a zato bolj mobilno vojsko, ki je že jeseni uspela doseči avarski »ring« in opleniti del avarskega zaklada. Naslednje leto je bil iz Furlanije organiziran vojaški pohod večjih dimenzij, ki mu je poveljeval Karlov sin Pipin, kralj Italije. Na poti v Avarijo so se mu pridružili še vojaški kontingenti z Bavarske in Alemanije. Pipinu se je v vojaškem taboru ob Donavi pokoril novi avarski kagan skupaj s svojimi velikaši, frankovska vojska pa je v nadaljevanju še enkrat zavzela »ring« in oplenila preostanek avarskega zaklada. Petletna vojna (791-796) je tako povzročila razpad avarske državne tvorbe v Panoniji in hkrati odprla vprašanje glede integracije osvojenega ozemlja od nekdanje langobardske meje do srednje Donave in Srema v frankovsko kraljestvo. Pri tem sta odigrali pomembno vlogo krščanska vera in z njo povezana cerkvena organizacija, ki je bila trdno vpeta v državno strukturo.¹⁸⁹

Sestanek škofov »ad ripas Danubii« leta 796 z ozirom na razdelitev misijonskega območja v Panoniji

Poleti tega leta je v taboru frankovske vojske nekje ob Donavi v Panoniji potekal škofovski sestanek, v katerem je vodilno vlogo v razgovoru prevzel po rangi najvišji med prisotnimi škofi - oglejski patriarh Pavlin II.,¹⁹⁰ eden izmed vodilnih teologov, pesnikov ter intelektualcev svoje dobe, ki je naknadno (verjetno v Čedadu po vrnitvi iz Panonije) po svojih zabeležkah tudi sestavil zapisnik tega sestanka.¹⁹¹ Čeprav zapisnik, ki se nam je ohranil v rokopisu salzburške provenience iz 9. ali 10. stoletja (*codex palatinus Vindobonensis* 458)¹⁹², obravnava predvsem vprašanje krsta, je po Bratoževem mnenju mogoče iz nekaterih Pavlinovih formulacij sklepati, da so na posvetu obravnavali še druga vprašanja; med drugim tudi vprašanje glede razdelitve

¹⁸⁸ Štih, *Na stičišču svetov*, 49–50.

¹⁸⁹ Štih, *Na stičišču svetov*, 50–52.

¹⁹⁰ Med njimi je poleg oglejskega patriarha poznan samo salzburški škof Arno (nadškof od 798).

Njegovo potovanje v Panonijo potrjuje Alkuinovo pismo, v katerem je zapisano, da ima »hrabra vojska, katera ga bode spremljala, nalogo, da ga bode varovala in branila.« – Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev I*, 300; gl. op. 31 pri Štih, *Salzburg, Ptuj in nastanek*, 538; Pohl, *The Avars*, 384.

¹⁹¹ »Na tak nastanek zapisnika kaže avtorjeva pripomba po zaključku tematsko prvega dela sestanka *definitum quippeest in superiore locutione.*« – Bratož, *Začetki oglejskega misijona*, 89.

¹⁹² Gl. op. 44. pri Bratož, *Začetki oglejskega misijona*, 89.

misijonskega območja med Salzburgom in Oglejem.¹⁹³ Podobno zapiše Kos v prvi knjigi *Gradiva za zgodovino Slovencev*.¹⁹⁴ Za to domnevo nam je lahko v pomoč *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* iz leta 870¹⁹⁵, ki v 6. poglavju poroča, da je Pipin »*ko se je vračal od tam - kolikor je imel pooblastil – velel salzburškemu škofu Arnu, naj s krščanskim naukom in s cerkveno službo skrbi za vse ljudstvo, kar ga je od Hunov in Slovanov ostalo v predelih Spodnje Panonije okoli Blatnega jezera, onkraj reke, ki se imenuje Raba, pa do reke Drave, in sicer vse do tja, kjer se Drava izliva v Donavo; to naj velja, dokler njegov oče Karel sam ne pride tja.*«¹⁹⁶

Konverzija nam torej poda geografsko oznako salzburškega misijonskega območja, ki se v Panoniji razprostira med reko Rabo, Donavo in Dravo. Kako je s prostorskim okvirom oglejskega misijona? V Pavlinovem zapisniku je moč zaslediti zgolj uporabo toponima za reko Donavo, ki pa se nanaša samo na lokacijo škofovskega sestanka.¹⁹⁷ Boljšo, a verjetno pretirano geografsko oznako oglejskega misijona nam ponudi Pavlin v žalostinki iz leta 799, v kateri opeva preminulega furlanskega vojvoda Erika,¹⁹⁸ ki je bil ubit na vojaškem pohodu v času avarskega upora v neposrednem zaledju Istre.¹⁹⁹ Med rekami, ki naj za njim žalujejo, so navedene Donava, Sava, Tisa, Kolpa, Mura, Nadiža, Krka in Soča. Med drugim se v pesmi omenjajo mesta Srem, Pulj in Čedad, pa tudi »divji narodi ob Dravi, Donavi in dalmatinski meji.«²⁰⁰ Kos v opombi takoj opozori bralca, da je Pavlinovo naštevanje pretirano, saj je patriarh »v svoji pesmi izkoristil vse te geografske izraze, in je hotel najbrž na ta način nekako povedati, da je bila jako obširna tista zemlja, katero je Erik na vzhodu podvrgel, ob enem pa je morebiti hotel tudi pokazati svoje zemljepisno znanje.«²⁰¹ Za večino mest, ki jih Pavlin navaja v drugi kitici bi, lahko rekli, da so bila verjetno v Erikovem interesnem območju. Zanimivo, Sirmij (Sirmium) in Pula se ob naštevanju mest, ki naj »objokujejo Erikovo smrt«, pojavljata skupaj na samem začetku, v čemer bi se lahko po Krahwinklerjevih besedah odražal »politični program«. Če k temu dodamo še omembo reke Drave in Donave, ki morda nakazujeta na širitev Erikovega upravnega teritorija oz. na območja vojaških pohodov v panonski prostor bi lahko sklepali, da je oblast furlanskega vojvode obsegala ogromen prostor. Proti vzhodu je ta zajemal interesno območje Istre, ki si ga je frankovska država priključila najkasneje do poznega poletja leta 791 (morda že v letu 788), in del Panonije.²⁰² Če predpostavljamo, da je bil pogoj za vzpostavitev misijonske dejavnosti na nekem območju vojaška podreditev in politična priključitev ozemlja, potem bi lahko trdili, da je oglejski vpliv segal vse do krajev, nad katerimi je Erik imel vso oblast, a je za sprejetje takšne domneve premalo trdnih dokazov. Oba zgoraj navedena vira sta za natančnejše določanje prostorske razsežnosti oglejskega vpliva

¹⁹³ Bratož, *Začetki oglejskega misijona*, 89–90.

¹⁹⁴ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev I*, 303.

¹⁹⁵ V nadaljevanju Konverzija.

¹⁹⁶ Pisec Konverzije je zaradi upravičevanja cerkvene oblasti salzburške nadškofije nad Panonijo zavestno izpuščal nekatera zanj neugodna dejstva – Štih, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 386; Na enostranski zapis nas opozarja tudi dejstvo, da je v besedilu omenjena zgolj kraljeva podelitev Spodnje Panonije salzburškemu škofu Arnu, medtem ko za ozemlje južno od Drave ne pove komu je pripadlo. Gl. Gantar, *Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev*, 21.

¹⁹⁷ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev I*, 303; Bratož, *Začetki oglejskega misijona*, 90.

¹⁹⁸ Bratož, *Začetki oglejskega misijona*, 90.

¹⁹⁹ Štih, *Na stičišču svetov*, 51.

²⁰⁰ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev I*, 329.

²⁰¹ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev I*, 329.

²⁰² Krahwinkler, *Friaul*, 152–153; Štih, *Istra na začetku frankovske oblasti*, 4; Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 48.

neuporabna, saj nam prvi o cerkvenoupravni razdelitvi Panonije dejansko ne pove ničesar, drugi pa ima bolj kot historičen izrazit literaren značaj.

Dejstvo je, da so morali Franki po zmagi nad Avari hitro organizirati misijonsko dejavnost in razširiti krščansko vero med pogansko ljudstvo, saj je bil to takrat eden izmed najučinkovitejših načinov integracije v frankovsko državo. Po do zdaj zapisanem lahko trdimo, da je v letu 796 res potekal sestanek med po imenu in številu neznanimi škofi (*»quorundam episcoporum reverendum collegium«*), na katerem sta zagotovo prisostvovala oglejski patriarh Pavlin II. ter salzburški škof Arno, če sklepamo po njuni korespondenci s Karlovim svetovalcem in vodilnim teologom tistega časa Alkuinom, bodoča nosilca misijonske dejavnosti na novo osvojenem ozemlju. Na njem so poleg določitve glavnih smernic pokristjanjevanja Avarov in Slovanov najverjetneje razpravljali tudi o misijonskem področju obeh cerkvenoupravnih središč v Panoniji, katerih razmejitev je po reki Dravi kasneje določil kralj Pipin s pristavkom, da to odločitev potrdi tudi njegov oče Karel (do česar je res prišlo, šest let kasneje).

Potrditev cerkvene meje v Panoniji leta 803

Kljub frankovskemu zavzetju »ringa«, avarska vojaška moč ni bila povsem zlomljena. V letu 799 je celo prišlo do široko zasnovanega avarskega upora. Tega leta sta bila ubita dva pomembna frankovska poveljnika, ki sta bila zadolžena za obrambo mejnega območja: furlanski vojvoda Erik, ki je v Liburniji padel v zasedo meščanov Tarsatike in Gerold I. bavarski prefekt in poveljnik,²⁰³ ki ga je po Einhardovem poročanju »skupaj z dvema spremljevalcema v Panoniji ubila neznana roka, ko je urejal bojne vrste za napad na Hune in jahajoč na konju spodbujal posameznike.«²⁰⁴ Leta 802 je avarski napad v Panoniji zahteval še nekaj smrtnih žrtev, med katerimi sta bila tudi mejna grofa Goteram in Kadaloh. Leto kasneje (803), je v Panonijo že korakala nova frankovska vojska. Dokončna podreditev Avarov je bila za Karla Velikega tako pomembna, da je zaradi t. i. »panonskih zadev« pripotoval iz Salza na reki Saali²⁰⁵ na Bavarsko in v Regensburgu pričakal vrnitev vojske s katero so prišli tudi tudun ter številni Avari in Slovani.²⁰⁶

Dokončna pokoritev upornega ljudstva je posledično omogočila potrditev Pipinove odločitve iz leta 796. Konverzija pravi o tem takole: *»Potem pa je leta 803 cesar Karel sam prišel na Bavarsko in meseca oktobra tudi v Salzburg in ob navzočnosti mnogih zanesljivih prič ponovil sinovo podaritev in jo s svojo oblastjo potrdil in ukazal, da mora za vse večne čase neomajna ostati.«*²⁰⁷ Vprašanje, ki se nam na tem mestu postavlja je, kako je Karel Veliki potrdil sinovo odločitev? Je ob tej zadevi izstavil listino ali je potrditev izvedel le ustno, ob prisotnosti prič? Kos na podlagi zapisa v 6. poglavju zatrjuje,²⁰⁸ da se »nekateri izrazi očitvidno naslanjajo na danes neznani listinski tekst.« Svojo odločitev utemeljuje z dejstvom, da se v diplomah karolinške dobe osebe, ki so pri vladarskem aktu navzoče označujejo z *»adstantes«* in *»fideles«*. Za označbo *»fideles«* pravi, da »je v rabi v publikacijskih formulah frankovskih vladarskih listin od Karla Velikega dalje.« Zaključne besede obravnavanega

²⁰³ Štih, *Istra na začetku frankovske oblasti*, 5–6; Pohl, *The Avars*, 386.

²⁰⁴ Einhard, *Življenje Karla Velikega*, XIII; Po Pohlovih besedah frankovski državni anali navajajo samo, da je Gerold I. častno umrl v bitki proti Avarom – Pohl, *The Avars*, 386.

²⁰⁵ To nam potrjuje listina iz 13. avgusta 803 – Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, 17; Štih, *Istra na začetku frankovske oblasti*, 6.

²⁰⁶ Štih, *Istra na začetku frankovske oblasti*, 6; Pohl, *The Avars*, 386.

²⁰⁷ Gantar, *Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev*, 21.

²⁰⁸ *»...et praefatam concessionem filii sui iterans potestative multis adstantibus suis fidelibus adfirmavit et in aevum inconvulsam fieri concessit.«* – Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 54.

poglavja »*adfirmavit et in aevum inconvulsam fieri concessit*« pa bi naj bile posnete po koroboracijski formuli vladarjevega privilegija.²⁰⁹ Tudi Wolfram je mnenja, da bi lahko zaključne besede 6. poglavja Konverzije izvirale iz koroboracijske formule izgubljene diplome. Formula »*multis adstantibus suis fidelibus*« pa je bila po njegovem morda zapisana kasneje v Salzburgu.²¹⁰ Možnost, da je pisec listino poznal in jo pri pravni utemeljitvi salzburških pravic v Spodnji Panoniji uporabljal kot predlogo, torej obstaja, saj je v Konverziji ohranjen del njene publikacije in koroboracije.²¹¹ Prav tako pa ne zapiramo vrat možnosti, da potrditev ni bila izvedena pisno, temveč ustno, kot pravi Konverzija: »ob navzočnosti mnogih zanesljivih prič.«²¹²

Na ta način je še s cesarjevo besedo reka Drava razmejila misijonsko področje Salzburga in Ogleja v (Spodnji) Panoniji ter zakoličila južni oz. severni rob cerkvene organizacije obeh metropolitij, ki se je na tem območju obdržala vse do madžarske osvojitve Panonije konec 9. stoletja. Takrat se je meja cesarstva in misijonskega področja ponovno premaknila, a tokrat precej bolj zahodno proti Ptujju, ki je tako postal »dvakratna skrajna točka salzburškega škofijskega območja na jugovzhodu: proti Ogleju in proti Ogrski.«²¹³ Panonski prostor je bil v cerkvenem oziru (re)organiziran v začetku 11. stoletja, ko sta bili ustanovljeni nadškofiji Ostrogon (leta 1001) in Kalocsa (leta 1006).²¹⁴

Cerkvena razdelitev Karantanije leta 811.

Kos v komentarju v opombi k objavi listine Karla Velikega z 811 izpostavlja misel Carla Giannonija, ki pravi, da sta se Pavlin in Arn morda že leta 796 na sestanku ob bregovih Donave prijateljsko dogovorila o razdelitvi misijonskega območja v Karantaniji.²¹⁵ Potrebno je opomniti, da je to zgolj teza, ki pa je ne potrjuje noben sodoben vir. Možno je tudi, da se Pavlin in Arn o delitvi misijonskega območja v Karantaniji sploh nista dogovarjala. Precej bolj verjetna se zdi misel, da je do vprašanja o cerkveni razdelitvi Karantanije med Oglejem in Salzburgom prišlo šele po Pavlinovi smrti leta 802, ko je mesto oglejskega patriarha zasedel Ursus, ki se je, drugače kot njegov predhodnik, veliko bolj zanimal za vzpostavitev ponovne jurisdikcije nad starodavnim noriškim ozemljem, ki je bilo še v 6. stoletju podrejeno metropolitni oblasti Ogleja.²¹⁶ Sprememba, ki jo je vnesel novi »podjetni« patriarh, je bila očitna, saj je misijonarsko dejavnost usmeril v Karantanijo na tisto staro metropolitno ozemlje, nad katerim je želel ponovno pridobiti vpliv. O tem nam zgovorno priča toponim Irschen na zgornjem Koroškem, ki ga je mogoče neposredno povezati s patriarhom Ursom. Na težnjo po širitvi oglejskega vpliva v karantanski prostor opozarja tudi krajevno ime Patriarsdorf pri Lienzu s cerkvijo sv. Andreja, vendar zanj ne moremo trditi, da je nastal pred izstavitvijo cesarjeve listine leta 811. Enako velja za Berg v Dravski dolini s cerkvijo, ki nosi patrocinijski značilen za Oglej - sv. Hermagor (Mohor).²¹⁷

Druga faza konstituiranja meje med dvema metropolitijama na reki Dravi se je torej začela s sporom. Oglejski patriarh Maksencij se je na procesu pred cesarjem v svojih argumentih skliceval na *antiquitas* svojih pravic, kar je pomenilo, da je dokazoval cerkveno

²⁰⁹ Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 55.

²¹⁰ Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 148.

²¹¹ Štih, *K diplomatični analizi*, 217.

²¹² Gantar, *Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev*, 21

²¹³ Štih, *Salzburg na spodnještajerski Dravi in Savi v srednjem veku*, 180.

²¹⁴ Štih, *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku*, 52; Štih, *Na stičišču svetov*, 134.

²¹⁵ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, 37.

²¹⁶ Štih, *Dai Carolingi agli Ottoni*, 157; Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 9–10, 53

²¹⁷ Dopsch, *Salzburg als missions*, 684; Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 53.

jurisdikcijo nad Karantanijo s sinodalnimi zapisniki (ki jih je verjetno pripravil že njegov predhodnik Ursus) iz obdobja pred prihodom Langobardov v Italijo leta 568. Iz njih namreč izhaja, da so bile škofije Sredozemskega Norika podrejene oglejskemu patriarhatu.²¹⁸ Bratož je mnenja, da se je oglejska jurisdikcija v prvih desetletjih 5. stoletja verjetno razširila na območje obeh Norikov in zahodne dele Panonije, »česar pa ne dokumentira noben sodoben vir«. Za 6. stoletje pa pravi, da »nam te spremembe odražata zapisnika dveh salonitanskih sinod v letih 530 in 533 ter zapisnik gradeške sinode leta 579.²¹⁹ Preostale škofije Sredozemskega Norika in Prve Panonije so v luči tega vira spadale pod oglejsko cerkev, prav tako preostala škofija province Druge Recije.«²²⁰ V geografskem smislu je tako oglejska oblast proti severovzhodu zaobjemala tudi noriške škofije Aguntum pri Lienzu na Vzhodnem Tirolskem, Teurnia na lokaciji St. Peter im Holz na Zgornjem Koroškem in Virunum na Gosposvetskem polju severno od Celovca (vse tri pozicionirane severno od Drave).²²¹ Ker se gradiva, ki bi lahko potrjevalo zgoraj navedeno trditev Urša in njegovega naslednika Maksencija ni ohranilo, ostaja vprašanje, na katere oglejske sinode pred letom 568 sta se sklicevala patriarha, še vedno odprto.

Na drugi strani se je salzburški nadškof skliceval na *auctoritas* Rimske Cerkve, kar pomeni, da se je (kakor je zapisano v listini) »Arno skliceval na avtoriteto papežev Zaharija I., Štefana II. in Pavla I., ki so s svojimi ukazi in potrdili združili to pokrajino s salzburško nadškofijo.«²²² Höflerju se zdi povsem mogoče, »da so papeži vzporedno s konsolidacijo bavarskih škofij privolili v to, da salzburška škofija prevzame nalogo pokristjanjenja Karantancev« in nadaljuje, da je Salzburg Karantanijo »prejel le kot misijonsko območje in ne kot del dieceze. Če bi se Arno skliceval na to, da bi bila Karantanija medtem vključena v bavarsko cerkveno pokrajino »se oglejski patriarh spričo kanonične ustanovitve te pokrajine za Karantanijo sploh ne bi mogel potegovati,« še zapiše.²²³ Te trditve ne moremo podpreti, saj je v listini jasno zapisano, da so papeži priključili pokrajino salzburški diecezi, in da je Drava postala »meja med škofijama«. Kdaj pa je prišlo do cerkvene priključitve Karantanije Salzburgu? Leta 811 je Arnou uspelo dokazati, da so papeži podelili Karantanijo njegovim »predhodnikom«. Wolfram zagovarja mnenje, da se je prva papeška dodelitev Karantanije Salzburgu morala zgoditi v času, ko je bil salzburški škof še Janez, »morda celo pred Odilovim porazom leta 743.«²²⁴ Podobnega mnenja je tudi Kos, ki pravi, da »bi se torej cerkvena priključitev Karantanije Salzburgu izvršila med tem datumom²²⁵ in smrtjo škofa Janeza²²⁶.«²²⁷ Na takšne domneve napeljuje sama listina, saj je pisec v njej uporabil množinski izraz (Arnovi) »predhodniki«, kar bi pomenilo, da so papeške določitve vključevale poleg Virgila najmanj še

²¹⁸ Štih, *Carlo Magno stabilisce*, 164; Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 10; Krahwinkler, *Friaul*, 166.

²¹⁹ Krahwinkler datira gradeško sinodo v leto 572/577 – gl. Krahwinkler, *Friaul*, 73.

²²⁰ Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 9–10.

²²¹ Krahwinkler, *Friaul*, 166; Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, 13.

²²² Za slo. prevod listine Karla Velikega 811 VII 14, Aachen gl. Benedik, *Kršćanstvo na Slovenskem v luči virov*, 180; omenjene potrditve ima Kos zabeležene v Gradivu za zgodovino Slovencev I, št. 224, št. 231 in št. 235; za analizo papeških potrditev Karantanije Salzburgu gl. Štih, *Sv. Maksimilijan Celejanski*, 278–288.

²²³ Höfler, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem*, 14.

²²⁴ Wolfram, *Grenzen und Räume*, 123; gl. tudi Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 129–130.

²²⁵ S tem misli na začetek papeževanja Zaharija I., ki ga datira 3. dec. 741.

²²⁶ Kos datira njegovo smrt 746/748, Štih pa 10. junija 746/747 – gl. Štih, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 392.

²²⁷ Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, 26.

Janeza.²²⁸ Zato bi lahko časovni okvir cerkvene dodelitve Karantanije postavili med letoma 741 in 746/747. Štih pa je v svojem članku o sv. Maksimilijanu Celejanskem, v katerem obravnava začetke pokristjanjevanja Karantancev, ponudil možnost, da je bil prejemnik Zaharijevega privilegija morda Virgil (746/747-784), se pravi Janezov naslednik. Svojo domnevo podkrepil z analizo »tehničnih izrazov« in zaključi: »ker ni niti običajno niti verjetno, da bi papež eno in isto stvar večkrat zaukazal oziroma v njej odločil, bi v listini pričakovali ednino, *pr(a)ceptum*. Besedne zveze *precepta et confirmationes* v D. Kar. I 211 torej ne gre jemati dobesedno, ampak smiselno.« To pa ga nadalje napelje na vprašanje, »ali ne velja to tudi za dikcijo *tempore antecessorum (suorum)* v istem dokumentu in ali ne gre tudi tu za frazo, ki jo je velikokrat srečati v listinah in drugih dokumentih tistega časa?«²²⁹ Domnevo, da je bil Virgil prejemnik vseh *precepta et confirmationes*, ki se omenjajo v obravnavani listini, je v iskanju razloga, zakaj freisinski škofje niso resno podvomili o vodilno vlogo Salzburga na karantanskem misijonskem področju, potrdil tudi Dopsch.²³⁰ Možnost, da je bil Virgil prejemnik vseh treh papeških privilegijev je torej mogoča, vendar nedokazljiva, saj se papeški dokumenti, ki bi potrdili zapisano na žalost niso ohranili oz. nam ostaja njihova vsebina neznana. Na tej točki lahko storimo le to, da potencialni časovni okvir cerkvene dodelitve Karantanije razširimo na praktično celotno obdobje Zaharijevega pontifikata.

Zaradi argumentov Ogleja in Salzburga, je bil Karel Veliki postavljen pred težko nalogo kako razsoditi, da bi obe strani njegovo odločitev lahko razumeli kot svojo zmago ali vsaj kot odločitev, v kateri ni poraženca. Cesar je razsodil takole:

»Prisluhnili smo in se pogovorili o tem sporu. Da bi vse uredili v duhu ljubezni in složnosti in da v prihodnje ne bi več prihajalo do podobnih sporov, smo določili, da se pokrajina Karantanija razdeli. Drava, ki teče po sredi pokrajine, naj bo meja med škofijama; ozemlje južno od reke spada pod oblast oglejskih patriarhov, ozemlje severno od reke pa pod salzburškega nadškofa. Izjema je le pri tistih cerkvah, ki so jih ustanovili blizu Drave in imajo na nasprotni strani reke svoje posesti; te ostanejo še naprej njihova lastnina.«²³¹

S tem dejanjem je Drava postala cerkvena meja med dvema metropolitijama v svojem celotnem toku. Če sledimo Karlovi trditvi, da je bila Karantanija razdeljena po sredini, si lahko hitro zastavimo vprašanje o resničnosti te izjave, saj je sodeč po zgodovinskem zemljevidu²³² opaziti, da je Salzburg prejel precej večji delež kot Oglej. Zanimiva za razlago tega problema se mi zdi Härtelova misel, ki jo povzema tudi Štih. Ta pravi, »da teksta Karlove listine ni nujno interpretirati samo s strani objekta (to je s strani razdeljene Karantanije) ampak, da ga lahko interpretiramo tudi s strani subjekta (to je s strani izstavitelja listine).«²³³ Karel Veliki je ob priznanju, da imata obe sprti strani enakovredno pravico do karantanskega misijonskega območja, moral objekt spora s salomonsko pravičnostjo razdeliti na dva enaka dela. Glede na to, da je za tisti čas precej značilno preferiranje mokre meje, je bila za delitev tako velike pokrajine kot je Karantanija Drava najboljša in hkrati edina možna rešitev, saj je na problematičnem jugovzhodnem delu cesarstva predstavljala jasno razdelitveno črto. Iz

²²⁸ »Arno vero archiepiscopus asserebat se auctoritatem habere pontificum sancte Romane ecclesie Zacharie, Stephani atque Pauli quorum preceptis et confirmationibus predicta provincia tempore antecessorum suorum ad luuauensis ecclesie dyocesim fuisset adiuncta.« Gl. objavo listine v izvorniku v: Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, št. 37.

²²⁹ Štih, *Sv. Maksimilijan Celejanski*, 286–287.

²³⁰ Dopsch, *Salzburg als missions*, 679–680.

²³¹ Benedik, *Kršćanstvo na Slovenskem v luči virov*, 180.

²³² Gl. *Slovenski zgodovinski atlas*, 51–52.

²³³ Gl. op. 45 pri Štih, *Strukture današnjega slovenskega prostora*, 362.

zapisanega lahko izluščimo, da je reka morala biti razglašena za sredino pokrajine ne oziraje se na to ali je bil razsodnik prepričan v resničnost svojih besed. Karlova izjava, da teče Drava po sredini Karantanije je torej »lahko izvirala iz potrebe, da se razsodba cesarja prikaže kot pravična.«²³⁴ Ob cesarjevi razdelitvi Karantanije po Dravi je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da je bila reka v tistem času že meja med Oglejem in Salzburgom v Panoniji. Odločitev, da se meja med omenjenima metropolitijama po reki Dravi nadaljuje še v Karantaniji se zdi zato povsem razumljiva.

V listini se omenjajo tudi tri cerkve, ki so bile ustanovljene blizu Drave in so imele na nasprotni strani reke svoje posesti. Pri Dopschu zasledimo predpostavko, da je do ustanovitve teh oglejskih škofij prišlo najkasneje pod patriarhom Ursom.²³⁵ To naj bi bile: cerkev sv. Hermagorja v Bergu, cerkev sv. Dionizija Areopagita v kraju Irschen in cerkev sv. Andreja v Patriasdorfu pri Lienzu.²³⁶ Lokacija teh cerkva je pravišnja za to, da bi lahko domnevo potrdili, vendar, kot smo že omenili, je takšno predpostavlanje tvegano, saj je časovno določanje omenjenih toponimov in patrocinijev precej težavno. Zaradi tega tudi ne moremo povsem ovreči možnosti, da je Oglej po neuspehu v cerkvenopolitičnem spopadu s Salzburgom poskušal svoj vpliv uveljaviti med drugim tudi severno od cerkvene meje.²³⁷ Bratož pravi, da odražajo težnjo Ogleja, da bi se uveljavil tudi severno od Drave »viri različnega izvora.« V prvi vrsti ga na to napeljujejo starejši toponimi in patrociniji za vzhodno Tirolsko in zgornjo Koroško, ki so bili v tem prispevku že omenjeni.²³⁸ Po njegovo bi lahko indice za širjenje oglejskega vpliva severno od Drave iskali tudi v kulturni ekspanziji na Koroško in deloma na Štajersko v 9. in 10. stoletju. Kot zapiše, naj bi bil kulturni vpliv Ogleja »v tem času na to področje močnejši od salzburškega.«²³⁹ Arheološka raziskava drobnih predmetov (okrogle broše, kovani in uliti uhani) s krščansko simboliko (križ, jagnje) na najdiščih karantansko-kötlaške kulture severno od Drave je namreč pripeljala do ugotovitve, da je v obdobju med 9. in 11. stoletjem potekal izrazit kulturni transfer na prostor severno od Drave neposredno iz oglejskega kulturnega prostora. Ob kasnejšem tolmačenju kamnov s pleteninasto ornamentiko na Koroškem in Štajerskem, sta raziskovalca prišla do spoznanja, da kulturni vplivi iz Italije v tem obdobju, niso v večji meri prodrli globlje v današnji slovenski prostor, kar nakazuje na to, da se je kulturna izmenjava med Furlanijo in Koroško izvajala v večji meri le po Kanalski in Soški dolini, verjetno tudi s posredovanjem gorenjskih delavnic.²⁴⁰ Med tem ko je oglejski vpliv zaznati tudi severno od Drave, pa bi se naj salzburški kulturni vpliv s krščansko simboliko omejevali v glavnem na Štajersko in okolico Gosposvetskega polja. V raziskavi sta namreč v posameznih primerih zaznala vplive porenskega kulturnega prostora na zgornjo Štajersko in od tod na Koroško ter spodnjo Štajersko.²⁴¹ Zaključki so za našo obravnavo zanimivi, a jih moramo

²³⁴ Štih, *Strukture današnjega slovenskega prostora*, 362.

²³⁵ Dopsch, *Salzburg als missions*, 683–684.

²³⁶ Gl. op. 271 Krahwinkler, *Friaul*, 167; gl. zgoraj op. 31.

²³⁷ Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 53.

²³⁸ Gl. zgoraj op. 31 in 49.

²³⁹ Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 54.

²⁴⁰ O poteku pokristjanjevanja oglejskega misijona na današnjem slovenskem prostoru ni veliko znanega. Edini ostanki, ki pričajo na oglejski misijon južno od Drave so predromanske cerkve iz 9. stoletja – Marijina cerkev na Blejskem otoku, cerkev sv. Kancijana in tovarišev v Kranju, cerkev sv. Jurija v Legnu pri Slovenj Gradcu in kapeli sv. Martina in Jurija na Svetih gorah nad Bistrico ob Sotli. – Štih, *Na stičišču svetov*, 53.

²⁴¹ Predvsem na prostor neposredno okoli sedeža cerkvene salzburške administracije na Koroškem pri Gospe Sveti, kjer ni zaznati kamnitih ostalin s pletenino in drobnega arheološkega gradiva s krščansko simboliko po oglejsko-furlanskih predlogah. Gl. Šribar in Stare, *Drava – meja med*, 7–40.

obravnavati z distanco, saj je vprašljiva predvsem metodološka plat raziskave. V njej namreč ni natančno definirano kaj je oglejska in kaj salzburska specifika. Na podlagi ustvarjenih skupin, raziskovalca sicer iščeta podobnosti med arheološkim gradivom, a se velikokrat ustavita zgolj pri posplošenih domnevah, da je možno pri posamezni »grupi« zaznati vpliv iz furlanskega in/ali porenskega kulturnega prostora, kar pa še ne pomeni, da lahko govorimo, da gre za predmete, na katerih se odraža oglejski in/ali salzburski vpliv.

Bratoževa domneva o posamičnih poskusih poseganja oglejskega misijona severno od cerkvene meje ni nemogoča, čeprav sta vsaj dva od indicev s katerimi argumentira svoje besede, vprašljiva. Drugače velja za trditev, ki predpostavlja, da je patriarh Maksencij želel po cesarjevi rzsodbi v letu 811 obnoviti mesto Oglej in se v nadaljevanju osredotočiti na misijonsko dejavnost izključno na območju južno od cerkvene meje. To bi med drugim lahko potrjevala darovna listina Karla Velikega izdana 21. septembra 811 v Aachnu.²⁴² Ker je patriarh Maksencij nameraval izvršiti program obnove starega metropolitkega sedeža v Ogleju²⁴³. S cesarjevo pomočjo, se je na Karla Velikega obrnil s prošnjo po podelitvi posesti v Ogleju in zunaj mesta, v bližini obzidja. Cesar je z omenjeno listino torej podelil oglejski cerkvi posestva v Ogleju, njegovi okolici, blizu obzidja in pri izlivu Natise, ki so bila nekdanj last langobardskih bratov Rotgauda in Feliksa, nato pa so jih po njuni smrti v fevd prejeli po vrsti najprej Karlov podložnik Laudula, kasneje njegov sin Benno in za tem Bono.²⁴⁴ Zakaj je cesar le nekaj mesecev po svoji rzsodbi tako plemenito obdaril patriarhat? To dejanje bi si lahko razlagali na vsaj dva načina. Ker se je cesar (verjetno) zavedal neenakomerne razdelitve Karantanije, je izstavil omenjeno listino kot neke vrste odškodnino za nepravilno rzsodbo.²⁴⁵ Možno pa je tudi, da je Karel Veliki izstavil listino z namenom, da se Oglej odpove težnji po širitvi vpliva na prostor severno od Drave.²⁴⁶

Sklep

Tako salzburski nadškof kot oglejski patriarh sta bila za frankovsko politiko na jugovzhodnem delu cesarstva preveč pomembna, da bi si cesar lahko dovolil odlašati z jasno ureditvijo pravnih odnosov med njima. Zato je bilo nujno izstaviti listino, ki bo rešila konflikt. Sledilo je kritično obdobje, ko sta obe strani premlevali cesarjevo odločitev. Ker se je cesar očitno zavedal neresničnosti svoje izjave o delitvi Karantanije po sredini, in ker mu je bilo vsekakor v interesu, da stranki ohranita sporazumen odnos, je ustregel patriarhovi prošnji, ob tem pa morda izkoristil možnost ter izpogajal od Ogleja, da se odpove težnji po širitvi vpliva severno od Drave ter se osredotoči na utrjevanje misijonske dejavnosti na ozemlju, ki mu je bilo določeno z rzsodbo. Situacija v zvezi z misijonskim območjem v Karantaniji (in Panoniji) je bila za salzburskega nadškofa Arna očitno ugodna in tako pomembna, da je v decembru leta 819 (dobro leto pred svojo smrtjo – 24. januar 821) poslal svojega arhidijakona Adalrama v Aachen, da bi od takratnega cesarja Ludvika Pobožnega izposloval potrdilo Karlove diplome iz leta 811.²⁴⁷ »Ludovik pravi, da je prečital to listino svojega očeta in ukazuje, da naj ostane veljavno vse to, kar je zastran obeh vladikov določil njegov oče.«²⁴⁸ Cerkevna meja je bila tako potrjena, s

²⁴² Štih, *Carlo Magno stabilisce*, 164; Kos in Krahwinkler datirata listino 21. dec. 811 – Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, št. 41; Krahwinkler, *Friaul*, 168.

²⁴³ Patriarh je zapustil Oglej že ob Langobardski naselitvi v Italijo leta 568. Leta 738 pa je patriarh Kalist (731–751) prestavil sedež patriarhata iz Krmina v Čedad. – Bratož, *Vpliv oglejske cerkve*, 27, 44.

²⁴⁴ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, št. 41; Krahwinkler, *Friaul*, 169.

²⁴⁵ Štih, *Carlo Magno stabilisce*, 164.

²⁴⁶ Krahwinkler, *Friaul*, 168.

²⁴⁷ Wolfram, *Karantanija med vzhodom in zahodom*, 181; Krahwinkler, *Friaul*, 167.

²⁴⁸ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev II*, št. 59.

tem pa je bil za več stoletij zakoličen razvoj cerkvenoupravne strukture današnjega slovenskega prostora.

Viri

- Kos, Franc. *Gradivo za Zgodovino Slovencev v srednjem veku I*. Ljubljana: Leonova družba, 1902. Pridobljeno 9. 3. 2022. <https://www.dlib.si/stream/urn:nbn:si:doc-2jxmkeiw/c40ac736-6b24-45ad-8a2f-3b0e75b0eb0d/PDF>.
- Kos, Franc. *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II*. Ljubljana: Leonova družba, 1903. Pridobljeno 9. 3. 2022. <https://www.dlib.si/stream/urn:nbn:si:doc-2jxmkeiw/33c1e9d9-42ab-4291-8022-20ed1f0ca42e/PDF>.
- Paolo Santonino. *Popotni dnevnik 1485-1487*. Prev. Primož Simoniti. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva založba, 1991.
- Strmole, Blaž. "Einhard: Življenje Karla Velikega (prevod)." *Keria: Studia Latina Et Graeca* 15, št. 1 (2013): 151–196. Pridobljeno 20. 10. 2022. <https://doi.org/10.4312/keria.15.1.151-196>

Literatura

- Benedik, Metod. *Kršćanstvo na Slovenskem v luči virov*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016.
- Bratož, Rajko. *Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 1990. Pridobljeno 14. 5. 2022. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/3000131000/30418/Vpliv_oglejske_cerkve.pdf.
- Bratož, Rajko. »Začetki oglejskega misijona med Slovani in Avari: sestanek škofov "ad ripas Danubii" in sinoda v Čedadu 796.« *Vilfanov zbornik : Pravo – zgodovina – narod* (1999): 79-111. Pridobljeno 14. 5. 2022. https://www.academia.edu/8101796/Za%C4%8Detki_oglejskega_misijona_med_Slovani_in_Avari_Sestanek_%C5%A1kofov_ad_ripan_Danubii_in_sinoda_v_%C4%8Cedadu_796.
- Dopsch, Heinz. »Salzburg als missions- und kirchenzentrum.« *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo* (2000): 659-692.
- Grafenauer, Bogo in Gantar, Kajetan. »Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev: Conversio Bagoariorum et Carantanorum.« *Acta ecclesiastica Sloveniae 7, Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih: ob 1100 letnici Metodove smrti* (1985): 9-43.
- Höfler, Janez. *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2016. Pridobljeno 14. 5. 2022. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-XT3D6JUK/64786f73-ef54-42fa-bba1-f275e4137cb1/PDF>.
- Kos, Milko. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936. Pridobljeno 20. 10. 2022. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-L6UG4Y02/74e0fe8a-6e5a-4908-aca1-ae60292a2ed8/PDF>.
- Krahwinkler, Harald. *Friaul im Frühmittelalter: Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau Verlag, 1992.
- Pohl, Walter. *The Avars: a steppe empire in Central Europe, 567-822*. Ithaca: Cornell University Press, 2018.
- *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.

- Šribar, Vinko in Stare, Vida. »Drava – meja med oglejskim patriarhatom in salzburško nadškofijo v luči arheoloških najdb.« *Slovensko morje in zaledje*, št. 2/3 (1979): 7-40.
- Štih, Peter. »Carlo Magno stabilisce sul fiume Drava in Carantania il confine tra il Patriarcato di Aquileia e l'Arcidiocesi di Salisburgo.« *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (2000): 164.
- Štih, Peter. »Conversio Bagoariorum et Carantanorum po Kosovi izdaji iz leta 1936 (poročilo o stanju raziskav).« *Zgodovinski časopis* 47, št. 3 (1993): 385-396. Pridobljeno 14. 5. 2022. <https://zgodovinskicasopis.si/zc/article/view/1260/1577>.
- Štih, Peter. »Dai Carolingi agli Ottoni.« *Patriarchi: quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale* (2000): 157-159.
- Štih, Peter in Simoniti, Vasko. *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2010.
- Štih, Peter. »Istra na začetku frankovske oblasti in v kontekstu razmer na širšem prostoru med severnim Jadranom in srednjo Donavo.« *Acta Histriae* 13, št. 1 (2005): 1-20. Pridobljeno 27. 10. 2022. <https://zdjp.si/acta-histriae-13-2005-1/>.
- Štih, Peter. »K diplomatični analizi 12. poglavja Konverzije.« *Zgodovinski časopis* 47, št. 2 (1993): 215-223.
- Štih, Peter. *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2001.
- Štih, Peter. »Salzburg na spodnještajski Dravi in Savi v srednjem veku.« *Varia* (2014): 175-205. Pridobljeno 16. 5. 2022. https://www.academia.edu/6673087/%C5%A0tih_Salzburg_na_spodnje%C5%A1tajski_Dravi_in_Savi_v_srednjem_veku?email_work_card=view-paper.
- Štih, Peter. »Salzburg, Ptuj in nastanek štajersko-madžarske meje v današnji Sloveniji.« *Zgodovinski časopis* 50, št. 4 (1996): 535-544. Pridobljeno 19. 10. 2022. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-Q90CCZ2G/fc68b8f4-ec46-4b4b-8721-3aeadb6e481a/PDF>.
- Štih, Peter. »Strukture današnjega slovenskega prostora v zgodnjem srednjem veku.« *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo* (2000): 355-394.
- Štih, Peter. »Sv. Maksimilijan Celejanski, Maksimilijanova meniška celica v Pongauu in začetki pokristjanjevanja Karantancev.« *Zgodovinski časopis* 73, št. 3/4 (2019): 272-294. Pridobljeno 20. 5. 2022. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-994MR069/eb57ae75-ab06-4201-8adb-de07566c60f2/PDF>.
- Wolfram, Herwig. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum: das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Klagenfurt: Auslieferung Hermagoras, 2012.
- Wolfram, Herwig. *Grenzen un Räume: Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung*. Wien: Ueberreuter, 1995.
- Wolfram, Herwig. »Karantanija med vzhodom in zahodom: Obri, Bavarci in Langobardi v 8. in 9. stoletju.« *Zgodovinski časopis* 45, št. 2 (1991): 177-187. Pridobljeno 27. 10. 2022. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-7XS8IVN6>.

Julija Šuligoj

Sovražni govor v slovenskem časopisju začetek 20. stoletja: primerjava sovražnega govora v poročanju časopisov *Slovenec* in *Slovenski narod* o deželnozborskih volitvah decembra 1913

Izvleček

Po dobi slogaštva sta se konec 19. stoletja oblikovali dve politični struji: katoliška (Slovenska ljudska stranka) in liberalna (Narodno napredna stranka). Vsaka je imela svoj časnik, preko katerega so skušali pridobiti kar se da veliko volivcev. Časopis *Slovenec* je bil vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem, časopis *Slovenski narod* pa je bilo vodilno liberalno glasilo. Blatenje nasprotnika in s tem sovražni govor je bila običajna strategija za pridobivanje volivcev za čas predvolilne kampanje. Prispevek primerja sovražni govor v slovenskem časopisju začetek 20. stoletja, bolj natančno, predvolilni čas deželnozborskih volitev decembra 1913.

Abstract

At the end of the 19th century, after the era of syllogism, two political currents were formed: the Catholic (Slovenian People's Party) and the liberal (National Progressive Party). Each had its own newspaper, through which they tried to win as many voters as possible. The newspaper *Slovenec* was the leading newspaper of political Catholicism in Slovenia, while the newspaper *Slovenski narod* was the leading liberal newspaper. Defamation of the opponent and thus hate speech was a common strategy to win over voters during the election campaign. This article compares hate speech in a Slovenian newspaper at the beginning of the 20th century, more precisely, the pre-election period of the provincial assembly elections in December 1913.

Ključne besede: *Slovenec*, *Slovenski narod*, sovražni govor, deželnozborske volitve, Kranjski deželni zbor.

Uvod

Odličen vir za preučevanje sovražnega govora je aktualno časopisje. Pisanje novinarjev je bilo, za razliko od danes, ko sicer lahko opazimo sovražni govor, vendar v manjši oziroma ne tako direktni obliki, veliko bolj neposredno. Največ primerov, ki bi jih lahko smatrali kot politični sovražni govor, lahko najdemo v času pred volitvami, saj so politične stranke skušale preko časopisov pridobiti volivce na način, da so nasprotnike čim bolj očrnile. Poleg tega so politične stranke časopisne članke uporabljale za propagando. V sledečem članku bom predstavila razlike v poročanju o deželnozborskih volitvah leta 1913 med časopisoma *Slovenec* in *Slovenski narod*. Preučila sem številke teh časnikov, ki so izšle meseca novembra in decembra 1913.

Politične razmere na Slovenskem v začetku 20. stoletja

Nemški pritisk se je na severni meji okrepil v 90. letih 19. stoletja kar je vplivalo na oblikovanje slovenskega političnega prizorišča; nastopila je doba slogaštva, v času katerega so katoliški in liberalni slovenski politiki skušali delovati složno v narodnih zadevah. Mlajši in radikalnejši člani obeh taborov so to politiko vedno bolj zavračali zato sta tabora zadnjic nastopila s skupnimi kandidati na državnozborskih volitvah leta 1891. V Ljubljani je bilo leta 1890 ustanovljeno Katoliško politično društvo, ki je dve leti kasneje organiziralo prvi slovenski katoliški shod in oblikovalo svoj politični program. Pod pritiskom razmer je liberalni tabor leta 1891 ustanovili svoje Slovensko društvo, tri leta kasneje pa Narodno stranko. Od leta 1905

naprej sta se stranki imenovali Slovenska ljudska stranka (SLS) in Narodno napredna stranka (NNS).²⁴⁹

Katoliška stranka se je zavzemala za troje: »Prvič socialna-gospodarska reforma, drugič verska vzgoja skoz in skoz do vseučilišča, tretjič narodne pravice na podlagi enakopravnosti.«²⁵⁰ Delovala je v korist kmetov: ustanavljala je kmečke zadruge in obrtno-delavska društva ter se trudila za preoblikovanje gospodarstva, za boljše delovanje tega, kar pa je, kot bomo videli v nadaljevanju, vzbujalo predvsem pri nasprotnem političnem taboru precej dvomov o učinkovitosti. V narodnostnem pogledu je delovala z zahtevo po jezikovni enakopravnosti in univerzi. Njen vpliv je bil velik, saj so bile razmere zaostrene zaradi kmečke krize in negotove gospodarske rasti. S svojim delom in politiko je obvladovala podeželje in hkrati širila vpliv na delavstvo in meščanstvo. Pomemben voditelj in organizator krščanskega gibanja je bil Janez Evangelist Krek (1865-1917), profesor na bogoslovnem učiteljskišči v Ljubljani. Prizadeval si je za solidarno in harmonično urejeno stanovsko družbo, utemeljeno na dogovoru med delavci in lastniki kapitala. Njegov ugled je bil velik, prepričan je bil, da kmeta in delavca lahko reši revščine, zato se je zavzeto posvečal ustanavljanju katoliških delavskih društev in kmečkih zadrug. Poleg vodstvene vloge v SLS je bil pomemben tudi kot urednik katoliškega dnevnika *Slovenec*.²⁵¹

Glavno nalogo svojega delovanja je liberalni tabor videl v podpiranju srednjega meščanstva, ki ga je bilo na Kranjskem sorazmerno malo v primerjavi s podeželskim prebivalstvom. Zaradi manjšega števila podpornikov so že na prvih deželnozborskih volitvah po koncu sloge doživeli hud poraz na podeželju. Na volitvah so lahko zmagali le kandidati iz večjih trgov in mest. Glavni program politične stranke je bil ločitev cerkve od države, šole od Cerkve. Zahtevali so tudi zaščito domačega gospodarstva in spodbujali industrializacijo. Vidnejša predstavnik pred prvo svetovno vojno sta bila Ivan Hribar (1851-1914) in Ivan Tavčar (1851-1923).²⁵²

Časopisa Slovenec in Slovenski narod

Časnik *Slovenec*, politični list za slovenski narod, je izhajal med letoma 1873 in 1945. Bil je vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem. Razlog za začetek izhajanja je bil odgovor na časnik *Slovenski narod*, ki je bil vodilno liberalno glasilo pred prvo svetovno vojno (izhajal 1868–1943).²⁵³ Pripravljalna dela za ustanovitev novega časnika je prevzel ljubljanski stolni vikar Veterlanda Karel Klun, ki je tudi vodil publicistični boj z liberalci.²⁵⁴ Nov katoliški list je izhajal na štirih straneh trikrat tedensko. S prvim katoliškim shodom leta 1892 v Ljubljani so bile postavljene idejne, politične in socialnogospodarske smernice vsem nadaljnjim katoliškim gibanjem na Slovenskem.²⁵⁵

Že od začetka lahko vidimo, da sta časnika nastrojena eden do drugega, saj predstavljata različne politične poglede. *Slovenec* je bil konservativno usmerjen in je liberalcem očital protiversko stališče, medtem ko je bil *Slovenski narod* izrazito liberalni časopis in je *Slovenecu* očital pretirano konservativnost.

Opis deželnega zbora

Februarska ustava je leta 1861 prinesla slovenskim deželam za deželno politično zastopstvo svoj deželni zbor. Volilna pravica je bila omejena in neenaka. Splošne in enake volilne pravice

²⁴⁹ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 113–114.

²⁵⁰ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 114.

²⁵¹ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 115.

²⁵² Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 117.

²⁵³ Perovšek, »Političnozgodovinski pogled na Slovenca,« 14.

²⁵⁴ Perovšek, »Političnozgodovinski pogled na Slovenca,« 14.

²⁵⁵ Perovšek, »Političnozgodovinski pogled na Slovenca,« 16.

deželni zbori v Avstro-Ogrski niso nikdar dosegli, ohranjali so svojo staro, polfevdalno podobo.²⁵⁶ Deželnozbornska volilna pravica je bila vezana na občinsko volilno pravico in je bila omejena na tiste, ki so plačevali občini direktne davke. Leta 1910 je bila na Kranjskem uvedena splošna, a ne enaka občinska volilna pravica. Dobili so jo vsi davkoplačevalci (moškega in ženskega spola), stari najmanj 24 let, in vsi moški nad 24 let, ki so imeli vsaj tri leta redno bivališče v občini. Veljala je volilna dolžnost, neudeležba brez upravičenega razloga je bila kaznovana z globo.²⁵⁷

Volivci so bili razdeljeni v volilne razrede oz. kurije, od katerih je vsak razred volil določeno število poslancev. Mestna kurija je zastopala petino vsega prebivalstva, volili pa so eno četrtno poslancev. Kmečka kurija je volila dve petini poslancev, čeprav je bilo na Slovenskem več kot 80% prebivalstva takrat kmečkega. Iz mestne in kmečke kurije sta izšli le dve tretjini vseh poslanskih mest; cela tretjina je pripadala privilegiranim volilnim razredoma, veleposestni kuriji in trgovsko-obrtni zbornici. Nevoljeni člani so bili virilisti, to so bili škofi in rektorji univerz.²⁵⁸ Mandat deželnih zborov in njihovih poslancev je trajal šest let, nato so sledile redne splošne deželnozbornske volitve.²⁵⁹ Volilni okraji v mestni kuriji so bili sestavljeni iz enega ali več krajev, v kmečki kuriji pa so bili sestavljeni iz enega ali več sosednjih sodnih okrajev.²⁶⁰

Poslanska mesta so se delila na kurije. V veleposestniški kuriji so izvolili 10 poslancev, v mestni kuriji prav tako 10, kmečka kurija je izvolila 6 poslancev, 2 sta bila voljena iz trgovsko-obrtno zbornice, na novo uvedena kurija pa je bila splošna kurija, iz katere je bilo voljenih 11 poslancev. Virilist je bil kot član deželnega zbora ljubljanski škof (leta 1913 je bil to Anton Bonaventura Jeglič, ki je bil odločilen pri oblikovanju slovenskega političnega dogajanja).²⁶¹

Kako so volitve potekale? Volilni upravičenci vsake občine so izbrali določeno število volilnih mož, ki so nato volili poslance. Število volilnih mož je bilo odvisno od števila prebivalstva občine, na 500 prebivalcev en volilni mož. Na Kranjskem so bile indirektno volitve odpravljene leta 1898 (istočasno z uvedbo splošne kurije), tako da so leta 1913 v deželni zbor že volili direktno, ne preko volilnih mož. Glasovanje je bilo tajno, z glasovnicami. Glavna naloga deželnega odbora je bila upravljanje deželnega premoženja, vodstvo uradov deželne avtonomije, deželnih zavodov in ustanov.²⁶²

Kranjski deželni zbor

Na Kranjskem je od leta 1861 deloval deželni zbor, ki je bil najvišji zakonodajni organ deželne avtonomije. Imel je pravico sprejemati zakone, ki so bili v deželni pristojnosti, t. j. kmetijstvo, javne zgradbe, dobrodelne ustanove, občinske, cerkvene in šolske zadeve ipd. Zakon je stopil v veljavo šele, ko ga je potrdil cesar. Deželnemu zboru je predsedoval deželni glavar, imenovan od cesarja. Prvi kranjski deželni zbor (1861–1867) je imel nemško večino, drugi, tretji, četrti in peti (1867–1877) slovensko, šesti (1877–1883) nemško in nato vsi naslednji slovensko.²⁶³ V začetku ni imela večine nobena stranka, torej ne klerikalna ne liberalna in ne nemška. Ko je bila leta 1908 uvedena splošna kurija, je v deželnem zboru dobila katoliška stranka absolutno večino. Deželni odbor je bil pristojen za upravljanje tekočih zadev, ko deželni zbor ni zasedal, sestavljen pa je bil iz deželnega glavarja in štirih članov. Ti člani so bili voljeni: po enega je

²⁵⁶ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 9.

²⁵⁷ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 115-117 in 155-156.

²⁵⁸ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 5-6.

²⁵⁹ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 19.

²⁶⁰ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 83.

²⁶¹ Čipić Rehar, »Slovenec in ljubljanski škof,« 60.

²⁶² Melik, *Volitve na Slovenskem*, 157-170.

²⁶³ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 297-300.

izvolil vsak od treh zastopstvenih razredov, četrtega pa celotni deželni zbor. Leta 1908 se je v kranjskem deželnem odboru z volilno reformo število poslanskih mest povečalo z 37 na 50.²⁶⁴

Leta 1913 so se vršile zadnje deželnozbornske volitve pred razpadom Avstro-Ogrske. To je bil dvanajsti sklic deželnega zbora. Volitve so potekale v znamenju razkola med staro in novo strujo SLS.

Shod zaupnikov SLS: prvi primer blatenja nasprotnika

Volitev poslanca iz splošne kurije je potekala pri 8. komisijah 1. decembra 1913, volitev po dveh poslancev iz mestnih volilnih okrajev Ljubljana 1 in Ljubljana 2 pa 16. decembra 1913.²⁶⁵

V obeh časopisih se je politična kampanja začela že precej pred datumom volitev. Prvi primer lahko opazimo v časopisu *Slovenec* 5. novembra 1913: »*Danes dopoldne se je vršil v veliki dvorani Uniona v Ljubljani shod zaupnikov S. L. S. iz cele Kranjske.*«²⁶⁶ Shod je bil dobro obiskan, otvoril pa ga je deželni glavar dr. Šušteršič. Imel je govor, v katerem je poudarjal pomembnost zmage na prihajajočih volitvah z besedami: »*Vojaka je! Zmagati moramo! Mi moramo zmagali in premagati vse naše nasprotnike, to zahteva od nas interes celokupnega slovenskega naroda in interes dežele Kranjske.*«²⁶⁷ Glavni poudarki so bili na delovanju v prid ljudstva, češ da ni pomembno, kateri poslanec je izvoljen, ampak katera stranka. Med drugim je izjavil tudi: »*Vsak pa, kdor seje prepir v volilnem boju, je slab strankar, ker dela v škodo dežele, ljudstva in svojo lastno škodo.*«²⁶⁸ Pa vendar je nato v nadaljevanju začel udrihati čez liberalni tabor; obtožuje jih laži z besedami: »*Stvar pa je navadno ta, da je od vsega tega, kar liberalci trdijo, 99% zlagano, 1% pa morebiti resničen.*«²⁶⁹ Zasmehoval je tudi dr. Tavčarja oziroma njegove podpornike.

Neuresničene obljube klerikalcev

9. novembra 1913 je Slovensko katoliško društvo priredilo v Radovljici javni shod. V časopisnem poročanju je bilo opaziti že več direktnega sovražnega govora. V *Slovenskem narodu* so zapisali: »*Z obljubami in z goljufijo so klerikalci vlovili velik del kranjskega prebivalstva v svoje mreže in se z njegovo pomočjo polastili gospodstva v deželi. (...) A ko so klerikalci dobili moč v roke, so pozabili na vse svoje obljube in na vse svoje prisege; kakor volkovi na svoj plen, tako so klerikalci planili na deželno upravo — moč in denar, to je bila njihova parola.*«²⁷⁰

Volilna kampanja stranke SLS je bila zastavljena na naslednjih vsebinskih postavkah: odprava zadolženosti kmečkega stanu, obljube ustanovitve zavarovalnice proti požaru, proti toči in proti živinskim boleznim, obljube razkosanja veleposestev in prodaje teh kmetom za nizko ceno in na dolga odplačevanja, obljube gradnje novih cest, vodovodov, bolnišnice, zazidave hudournikov, železnice in »*vrag vedi še kaj.*«²⁷¹

Po pisanju nepodpisanega avtorja v *Slovenskem narodu* naj se izvoljeni poslanci stranke SLS ne bi držali nobene obljube, prav tako, kot so nalagali kmete, naj bi nalagali tudi delavce: »*Triinpetdesetim nemškimi veleposestnikom so dali klerikalci deset zastopnikov v deželnem zboru, delavskemu ljudstvu pa ne privoščijo niti enega zastopnika.*«²⁷² Slovenski narod je podpornike in člane nasprotnega tabora obtožil sovraštva do delavcev in dejstva, da ni storila

²⁶⁴ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 297–300.

²⁶⁵ »Razglas,« 5.

²⁶⁶ »Shod zaupnikov S.L.S.,« 2.

²⁶⁷ »Shod zaupnikov S.L.S.,« 2.

²⁶⁸ »Shod zaupnikov S.L.S.,« 2.

²⁶⁹ »Shod zaupnikov S.L.S.,« 2.

²⁷⁰ »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

²⁷¹ »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

²⁷² »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

za vse delavce, ki so jih podprli na volitvah, nič, oziroma »niti toliko, kolikor je črnega za nohtom.«²⁷³

Prav tako naj bi stranka SLS uničila mesta. Ves denar in moč naj bi porabili le za utrditev svoje stranke in za polnjenje svojih žepov. Izpolnili pa naj ne bi nobene obljube, ki so jo dali – »*Obljuba dela dolg — a kdor dolgov ne plača, ni vreden nobenega zaupanja.*«²⁷⁴

Ob koncu članka je avtor zapisal, da predstavniki SLS očitno niso nikoli imeli dobrih namenov, vendar je kranjsko prebivalstvo tisto, ki odloča; če ne sprevidi zlobe klerikalcev, potem si zasluži to kruto usodo. S temi besedami je avtor apeliral na bralce, naj na naslednjih volitvah ne volijo zanje. V enem od naslednjih člankov je natančno pojasnjeno, kje in kako se voli, zasledimo lahko direkten poziv, za koga naj se voli: »... mora pri njih (volitvah) vse iti v boj proti klerikalnemu kandidatu!«²⁷⁵

Kako se je na ta članek odzval *Slovenec*? Vse trditve, ki jih je zapisal *Slovenski narod*, je ovrgel z besedami: »*Načrt je izgotovljen; proračun ne samo narejen, ampak tudi upostavljen in zagotovljen. Prvi komisijski ogled je od vlade razpisan na dan 12. decembra 1913.*«²⁷⁶ Novinarja, ki je napisal članek v *Slovenskem narodu*, je obtožil za »*radovljiškega liberalnega idijota, ki želi omalovaževati delo in uspehe SLS.*«²⁷⁷

Zavoženosti gospodarstva so krivi klerikalci

Slovenski narod poroča, da so se v soboto 22. novembra 1913 in v nedeljo 23. novembra 1913 vršili kar štirje volilni shodi, ki so bili dobro obiskani in na vseh se je »*zrcalila odločna volja volilcev, zastaviti vse sile, da se doseže čim častnejša zmaga naprednih kandidatov za deželni zbor.*«²⁷⁸ Med drugimi je imel govor tudi kandidat za splošno kurijo, Josip Turk, ki je veliko pozornosti posvečal gasilstvu na Slovenskem, ki je bilo do takrat pod nemškim vplivom. Znan je bil kot slovenski organizator gasilstva in komunalnih dejavnosti v Ljubljani.²⁷⁹

Iz njegovega govora je razvidno, da je njegovo zanimanje usmerjeno v dobrobit prebivalstva in očita deželnemu zboru, da do sedaj za to ni storil praktično ničesar. Hitro je dodal, da tudi sam sicer nima ničesar pokazati, a da se je vedno trudil doseči pravice za prebivalstvo in, če ne drugega, je vsaj strogo nadzoroval delovanje večine stranke SLS.²⁸⁰ Ta nadzor se je obrestoval, saj je doktor Triller²⁸¹ z izračuni dokazal, kako slabo je gospodarstvo deželnega zbora.²⁸² Te trditve ni mogel ovreči nihče, niti nasprotni tabor. V nadaljevanju Turk omeni vse projekte, ki so po njegovem mnenju oškodovali Ljubljano. Takšna primera naj bi bila cestni zakon in poddržavljenje mestne policije, ki sta Ljubljani naložili ogromno breme.²⁸³ Pri gradnji nove obrtne šole je moč opaziti tudi nacionalni motiv, saj je bila namenjena sinovom revnejših slojev, da bi v mestnih delavnicah začeli prevladovati domačini in ne tujci (torej Nemci). *Slovenski narod* očita SLS, ker naj ne bi storila nič za to šolo, izjavili naj bi celo, »*da jo šola nič ne briga.*«²⁸⁴ Turk se je dotaknil tudi njemu ljube teme, gasilstva. SLS obtožuje, da so oropali gasilce in ljubljansko gasilno društvo. Dodaja: »*Ljubljansko gasilno in reševalno društvo je padlo pri klerikalnih deželnih odbornikih v nemilost, samo ker ni hotelo ukloniti*

²⁷³ »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

²⁷⁴ »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

²⁷⁵ »Nakaj je treba paziti,« 1–2.

²⁷⁶ »Liberalni idiot "H",« 1.

²⁷⁷ »Liberalni idiot "H",« 1.

²⁷⁸ »Štirje shodi,« 1–2.

²⁷⁹ Slovenska biografija, »Turk, Josip st.«

²⁸⁰ »Štirje shodi,« 1–2.

²⁸¹ Gospodarstvenik, sodelavec Ivana Hribarja in Ivana Tavčarja. Slovenska biografija, »Triller, Karel.«

²⁸² »Štirje shodi,« 1–2.

²⁸³ »Štirje shodi,« 1–2.

²⁸⁴ »Štirje shodi,« 1–2.

tilnika in ni hotelo trobiti v njihov rog. Kljub temu so gasilna društva po svoji večini danes še nepristranska in ne vidijo nobene druge naloge, kakor priskočiti bližnjemu v nesreči na pomoč.»²⁸⁵

Jeseniška šola

Trditev, da je vlada v rokah katoliškega tabora »poguba za deželno gospodarstvo«,²⁸⁶ lahko najdemo v liberalnem časopisju na več mestih. Še en tak primer obtožb lahko najdemo v napetem času malo pred volitvami. Liberalni tabor je v *Slovenskem narodu* obtoževal politične nasprotnike, da so deželno gospodarstvo tako zavozili, da ga še dolgo ne bo moč popraviti.²⁸⁷ Na tem mestu se je časnik razpisal o gradnji nove jeseniške šole. Motilo jih predvsem dejstvo, da je šlo za občinski denar, da tega denarja ni bilo malo in bi lahko z njim zgradili lepo, moderno šolo, nastalo pa je »skrapucalo.«²⁸⁸ Novinar *Slovenskega naroda* je zapisal, da je »... Skubic (nekdanji predsednik) tako delal s tisočaki in jih metal okoli sebe, kakor bi iz nebes leteli in na travniku rastle ali pa kakor bi jih nosil Miklavž kot orehe in lešnike.«²⁸⁹

Bralce so pozvali, da se poslancev SLS na volitvah zato ne bo volilo, saj z denarjem razmetavajo in se ne brigajo za koristi svojega prebivalstva. Poleg tega naj bi jih zastopniki SLS v občinskem odboru terorizirali, »prava španska inkvizicija vlada danes pod zaščitjem dosedanjega klerikalnega deželnega odbora!«²⁹⁰ Najhujše se jim je zdelo dejstvo, da moralni klerikalci uničujejo svojega sobrata, namesto da bi delali po božji volji.²⁹¹

Kaj liberalci lažejo?

»Liberalci imajo malo časa pred volitvami, zato pa morajo hitro lagati,« piše časopis *Slovenec*.²⁹² Katoliški tabor ovrže liberalne očitke, da je Kranjska na robu propada, saj naj bi stala vedno trdneje. Prav tako zanika trditev, da naj bi v petih letih stranka SLS zapravila tri milijone kron.²⁹³ Deželni zastop naj bi po pisanju časopisa zelo dobro gospodaril z denarjem, celo tako dobro, da je davkoplačevalce obvaroval ogromnih bremen, ki bi mu jih sicer naložila NNS, če deželni zastop ne bi ukrepal. Neznani avtor članka večkrat poudari, da liberalci lažejo z besedami: »To je pa velika laž.«²⁹⁴

Svojo skrb za davkoplačevalce, torej za kmete, je SLS izkazovala s trdom za vpeljavo novih davkov. Teh pa ne bi plačevali kmetje ampak bogatejši sloji prebivalstva. Davki, ki so jih želeli uvesti, so bili npr. na avtomobile, šampanjec, na stave na konjskih dirkah ipd. Služili naj bi za gradnjo šol in bolnišnic, za katere bi nato iz teh davkov plačala država. SLS je na tem mestu povelečeval sebe in pojasnjeval: »Liberalci zahtevajo, da se naj zvišajo doklade na zemljiški in hišni davek na celih 100 odstotkov. Vsakemu je torej jasno, katera stranka varuje interes kmečkih davkoplačevalcev.«²⁹⁵

V nadaljevanju članka sledi še veliko liberalnih trditev, ki jih je nato avtor ovrgel in povedal svojo resnico, na primer: »Laž je, da je S.L.S. ovirala ustanovitev državne obrtne šole

²⁸⁵ »Štirje shodi,« 1–2.

²⁸⁶ »Jeseniške novice,« 4.

²⁸⁷ »Jeseniške novice,« 4.

²⁸⁸ »Jeseniške novice,« 4.

²⁸⁹ »Jeseniške novice,« 4.

²⁹⁰ »Jeseniške novice,« 4.

²⁹¹ »Jeseniške novice,« 4.

²⁹² »Kaj zopet liberalci lažejo?« 1–2.

²⁹³ »Kaj zopet liberalci lažejo?« 1–2.

²⁹⁴ »Kaj zopet liberalci lažejo?« 1–2.

²⁹⁵ »Kaj zopet liberalci lažejo?« 1–2.

v Ljubljani. Res je pa, da se je S.L.S. potegovala vedno za obrtno šolo in je obsojala samo postopanje ljubljanskega župana, vsled katerega je ljubljansko mesto izgubilo 900.000 K.«²⁹⁶ Obtožbe laganja se nadaljujejo v *Dnevnikih novicah*, vmes pa lahko opazimo tudi sovražni govor, kot na primer, da liberalna stranka v deželnem zboru »zganja komedijo,« da stoji na strani oderuhov, liberalci zabavljajo čez to in ono, kažejo svojo lažnivo in lopovsko naravo itd.²⁹⁷ Novinar SLS zaključuje, da liberalci pišejo laži, saj »... po njihovem skrajno lopovskem papirju jih sedaj vsak pozna in lahko sodi.«²⁹⁸

Volilni shodi: SLS

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje se je vse več ljudi začelo vključevati v politično življenje. Najvidnejši odraz za to so bila politična zborovanja oz. volilni shodi. Za predhodnike teh bi lahko šteli tabore, ki so se vršili med leti 1868–71. Katoliško politično društvo je kmalu po ustanovitvi začelo organizirati velike ljudske shode. Prvi katoliški shod so izvedli leta 1892 in je predstavljal začetek nove dobe slovenskega katoliškega gibanja.²⁹⁹ Ideje katoliškega političnega tabora so začele prodirati med množice. Društva so imela pravico do zborovanja, lahko so jih organizirala tudi za širšo javnost, vendar so na njih lahko imeli govore le člani društva. Shodi so morali biti najavljeni vsaj 24 ur prej, oblasti so morale biti obveščene o času in kraju shoda. Lahko je prišlo tudi do razbitja shoda, to pomeni, da so se pripadniki nasprotne stranke udeležili zborovanja in povzročali tak nered in kaos, da so morali shod razpustiti. Kmalu so za razbitje shoda uvedli kazni.³⁰⁰

Tovrstni volilni shodi so bili pomembni ker so imeli volilni kandidati govore, s katerimi so propagirali svoj politični program in poudarjali prednosti, ki bi jih prinesla njihova izvolitev, veliko pa je tudi blatenja nasprotnega političnega tabora, z namenom, da ga prikažejo v slabi luči. V sklopu predvolilne kampanje leta 1913 je SLS organizirala več političnih shodov kot NNS.³⁰¹ O teh poroča *Slovenec* bolj natančno kot *Slovenski narod*. Katoliška stranka je organizirala volilne shode v Polju, v Polhovem Gradcu, v Dupljah, v Domžalah, v Radomljah itd. V Radomljah je dekan Lavrenčič v svojem govoru poudaril, koliko nizkotnih napadov liberalnega časopisja na dr. Šušteršiča in dr. Kreka se je zgodilo v minuli šest letni dobi. Volivci, ki so govore prišli poslušat, so navdušeno vzklikali: »To so cunje — liberalne cunje — ugonobimo to gnusobo — pošteno jim plačamo!«³⁰²

Primer obtožb

Slovenski narod

Že samo ob bežnem pregledu *Slovenskega naroda* ugotovimo, da je bil sovražni govor v predvolilnem času zelo izrazit. Večinoma se novinarji ne poslužujejo tako hudih zmerljivk, pišejo na primer, da »Dr. Šušteršič in *Slovenec* farbata ljudi, ...«³⁰³ Obtožbe letijo predvsem na to, da klerikalci lažejo: »Vse, prav vse, kar je nanizala hudobna, zločinska roka v Slovincu, je od kraja do konca zlagano, je navadno obrekovanje in natolcevanje brez vsake dejanske podlage.«³⁰⁴

²⁹⁶ »Kaj zopet liberalci lažejo?« 1–2.

²⁹⁷ »Dnevne novice,« 4.

²⁹⁸ »Don Kišot — odgovorni urednik,« 4.

²⁹⁹ Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 44–46.

³⁰⁰ Selišnik, »Zborovanja na Kranjskem,« 92.

³⁰¹ Selišnik, »Zborovanja na Kranjskem,« 97.

³⁰² »Volilni shodi včerajšnjega dne,« 1.

³⁰³ »Šušteršič — farba,« 4.

³⁰⁴ »Lopovstvo,« 4.

Slovenec

Časnik *Slovenec* je v člankih izpostavil tudi domnevne volilne sleparije, ki naj bi se jih liberalni tabor posluževal na prejšnjih volitvah leta 1908. Liberalni tabor in njegove pristaše obtožujejo, da so sleparili z glasovnicami »s tisto zlobnostjo in nesramnostjo, ki si brez nje liberalca misliti ne moreš.«³⁰⁵ Agitirali so za liberalne kandidate in podpisovali zanje glasovnice – opozarjajo, da je možno, da se bo to dogajalo tudi na prihodnjih in ob tem apelirajo na župane, naj poskrbijo, da se onemogoči tovrstno dejanje. Prav tako kot *Slovenski narod* obtožuje nasprotnike laži, enako počne *Slovenec*: »Liberalci so v svojih lažeh brez sramu.«³⁰⁶

Rezultat volitev

Kranjski deželni zbor je štel 50 poslancev, 49 voljenih poslancev in enega virilista. Absolutno zmago na volitvah leta 1913 je dosegla SLS. V deželni zbor je izvolila 28 poslancev, 11 poslancev je bilo iz NNS in 11 iz Nemške stranke.³⁰⁷

Izvoljeni poslanci iz splošne kurije so bili naslednji: Mihael Dimnik, Janez Piber, Evgen Jarc, Ivan Zajec, Anton Kobi, Ivan Lavrenčič, Vladimir Pegan, Alojzij Mihelčič, Fran Jaklič, Ivan Hladnik. Iz kmečke kurije so bili izvoljeni: Ivan Šusteršič, Fran Povše, Janez Evangelist Krek, Franc Košak, Janez Vehovec, Evgen Lampe, Josip Zurc, Franc Demšar, Janez Zabret, Ignacij Žitnik, Franc Drobnič, Josip vitez pl. Pogačnik, Karel Škulj, Anton Lovšin, Bogomir Perharc, Karel Dermastija. Iz trgovsko-obrtne zbornice sta bila izvoljena dr. Vladimir Ravnihar in Milan Šuklje. Iz veleposestne kurije so bili izvoljeni: baron Marija Oton Apfaltrer von Alpfaltrern, grof Jožef Anton Barbo, baron dr. Karel von Born, baron Leopold Lichtenberg, grof Rudolf Margheri, Karel Mulley, baron Friderik von Rechbach, Henrik pl. Schollmayer-Lichtenberg, knez Hugo Werian Windischgrätz, Franc Galle. Kot virilist je bil izvoljen Anton Bonaventura Jeglič, ljubljanski škof.³⁰⁸

Zaključek

Sovražni govor je bil v preteklosti zelo neposredne narave, za razliko od danes, ko je bolj prefinjene narave, zapisan med vrsticami. Poleg tega je bil uporabljen direktno, ne da bi se obtoževalec skrival za tančico anonimnosti. V času predvolilne kampanje novembra in decembra 1913 je v slovenskih časnikih moč opaziti veliko sovražnega govora. V časopisu *Slovenski narod* ga najdemo več; skoraj v vsaki številki je vsaj en članek, v katerem liberalni tabor obtožuje katoliškega, da svojih obljub niso držali, da so zavozili gospodarstvo, da so nalagali prebivalstvo. Denar naj bi porabili le za lastno korist, za prebivalstvo pa niso storili nič, še posebej ne za kmete, ki naj bi jih rešili zadolženosti in revščine. S strani katoliškega tabora je sovražnega govora manj, v večini primerov se branijo proti liberalnim obtožbam. V *Slovincu* trdijo, da v resnici lažejo liberalci, obtožujejo jih tudi volilnih sleparij in podobno.

Volitve so se končale z zmago SLS. Od petdesetih poslancev v deželnem zboru je vanj postavila osemindvajset svojih poslancev, med bolj znanimi sta bila Ivan Šuklje in Janez Evangelist Krek, voljena iz kmečke kurije.

Viri in literatura

Časopisni viri

– »Nakaj je treba paziti pred in po volitvah.« *Slovenski narod*, 8. november 1913.

³⁰⁵ »Spomini na liberalne volilne sleparije,« 5.

³⁰⁶ »Spomini na liberalne volilne sleparije,« 5.

³⁰⁷ *Deželni zbor in deželni odbor*, 1–6.

³⁰⁸ Melik, *Volitve na Slovenskem*, 337–366.

- »Liberalni idiot "H" v "Slov. Narodu" na shodu v Radovljici.« *Slovenec*, 10. november 1913.
- »Don Kišot — odgovorni urednik "Slovenskega Naroda."« *Slovenec*, 22. november 1913.
- »Lopovstvo, kakršnega ne pozna slovenska zgodovina.« *Slovenski narod*, 4. november 1913.
- »Shod zaupnikov S.L.S.« *Slovenec*, 5. november 1913.
- »Razglas.« *Slovenec*, 7. november 1913.
- »Šušteršič — farba.« *Slovenski narod*, 8. november 1913.
- »Volilni shodi včerajšnjega dne.« *Slovenec*, 17. november 1913.
- »Kaj zopet liberalci lažejo?« *Slovenec*, 22. november 1913.
- »Dnevne novice.« *Slovenec*, 22. november 1913.
- »Štirje shodi.« *Slovenski narod*, 24. november 1913.
- »Volilno gibanje.« *Slovenec*, 24. november 1913.
- »Jeseniške novice.« *Slovenski narod*, 29. november 1913.
- »Spomini na liberalne volilne sleparije.« *Slovenec*, 15. november 1913.

Elektronski viri

- Slovenska biografija. *Slovenski biografski leksikon*, »Triller, Karel (1862–1926).« <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi722817/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: oktober 2022).
- Slovenska biografija. *Slovenski biografski leksikon*, »Turk, Josip st. (1865–1937).« <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi735704/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: oktober 2022).

Literatura

- Čipić Rehar, Marija. »Slovenec in ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič.« V: *Slovenec – političen list za slovenski narod (1873–1945) : Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 60–63. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenija, 2014.
- *Deželni zbor in deželni odbor kranjski po stanju dne 1. maja 1913*. Ljubljana: Samozaložba deželnega odbora kranjskega, 1913.
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.
- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Perovšek, Jurij. »Političnozgodovinski pogled na Slovenca 1873–1914.« V: *Slovenec – političen list za slovenski narod (1873–1945) : Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 14–17. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenija, 2014.
- Selišnik, Irena. »Zborovanja na Kranjskem v letih 1900–1913 in razmerja moči: "Ako hočemo biti zmagovavci moramo poučevati ljudstvo po shodih..."«. *Zgodovinski časopis* 67/1–2 (2013), 86–109.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Neža Lukančič
Dubrovniški zlatarji in reprezentacija plemstva preko dekorativnih izdelkov v zgodnjem novem veku

Izvleček

Dubrovniško zlatarstvo zgodnjega novega veka se stilno in oblikovno vpenja v sočasno zlatarsko proizvodnjo drugih dalmatinskih mest. Vrhunec je dubrovniška zlatarska obrt dosegla v obdobju 14. in 15. stoletja, ko so domači zlatarji večšine dopolnjevali z zunanjimi tendencami in mojstri, ki so prihajali predvsem iz Beneške republike, Svetega rimskega cesarstva in Ogrsko-Hrvaške. Na žalost pa lahko raziskujemo le *reliquiae reliquiarum* dubrovniških svetnih in posvetnih izdelkov, saj je bila večina del uničenih v potresu 1667 in v sledečih letih, ko so žlahtne kovine topili za financiranje obnov in ponovno popotresno gradnjo mesta. Natančne slogovne primerjave prav tako ne moremo izdelati, saj je bila večina večjih in boljših primerkov uničena oziroma izgubljena ali prodana v zasebne zbirke. Veliko nakita iz obravnavanega obdobja je izgubljenega tudi zaradi siromašenja dubrovniške aristokracije v prvi polovici 19. stoletja, ko so bili prodani najvrednejši primerki. Ohranjeni primerki nam skupaj s slikarskimi upodobitvami in pisno zapuščino orisujejo *Zeitgeist* dobe, ki je v literaturi sporadično zadovoljivo predstavljena, a zaradi pomanjkanja novejših raziskav in razpršenosti gradiva vseeno ostaja mnogo vprašanj. Na nekaj izmed njih odgovarja pričujoč prispevek.

Izvleček v tujem jeziku

Dubrovnik goldsmith production of the early modern period is stylistically and formally integrated into the concurrent goldsmith production of other Dalmatian cities. The Dubrovnik goldsmith craft reached its peak in the 14th and 15th centuries, when local goldsmiths supplemented their skills with external trends and craftsmen, mainly from the Venetian Republic, the Holy Roman Empire and Hungary-Croatia. Unfortunately, we can only study the *reliquiae reliquiarum* of Dubrovnik's sacred and secular products, as most of the works were destroyed in the earthquake of 1667 and in the following years, when precious metals were melted down to finance the reconstruction and rebuilding of the city. It is also impossible to make an exact stylistic comparison, as most of the larger and better examples were destroyed, lost, or sold to private collections. Much of the jewellery from the period in question has also been lost due to the impoverishment of the Dubrovnik aristocracy in the first half of the 19th century, when the most valuable examples were sold. The surviving examples, together with the paintings and the written legacy, give us an outline of the *Zeitgeist* of an era that is sporadically satisfactorily presented in the literature, but which, due to the lack of recent research and the scattered nature of the material, nevertheless, leaves many questions. This paper answers a few of them.

Ključne besede: Dubrovnik, zgodnji novi vek, zlatarstvo, nakit, aristokracija

Kratek oris Dubrovnika v zgodnjem novem veku

Zamišljati si pisanje o umetnostnih, kulturnih trenjih brez ozira na zgodovinski kontekst je kot ladjevje brez mornarja. Izgubljeno, samo sebi namen. Izjemen pomen dubrovniških zlatarskih mojstrov in razvoj njihove obrti v času 15., 16. in 17. stoletja je namreč vezan na politični in predvsem na gospodarski razcvet tedanje Raguse. Republika, ki je obstajala od 1358 do 1808, je osrednji material zlatarstva uporabila celo v lastnem motu: »*Non bene pro toto libertas venditur auro.*« Edino, torej, kar je bilo bolj cenjeno od zlata, je bila svoboda in samobitnost republike.

Ko so Benetke leta 1358 izgubile vojno proti ogrsko-hrvaškemu kralju Ludviku I. Anžuvinskemu, so bile z mirom v Zadru, podpisanim 18. februarja 1358, prisiljene odreči se teritoriju na vzhodni jadranski obali. Dubrovnik je v spremenjeni politični klimi dobil priložnost upati na samostojno in neodvisno državno tvorbo. Zmagovalcu, ogrskemu kralju Ludviku I., so s podpisom Višehrajske pogodbe zagotovili pokroviteljsko vlogo nad republiko, vendar je bil davek za pokroviteljsko zagotovilo nizek. Letni tribut Ogrski je bilo 500 dukatov in vojna pomoč z eno galejo v primeru grožnje spopada.³⁰⁹ Četudi je bil ogrsko-hrvaški kralj *de iure* nad mestnim velikim svetom in rektorjem, je *de facto* tedanje mesto lahko delovalo samostojno v notranji in zunanji politiki, pričenjala pa se je oblikovati tudi dubrovniška državnost.³¹⁰ Ni ga bilo zlata, ki bi nadomestil pridobljeno republiko, ki se je simbolno pričela s spremstvom zadnjega beneškega kneza na ladjo proti Benetkam.

V naslednjih desetletjih so bili Dubrovčani udeleženi v več sporih s sosednjimi ekspanzivnimi silami, predvsem z Benečani, Srbi, Osmani in Bosansko kraljevino.³¹¹ Kljub temu je Dubrovnik s pretanjeno diplomacijo dosegel svoj največji politični, gospodarski in kulturni razcvet.³¹² Republika je delovala ekspanzivno, med novo pridobljena ozemlja pa so prišle tudi Konavle s Cavtatom.³¹³ V zaostrenih razmerah 14. in 15. stoletja je bila Ragusa edino dalmatinsko mesto, ki je ohranjalo in celo povečevalo svoj obseg.³¹⁴ Po izračunih naj bi v mestu na izteku 15. stoletja živelo od šest do deset tisoč prebivalcev, na celotnem ozemlju pa preko trideset tisoč prebivalcev. V naslednjem stoletju je imela republika osemdeset tisoč duš, kar je predstavljalo demografski vrhunec pred rapidnim padcem prebivalstva v 17. stoletju na petindvajset tisoč.³¹⁵

Tekom 15. stoletja se je moč ogrsko-hrvaškega kralja v Dubrovniku zmanjšala, saj so se državnim mejam vedno bolj približevali osmanski Turki, ki so prodirali proti jedru Evrope. Zavaljo uspešne diplomacije so Dubrovničani z njimi vzpostavili plodne odnose, saj so dobili privilegij za svobodno trgovanje, obvezali pa so se plačevanju še enega tributa – poleg ogrsko-hrvaške krone so od 1442 plačevali še tisoč dukatov v srebrni posodi, kar pa ni spremenilo državnopravnega položaja republike.³¹⁶ Posodje sicer ni fokus naše raziskave, pa vendar je vredno poudariti pomen srebrarstva in zlatarstva, obrti, katere izdelki so služili kot *harač*.³¹⁷ Dubrovnik, mesto na meji, je bil kraj posredovanja med Osmanskim cesarstvom in krščanskimi državami.³¹⁸ V 16. stoletju je Ragusa kljub porazu pri Mohaču in smrti kralja Ludvika II. ohranila vazalni odnos do ogrsko-hrvaških kraljev.³¹⁹

Kljub averziji do bivših beneških nadoblastnikov je Dubrovnik ohranil nekatere beneške upravne poteze. Oblast v aristokratski republici so nadzorovali plemiči (*nobiles*), ki so sedeli v velikem in malem svetu ter v senatu. Patriciji, ki so za obravnavano raziskovalno temo pomembni predvsem kot naročniki finih zlatarskih izdelkov, so zakonodajno oblast izvajali v velikem svetu. Napram slednjemu, ki ga je sestavljalo od 250 do 300 plemičev, je le enajst za eno leto izvoljenih članov tvorilo mali svet, ki je deloval predvsem kot izvršilni organ. Člani malega sveta so družno s sodniki, zakladniki in drugimi izvoljenimi člani sestavljali senat

³⁰⁹ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 30; Janeković Römer, *Okvir slobode*, 77–83, 363–369.

³¹⁰ Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*, 24.

³¹¹ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 30–32.

³¹² Berković, *Diplomacija*.

³¹³ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 30.

³¹⁴ Dubrovniška republika naj bi tedaj obsegala 1092 km². Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 32.

³¹⁵ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 32; Janeković Römer, *Maruša*, 23.

³¹⁶ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 32; Janeković Römer, *Okvir slobode*, 77–83; Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*, 26.

³¹⁷ Davek so sicer Dubrovčani plačevali še srbskim in bosanskim kraljem do 1463 (2000 perperjev); gospodarjem Zahumlja in Travunje do 1463 in drugim oblastnikom. Stulli, »Dubrovniška republika,« 692.

³¹⁸ Janeković Römer, *Maruša*, 25.

³¹⁹ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 32–33.

oziroma svet naprošenih. Upravljaec delovanja vseh naštetih organov je bil iz vrst senatorjev izvoljeni *Rector*.³²⁰ Knezov mandat je bil omejen na en mesec, ko je bival v Knežjem dvoru, ki ga je lahko pod strogimi pogoji zapustil s spremstvom. Položaj republiki predanega kneza je bila največja čast, ki je lahko doletela tedanjega plemiča.

Družine, ki so dosegle svoj gospodarski razcvet pred uradnim zaprtjem velikega sveta 12. maja 1332, so sestavljale dubrovniško plemstvo. Veliki svet je sicer obstal, vendar ni več sprejemal članov iz družin, ki se pred zaprtjem sveta niso znašle na popisu velikašev, ki so se Dubrovčanom zdeli dostojni te časti. Šele po potresu 1667 so v ta izoblikovani krog plemstva sprejeli več zunanjih družin.³²¹ Dubrovniško plemstvo je bilo namreč v poznem srednjem in zgodnjem novem veku plemstvo z najstrožjo stanovsko endogamijo, kar je vodilo v postopno izumiranje tega sloja. Voje piše, da je iz prvih popisov na začetku 14. stoletja razviden obstoj osemdesetih plemiških rodov, v 15. stoletju pa je razvidnih le še triinideset rodov. Epidemija kuge in spopadi so terjali človeški davek. V 17. stoletju se je ta številka še bolj drastično zmanjšala.³²² Med plemiči, ki so lahko v veliki svet praviloma vstopili po dopolnjenem dvajsetem letu starosti,³²³ je veljala stroga disciplina, ki je na papirju dajala le malo pobude za profana dekorativna zlatarska naročila. Napis nad vrati vhoda v dvorano velikega sveta, ki se je glasil *Obliti privatorum, publica curae*, je patricije opominjal na plemiški ideal podložnosti služenju republiki. Nekateri so od zastavljenega vzora občasno tudi odstopali. Primer nič kaj idealnega bahaškega obnašanja, ki ga bomo kasneje še izpostavljali, najdemo tudi na primeru Đive Gučetića.³²⁴ Le-ta je sprejemal podkupnino, goljufal pri menjavi denarja – za nas pa je najbolj pomembna notica iz oporoke, ki priča o bahaškem obnašanju in razkošnem oblačenju, ki je bil v večini (tudi moških primerov) povezan z nošnjo nakita.

Z zaprtjem velikega mestnega sveta se je izničila tudi stara družbena delitev na *cives* (meščane) in *nobiles* (plemstvo).³²⁵ Plemiči so se od drugih razlikovali po bolj ali manj reprezentativnih izrazih bogastva, načina življenja in osebnega ugleda.³²⁶ Ker so aristokrati dubrovniško državno ureditev dojemali kot *status quo*, so z dednim oblastništvom izognili stratifikacijskim spremembam, saj so bile ostalim meščanom odvzete politične pravice. Slednje pa je bila pravzaprav edina razlika med plemstvom in bogatim slojem elitnih trgovcev. Zavoljo prepovedi vključevanja v politično hierarhijo so se ekonomsko uspešnejši meščani v 15., 16. in 17. stoletju povezovali v dve bratovščini: prva je bila bratovščina sv. Antona (*antunini*), druga meščanska korporacija pa so bili pripadniki bratovščine sv. Lazarja (*lazarini*).³²⁷ Zlatarji so spadali med *populus*, ostalo ljudstvo, ki so ga sestavljali obrtniki, mali trgovci in pomorci, sluge in drugi. Proporcionalno so *pučani* sestavljali dve tretjini dubrovniškega prebivalstva.³²⁸

Zaradi majhnosti republiškega teritorija Dubrovnik ni bogatel z zemljo in obdelovanjem, temveč s trgovino in nanjo vezano obrtjo.³²⁹ Plemiči so nadzirali, pospeševali in omejevali trgovino, pa tudi določene obrti in dobavo blaga zanje.³³⁰ Kopensko trgovino je

³²⁰ Več o tem v: Tadić, »Dubrovnik,« 558, 561–562; Stulli, »Dubrovniška republika,« 709; Stulli, »Dubrovačka Republika,« 22; Janeković Römer, *Okvir slobode*, 96–106.

³²¹ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 62–63.

³²² Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 82.

³²³ V izjemnih primerih, npr. čas kuge leta 1348, se je meja spustila na 18 let. Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 82.

³²⁴ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 82–83.

³²⁵ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 85; Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*, 25.

³²⁶ V 14., 15. in 16. stoletju so bile najbolj ugledne in politično aktivne družine Gozza, Bona, Gondola, Georgio, Sorgo.

³²⁷ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 85–86; Tadić, »Dubrovnik,« 558; Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*, 25–26.

³²⁸ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 86.

³²⁹ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 41–56.

³³⁰ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 211–223.

dubrovniška oblast zaščitila s pogodbami z vladarji v zaledju,³³¹ saj so Dubrovčani v obravnavanem obdobju uvažali predvsem rudarske surovine (srebro, zlato, svinec, baker, železo), pa tudi druge živinske, gozdne in ostale prehrabne proizvode, sužnje ter tkanino. Iz popisa izvoznih izdelkov so za naše raziskovanje najbolj pomembni srebrni in zlati izdelki, dubrovniški trgovci pa so izvažali še svilo, bombaž, olje, vino, začimbe in sol ter orožje.³³² Veliki dobički so krožili predvsem v trgovini s srebrom, ki so ga potrebovale kovnice v republiki in drugje po Evropi. V rudarskih krajih v Srbiji in Bosni je Dubrovnik pozicioniral močne kolonije, s katerimi so skrbeli za nadzor in nemoteno delovanje trgovine, s katero so plemiči in meščani ustvarjali bogastvo in ugled vse do turške zasedbe teh rudnikov v drugi polovici 15. stoletja.³³³ Najboljše trgovske odnose je imela republika z južno Italijo. Trgovina je potekala z več mesti v sicilskem in neapeljskem kraljestvu, vezi pa so se s špansko prisotnostjo na jugu Italije le še okrepile.³³⁴

Zlatarstvo in zlatarji

V jadranskem prostoru je bilo v visokem srednjem veku v uporabi razmeroma malo zlata. Ulivali so namreč srebro in bron, manj številni zlati izdelki pa so bili predmet uvoza. Zlatarji, ne domači ne uvoženi, v arhivskih virih niso zabeleženi do 11. stoletja.³³⁵ Do 13. stoletja ima dubrovniško zlatarstvo dvojno funkcijo: praktično in dekorativno, pri čemer od 13. stoletja naprej druga izrazito prosperira. V 13. stoletju se je torej zgodil polet ne samo dubrovniških – tudi zadrskih, splitskih, trogirskih in kotorskih – zlatarjev. Med vsemi naštetimi dalmatinskimi mesti je Dubrovnik z zlatarsko obrtjo zaradi posebnega trgovskega in političnega položaja izrazito izstopal.³³⁶ Fisković poudarja, da zaradi manka pisnih arhivskih dokumentov ne moremo natančno interpretirati števila zlatarjev v Dubrovniku 13. stoletja.³³⁷ Na začetku 14. stoletja se je število zlatarjev toliko povečalo, da so lahko leta 1306 ustanovili svojo obrtno bratovščino.³³⁸ Pravilnik, statut in matrikula bratovščine so se tekom stoletij le malo spreminjali. Zaradi slabljenja bratovščine je bilo v 15. stoletju potrebno obnoviti pravilnik, ki pa se do 18. stoletja ni več spremenil. Vodja bratovščine (*gastaldo*), ki je upravljal tudi z bratovščinskimi imetjem, se je menjal vsako leto. Bratje (*fratelli*) so prejeli finančno pomoč, hkrati pa so bili obvezani pomoči drug drugemu, negovanju bolnih in poklonitvenim procesijam na pogrebnih svečanostih.³³⁹ Po pravilih bratovščine so morali mojstri v uk sprejemati vajence, med katerimi so bili tudi zlatarski sinovi, ki jim je bil namenjen prevzem obrti po očetovi smrti.³⁴⁰

Iz virov je moč razbrati, da je bilo zlatarstvo, ko je dosegalo *Aurea aetas* v 14. in 15. stoletju, v rokah domačih, lokalnih zlatarjev, pa vendar je bilo ves čas prisotnih nekaj tujih mojstrov.³⁴¹ V 14. stoletju so v Dubrovniku delujoča znana imena, med drugim arhivsko izpričani Pasko Radičev, Gjivo Prodanov, Utješan Klapčić in mnogi drugi. V stoletju kasneje

³³¹ Pogodbe so vsebovale klavzule o svobodi gibanja in trgovanja, carinah, zaščiti premoženja in konzularni zaščiti. Stulli, »Dubrovniška republika,« 684, 700.

³³² Stulli, »Dubrovniška republika,« 687.

³³³ Mosher Stuard, »The Adriatic Trade,« 95–143; Tadić, »Dubrovnik,« 554, Voje, *Poslovna uspešnost trgovcev*, 144–169; Janeković Römer, *Maruša*, 24.

³³⁴ Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*, 30.

³³⁵ Lučić, *Obrti i usluge*, 63.

³³⁶ Lučić, *Obrti i usluge*, 64; Fisković, »Dubrovački zlatari,« 150.

³³⁷ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 150.

³³⁸ Vojnović, *Bratovštine*; Lentić, *Dubrovački zlatari*, 13.

³³⁹ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 154–155, Lentić, *Dubrovački zlatari*, 13.

³⁴⁰ Lentić, *Dubrovački zlatari*, 13.

³⁴¹ Večina tujih zlatarjev je bila iz Bosne in Hercegovine, bližnjih otokov in zaledja. Lentić, *Dubrovački zlatari*, 11.

zasledimo Pavka Antojevića, Ivana Progonovića, Raduna Nahodovića.³⁴² Poleg domačih zlatarjev so bili v 13. stoletju prisotni beneški mojstri, ki jih je v kasnejših stoletjih manj, toda vseeno delujejo skupaj z domačimi mojstri.³⁴³ V 14. stoletju sta bila v Dubrovniku znana Benečana Peter in Bartolo di Jacopo della Donna, stoletje potem pa Nikola Firentinac in Frano iz Bergama.³⁴⁴

O dubrovniških zlatarjih v času Republike si lahko ustvarimo popolnejšo sliko ne le preko redkih ohranjenih del, temveč predvsem preko arhivskega gradiva. V zgodnjem novem veku so imeli zlatarji beneficiran staž, saj je država domače obrtnike zaščitila pred zunanjo konkurenco.³⁴⁵ Tekom cvetočih 14. in 15. stoletja so zlatarji v okvirih *pučanskega* sloja živeli finančno lagodno življenje. Arhivski ostanki potrjujejo, da so bili mnogi zlatarji premožni in da so si gradili lepe kamnite hiše, ki so jih krasili s kiparskim okrasjem.³⁴⁶ Iz notarskih zapiskov izvemo tudi, da so posedovali razkošno notranjo opremo. Poročali so se svojemu stanu primerno, praviloma z nevestami iz srednje bogatih in bogatih meščanskih družin. Višine dot, ki so jih neveste prinesle v zakon, so zrcalo zlatarjevega družbenega ugleda in finančne pozicije.³⁴⁷ V primeru popisa premoženja zlatarja Marina Kerakovića iz 1504 so navedeni turški vrči, bakreni svečniki, izrezljane garderobne omare, pozlačene ikone, svilene blazine, preproge, vezeni prti itd. Med popisanimi predmeti sicer ni posebej navedenih morebitnih zlatarskih izdelkov, je pa izpostavljena ženska srebrna britev, ki se ji bomo kasneje še posvečali.³⁴⁸ Dodatno znamenje dobrega ekonomskega položaja zlatarjev je bila tudi obleka, saj so nekateri v 15. stoletju nosili srebrn pas, črn plašč in tedaj modne obleke, dopolnjene z lisičjim krznom.³⁴⁹ Iz testamentov in darovnic lahko razberemo, da so posedovali srebrne in zlate predmete, pa tudi umetnine. Vse naštetu nakazuje na visoko stopnjo kultiviranosti, s katero se tedanji zlatarski mojstri izvijajo iz klasičnega pojmovanja obrti in obrtniškega življenja. Uživali so namreč visoko zaupanje komune in malega sveta, ki je mojstre poverjal za opravljanje državnih poslov, vezanih predvsem na trgovino.³⁵⁰ Na nagrobnikih zlatarjev opazimo tudi meščanske grbe z lilijami, ki so se jih očitno posluževali nekateri med njimi. Stroga socialna stratifikacija se je med premožnimi meščani, ki se po zaprtju velikega sveta niso mogli politično udejstvovati, in plemiči v primeru bogatih zlatarjev zabrisala.

Omenjena kultiviranost pa je vendarle imela ranljivo čast, ki so jo medsebojno napadali tudi zlatarji sami. V pisnem gradivu se največkrat pojavljajo medsebojne tožbe zaradi preteпов, klofutanja, brc v ledja, udarjanja z lesenim in kovinskim orodjem, klevetanja ter zmerjanja s prostaškimi besedami in hujšimi psovkami.³⁵¹ K častnim dejanjem republiških zlatarskih

³⁴² Lentić, »Zlatarstvo,« 229.

³⁴³ V oči bode predvsem malo Benečanov, kljub temu da je od 17. stoletja naprej beneško zlatarstvo dominiralo v Dalmaciji, od druge polovice 17. stoletja naprej pa tudi v Dubrovniku. Lentić, *Dubrovački zlatari*, 11.

³⁴⁴ V sakralnem kontekstu je med bolj znanimi primeri naročilo za Nicolo di Lorenza iz Firenc in Francesca iz Bergama, ki sta leta 1417 sklenila pogodbo za izdelavo srebrne pale z osemnajstimi svetniškimi figurami ter jo pozlatila in emajlirala. Pet let kasneje je di Lorenzo obljubil podobno palo za dominikanski samostan, ker pa dela ni dokončal, so menihi leta 1432 naročilo predali mojstru Pietru de Panfinu iz Sermone, nato pa sta izdelavo nadaljevala še Živko Gojaković in Johannes iz Basla. Fisković, »Dubrovački zlatari,« 207–208; Lentić, »Zlatarstvo,« 230–231.

³⁴⁵ Lentić, »Zlatarstvo,« 229.

³⁴⁶ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 177. O stavbarjih in gradbenikih tudi: Novak Klemenčič, *Arhitekti, kamnoseki in kiparji*.

³⁴⁷ Lučić, *Obrti i usluge*, 71.

³⁴⁸ Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Diversa cancellariae*, serija 97, 117-118.

³⁴⁹ Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), *Testamenta*, serija 24, 145; *Testamenta*, serija 15, 10.

³⁵⁰ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 180. Dubrovniške zlatarje in njigovo trgovsko pomorsko dejavnost v 17. in 18. stoletju je preko virov dobro raziskal Lentić. Lentić, *Dubrovački zlatari*, 11.

³⁵¹ Lentić poudarja, da so imeli tedaj zlatarji bogat besedni zaklad raznih žaljivk in psovk. Lentić, *Dubrovački zlatari*, 12.

mojstrov prav tako ne štejemo pogostega zavestnega kupovanja ukradenih žlahtnih kovin od tatov.³⁵²

Kolektivne interese zlatarske obrti je država branila z ureditvijo centraliziranih zlatarskih delavnic na koncu 14. stoletja. Zaradi lažjega nadzora se je večina tovrstnih delavnic nahajala na eni ulici, kakor je bila praksa tudi v Zadru, Benetkah in drugih krajih. V Dubrovniku se je že od leta 1395 ta ulica imenovala Zlatarska ulica (*Ruga aurificium*).³⁵³ Učeniško delo v delavnici je trajalo najmanj pet in največ petnajst let.³⁵⁴ Zaradi obsežnega izvoza je dubrovniška republika leta 1277 z odlokom določila poseben predpis, ki je določal zmes za zlato in srebro, ki naj ne bi bila slabša od kvalitete »sterlinške zmesi«. Zlatar, ki bi prekršil navedeno uredbo, bi bil oglobljen s 5 perpeti in stalnim zaprtjem delavnice.³⁵⁵ Seveda je glavno zaščito republiških zlatarskih izdelkov predstavljal njihov imanenten, a po večinoma skriti znak. Žig Dubrovniške republike je predstavljala glava sv. Vlaha, zaščitnika mesta. Najstarejši ohranjeni žig izvira iz 15. stoletja, ko je imel obliko formalno potlačene glave patrocinija z nizko škofovsko mitro. V naslednjih stoletjih je oblika svetnikove glave postala dolihokefalna, mitra se je iz žiga v žig ožala.³⁵⁶

Goljufivne kače so obstajale tudi znotraj dubrovniških zlatarskih krogov, zato je bila Republika leta 1451 primorana uvesti težke kazni. Za nepečaten oziroma nepravilno pečaten izdelek so izdelovalcu odsekali desno roko in odvzeli napačno pečatene predmete.³⁵⁷ Večina mojstrov se je na dela tudi podpisovala. Koliko je bil akt žigosanih inicial apotropejske narave in koliko avtorsko zaščitniške, je vprašanje, ki odpira množico podvprašanj o delovanju dubrovniške družbe in lastne samopodobe, oziroma še bolje – samozavesti. Prav tako vprašanje umetniškega samozavedanja v duhu humanističnih individualističnih načel presega okvire naše seminarske naloge, je pa slednje vendarle vredno izpostaviti, saj se umetniška narava zlatarjev v literaturi sicer sporadično omenja, a nikoli širše elaborira. Za odgovor na zgoraj zastavljena vprašanja bi prva postojanka zagotovo moral biti Državni arhiv v Dubrovniku.

Poleg zlata so zlatarski obrtniki v Ragusi uporabljali še srebro, ki je od druge polovice 13. stoletja naprej prihajalo iz obnovljenih rudnikov v bližnjem in daljnem zaledju Bosne in Srbije.³⁵⁸ Del kovin je bil v dubrovniški luki preusmerjen na nadaljnjo trgovinsko pot, večji delež pa je bil raztovorjen in je ostal v mestu. Stalna in zanesljiva zaloga zlata, ki je v 14. in 15. stoletju zaradi bogatih rudnikov imela nizko ceno, je omogočala dubrovniškim zlatarjem obsežno izdelavo različnih okrasnih in praktičnih zlatarskih predmetov. Rudniki so se v 16. stoletju, zaradi že zgoraj omenjenega propada srbske (1459) in bosanske (1463) srednjeveške države, zapirali. Temu je sledilo slabenje kopenskega trgovanja in posledično postopno upadanje zlatarstva v Dubrovniku 16. stoletja.³⁵⁹ Sredozemski trgovci, predvsem tisti z jadranskega območja, so bili glavni kupci dubrovniških zlatih izdelkov,³⁶⁰ poleg njih pa so naročniško kvoto zapolnjevali še domači plemiči, meščani in cerkev, pa tudi prebivalci iz neposredne okolice.

Delo dubrovniških zlatarjev je bilo obsežno, tipološke zahteve naročnikov pa raznolike. Državna naročila so predstavljala kovanje denarja za suvereno državo. V državni kovnici (t. i.

³⁵² Lentić je v virih našel raznovrstne primere ukradene zlatnine, tudi iz cerkvenih fundusov. Lentić, *Dubrovački zlatari*, 12.

³⁵³ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 156; Lentić, »Zlatarstvo,« 229.

³⁵⁴ Lučić, *Obrti i usluge*, 71.

³⁵⁵ Ker je bila uredba kršena, so jo popravili 1327 leta in nato še enkrat v letu 1352, ko so določili, da mora zmes vsebovati petnajst unč finega srebra in eno unčo bakra. Peterković, *Statut*, 78, 440; Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, 314; Lentić, »Zlatarstvo,« 229; Fisković, »Dubrovački zlatari,« 150.

³⁵⁶ Lentić, »Die Silberpunzen;« Lentić, »Zlatarstvo,« 229.

³⁵⁷ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 158; Lučić, *Obrti i usluge*, 65.

³⁵⁸ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 10; Lentić, »Zlatarstvo,« 233.

³⁵⁹ Lentić, »Zlatarstvo,« 233.

³⁶⁰ Lučić, *Obrti i usluge*, 64; Lentić, *Dubrovački zlatari*, 19.

Divona, Sponza, Zecca) so vliвали v kalupe, ki so jih izdelali domači zlatarji. V 15. stoletju izstopata Pavao Dubrovčan in Pavko Antojević.³⁶¹ Republika je torej zlatarsko dejavnost gojila z lastnimi mojstri in materialom, pridobljenim s trgovskim dovozom. Na začetku 16. stoletja naj bi v Dubrovniku delovalo 43 zlatarjev, ki pa nakita niso izdelovali le za potrebe republike, temveč tudi za trgovinski izvoz.³⁶² Zavaljo slednjega so dubrovniški zlatarji izdelovali različne vrste nakita, ki so bile prilagojene okusu zunanjih naročnikov. Karmen Gagro opozarja na arhivsko izpričane srbske in bosanske tipe uhanov, največji del zlatarske proizvodnje pa je bil vendarle namenjen zadovoljevanju okusa ožjega dubrovniškega trga. Za razliko od 14. in 15. stoletja, ko so izdelovali dragocene zlate in srebrne predmete predvsem za samostane in cerkve v Republiki, so zlatarji v 16., 17. in 18. stoletju najpogosteje ustvarjali izdelke, okrašene z (rečnimi) biseri, koralami, dragimi in poldragimi kamni.³⁶³ Nastajali so prstani, oglavja, lasne igle, broške in insignije, pasne sponse, ogrlice in verižice, bodala, gumbi ter pečati, ki so bili izdelani iz zlata in srebra, krašeni z biseri in dragimi kamni ter vpeti v svilo in druge luksuzne tkanine.³⁶⁴ Za sakralni pol mesta so zlatarji izdelovali kelihe, relikviarije, oltarne pale, ciborijske križe, kadilnice, svečnike; uokvirjali so slikane svetniške podobe, vliвали so kipe in vezli mašno tkanino iz zlatih in srebrnih niti.³⁶⁵

Po potresu leta 1667 so osip izdelkov osiromašene zlatarske obrti pričenjali dopolnjevati izdelki z žigom leva svetega Marka. Tako kot Benečani so tudi Dubrovčani v srednjem veku nakit razvijali po bizantinskem zgledu, ki je vplival na uveljavitev filigranske tehnike.³⁶⁶ V Benetkah, ki se v 15. in 16. stoletju niso mogle otresti francoskega in nemškega vpliva na fino zlatarsko obrt, so pomembnejše kose vendarle izdelovali tudi tujci, medtem ko je bila večina vrhunške zlatarske produkcije v Dubrovniku izdelek domačih zlatarjev.³⁶⁷ Kupovanje domačih zlatarskih izdelkov ni bilo le cenejše, ker ni bilo podvrženo uvoznim tarifam; posredno je bilo tudi državno-obrambno, saj je bila zlatarska obrt pomemben državni ekonomski faktor, ki ga je Dubrovnik branil tudi preko diplomacije.³⁶⁸

Za našo temo je pomembneje orisati vplive na zlato dobo dubrovniškega zlatarstva. Morfološko so bili izdelki dubrovniških zlatarskih obrtnikov skladni s stilnim razvojem v zahodnoevropskih državah, s katerimi je republika gojila politične in predvsem trgovske stike in izmenjave. Impulzi iz tujine niso vplivali le na zlatarstvo; pobude se zrcalijo tudi v slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi in steklarstvu. V 14. in 15. stoletju so dela dubrovniških zlatarjev močno vplivana s poznogotskih slogom rastlinske in figuralne dekoracije, ki so jo izvajali s srebrnim in pozlačenim filigranom, emajlom in barvanim steklom oziroma poldragimi in dragimi kamni. Tradicionalistično naravnani Dubrovnik je še tekom 16. stoletja zadržal poznogotske vplive, ki so se oplajali z novim slogom.³⁶⁹ Renesančna kultura in duh sta prihajala iz Benetk, tedaj velikega centra za bisere in drage kamne. Benečani so bili mojstri fasetiranja kamnov in oblikovanja koral.³⁷⁰ Ker je Dubrovnik ves čas negoval povezave z drugimi sočasnimi deželami, je zato pojmovanje dubrovniškega nakita zgodnjega novega veka kot nekaj izoliranega in Dubrovniku imanentnega zgrešeno. Internacionalizem oblik je bil mogoč tudi zaradi vnosa severnjaških vzorcev, s pomočjo katerih se je področje jugovzhodne Evrope oplajalo z različnimi formami in načini izdelave. Severnjaški vzori za oblikovanje nakita so prihajali tudi iz delavnic slikarjev tipa Albrecht Dürer in Hans Holbein, ki so izdelovale

³⁶¹ Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*; Lentić, *Dubrovački zlatari*, 16.

³⁶² Matijašević, *Zibaldone*, 395.

³⁶³ Lentić, *Dubrovački zlatari*, 7.

³⁶⁴ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 4.

³⁶⁵ Lučić, *Obrti i usluge*, 64.

³⁶⁶ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 10; Fisković, »Dubrovački zlatari,« 152–153.

³⁶⁷ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 10.

³⁶⁸ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 10–11.

³⁶⁹ Lentić, »Zlatarstvo,« 233.

³⁷⁰ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 10.

zlatarske načrte za naročila posameznikov. Spet drugi umetniki, na primer nemški slikar Hans Brosamer, holandski grafik Hans Collaet in francoski zlatar Etienne Delaulne, so izdelovali knjige z risanimi idejnimi predlogi, ki so se uporabljali širom Evrope.³⁷¹ S pomočjo ohranjenih grafičnih listov lahko vsaj deloma sledimo, po kateri šoli se je zlatar zgledoval. Renesana tradicija bogatega okraševanja oblek in nošnje nakita se je v 17. in 18. stoletju zadržala kot stilno vodilno vplivna smer.

Najstarejši ohranjeni zlatarski izdelki se nahajajo v cerkvenih zakladnicah na širšem dubrovniškem področju.³⁷² Še obstoječi nakit, povečini prstane, lahko zaradi poznogotskih elementov, ki so izraženi v delih, datiramo v 15. stoletje. Za ohranjene prstane je značilna izjemno dvignjena glava z enostavno brušenim ali zglajenim kamnom oziroma naravnim kristalom, vdelanim v zaprto ohišje prstana.³⁷³ Okoli slednjega je bil običajen masiven zlatarsko obdelan profil, ki je bil običajno zapolnjen z *niello* črno tehniko ali z emajlom.³⁷⁴ V poznem srednjem veku in renesansi so verjeli, da je nakit nosilec in varuh različnih vrlin, ki magično ščitijo nosilca. Le-temu je lahko pravilno nošen nakit izboljšal zdravje in okrepil mentalno moč. Smatralo se je na primer, da diamant ščiti pred sovražniki in divjimi živalmi, ametist pred pijančevanjem, smaragd pa naj bi krepil spomin. Prstani so imeli tudi preventivno funkcijo – če je bil v prstan vdelan krvavi jaspis (*Blutt Jaspis*), naj bi ta ob stiku s pijačo uničil vse morebitne strupe, ki so bili sovražno zlit v tekočino. Poseben tip prstanov so bili pečatni prstani, oblikovno izhajajoči iz antike, pomensko pa vendarle sočasni. Zaradi svoje funkcije pečatni prstani nikoli niso bili *de mode*, kljub popularnosti zaradi reprezentativne funkcije pa se večina takšnih prstanov v Dubrovniku ni ohranila. Razlog se najverjetneje skriva v masivni zlato oziroma srebrni izdelavi z vstavljeno školjčno oziroma karneolsko gemo. V obdobju stisk je bil masivni nakit med prvimi izdelki, ki so bili pretopljeni v zlato in srebrne kovance. Do sedaj je edini poznan primer pečatnega prstana prstan iz Janjevega.

Najbolj reprezentativni in najlepše izvedeni tip renesančnega nakita so bili vsekakor obeski z verižicami in ogrlice, ki so načeloma (za razliko od prstanov) morali biti dodelani iz vseh smeri. Na raznovrstnih sakralnih in profanih obeskih so umetniki preizkušali kreativnost, zlatarji pa obvladanje zlatarskih tehnik. Poleg dekorativnih (filigranskih) elementov so bili del obeskov tudi motivi iz flore in favne, pa tudi morski imaginarij in figuralika. Tako kot prstani so bili tudi pendanti okrašeni z dragimi kamni, biseri in emajlom. Ena izmed značilnejših lastnosti renesančnega nakita je uporaba raznobarnega emajla, ki je nakitu dajal pridih živosti. Še en lep dubrovniški primerek, sicer tuje izdelave, se nahaja v zakladnici dubrovniške katedrale. Obesek v obliki orla je umetelno izdelan iz zlata, smaragdov, rubinov in mnogobarnega emajla in je en najodličnejših ohranjenih primerkov tipičnega renesančnega nakita ne samo v Dubrovniku, temveč tudi na področju Hrvaške.³⁷⁵

Tako ženske kot moške primere nošnje nakita lahko razberemo tudi s podrobnim pregledom sočasne produkcije. Za razliko od Benetk je ohranjenih oziroma dostopnih portretnih upodobitev znatno manj. Renesanci našitveni nakit in naglavno okrasje (najverjetneje igle) sta lepo vidna na portretu renesančne pesnice in lepotnega ideala, Cvete Zuzorić. Poudariti velja, da večina renesančnih ogrlic ni bila nošena na koži, temveč so bile všite v draperijo in so bile del obleke. Na ohranjenih in dostopnih moških portretih

³⁷¹ Clifford Smith, *Jewellery; Gagro, Nakit u Dubrovniku*, 11.

³⁷² Na primer mali križ iz Grgurića kod Slanog, prstani in relikvija iz dubrovniške katedrale ter zavetniški darovi iz Gospe od Šunja na Lopudu. Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 11.

³⁷³ Poznosrednjeveško barvno kamenje ni bilo brušeno, temveč je bilo le glajeno na izbočenih predelih, zato je bilo pogosto nepravilnih oblik. Od 15. stoletja dalje je rez kamnov postal enakomernejši, razvoj brušenja pa se je v 16. stoletju le še potenciral do dvignjene fasetirane »holandske rože«.

³⁷⁴ Niello je črna mešanica, običajno iz žvepla, bakra, svinca in srebra, ki se uporablja kot vložek na gravirani kovini.

³⁷⁵ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 13.

Dubrovčanov nakit ni viden, je pa moški okras renesančne dobe opazen na pali družine Đorđić slikarja Nikole Božidarevića. Sveti Julijan je odet v razkošno renesančno obleko, z mečem v eni in s sokolom kot prestižnim aristokratskim simbolom v drugi roki. Na svetnikovi kapi lahko opazimo število okrasnih brošk (t. i. insignij), ki so bile tipičen renesančni moški naglavni nakit. Podoben razkošni okras nosi še sveti Martin na Božidarevićevem poliptihu na Dančah. Iz vernega slikanja brokata in drugih tkanin lahko sklepamo, da je Božidarević tudi nakit slikal kot stvarni predmet, ki ga je opazoval in preučeval. Na žalost niti en primer tovrstnih naglavnih spon ni ohranjen.³⁷⁶

Ohranjeni pa so primerki dolgih verižic, katerih ročna izdelava je bila izjemno dolgotrajno in zahtevno zlatarsko delo, do katerega so imeli dostop le patriciji. Težke zlate verižice sta nosila oba spola, ovijali pa so jih okoli vratu, nato pa jih preko obleke diagonalno pripeli nad pasom. Žal dubrovniške portretne upodobitve tovrstne nošnje nimamo, upravičeno pa lahko sklepamo, da so jih nosili podobno kot drugi evropski plemiči tistega časa.

Oblikovanje nakita se je internacionaliziralo tekom 17. stoletja, saj je trgovina z zlatom, srebrom in okrasnimi dragimi kamni delovala izrazito mednarodno. Ko so po letu 1630 razkošne čipke odhajale iz mode, je nastopil čas velikih sprememb v oblikovanju nakita. Za razliko od renesančnega oblikovanja, ki je v Dubrovniku dolgo vztrajalo, odlikuje baročno oblikovanje večja lahkotnost in zračnost oblik. Čas baroka lahko imenujemo tudi čas biserov v nakitu, saj so – predvsem pri ženskah – globoki dekolteji osvobojeni čipk predstavljali neprimerljiv okvir za umetelno izdelane filigransko-biserne ogrlice. Dubrovnik je novo modo sprejel z odprtimi rokami. To potrjujejo ohranjene biserne ogrlice z zlatimi zrni na svileni niti iz Dominikanskega samostana.³⁷⁷

Kot dodatek nakitu, ki se je nosil okoli vratu in ramen, so ženske iz prve polovice 17. stoletja nosile tudi različne dekorativne in funkcionalne predmete, pripete na pas. Na njem so pogosto visele škarje, ogledalce, ključ, škatlica s priborom za prehranjevanje ali pa samo nož. Poleg aristokratinj so variacije pasnih verig z dodatki nosile tudi druge meščanke (*pučanke*). Predvsem v Konavlah se je čast poročenih žena branila tudi z nošnjo srebrnega, cizalirano obdelanega nožiča, imenovanega *britvulin*, na dolgi verižici (*sindžir*).³⁷⁸ Slednji je lep primer pretakanja modnih vplivov od zgoraj navzdol, nošnja nožiča pa se je pri dubrovniških ženskah obdržala vse do 19. stoletja.

Da so se Dubrovčani – tako plemiči, bogati meščani kot tudi podeželski prebivalci – radi kitili z nakitom je dejstvo, zato že iz 13. stoletja poznamo poskuse omejevanja nošenja nakita. Leta 1235 je bila na primer za preprečevanje prevelikega luksuza meščanov izdana omejitev za največjo vrednost nakita, ki jo je Dubrovčanka lahko nosila na dan poroke.³⁷⁹ Malo manj kot tristo let kasneje, 1532. leta, je mali svet zaradi pretiranega izkazovanja razkošja z nakitom in oblačili prepovedal državljanom nošenje zlatih medalj, srajc in rut, vezениh z zlatom.³⁸⁰ V letu 1624 je zaradi ponovnega pretiranega zunanjega zaganja razkošja mali svet ponovno izdal ukaz o luksuzu, ki je odraslim državljanom prepovedoval nošenje gumbov iz čistega zlata oziroma masivnega srebra (*non filato*), na oblačilnih okrasnih predmetih pa ni smelo biti emajliranih površin.³⁸¹ Po v zgornjem poglavju opisani družbi in prosperirani trgovini izjemno izražanje bogastva – kljub plemiškim idealom ponižnega in skromnega služenja državi – ne more biti presenečenje. Presenetljivo se zdi, da tudi že omenjeni potres 1667. leta ni končal pretiranega kičenja dubrovniških plemičev in meščanov, saj je mali svet ponovno izdal uredbo, ki se je glasila: »[...] *primieramente si vieta che nessuna conditione di*

³⁷⁶ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 13.

³⁷⁷ Vrtovec, *Narodni nakit*, 17; Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 12.

³⁷⁸ Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 15.

³⁷⁹ Radojković, *Nakit kod Srba*.

³⁸⁰ Fisković, »Dubrovački zlatari,« 185.

³⁸¹ Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Acta Consilii Rogatorum, serija 89, 29; Lentić, *Dubrovački zlatari*, 7.

*persone possa portare su le vestimenta ne a parte, oro, o argento vero o falso, tessuto in lamette, in ricami o lavorato in trine, o merletti, o pizzigli, Brocati d'oro o altri panni somiglianti, similmente i mazzetti di fiori finti, che si fanno di talco, e fil d'argento e spaghetti sotto pena di ducati quindici [...].*³⁸²

15. in 16. stoletju, ki predstavljata vrhunec zlatarstva in tipološkega razvoja nakita, je sledilo obdobje stagnacije predvsem po potresu leta 1667. Za obnovo cerkva in samostanov so pretopili samostanske srebrne in zlate predmete, o čemer priča tudi sočasni zapis frančiškanskega opata Stjepana Gradića: »[...] perchè la più importante opera che corra in questo tempo, in ordine al risorgimento di essa città, è la riedificatione del duomo per la quale Papa Clemente concesse ultimamente la gratia che siino impiegati gl'argenti di quella Chiesa [...].»³⁸³ Podobno so v času stisk najverjetneje počeli tudi zasebni lastniki dragocenih izdelkov.³⁸⁴

Plemiška reprezentacija in nakit

Reprezentacijo dubrovniškega plemstva preko oblek, opreme in nakita je v knjigi *Okvir svobode* natančno raziskala Zdenka Janeković Römer, zato bomo na tem mestu le povzeli smiselne ugotovitve, vezane na obravnavane zlatarske izdelke v zgodnjem novem veku.³⁸⁵ V vsakodnevem življenju se je družbena stratifikacija kazala v navzven vidnem standardu življenja. Za razliko od Benečanov, ki so poudarjeno trošili za izražanje statusa, dubrovniški plemiči niso živeli tako razkošno, pa vendar so izpostavljali pridobljeni položaj. Plemiškost je morala biti vidna na prvi pogled. Dubrovčani so se v oblačenju, ki je bilo sredstvo identifikacije in izkazovanja posebne družbene pozicije, držali starih običajev.³⁸⁶ Nekateri meščani so se seveda želeli približati plemičem predvsem z oponašanjem mode, vendar jim to ni uspevalo – ne zaradi premalo razkošnih oblačil, temveč zaradi telesnega izražanja in obraznih potez, ki naj bi bile plemičem imanentne.³⁸⁷ Francoski popotnik in pisatelj Jean Palerne je v svojem potopisu iz leta 1557 zapisal, da dubrovniška aristokracija naokoli hodi v dolgih oblekah, s katerimi želi pokazati da so v mestni hierarhiji na najvišjem mestu. To so poudarjali tudi z nošnjo sokola na roki.³⁸⁸ Nicolás Vito Gozze se je leta 1589 v zapisu strinjal, da se mora družbena pripadnost odražati v obleki in nakitu. Zanimivo, poudaril je predvsem žensko upoštevanje pravil in okrcal tiste žene, ki se oblačijo bolje od tega, kar je predvideno za njihov status. Takšne oblačilne prekrške bi po njegovem morali sankcionirati, da se ne bi pokvarili dobri mestni običaji.³⁸⁹ Na podlagi teh stavkov lahko razumemo mnogotere uredbe proti razkošju, ki smo jih opisali že zgoraj.

Čast plemiškega porekla je v vsakodnevem življenju lahko vsak posameznik izkazoval drugače, čast službe pa je v Dubrovniku poznega srednjega in zgodnjega novega veka obvezno morala biti izražena z obleko. Prav zato so, kljub željam bogatih meščanov, razlike v oblačenju

³⁸² Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Acta Consilii Rogatorum, serija 118, 140; Lentić, *Dubrovački zlatari*, 7.

³⁸³ Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Prepiska gradi, serija 17, 8–805; Lentić, »Zlatarstvo«, 230. O tem priča tudi zapis iz frančiškanskega nekrologija: »Eodem Anno 1667, die 6 Aprilis hora 14, feria vero 4 Hebdomadae Sanctae tota ferma Ragusina Civitas primum ex terremoto corruit, deinde igne devastata est. Nos Minoritae amissimus Templum, in quo una et viginti erant Arae, quarum singulae vel Titiani, vel Caravaggi, vel Urbinatis gloriabantur picturis. Duae fere totae ex argento constabant altare vero maius sex et viginti argenteis statutis excedentibus palmos tres constituebatur. Quod magis dolendum celebres illi Angeli ad latera Crucifixi a D. Jacobo Picense positi, qui sua miracolosa movebant thurribula, flammis absumpti deperiere [...].« Rode, *Necrologium*.

³⁸⁴ Pretopili so oltarje iz zlahtnih kovin v dubrovniškem frančiškanskem in dominikanskem samostanu. Gagro, *Nakit u Dubrovniku*, 6.

³⁸⁵ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 344–352.

³⁸⁶ Rački, »Nutarnije stanje«, 171.

³⁸⁷ Kotruljević, *O trgovini*, 395–397.

³⁸⁸ Tadić, *Promet putnika*, 258–259.

³⁸⁹ Gozze, *Governo della famiglia*, 258–259.

med *pučani* in *vlastelo* obstajale naprej. V primeru žensk je bilo zaradi onemogočanja javne službe razkazovanje statusa res mogoče edino preko razkošnih oblačil. V mestnem statutu, ki je bil kodificiran leta 1235, je detajlno navedeno, katera oblačila in nakit mora žena prnesti v zakon in kako se mora poročena plemkinja oblačiti, da bi pokazala plemiško dostojanstvo, ki je bilo direkten odsev položaja in družbenega ugleda njenega moža.³⁹⁰ Poročene plemkinje in meščanke so se med seboj razlikovale tudi po nošnji nakita. Poročene aristokratkinje so nosile naglavni nakit (*cercelli, oboci*), ki je bil pripet na ruto in je označeval status poročene plemkinje. Vse ostale žene so namreč nosile le poročne prstane. Posebno simboliko je imel tudi prihod neveste v moževo hišo. Nakit, ki ga je nosila, je bil izdelan prav za to priložnost. Krone, ki so bile znak devišтва, so bile pri plemkinjah izdelane iz zlata, draguljev in biserov, revnejša dekleta pa so nosila pozlačeno srebrno krono.³⁹¹

Večje količine nakita se v arhivskem gradivu in literaturi v kontekstu ženskega krašenja omenjajo predvsem v sklopu dote. Regulacija porabe dragocenih kovin in nadzor nad pretiranim kičenjem oblačil in izpostavljenih delov telesa je bila izražena tudi v dotinskih uredbah. Že leta 1235 je bilo določeno, da se mladenki v doto ne sme dati več kot 200 perperov (v istem stoletju se je znesek zvišal na 400 perperov) in ne več kot deset meric (*pensas*) zlata, srebra in biserov za okras glave, rok in ušes.³⁹² Ker so dote stalno naraščale in so bile finančno nevarne očetom plemkinj, so jih leta 1423. omejili na 2300 perperjev v denarju in 700 perperjev v obleki.³⁹³ O položaju žensk v Republiki nazorno govori tudi prepoved porabe ženine dote, ko je bil sklenjen zakon. Ženske so po dubrovniškem statutu imele pravico zadržati zlatino, srebrnino, bisere in drage kamne, ki so bili del dote in niso smeli biti odtujeni brez njenega pristanka, kljub temu da je bilo sicer vse ženino imetje last moža.³⁹⁴ Žena sicer tudi ni smela svoje dote samovoljno potrošiti, temveč jo je morala hraniti za svoje potomce. Dote so bile pomembne tudi zaradi finančne varnosti v primeru, da bi žena postala vdova oziroma bi jo mož odslovil.³⁹⁵

Dubrovniško plemstvo je bilo izrazito konzervativno naravnano, saj so že na začetku 16. stoletja obsojali vnos tujih običajev in mode. Zato so v uredbi iz leta 1510 – ponovno predvsem ženskam – predpisali, da se morajo oblačiti samo v dubrovniški modi in nase ne smejo dajati tujih novotarij, ki so bile predvsem pri plemkinjah zelo priljubljene. Zunanji pogled tujcev, ki so potovali čez mesto, je pokazal na staromodno oblačenje in pomanjkanje okusa. Pa vendar, za dubrovniško *vlastelo* je bila konservativnost znak njihovega dostojanstva, saj je izvirala iz tradicionalizma, ki se ga je oklepala plemiška sredina. Če bi se temu odrekli in bi sprejeli evropsko modo, bi izgubili prepoznaven značaj njihovih oblačil. Odločili so se torej varovati lastne kriterije razkošja in prestiža.³⁹⁶

Viri in literatura

Viri

- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Acta Consilii Rogatorum.
- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Diversa cancellariae.
- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Prepiska gradi.
- Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Testamenta.

³⁹⁰ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 347.

³⁹¹ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 349.

³⁹² »[...] nisi tantum decem pensas auri pro ornamento capitis, aurium et manuum, et hoc in auro uel argento uel perilis [...]«. Lučić, *Obrti i usluge*, 64.

³⁹³ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 255.

³⁹⁴ Več o ženski doti in družinskem pravu v: Dinić Knežević, *Položaj žena*, 74–110 in v: Janeković Römer, *Maruša*, 133–136.

³⁹⁵ Voje, *Starodavni Dubrovnik*, 255.

³⁹⁶ Janeković Römer, *Okvir slobode*, 352.

Literatura

- Berković, Svjetlan. *Diplomacija i diplomatska profesija*. Zagreb: Urban Media, 2006.
- Bordon, Erika. *Gučetićev vrt v Trstenem pri Dubrovniku kot komunikativni topos*. Ljubljana: samozaložba, 2019 (doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani).
- Clifford Smith, Harold. *Jewellery*. New York in London: Methuen and Company, 1908.
- Dinić Knežević, Dušanka. *Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1974.
- Fisković, Cvito. »Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća.« *Starohrvatska prosvjeta* 3, (1949): 143–249.
- Gagro, Karmen. »Gioielli a Dubrovnik dal XV. al XIX. secolo.« Bergamini, Giuseppe in Paolo Goi, ur. *Ori e tesori d'Europa. Atti del Convegno di Studio*. Udine: Arti Grafiche Friulane, 1992, 149–160.
- Gagro, Karmen. *Nakit u Dubrovniku od 15. do 19. stoljeća*. Zagreb in Dubrovnik: Muzej za obrt i umjetnost u Zagrebu in Dubrovački muzeji, 1987.
- Gjukić Bender, Vedrana. *Portraits of Famous People of Dubrovnik*. Zagreb: Matica hrvatska, 1993.
- Gozze, Nicolò Vito. *Governo della famiglia*. Venezia, 1589.
- Höfler, Janez. »Maso di Bartolommeo in Dubrovnik (1455/1456): Zur Biographie des Florentiner Bronzegießers.« *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz* 28, št. 3 (1984): 389–394.
- Höfler, Janez. »Vrata od Ponte v Dubrovniku: Prispevek k dejavnosti poznega Jurija Dalmatinca in njegovega kroga.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 26 (1986/1987): 247–262.
- Horvat, Anđela, Radmila Matejčić in Kruno Prijatelj, ur. *Barok u Hrvatskoj*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Grafički zavod Hrvatske in Kršćanska sadašnjost, 1982.
- Ivanić, Branka. »Zlatni prsten iz Janjeva u zbirci Muzeja primenjene umetnosti i njegova srebrna replika.« *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti* 9 (2013): 15–21.
- Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi: Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007.
- Janeković Römer, Zdenka. *Okvir slobode: Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb in Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.
- Kotruljević, Benedikt. *O trgovini i savršenom trgovcu*. Dubrovnik: Dubrovački trgovačko-turistički sistem, 1989.
- Lentić, Ivo. »Bilježnica dubrovačkog zlatara Matka Delalije.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 33 (1992): 575–586.
- Lentić, Ivo. »Die Silberpunzen der Republik Dubrovnik II.« *Internationales Handwergsgeschichtliches Symposium II*. Veszprem, 1982, 257 – 272.
- Lentić, Ivo. »Nekoliko radova augsburških i bečkih majstora iz 17. st. i početka 18. stoljeća u Dubrovniku.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21 (1980), 525–533.
- Lentić, Ivo. »Prilog istraživanju augsburških zlatara u Hrvatskoj.« *Peristil: Zbornik radova za povijest umjetnosti* 22 (1979): 101–108.
- Lentić, Ivo. »Prilog istraživanju dubrovačkog zlatarstva 15 stoljeća.« *Bulletin razreda za likovne umjetnosti JAZU* 25 (1980): 37–53.
- Lentić, Ivo. »Zlatarstvo.« Ante Sorić, ur. *Zlatno doba Dubrovnika: XV. i XVI. stoljeće*. Zagreb: MTM, 1987, 229–270.

- Lentić, Ivo. *Dubrovački zlatari: 1600–1900*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1984.
- Lučić, Josip. *Dubrovačke teme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1991.
- Lučić, Josip. *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike*. Dubrovnik: Biblioteka »d« časopisa Dubrovnik, 1990.
- Lučić, Josip. *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1979.
- Lupis, Vinicije. »Iznova o zlatarskoj obitelji Caenazzo.« *Starohrvatska prosvjeta* 3, št. 37 (2010): 193–208.
- Matijašević, Ivan Marija. *Zibaldone: Storia ragusina II*. Dubrovnik, 17. stol. (rokopis).
- Mosher Stuard, Susan. »The Adriatic Trade in Silver c. 1300.« *Studii Veneziani* 17–18 (1975–1976): 95–143.
- Novak Klemenčić, Renata. »Migracije majstora iz sjeverne Italije u Dubrovnik i iz Dubrovnika u Napulj u prvoj polovici 15. stoljeća.« Gudelj, Jasenka in Predrag Marković, ur. *Razmjena umjetničkih iskustava u Jadranskom bazenu: Dani Cvita Fiskovića održanog 2014. godine*, Zagreb: FF Press 2016, 16–17.
- Novak Klemenčić, Renata. *Arhitekti, kamnoseki in kiparji v Dubrovniku v prvi polovici 15. stoletja*, Ljubljana: samozaložba, 2006 (doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani).
- Peterković, Mihajlo. *Statut carinarnice grada Dubrovnika*. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1936.
- Rački, Franjo. »Nutarnije stanje Hrvatske prije XII. stoljeća.« *Rad JAZU* 70 (1884): 153–190.
- Radojković, Bojana. *Nakit kod Srba: XII. do XX. vek*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1969.
- Rešetar, Milan. *Dubrovačka numizmatika I*. Sremski Karlovci: Srpska Manastirska Štamparija, 1924.
- Rode, Benvenutus. *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*. Firenze: Collegium S. Bonaventurae, 1914.
- Stojan, Slavica. *Vjerenice i nevjernice: Žene u svakodnevici Dubrovnika (1600–1815)*. Zagreb in Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku in Prometej, 2003.
- Stulli, Bernard, »Dubrovačka Republika u XV. i XVI. stoljeću.« *Zlatno doba Dubrovnika: XV. i XVI. stoljeće*. Zagreb: MTM, 1987, 15–26.
- Stulli, Bernard, »s. v. Dubrovniška republika.« *Enciklopedija Jugoslavije* 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1987, 682–718.
- Tadić, Jorjo. »Dubrovnik od nastanka do konca XV. stoletja.« Babić, Anto in Bogo Grafenauer, ur. *Zgodovina narodov Jugoslavije I*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953, 544–576.
- Tadić, Jorjo. *Promet putnika u starom Dubrovniku*. Dubrovnik: Izdanje Turističkog saveza u Dubrovniku, 1939.
- Voje, Ignacij. *Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2003.
- Voje, Ignacij. *Starodavni Dubrovnik v besedi in sliki*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.
- Vojnović, Kosta. *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1899.
- Vrtovec, Ivanka. *Narodni nakit Hrvatske*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1985.

Erik Sever

Prisotnost malarije na evropskih tleh v antiki in srednjem veku

Izvleček

Prispevek predstavlja dejavnost in spopadanje z nepredvidljivo boleznijo malarijo, ki lahko prizadene vsakega posameznika in za katero dolgo časa niso vedeli, kaj jo povzroča. Osredotočeni smo predvsem na pojavnost malarije na področju Italije in Jugovzhodne Evrope v obdobju antike in srednjega veka. Se pa dotaknemo tudi zgodnjega novega veka in kasnejših aktivnosti za preprečevanje širjenja bolezni. Prispevek skuša na podlagi zgodovinskih virov predstaviti tudi vse ovire, ki nastanejo pri raziskovanju bolezni in metode, preko katerih so raziskovalci poskušali prikazati pojavnost te bolezni.

Ključne besede: malarija, kuga, srednji vek, antika, medicina

Abstract

The paper presents the activity and fight with the unpredictable disease malaria, which can affect any individual. For a long time it was unknown what caused it. We focus mainly on the occurrence of malaria in the area of Italy and South-Eastern Europe during the period of Antiquity and the Middle Ages. However, we also touch on the early New Age and later activities to prevent the spread of the disease. Based on historical sources, the paper tries to present all the obstacles that arise in the research of the disease and the methods through which the researchers tried to show the occurrence of this disease.

Uvod

V epidemiološkem letu se je veliko govorilo o epidemijah v preteklosti. Večkrat se je izbruh epidemije Covid-19 primerjalo s srednjeveško kugo in ostalimi poznejšimi kugami ali gripami. Le redko kdo je pomislil, da je že od antike pa skozi srednji in zgodnji novi vek veliko žrtev, poleg naštetih bolezni, prispevala ravno malarija. Razmišljanje me je pripeljalo do tega, da se je o kugi v srednjem veku že veliko pisalo v preteklosti in sama ne rabi več toliko pozornosti, ker je zgodba splošni populaciji že precej poznana, česar pa ne moremo reči za malarijo.

Srednji vek je znan kot »temačno obdobje«, za kar je seveda kriva tudi epidemija bubonske kuge, ki je najbolj poznana epidemija v zgodovini, zato je smatrana tudi kot največja in najsmrtonosnejša. Pa vendar se s tem ne bi v popolnosti strinjal, saj vsi pozabljamo na epidemijo, ki je konstantno povzročala težave vse tja do 19. stoletja, ko so raziskave prišle tako daleč, da so ugotovili vzroke za njen nastanek in širitev. Seveda govorimo o malariji. Malarija je glede na njeno dolgo prisotnost v Sredozemlju povzročala nemalo težav in je bila skozi zgodovino najverjetneje kriva za veliko več smrti kot kuga. Do 19. stoletja so slutili, da so za to kriva močvirja in so vso krivdo prevalili na slab zrak (»mal aria«). Nihče pa do 19. stoletja ni pomislil na majhne živalce z imenom komarji, ki so bolezen tudi dejansko prenašali.

Namen članka je približati poznavanje preteklosti malarije od antike do srednjega veka. Poskusil sem se osredotočiti na poznavanje malarije v Evropi, vendar je zaradi nepoznavanja malarije skozi srednji vek omenjeno temo težko raziskovati. Iz tega razloga je seminarska naloga bolj omejena na raziskovanje malarije v Italiji in jugovzhodni Evropi. Poznavanje malarije se je začelo komaj v 19. stoletju, do takrat pa so bolezen povezovali z vsemi ostalimi boleznimi in mrzlicami, ki so jih poznali. Ob iskanju virov in literature sem naletel na težavo, saj se tudi zgodovinarji niso na veliko posvečali tej tematiki, zato tudi sam vidim veliko možnosti za nadaljnje raziskave na tem področju. Imamo sicer nekaj monografij in člankov na

to temo, ampak so vsi usmerjeni na težave z malarijo od 19. stoletja naprej. Nekaj manj imamo literature za antiko in zgodnji novi vek, zelo malo pa za srednjeveško Evropo.

Splošno o malariji

Malarija je ena od bolezni, ki se ji ni posvečalo veliko pozornosti, pa vendar je skozi zgodovino zaslužna za veliko več smrti kot katera koli bolezen. Povzročila je tudi popolno zapuščenost nekaterih krajev po njenem prihodu. Za razliko od kuge in kolere, ki sta med epidemijo v kratkem času zahtevali veliko število žrtev, je malarija s svojo stalno prisotnostjo nenehno slabila proizvodne sile.³⁹⁷ Rimljani so glede na simptome bolezni dali ime na podlagi opazovanja časovnih intervalov med začetkom prvega in koncem drugega napada. Mrzlico, ki je napadala vsake 3 dni so imenovali *terciana*, tisto, ki je napadala vsake 4 dni, pa *kvartana*. Danes imenujejo malarijo po vrsti parazita, ki povzroča infekcijo.³⁹⁸ Virus malarije se širi s komarji mrzličarji, Anopheles. Klinični potek malarije na splošno vključuje značilne napade vročine, ki se izmenjujejo z obdobji mirovanja bolezni. Vsaka epizoda se začne s kratkim obdobjem (od 15 minut do 1 ure) močnega tresenja, pri čemer ima bolnik cianotične ustnice in prste, hiter, a šibek utrip in občutek močnega mraza. Temu hladnemu stadiju sledi od 2 do 6 ur moteče vročine, ki jo spremlja rdečica kože, intenzivne bolečine v glavi, slabost in umirjen utrip. Vročično fazo spremlja obilno znojenje in hiter padec temperature, pogosto do ravni pod normalno.³⁹⁹ To bolezen so na veliko povezovali z raznimi demoni in razjarjenimi duhovi. Nekateri ljudje v antiki so že znali povezovati malarijo z močvirji. Rimski učenjak Marcus Tercius Varus naj bi v 1. stoletju našega štetja govoril o nevidnih živalcah, ki se naselijo v telesu in povzročijo hude bolezni.⁴⁰⁰

Malarijo poznajo praktično povsod, od tropskih krajev pa vse tja do arktičnih predelov našega planeta. Evropa ima bogato zgodovino malarije vrste *Plasmodium Vivax*, medtem ko naj bi malarijo vrste *Plasmodium Falciparum* bolje poznali v Afriki. Afričani naj bi na njo postali imuni, kar pa ne velja za Evropejce.⁴⁰¹ Malarija *Falciparum* v začetku prvega stoletja v rimskem svetu ni bila redka. Čeprav so v antiki izrecno razpravljali o možnosti, da bi se pojavile nove bolezni, ni nobenega znaka, da bi Celsus (ali kateri koli drugi starodavni avtor) malarijo *Falciparum* (ali katero koli drugo vrsto malarije) obravnaval kot novo bolezen. Nasprotno, uporablja celo grško obliko imena *semitertiana* in s tem spomni na Hipokratova besedila, ki omenjajo tudi to vrsto mrzlice. Drugi rimski avtor, Kvint Seren je izrecno opazil, da Rimljani za simptome te bolezni niso ustvarili lastnega latinskega imena, temveč so si zgolj izposodili grški izraz. To kaže na to, da so bili simptomi bolezni že poznani v Grčiji, še preden je postala endemična v osrednji Italiji.⁴⁰²

Ker se je malarija izredno hitro širila, so najprej mislili, da se širi po zraku, iz česar izhaja tudi ime in sicer »*mal aria*« (slab zrak). Ime naj bi nastalo šele v 18. stoletju, po tem ko je italijanski zdravnik Giovanni Maria Lancisi, ki je poznal antične domneve o slabem zraku, objavil monografijo, v kateri je postavil teorijo, da mrzlice ne povzroča slab zrak, ampak drobcene bube in črvi, ki neznano kako pridejo v telo.⁴⁰³

Malarija v Evropi skozi zgodovino

Bolezen je vzela življenje številnim znanim evropskim vladarjem. Usodna naj bi bila za Aleksandra Velikega, znanega ostrogotskega kralja Alarika, ki se je z malarijo okužil pri osvojitvi Rima in tudi cesarja Otona II. Za malarijo so umirali vsi, ne glede na njihov stan – od

³⁹⁷ Radošević, *Od gambuzija do pariškega zelenila*, 509–530. <https://hrcak.srce.hr/113051>, 509–510.

³⁹⁸ Utvić, *Velike in male bolezni človeštva*, 47.

³⁹⁹ *Environmental health perspectives*, 144.

⁴⁰⁰ Utvić, *Velike in male bolezni človeštva*, 48.

⁴⁰¹ Hoffman, *An Environmental History of Medieval Europe*, 301.

⁴⁰² Sallares, Bouwmanin Anderung, *The Spread of Malaria to Southern Europe in Antiquity*, 311, 315.

⁴⁰³ Utvić, *Velike in male bolezni človeštva*, 47.

revnih pa vse do papežev. Ker naj bi se v 14. stoletju papeži bali malarije, so svoj sedež celo prenesli iz Rima.⁴⁰⁴

Kot smo že prej omenili, je prvi o tej bolezni 400 let pred našim štetjem pisal Hipokrat, ki je razpravljal o etimologiji izbranih bolezni v svoji razpravi *O zraku, vodi in krajih*. Kot bom v nadaljevanju še večkrat ponovil, so malarijo v preteklosti opisovali kot močvirne bolezni, *agues* (latinsko *febris acuta*), terciarne vročice, kvartarne vročice in vmesne vročice. Večina teh izrazov izvira iz pisanja Hipokrata, ki je opisal nezdravo kakovost zraka v določenih okoljih, ki je povezano s smrtnimi boleznimi s kvartarno vročino.⁴⁰⁵

»Ta bolezen jim je običajna tako poleti kot pozimi, poleg tega pa so zelo podvrženi smrtnim vodenicam, poleti pa jih pogosto okužijo griže, diareje in dolgotrajne kvartanske vročine, ki privedejo do gotove smrti.«⁴⁰⁶

Če ostanemo v bližini Peloponeza, le pol stoletja kasneje pridemo do zgodbe o smrti Aleksandra Velikega. O njegovi smrti imamo veliko različnih zaključkov ali variant; vse od tega, da je bil umorjen pa do tega, da je umrl zaradi bojnih ran. Ena od možnosti je tudi, da je umrl zaradi malarije. O nenavadni vročici, ki je pripeljala do njegove smrti, govori grški zgodovinar Arijan⁴⁰⁷ v svoji Anabazi o Aleksandru Velikemu.⁴⁰⁸ Francoski zdravnik Emile Littre je leta 1872 predvideval, da naj bi simptomi, zaradi katerih je umrl Aleksander Veliki, bili podobni maligni terciarni malariji. Simptomi, zaradi katerih je umrl, so bili naslednji, in sicer silovita občasna vročina, hude bolečine v hrbtu in progresivna izguba zavesti vse do možganskih zapletov, ki so vodili v smrt. Bolezen naj bi bila pogosta tudi med Aleksandrovimi vojaki. Aleksander bi lahko umrl tudi zaradi drugih vročičnih bolezni, vendar raziskovalci na podlagi virov sklepajo, da je za večino vročičnih bolezni kriva prav malarija.⁴⁰⁹

Quintus Serenus Sammonicus je bil rimski učitelj in mentor cesarjev Gete in Karakale, bil je tudi avtor didaktične medicinske pesmi *Liber Medicinalis*, znana tudi kot *De medicina praecepta saluberrima*, ki pa jo poznamo v nepopolni obliki. Znan je po tem, da je zaradi bolj mističnega koncepta slabega zraka postavil temelje za nekoliko alkimistično zdravljenje malarije. V njegovem delu je svojim bolnikom, ki trpijo zaradi vročice, naročil, naj nosijo amulet z napisom »abracadabra«. Po devetih dneh nošenja so morali talisman vreči preko rame v potok proti vzhodu. Če zdravljenje ni uspelo, je priporočal mazanje z levjo maščobo in nošenje mačje kože, vezane z rumenimi koralami in smaragdi okoli vratu. Nekateri so smatrali to besedo kot brezpredmetno, medtem ko so jo nekateri prevajali kot »naj se stvar uniči«, »ven slabi duh, ven« (iz hebrejskih besed »Abrai seda brai«) in »oče, sveti duh, beseda« (iz hebrejskih besed »Ab, Ruach, Dabar«).⁴¹⁰

Slika 1: Amulet Abracadabra

⁴⁰⁴ Utvič, *Velike in male bolezni človeštva*, 315.

⁴⁰⁵ Hempelmann in Krafts, *Bad air, amulets and mosquitoes*, 1.

⁴⁰⁶ Hempelmann in Krafts, *Bad air*, 1.

⁴⁰⁷ Retief, in Cilliers, »The death of Alexander the Great, Acta Theologica,« 23.

⁴⁰⁸ Britannica, *Anabasis* je delo grškega zgodovinarja Arijana in opisuje Aleksandrove vojaške podvige v sedmih knjigah; osma, Indica pripoveduje o indijskih običajih in potovanju po Nearhu v Perzijskem zalivu z dodanimi deli od Megastena in Eratostena. Z naslovom *Anabasis* se je avtor želel spominjati Ksenofontovega dela pod tem naslovom; <https://www.britannica.com/topic/Anabasis-by-Arrian> (avgust, 2021)

⁴⁰⁹ Retief in Cilliers, *The death of Alexander the Great*, Acta Theologica, 25–26.

⁴¹⁰ Hempelmann in Krafts, *Bad air, amulets and mosquitoes*, 1–2.

Bolezen so začeli povezovati z žuželkami, vendar niso nikoli prišli do nekega realnega zaključka, da jo zares povzročajo. Bili so tudi mnenja, da se bolezen širi z drobnimi organizmi, ki so premajhni za človeško oko. To je zagovarjal tudi Mark Terencij Varon⁴¹¹, ki je to tezo pospremil z besedami:

»Previdnostne ukrepe je treba sprejeti tudi v bližini močvirja, tako zaradi navedenih razlogov kot tudi zaradi tega, ker so vzrejena določena drobna bitja, ki jih oči ne vidijo, ki lebdiijo v zraku in vstopajo v telo skozi usta in nos in tam povzročijo resne bolezni. »Kaj lahko storim,« je vprašal Fundanius, »da bi preprečil bolezen, če bi podedoval takšno kmetijo?« »Tudi jaz lahko odgovorim na to vprašanje,« je odgovoril Agrius; »Prodajte jo po najvišji možni ceni; ali če ga ne morete prodati, ga opustite.«⁴¹²

Kar se tiče Italije, je bilo obdobje od 5. do 6. stoletja bolj plodno za malarijo. Dokler je voda v močvirjih ostala sveža, je malarijo prenašala druga vrsta komarjev, ki pa je imela raje kri goveda, ki ne preboli malarije in se zato lahko posledično bolezen manj širi. Ko pa so se začela ponovno pojavljati slana barja, so se pojavili tudi dokazi o ponovni prisotnosti malarije. Značilna je bila predvsem v okolišu Ravene in Rima. Malarična je bila tudi Sicilija, saj so od 13. stoletja dalje tamkajšnje lagune postale močvirje.⁴¹³ V petem stoletju, natančneje leta 410 je Alarik I. oplenil Rim in po naglem uspehu na pohodu nenadno umrl. Na to temo obstaja članek z naslovom *The sudden death of Alaric I (c. 370–410 AD), the vanquisher of Rome: A tale of malaria and lacking immunity*, ki obravnava možnosti, da bi lahko Alarik res umrl za to boleznijo. Zapis o njegovi nenadni smrti pa najdemo v Jordanesovi *Getiki*. Po oplenitvi Rima je želel priti v Afriko, a se je zaradi neurja, ki je njegovi vojski prizadejala velike izgube, moral vrniti v Italijo, ki pa je bila zanj žal usodna.⁴¹⁴

»Na ta kraj je prišel Alarik, kralj Vizigotov, z bogastvom vse Italije, ki ga je vzel kot plen, in od tam je, kot smo rekli, nameraval prečkati po Siciliji v mirno deželo Afriko. Ker pa človek brez Božje volje ne more storiti ničesar, kar si želi, je ta strašna ožina potopila več njegovih ladij in vse spravila v zmedo. Alarika je zrušil njegov povratek, medtem ko je premišljeval, kaj naj stori, ga je nenadoma prehitela smrt in se je oddaljil od človeških skrbi. Njegovi ljudje so z največjo naklonjenostjo žalovali za njim.«⁴¹⁵

Kot lahko vidimo, Jordanes v svoji *Getiki* omeni samo smrt, ne pa tudi simptome, ki bi lahko potrdili tezo, da je Alarik res umrl zaradi Malarije. Zgodovinarji so mnenja, da sta bili srednja in južna Italija zelo malarični in bi se po vsej verjetnosti Alarik res lahko okužil tam, kar ga je posledično tudi pripeljalo do nenadne smrti. Medicina pušča odprte možnosti, saj bi lahko prišlo tudi do nenadnega srčnega zastoja, vendar pa so mnenja, da po nam znanih virih ni opazk o Alarikovem slabšem fizičnem zdravju.⁴¹⁶ Tako so prišli do zaključka, da je Alarik bil zdrav, ko je oplenil Rim in tudi kasneje, ko se je odpravil proti Siciliji. Mnenja so, da je morda res prišlo do okužbe s plasmodijsko malarijo, ki bi lahko edina povzročila nenadno smrt. So pa si vsi enotni, da dokler ne bo najdenih njegovih ostankov, na podlagi katerih bi lahko naredili biomedicinske raziskave, je vse skupaj zgolj ugibanje.⁴¹⁷

Malariji je uspelo prodreti tudi do Severnega morja, vendar to ni bila malarija vrste *Falciparum*, ampak *Vivax*, ki je bolj odporna na temperaturo. *Vivax* ostane na jetrih žrtve in se

⁴¹¹ Hempelmann in Krafts, *Bad air, amulets and mosquitoes*, 2.

⁴¹² Hempelmann in Krafts, *Bad air, amulets and mosquitoes*, 2; deloma tudi v: Sallares, *Malaria and Rome*, 60–61.

⁴¹³ Hoffman Richard, *An Environmental History*, 301.

⁴¹⁴ Galassi, Bianucci, Gorini, Paganotti, Habicht in Ruhli, *The sudden death of Alaric I (c. 370–410 AD), the vanquisher of Rome*, 84–85;

https://www.researchgate.net/publication/294693881_The_sudden_death_of_Alaric_I_c_370_-410_AD_the_vanquisher_of_Rome_a_tale_of_malaria_and_lacking_immunity (avgust, 2021).

⁴¹⁵ Jordanes. *De Origine actibusque Getarum* 95.

⁴¹⁶ Galassi, *The sudden death of Alaric I*, 86.

⁴¹⁷ Galassi, *The sudden death of Alaric I*, 87.

aktivira ob toplejših mesecih. Najverjetneje so ljudje že prišli okuženi iz Sredozemlja, zato se sklepa, da se je malarija večinsko razvijala samo ob obalah, kjer se je mešala slana in sladka voda, s čimer je bil omogočen habitat komarjem. Zanimivo je, da komarji niso vzletali več kot 3 kilometre od svojega habitata, zato so okuženi ljudje morali živeti v neposredni bližini morske obale.⁴¹⁸ Frankovski viri poročajo o »italijanski vročici« ob reku Ren, prav tako se je pojavila tudi v Jutlandiji in Friziji. Kar se tiče Anglije, bi se naj malarija vzdrževala na lokalni ravni, podobno naj bi bilo tudi na Nizozemskem.⁴¹⁹ Kakor je razvidno iz vseh podatkov, izgleda, da je bil za razvoj malarije najbolj primeren prav Apeninski polotok. Na Nizozemskem bodo začele teči arheološko–medicinske raziskave, ki jih bodo opravili na skeletih iz srednjeveških grobov, ki bodo pokazali, koliko je bila dejansko razširjena malarija na Nizozemskem.⁴²⁰

Malarijo je v svoji kroniki omenil tudi znani zgodovinar 14. stoletja, Matteo Villani. V viru, ki je v literaturi sicer preveden iz angleščine, je avtor kronike v večini opisal prihod kuge v Italijo, pri čemer je na koncu kot problem omenil tudi malarijo. V viru lahko vidimo, da je malarija bila pogost problem in so jo v večini primerov povezovali s slabim zrakom, kar samo dokazuje, da so res verjeli v problem slabega zraka. Do spoznanja, da malarijo širijo komarji, je moralo preteči vsaj še nekaj stoletij. Kljub velikemu problemu z malarijo se sodobniki z njo niso ukvarjali v tolikšni meri kot s kugo, ki je bila glavni razlog za povečano smrtnost v srednjem veku.⁴²¹

»Čeprav se Božja roka še vedno razprostira nad svetom grešnikov, kljub njegovi strašni obsodbi se grešniki niso popravili. Da bi jih spodbudil k bolj čistemu življenju, jim je jeseni letos (1357) znova povzročil kugo oteklin v dimljah; njegova nadloga je zapihala z zahodnimi vetrovi. Bruselj je prizadela z veliko močjo; oktobra in novembra je umrlo več kot 1500 državljanov, ne glede na ženske in otroke, ki so prav tako umrli v velikem številu. S podobno močjo je napadel Antwerpen, Louvain in druga mesta na Brabantu. Toda Flandrije se to ni dotaknilo, ker je bilo to območje ob prejšnjem valu zelo prizadeto, zato ga je Brabant zdaj občutil veliko bolj. In iz istega razloga je zdaj zadela Nemčijo okoli Basla ter drugih mest na Češkem in v Pragi, ki jih prvi val v veliki meri ni prizadel. V tistem času so naše ozemlje v Valdelsi, Valdarnu di Sotto in Chiantiju prizadele bolezni terciarnih, kvartarnih in ostalih vročic, nekako tako kot prejšnje leto, od teh jih je umrlo malo. To se je prebivalcem Valdelse in Chiantija zdelo nenavadno, kajti imeli so dober in čist zrak; ne glede na to so se dve leti okuževali med sabo s podobnimi boleznimi in nihče ni mogel identificirati enega samega razloga za ta pojav.«⁴²²

Iz 14. stoletja imamo še en vir z naslovom *Cronaca di Partenope*, ki govori o tem, kako je Virgil s »čarovnijo« odpravil malarijo v Neaplju. Del, ki govori o tem dogodku, najdemo v enajstem poglavju in je delo neznanega avtorja. V viru lahko sicer najdemo veliko nadnaravnih dodatkov, Virgil pa je v njem predstavljen kot človek z nadnaravnimi močmi. Možno sicer je, da je v času Virgila malarija iz Neaplja izginila, vendar je to malo verjetno. Bi pa lahko takšen vir uporabili kot nekakšen dokaz, da je bila bolezen sama in predvsem vzroki za njeno prisotnost še v veliki meri nepoznana. Je pa avtor očitno za širjenje bolezni okrivil muhe, kar pa že počasi nakazuje na to, da so v poznem srednjem veku že slutili, da za prenos okužbe ni kriv samo slab zrak.

»Zaradi močvirja v tem mestu je bilo takrat veliko muh, tako da se je zdelo, da razmnožujejo bolezni. Virgil je zaradi svoje velike naklonjenosti mestu in njegovim prebivalcem uporabil svoje veščine nekromantike pod [vplivom] nekaterih planetov in zvezd, da je naredil

⁴¹⁸ Hoffman, *An Environmental History*, 302.

⁴¹⁹ Hoffman, *An Environmental History*, 302.

⁴²⁰ Schats, *Medieval Malaria*, <https://www.leidenmedievalistsblog.nl/articles/medieval-malaria-skeletal-evidence-for-this-parasitic-infection-in-the-netherlands> (avgust, 2021).

⁴²¹ Jansen, Andrews in Drell, *Medieval Italy*, 326.

⁴²² Jansen, Andrews in Drell, *Medieval Italy*, 326–327.

zlato muho, veliko kot žaba. In po svoji učinkovitosti in moči so vse muhe v mestu pobegnile, v skladi s čimer Aleksander, ki je to zlato muho videl v oknu v Castel Capuani, potrjuje pri svojem delu. In Gervase v svoji kroniki, imenovani Imperial Responses, dokazuje, da je bilo tako. Potem je bila ta muha odpeljana v grad Cicala in je izgubila svojo moč.»⁴²³

Malarija v JV Evropi

Benetke

Pri odobravanju jugovzhodne Evrope in Jadrana vsekakor ne smemo mimo Benetk. Republikli so bolj kot varovanje in uporaba kanalov povzročale probleme številne reke, ki so se izlivale v lagune. Te so s seboj prinesle mulj in sladko vodo, kar je povzročilo, da so Benetke na severu opustile soline. Benečani so verjeli, da mešanica slane in sladke vode pripelje do malarije, v resnici pa sta voda in mulj, ki so ju prinašale reke, hranila ličinke, iz katerih so se kasneje razvili komarji, ki prenašajo malarijo.⁴²⁴

Problem je nastal tudi v bližini Benetk, in sicer na otoku Torcello. Torcello je skozi zgodovino srednjega veka imel povsem ločen razvoj, čeprav danes spada pod del Benetk. Tako Benetke kot Torcello sta bila del različnih škofij, kar je le eden izmed mnogih pokazateljev ločene uprave.⁴²⁵ V 12. stoletju je bil otok eno najpomembnejših trgovskih središč, ampak kvaliteta življenja se je ravno na vrhuncu poslabšala. Razlog za začetek propadanja naj bi po vsej verjetnosti bila ravno malarija, ki je pustošila po laguni.⁴²⁶ Čeprav se vedno govori o propadu Torcella, se otok ni popolnoma izpraznil. Mogoče se mu ni uspelo več kosati z bogatimi Benetkami, vendar pa lahko na otoku še vedno zasledimo dejavne samostane, kot sta na primer samostan sv. Angela v Zampenigu, ki ga arhivski viri omenjajo še v 13. stoletju, in samostan sv. Antonija, prav tako iz 13. stoletja.⁴²⁷ Da ne bi iste usode doživel tudi Rialto, je takratno vodstvo Benetk postopalo pravilno in ravno pravočasno, tako da je poskušalo preusmeriti reke iz lagun ter jih ustaviti z nasipi in kanali. Tako so omogočili, da se sladka voda ne bi mešala s slano. Ta projekt je bil možen šele takrat, ko so Benetke osvojile sosednjo celino.⁴²⁸

Istra in Kvarnerski otoki

Kot ena od vodilnih bolezní v Istri je bila nedvomno malarija. Njena širitev je predvsem posledica velikega izseljevanja po vojnah, lakoti in epidemijah kuge, ki so od 13. stoletja vplivale na socialno-ekonomske strukture, kar je povzročilo slabe letine, prenehanje drenažnih del in propadanja sanitarnih praks. To je povzročilo, da je nastalo veliko stoječe vode, ki je eden od glavnih razlogov, za razvoj malarije. Nič manj odločilno dejanje za širitev malarije naj bi bila ukinitvev benediktinskih samostanov, ki so znani po tem, da znajo dobro krmariti s svojimi posestmi in iz njih iztržiti maksimum. Zato so z lahkoto prispevali k ustvarjanju zalog hrane za obdobja lakote. Bili so tudi uspešni, predvsem kar se tiče urejanja in čiščenja svojih posesti, s čimer so zelo pripomogli k sanaciji in posledično preprečevanju širjenja nalezljivih bolezní.⁴²⁹

Do sedaj raziskani pisni viri beležijo prve podatke o obstoju malarije v Istri šele v 14. stoletju. Beneška republika je leta 1320 novačila svoje vojake na malaričnih območjih. Od takrat je malarija endemična v zahodni Istri ter je stalno demografsko, ekonomsko in zdravstveno breme. Tako kot Cigui tudi Radošević krivdo za prisotnost malarije Istri vidi v vojnem pustošenju ter posledični degradaciji rodovitnih posesti in nastanku mokrišč.⁴³⁰

⁴²³ Jansen, Andrews in Drell, *Medieval Italy*, 326–327.

⁴²⁴ Lane, *Venice, A maritime Republic*, 16–17

⁴²⁵ Calaon, *Ko je bil Torcello naseljen*, 29.

⁴²⁶ Ivetić, *L' Adriatico nel medioevo*, 41–42.

⁴²⁷ Calaon, *Ko je bil Torcello naseljen*, 97–101.

⁴²⁸ Lane, *Venice, A maritime Republic*, 16–17.

⁴²⁹ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 105–159.

⁴³⁰ Radošević, *Od gambuzija do pariškoga zelenila*, 509–510.

Čeprav ni nobenih namigov ali dokazov, ki bi nam omogočili, da osvetlimo prisotnost okužbe pred štirinajstim stoletjem, Cigui domneva, da to obdobje ne predstavlja pravih začetkov kontaminacije. »Bolezen je zagotovo že pred 14. stoletjem prodrla v provinco - je zapisal⁴³¹ Bernardo Schiavuzzi⁴³² na začetku dvajsetega stoletja, vendar pa ne dolgo pred tem obdobjem, saj ni niti novic v takratnih kronikah in dokumentih o epidemijah kuge, niti namigov o boleznih, ki bi jih lahko označili za malarijo.«⁴³³

Schiavuzzi, eden prvih znanstvenikov, ki se je problema lotil znanstveno, je menil, da morajo biti razmere v Istri v rimskih časih dobre in da je blaginja številnih mest, ostanki številnih rustikalnih vil, tovarn ter drugih struktur ob obali in v notranjosti pokazatelj bogate dežele in dobrega zraka, ki je bil razširjen po polotoku. Tudi opustitev drenažnih del in tehnike, s katero so skrbeli, da bi bila močvirnata tla manj škodljiva, in bogato rastlinje, o katerem pričata Strabon in Plinij, naj bi bila znak za potrditev zdravega podeželja na polotoku v času Rima.⁴³⁴

Kakovost istrskega zraka in podeželja, ki ga je izpričal tudi Kasiodor, je očitno trajala do sredine 6. stoletja, nato pa se je začelo obdobje, ki so ga zaznamovali težki dogodki (vojne, podnebne aberacije, epidemije in lakota), ki so prispevali h poslabšanju splošnega stanja pokrajine. Vendar ti dogodki naj ne bi tako zelo ogrozili okolja, saj je v virih iz 10. stoletja zabeležena rast prebivalstva in širitev obdelovalnih površin. Niti prisotnost raznih naravnih nesreč v naslednjih treh stoletjih ni privedla do bistvenih sprememb v higienskih in sanitarnih ukrepih, na kar kažejo neštete opatije, ustanovljene na raznih območjih polotoka. To lahko sklepamo tudi iz pričevanja arabskega geografa Edrisija, ki v svojem delu *Geografia nubienne* omenja cvetoča in obljudena istrska mesta.⁴³⁵

Stopnjevanje vojaških sporov med Benečani in patriarhi, opustošenje številnih obalnih mest, ki so jih zagrešili Genovežani, lakota in nešteto škodljivih let, ki so zaznamovala štirinajsto stoletje, pospeši proces okolijske in higienske degradacije. Za glavno opustitev podeželja je po mnenju Ciguija bila kriva kuga, ki je povzročila veliko smrti in s tem tudi opustitev nekaterih posesti. Opustitev posesti je seveda pripeljalo do nastanka »divjega podeželja« in s tem se je posledično ustvarila tudi prisotnost malarije, ki se sedaj pojavljala ne samo na obalnih mokriščih, ampak tudi v notranjosti Istre.⁴³⁶

Podobno usodo kot Istra je doživel tudi Osor. Nahaja se na otoku Cres in je bil že od 585 sedež škofije ter vse do svojega propada najpomembnejše mesto v Kvarnerju – vse dokler ga ni prizadela malarija in je počasi začel propadati. Njegovo vlogo je začelo prevzemati mesto Cres, ki je postopoma presegló Osor po moči in hkrati tudi prevzelo njegovo vlogo.⁴³⁷ Poleg malarije so mesto leta 1361 opustošili kuga, vojne in celo potres.⁴³⁸ Leto 1450 naj bi se smatralo kot leto, ko se je beneški knez dokončno preselil iz Osorja v mesto Cres.⁴³⁹ Izgleda, da so problemi bili prisotni že okoli leta 1280, ko so Benetke imenovale Marina Maurocena in njegove naslednike za kneze. V istem dokumentu imamo podatek, da mu Benetke dovoljujejo samo osemmesečno bivanje v omenjenem mestu in ocenjujejo, da je življenje na Osorju nezdravo.⁴⁴⁰ Prisotnost osorskega kneza se je zmanjšala še okoli leta 1419, saj imamo iz tega

⁴³¹ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 108–109.

⁴³² Istrapedia, Schiavuzzi, Bernardo, zdravnik in arheolog rojen v Piranu, ki je delal kot zdravnik in organizator primarne medicine ter raziskovanja in obvladovanja epidemičnih bolezni, zlasti malarije; <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/955/schiavuzzi-bernardo#> (maj, 2021).

⁴³³ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 108–109.

⁴³⁴ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 109.

⁴³⁵ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 109.

⁴³⁶ Cigui, *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale*, 110.

⁴³⁷ Skok, *slavenstvo i romantvo na Jadranskim otocima*, 34–35.

⁴³⁸ Sušanjan, *O urbanizmu Osora nakon 1450. godine*, 95–114.

⁴³⁹ Sušanjan, *O urbanizmu Osora nakon 1450. godine*, 96.

⁴⁴⁰ Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*, 124–125.

leta podatek, da mora knez vsaj dvakrat na leto za določen čas biti prisoten v mestu.⁴⁴¹ Da bi za propad Osorja bila v popolnosti kriva malarija ne moremo z gotovostjo reči, saj bi lahko bili krivi tudi drugi dejavniki, ki so takrat močno vplivali na njegov propad.

Bizanc

Adronik III. Paleolog je bil bizantinski cesar, ki je umrl pri petinštiridesetih letih za neznano boleznijo. O tem dogodku nam pričata bizantinska zgodovinarja Janez Kantakuzen in Nikefor Gregoras.⁴⁴² Kantakuzen je pisal, kako naj bi Adronik štirideset dni trpel za nekakšno mrzlico. Po štiridesetih dneh je dvanajst dni doživljal krvavenje iz nosu, po tem pa je enajst mesecev na vsake štiri dni trpel mrzlične napade. Za čas svojega življenja naj bi trpel zaradi velikih bolečin v telesu in vranici.⁴⁴³ Približno po osmih letih (1329) je cesar še naprej trpel zaradi bolezni, ki je skoraj povzročila njegovo smrt. Gregoras navaja, da je do tega prišlo, ker po zimskem kopanju ni sprejel preventivnih ukrepov in tako imel piknozo⁴⁴⁴ celotnega telesa, ki je bila še najbolj prisotna v glavi in je povzročala poškodbe njegovim možganom. Cesar je čutil, da se mu bliža smrt in je, tako kot je bilo v navadi, zahteval meniško obleko ter pričel z dobrodelnimi akcijami in pomilostitvami zapornikov. Kasneje je padel v globok spanec in tri dni ni kazal znakov življenja. Tretji dan se je prebudil iz globokega spanca in prosil za vodo iz čudežnega zaliva iz »Samostana svete matere«. Z vodo si je poškopil glavo in si po tem dogodku opomogel, vzel hrano in se povrnil v prvotno stanje. Po Gregorasu naj bi se celo odpravil na obleganje Arte, kar je tudi edina razlika v pričanju med tema dvema viroma, ki se pojavljata z informacijo o bolnem cesarju. Zadnji napad naj bi se zgodil leta 1340 in ta naj bi bil tudi usoden.⁴⁴⁵

Z medicinskega vidika je zelo težko dokazati, ali je res šlo za malarijo. Ampak glede na vire bi lahko rekli, da je bolezen, ki je mučila cesarja, bila prav malarija, ki je pustošila vse od antike pa do konca bizantinskega cesarstva. Sklepa se, da naj bi drugi napad, ki ga je doživel cesar, bil napad kvartarne malarije, prvi pa terciarne. Dokaz, da je kontaminacija malarije tukaj prisotna že več let, je tudi ta, da naj bi prav tako zaradi malarije bolehal Janez Kantakuzen (cesar Janez VII.), avtor besedila, iz katerega sem črpal informacije. Če se ozremo še bol nazaj, pa sta za malarijo najverjetneje bolehal še cesar Aleksej I. Komnen (1081–1118) in Konstantin Veliki (324–337).⁴⁴⁶

Zgodnji novi vek in reševanje malarije od v 19. stoletju

Tako v antiki kot v srednjem veku pri zdravljenju malarije na žalost niso bili uspešni. Uspešnost pri zdravljenju se je začela kazati komaj v zgodnjem novem veku in kasneje v 19. stoletju. Pri Utviću lahko zasledimo zgodbo o španskem vojaku v Peruju, ki je zbolel za malarijo. Mučila naj bi ga strašanska žeja, zato se je odpravil do plitve mlake in spil vodo. Ko je spil to vodo, je ozdravel in kasneje se je izkazalo, da je v mlaki bil namakan les kinina. Lubje kinina so tako začeli na veliko uvažati v Evropo, saj so z njegovo pomočjo blažili in zdravili simptome malarije.⁴⁴⁷

So si pa v novoveški Istri od oblasti želeli, da bi nekaj ukrenila glede malarije, vendar je do aktivnega boja proti tej bolezni bilo treba počakati še nekaj stoletij. S tem problemom se je

⁴⁴¹ Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*, 287–288.

⁴⁴² Lascaratosin Marketos, *The Fatal Disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus (1328–1341 AD)*, 106.

⁴⁴³ Schopen *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, Vol. I., 134–135.

⁴⁴⁴ Termania, *Piknoza*, odmiranje celice, pri katerem se jedro zgosti v močno obarvano kepico kromatina;

<https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5532803/piknoza?ld=95&query=piknoza&SearchIn=Linked> (maj, 2021)

⁴⁴⁵ Lascaratos, *The Fatal Disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus*, 107–108.

⁴⁴⁶ Lascaratos, *The Fatal Disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus*, 108.

⁴⁴⁷ Sušanj, *O urbanizmu Osora nakon 1450. godine*, 95–114.

namreč začela spopadati šele avstrijska oblast. Leta 1868 so v Puli pričeli z izsuševanjem močvirji, štiri leta kasneje pa je istrski deželni parlament odloči, da je treba raziskati vire malarije v Istri in poiskati metode za preprečevanje bolezni ali vsaj zmanjšanje njenih posledic. Medicinska odkritja povzročiteljev in prenašalcev bolezni, ki so sledila konec stoletja, so omogočila tudi izvajanje posebnih anti-malaričnih ukrepov. Veliko je k zatiranju malarije pripomogel tudi dr. Robert Koch, raziskovalec malarije na Brionih, ki je z raznimi metodami izsuševanja in drenažnimi kanali ter s kininom poskušal iztrebiti komarje. Metoda je bila uspešna, saj je delo nadaljeval tudi v Kvarnerju in ostalih predelih Istre.

Sklep

Kot lahko vidimo, je bila malarija zelo pogost pojav v Evropi. Z njo so se spopadali že v stari Grčiji, Rimu in preko srednjega ter novega veka še v 19. stoletju, kjer so se zavzeli za reševanje te problematike. Prelom pri zdravljenju malarije je naredil kininovec, ki so ga uvažali iz Amerike, ampak ljudje še vedno niso iskali vzroka za malarično obolelost. S spoznanjem, da malarijo širijo komarji, pa se je veliko spremenilo. Začeli so izsuševati močvirja in iztrebljati komarje. Čeprav je bolezen ravno tako kot kuga večinsko prizadela revne, slabotne in otroke, so v virih opisani primeri, pri katerih lahko vidimo, da so se okužili tudi ljudje na višjih položajih. Ne glede na pogostost okužb pri slabotnih pa malarija ni izbirala in je iz zgodovine izbrisala tudi najbolj cvetoča mesta tistega časa.

Kot sem že v uvodu izpostavil, je raziskovanje malarije izredno težko, saj specifična literatura ne obstaja, ali jo je v virih izredno malo ali pa ni posebnega imenovanja za malarijo. Avtorji monografij malarijo omenijo le posredno, le nekaj izmed njih se je problemu posvetilo bolj podrobno. Skoraj nič ne dobimo od lokalnih opisov malaričnih napadov. Vire, ki so na voljo in govorijo o malariji, ne moremo imeti za popolne, saj bolezni do 18. stoletja niso niti poimenovali, ampak so za njo uporabljali ime mrzlica ali so jo preprosto zamenjevali s kugo. Najbolj nam za raziskovanje koristijo opisi bolezni, s katerimi lahko glede na znanstvena odkritja primerjamo simptome in reakcije telesa na okužbo. Krivdo za premajhno število raziskav seveda pripisujem tudi kugi, ki je v virih skoraj vedno prevzemala prvo mesto tako avtorjev virov kot tudi današnjih avtorjev raznih znanstvenih člankov in monografij.

Viri in literatura

Viri

- Jansen, Katherine Ludwig, Andrews, Frances. Drell, Joanna H. *Medieval Italy : texts in translation*, Philadelphia: University of Pennsylvania, 2009.
- Jordanes. *De Origine actibusque Getarum*. V *The Gothic History of Jordanes*. CC Mierow, urednik. Princeton: Princeton University Press, 1915, 157–8.
- Ljubić, Sime. *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti I., 1882.
- Ljubić, Sime. *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti VII., 1882.
- Schopen, L, ur. *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV*, Vol. I. V *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae (CSHB)*, Bonnae: I. <https://archive.org/details/ioanniscantacuze01cant/mode/2up> (julij, 2021).

Literatura

- Britannica. »Anabasis.« <https://www.britannica.com/topic/Anabasis-by-Arrian> (april, 2021).
- Cigui, Rino. *L'aere incominciò a farsi grave e pestilenziale: la diffusione della malaria a Pola e nel suo distretto dal XIV alla fine del XIX*. Atti, vol. XLII, br. 1 (2012): 105–159. <https://hrcak.srce.hr/136304>.

- *Environmental health perspectives*. Supplements Washington D.C. Supt. of Docs. U.S. G.P.O., vol. 109, supplements 1, marec 2001.
- Hempelmann, Ernst, Kristine Krafts. *Bad air, amulets and mosquitoes: 2,000 years of changing perspectives on malaria*. *Malaria journal* (2013). <https://malariajournal.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1475-2875-12-232.pdf> (avgust, 2021).
- Lane, Friderich C. *Venice, A maritime Republic*. London: The Johns Hopkins University Press, Longitude Books, 1973.
- Hoffman, Richard. *An Environmental History of Medieval Europe*. Toronto: Cambridge university press, 2014.
- Istrapedia. Schiavuzzi, Bernardo. <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/955/schiavuzzi-bernardo#> (maj, 2021).
- Lascaratos, J., and S. Marketos. »The Fatal Disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus (1328–1341 AD).« *Journal of the Royal Society of Medicine*, vol. 90, 2 (1997): 106–109. <https://doi.org/10.1177/014107689709000215>.
- Radošević, Milan. »Od gambuzija do pariškoga zelenila: kako je pobijedena malarija u Istri.« *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 45, 3 (2013): 509–530. <https://hrcak.srce.hr/113051>.
- Retief, Francois in Cilliers, Louise. »The death of Alexander the Great.« *Acta Theologica* (2010). https://www.researchgate.net/publication/272455161_The_death_of_Alexander_the_Great (april, 2021).
- Schats Rachel. »Medieval Malaria: Skeletal evidence for this parasitic infection in the Netherlands.« *Leiden medievalists blog*. <https://www.leidenmedievalistsblog.nl/articles/medieval-malaria-skeletal-evidence-for-this-parasitic-infection-in-the-netherlands> (avgust, 2021).
- Sallares, Robert. *Malaria and Rome: A History of Malaria in Ancient Italy*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Sallares, Robert, Bouwman, Abigail, Anderung, Cecilia, »The Spread of Malaria to Southern Europe in Antiquity: New Approaches to Old Problems.« *Medical history* 48, 311–28.
- Skok, Petar. »Slavenstvo i romantvo na Jadranskim otocima.« *Topomastična izpitivanja*. JAZU, Zagreb 1950.
- Sušanji Protić, Tea. »O urbanizmu Osora nakon 1450. godine.« *Ars Adriatica*, 5 (2015): 95–114. <https://hrcak.srce.hr/149674>.
- Termania. *Piknoza*. <https://www.termania.net/slovarji/slovenski-medicinski-slovar/5532803/piknoza?ld=95&query=piknoza&SearchIn=Linked> (maj, 2021).
- Utvić, Vladimir. *Velike in male bolezni človeštva*. Ljubljana: Prešernova družba v Ljubljani, 1986.

Enej Lovrečič

Ozemeljska razdelitev turškega imperija na Bližnjem vzhodu

Izvleček

Sestavek temelji na preučevanju razdelitve turškega ozemlja na Bližnjem vzhodu po prvi svetovni vojni. Sestavek je razdeljen na tri dele: v prvem delu je poudarek na tajnih sporazumih in Sykes-Picotovem sporazumu; drugi del je posvečen vojaškim operacijam med vojno in vzpostavitev stikov z arabskimi uporniki; zadnji del pa se osredotoča na končne sporazume in razdelitev Bližnjega vzhoda po Pariški mirovni konferenci. Sestavek izhaja iz predpostavke, da so antantne zaveznice izkoristile vojno in krizno stanje turškega imperija, da bi si prisvojile strateško pomembna območja na Bližnjem vzhodu. Ta ozemlja so vse do danes ohranila svojo obliko še iz povojnih časov, ko sta si jih razdelili Francija in Velika Britanija. S pomočjo tujih monografij in člankov sem v nalogi sestavil kratko analizo in splošen pregled razdelitve Bližnjega vzhoda po prvi svetovni vojni.

Abstract

The paper examines the partitioning of the Ottoman Empire in the Middle East after the First World War. The paper is divided into three sections: The first section deals with the secret treaties and the Sykes-Picot Agreement; the second section is devoted to the military operations during the war and the establishment of diplomatic relations with the Arab rebels; the last section deals with the final agreements and the partitioning of the Middle East after the Paris Peace Conference. The paper stems from the preposition that the Entente allies took advantage of the war and the critical state of the Turkish Empire to gain control over strategic territories in the Middle East. These territories have retained their postwar form when France and Britain divided them among themselves. Drawing on foreign monographs and articles, I have composed a brief analysis and general overview of the partitioning of the Middle East after World War I.

Ključne besede: Bližnji vzhod, prva svetovna vojna, Sykes-Picotov sporazum, ozemeljska razdelitev

Turški imperij in Bližnji vzhod pred prvo svetovno vojno

Desetletja pred izbruhom prve svetovne vojne so si evropske sile razdelile ozemlje Bližnjega vzhoda. Dele Perzijskega imperija ter kanate v osrednji Aziji si je prilastila Rusija; arabski šejki od Sueza do Indije so padli pod britanski vpliv; Ciper in Egipt sta sicer formalno pripadala Turškemu imperiju, a ju je dejansko okupirala in administrirala Britanija. Tudi Afganistan je pritegnil britansko pozornost, medtem ko je bila Perzija razdeljena na vplivne cone med Rusijo in Britanijo. Na muslimanskem Bližnjem vzhodu je torej le še Turški imperij ohranil relativno svobodo. Če je Turško cesarstvo še pred pol stoletja imelo oblast nad Balkanom, so ga pred vojno prikrajšali za preostanek oblasti v Jugovzhodni Evropi. Pred vojno je namreč ozemlje nekdanj mogočnega Turškega cesarstva obsegalo zgolj še Arabski polotok, današnjo Turčijo, Izrael, Libanon, Jordan, Sirijo in Irak z 20–25 milijonov prebivalci (te številke so lahko pretirane in ne zanesljive, saj je turška statistika štela tudi prebivalce Cipra in Egipta).⁴⁴⁸ Na državo so močno vplivale in jo nadzorovale tudi tuje države. Libanon je bil pod oblastjo krščanskega vojaškega guvernerja, ki je bil, čeprav je deloval za porto, obvezan, da deluje samo v skladu s šestimi evropskimi državami. Francija in Rusija sta se zavzemali, da varujeta krščansko populacijo znotraj imperija.⁴⁴⁹ Ko so se Osmani pridružili centralnim silam, so ostale

⁴⁴⁸ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 35.

⁴⁴⁹ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 36.

kolonialne igralke videle priložnost, da bi si razdelile že dolgo razpadajoč imperij. Toda najprej so se morale zaveznice med seboj dogovoriti o interesnih sferah na ozemlju Bližnjega vzhoda.

Tajni sporazumi

Sklepanje tajnih sporazumov med evropskimi silami je bila ustaljena praksa že pred prvo svetovno vojno. Vsebina sporazumov se je ponekod dotikala zavezništev ali interesov znotraj Evrope, kot na primer francosko-rusko zavezništvo iz leta 1894; le-ti pa so bili predvsem pomembni za urejanje in določanje mej imperijev. Skrivanje takih sporazumov je pomagalo urejati nasprotujoče si zahteve med evropskimi državami.⁴⁵⁰ Tajni sporazumi pa so pripomogli tudi k pogajanju za prakticiranje mnogih »svobodnih« politik, ki bi bile drugače pod evropskim nadzorom. Sporazumi so bili lahko popolnoma tajni, toda najpogosteje so v tajnosti ohranili le določene člene. Če bi prišlo do tega, da bi se o tajnem sporazumu – ponesreči ali namerno – razvedelo, bi ga lahko po potrebi razveljavili. Na začetku dvajsetega stoletja so bili tajni sporazumi predmet ostre kritike, saj naj bi prav ti sprožili nezaupanje med državami in zaostrili konflikte. Kljub predvojnemu sentimentom pa je medvojno stanje odobravalo, če ne kar narekovalo tajne sporazume.⁴⁵¹

Od kar se je vzpostavilo trojno zavezništvo med Veliko Britanijo, Francijo in Ruskim carstvom, sta Francija in Velika Britanija opustili tradicionalno prizadevanje, da bi ohranili celovitost Turškega cesarstva. Druga drugi sta si ugodili v zahtevah na Bližnjem vzhodu. Velika Britanija je priznala francoske zahteve po Siriji v zameno za priznanje britanske kolonialne nadvlade v Egiptu.⁴⁵² Obe državi sta se zanimali za Bližnji vzhod že prej: Francija je že pred vojno vzpostavila zelo dobre kulturne, ekonomske, finančne in religiozne vezi s Sirijo.⁴⁵³ Prizadevala si je, da bi postala glavna vlagateljica v železniški sistem, ki se je vil od Anatolije do rodovitnega polmeseca.⁴⁵⁴ Velika Britanija pa je želela zavarovati svojo oblast v Egiptu in pot do Indije. Že od britanske okupacije Egipta leta 1882 so se Britanci osredotočali na ozemlje med zalivom v Hajfi in mejo Egipta. To ozemlje bi predstavljalo odlično strateško pozicijo v primeru, da bi Osmani sprožili napad na Egipt.⁴⁵⁵

Med prvimi tajnimi sporazumi, s katerim bi si antantne sile razdelile interese v osmanskem Bližnjem vzhodu, je bil Konstantinopelski sporazum. Osemnajstega marca 1915 so si Francija, Velika Britanija in Rusija razdelile ozemlje na Bosporju. Rusija se je že od časa Katarine Velike potegovala za Osmanske posesti, predvsem za Istanbul (Konstantinopel). Mnogi ruski državniki so imeli cilje obnoviti Bizantinsko cesarstvo. V igri pa so bili tudi geopolitični in strateški interesi – glavno mesto Turškega cesarstva je namreč predstavljalo pomembno povezavo med Črnim morjem in Sredozemskim morjem. Ruski zunanji minister Sergej Sazonov je marca leta 1915 zaveznikom poslal tajni memorandum, v katerem je zapisal ruske zahteve za Istanbul in Bosporsko ožino. Čeprav je Velika Britanija skozi 19. stoletje skušala preprečiti rusko širitev na osmansko ozemlje, so tokrat britanski in francoski državniki rusom prepustili Bospor, v zameno pa so terjali izpolnitev svojih zahtev glede ozemelj na Bližnjem vzhodu. Rusi bi ugodili francoskim zahtevam za Sirijo in britanskim zahtevam za naftno bogati pokrajini Perzije in Mezopotamije. Po sporazumu, ki je bil sprejet osemnajstega marca 1915, bi ožina in stari del Istanbula znotraj historičnega obzidja, ki zajema veliko število bizantinskih spomenikov, kot je naprimer Hagija Sofija, pripadla Rusom. Toda do konca vojne je ta dogovor propadel. Po boljševiški revoluciji so novi ruski voditelji obljubili, da se bodo umaknili iz vojne, zato so marca 1918 s separatnim mirovnim sporazumom v Brest-Litovsku

⁴⁵⁰ Donaldson, »Secret Treat-making,« 127.

⁴⁵¹ Donaldson, »Secret Treat-making,« 128.

⁴⁵² Tell, »Sykes-Picot Agreement.«

⁴⁵³ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 1.

⁴⁵⁴ Tell, »Sykes-Picot Agreement.«

⁴⁵⁵ Vereté, »Balfour Declaration,« 52.

izstopili iz vojne. Poleg tega so opustili prejšnje imperialne interese, med njimi tudi želje po Istanbulu, in razkrili številne tajne dogovore, med katerimi je bil tudi sporazum med Syksom in Picotom.⁴⁵⁶

Konstantinopelski sporazum je dopolnjeval Sykes-Picotov sporazum. Da bi lahko Francija in Velika Britanija dokončno razdelili Turško cesarstvo, sta morali najprej Rusiji prepustiti Bosporsko ožino. Dogovori o razdelitvi Bližnjega vzhoda med tema dvema zaveznicama so pripeljali do zloglasnega sporazuma med Syksom in Picotom. Jasno je bilo, da bi v primeru zavezniške zmage Turško cesarstvo razpadlo: Rusko carstvo bi po Konstantinopelskem sporazumu dobilo Bosporsko ožino; Italija in Grčija bi si razdelili Malo Azijo; Velika Britanija bi zavarovala Sueški prekop (ter poti do Indije) in naftna polja okoli Abadana; Francija pa bi sledila svojim željam po nadziranju integralnega dela Sirije (t. j. celotna današnja Sirija do meje Egipta ter severna Arabija).⁴⁵⁷

Francoska vlada je zadolžila svojega ambasadorja v Londonu – Françoisa Georges-Picota (bivši konzul v Bejrutu), da se dogovori o razdelitvi Bližnjega vzhoda. Njegove poglede je podpiralo tako javno mnenje kot trgovski interesi, vojska in kolonialne skupnosti v parlamentu; zastopal je namreč prevladujočo francosko kolonialno mentaliteto med leti 1914 in 1920.⁴⁵⁸ Dogovarjal se je izključno z Markom Sykesom, konservativnim članom parlamenta in predstavnikom za britanski »War Office« v De Bunsen komiteju.⁴⁵⁹ Skupaj sta na začetku leta 1916 sklenila sporazum.

S sporazumom, ki sta ga sprejela Sykes in Picot, sta Francija in Velika Britanija priznali in varovali neodvisno arabsko državo, konfederacijo ali državice (ko je bil sporazum sprejet zaveznici namreč še nista vedeli, kakšna bo geopolitična razdelitev po vojni). In sicer sta to območje razdelili na cono A in cono B. V coni A, ki je obsegala del Sirije ter vilajet Mosul, bi imela vpliv Francija, v coni B, ki je obsegala ozemlje od meje Perzije severno od Bagdada do meja Egipta in Sinaja, pa Velika Britanija.⁴⁶⁰ Ta vpliv bi bil viden v širitvah lastnih podjetji in v dajanju posojil ter pri oskrbovanju svetovalcev ali tujih funkcionarjev, če bi to države znotraj cone zahtevale.⁴⁶¹ Cone, ki pa so bile v posredni ali neposredni administraciji Velike Britanije in Francije, so razdelili na barve; ozemlje v modri coni – obalni pas od Akre do jugovzhodnega dela Anatolije, vključno z ozemljem do Damaska in Alepa – je pripadal Franciji, medtem ko je ozemlje v rdeči coni – dolina reki Tigrisa in Evfrata med Basro in Bagdadom – pripadalo Veliki Britaniji.⁴⁶² Za ozemlje sandžaka Palestine pa naj bi bila vzpostavljena mednarodna administracija.⁴⁶³ Rusija je v sklopu tega sporazuma nadzirala armenske province Anatolije (regija med Črnim morjem in severno mejo vilajeta Mosul).⁴⁶⁴ Če se je Velika Britanija želela pogajati s katerokoli drugo članico za Ciper, v zameno pa prepustila oblast nad pristanišči mest Hajfa in Akra, je morala vseeno pridobiti soglasje Francije. Prav tako je skozi luki mest Alexandretta in Hajfa potekal prost promet za obe članici sporazuma. Seveda pa sporazum v kateri koli barvni coni preprečuje tudi vzpostavitev oblasti ali pomorske baze vsem tretjim državam, ki niso arabske.⁴⁶⁵

⁴⁵⁶ Üre, »Constantinople Agreement.«

⁴⁵⁷ Vereté, »Balfour Declaration,« 50–51.

⁴⁵⁸ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 20.

⁴⁵⁹ Tell, »Sykes-Picot Agreement.«

⁴⁶⁰ Darwin, »Britain, Egypt, Middle East,« 141.

⁴⁶¹ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 43.

⁴⁶² Darwin, »Britain, Egypt, Middle East,« 141.

⁴⁶³ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 43.

⁴⁶⁴ Darwin, »Britain, Egypt, Middle East,« 141.

⁴⁶⁵ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 44.

Vsi akterji si sporazuma niso interpretirali na enak način. Briandova vlada je sporazum sprejela kot dokončen in mednarodno zavezujoč. Britanci, predvsem člani Arabskega biroja v Kairu, pa so sporazum jemali kot »uporabno vodilo« za nadaljnji razvoj na Bližnjem vzhodu, saj se je položaj na tem območju neprestano spreminjal in zato sporazum, ki je bil sprejet v preteklosti, ne bi nujno zadostoval kasnejšim pogojem.⁴⁶⁶ Takojšnja grožnja sporazumu je prišla s strani italijanskega zunanjega ministra Sidneya Sonnina. Zahteval je, da provinci Mersina in Adana pripadata Italiji – to sta provinci, ki sta spadali pod francosko modro cono. Po tajnem Londonskem sporazumu (sprejetem aprila leta 1915) je bila Italiji obljubljena le Antalija. V primeru razdelitve Turškega cesarstva je Italiji obljubljal tudi pravičen del ozemlja, ki je mejilo na Anatalijo. Prav tako pa sporazum narekuje ohranjanje ravnotežja med zavezniki v Sredozemlju. Tako bi morala Italija dobiti cono v velikosti francoske modre cone.⁴⁶⁷ Šele Aprila leta 1917 so se Sonnino, britanski premier David Lloyd George in francoski premier Alexandre Ribot srečali v Saint Jean de Maurienne, da bi končno sklenili kompromis. V tajnem sporazumu, poimenovanem po kraju Saint Jean de Maurienne, je Francija dobila dovoljenje Italije za odstavitev grškega kralja Konstantina. Bolj pomemben člen sporazuma pa je Sonninovo priznanje Skyes-Pickotovega sporazuma. V zameno bi Italija dobila območje, ki se razteza od obrobja Mersine pa vse do severa, do Smirne. To območje bi se razdelilo še na zeleno cono in cono C, v katerih bi Italija imela enake pravice kot Francija v modri coni in coni A.⁴⁶⁸ Do poletja leta 1917 so se zavezniki dokončno dogovorili o prihodnosti Turškega cesarstva.

Vojaške operacije 1914-1918

Vojaške operacije na Bližnjem vzhodu so se začele malo po tem, ko je Turško cesarstvo pristopilo na stran centralnih sil. V bistvu so se že novembra 1914 začeli britanski napadi na mezopotamski-iranski fronti. Osmani niso imeli mobilizirane številne vojske, zato je britanska vojska hitro napredovala in 20. novembra 1914 zavzela Basro, 9. decembra istega leta pa Kurno. Nekaj težav so imeli med novembrom 1915 in aprilom 1916, ko se je 13.309 britanskih vojakov pod vodstvom generala Charlsa Townshenda predalo osmanski vojski. Že pred tem, v času obleganja mesta Kut, pa je veliko britanskih vojakov umrlo od lakote, tifusa ali drugih bolezni. Vendarle so do 11. marca 1917 zavzeli Bagdad.⁴⁶⁹

Ko so britanski vojaki prispeli v Basro, je osmanska vojska odprla fronto v Palestini. Osmani so pod poveljstvom Kemala Paše izvedli neuspešno tajno operacijo, da bi zavzeli Ismalijo od Britancev. Napad je presenetil Britance in za vsaj eno leto zaustavil nadaljnje operacije v Palestini. Po zmagi v Galipoliju so Osmani v Romani spet poskusili sprožiti ofenzivo proti britanskim silam, tokrat pod poveljstvom nemškega poveljnika Friedricha von Kressensteina. Ofenziva je bila ponolno neuspešna, zato so se umaknili in postavili obrambno linijo med Gazo in Beršebo. S tretjo ofenzivo Gaze so Britanci s pomočjo tankov in skoraj 10.000 kemijskih bomb prodrli osmansko obrambno linijo in zavzeli območje Palestine. Pod poveljstvom generala Edmunda Allenbya, ki je s svojimi strategijami preslepil svojega nasprotnika, so britanske sile 8. decembra 1917 zavzele Jeruzalem. Britansko napredovanje pa se ni ustavilo v Palestini. Naslednje leto je Allenby z dobro založeno vojsko zavzel Sirijo in 25. oktobra 1918 še Alepo.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 14.

⁴⁶⁷ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 14.

⁴⁶⁸ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 15.

⁴⁶⁹ Yanıkdağ, »Middle East.«.

⁴⁷⁰ Yanıkdağ, »Middle East.« .

Palestinsko ofenzivo so sprožili, da bi vzpostavili večji nadzor in preprečili osmanske komunikacije na arabskem polotoku. Predvsem pa je Velika Britanija sprožila ofenzivo, da bi pomagala pri Husejnovem uporu.⁴⁷¹

Arabski upor

Oči Velike Britanije so bile že stoletja usmerjene v Arabski polotok, vse do začetka 20. stoletja. Poudarek je bil na razvijanju dobrih odnosov z manjšimi, toda vplivnimi vladajočimi družinami. Na prelomu stoletja so se borile tri družine: Rašidi na severu, Savdijci na osrednjem predelu in Hašemiši na zahodu – Hašemiši so bili še posebej pomembni, saj naj bi imeli preroške korenine. Vodja Hašemišev Husejn Šarif je pritegnil tudi pozornost Britancev. Pod njegovim vodstvom bi namreč lahko sprožili sveto vojno proti Osmanom ter tako tehtnico na Bližnjem vzhodu prevesili v prid Britancev.⁴⁷² Na drugi strani pa je Husejn v zavezništvu z Britanci videl odlično priložnost, da izboljša svojo moč in znotraj Turškega cesarstva pridobi samostojnost. Čeprav je navzven podpiral arabski nacionalizem, si je v resnici želel zgolj več moči in nova ozemlja.⁴⁷³ Turkom in Britancem je obljubljal zavezništvo v zameno za denarno podporo, v praksi pa je ostal nevtralen.⁴⁷⁴

Dogovori med Britanskimi oblastniki in Husejnom so potekali že na začetku vojne, a je bil najpomembnejši dogovor, v katerem sta sodelovala Husejn in Henry McMahon, sprejet leta 1915.⁴⁷⁵ Vodji arabskega upora so obljubili samostojnost po vojni – ne samostojnosti v pravem pomenu besede, saj naj bi britanski svetovalci v arabskih državah vzpostavili administracijo. Tako bi katerokoli arabsko kraljestvo postalo britanski protektorat. Husejn pa je želel zavzeti celotno ozemlje osmanskega Bližnjega vzhoda. To ozemlje je McMahon razdelil na 4 dele: vzhodni obalni pas, Mezopotamijo, Sirijo in Palestino ter Arabijo. Za prva dva dela McMahon ni priskrbel nikakršnega zagotovila – Britanija bi Husejnu na območju Sirije in Palestine lahko zagotovila samo ozemlje, ki ne bi škodovalo interesom Francije. Preostala je samo Arabija, a so Britanci tudi tam lahko obljubili le tista ozemlja, ki niso bila v interesu ostalih arabskih voditeljev. Po principu izločanja je McMahon prepričal Britanijo, da ne podpre nobene od Husejnovih zahtev na Bližnjem vzhodu.⁴⁷⁶

V času dogovorov med McMahonom in Husejnom Skykes-Picotov sporazum še ni bil sprejet, zato nihče v britanski vladi še ni vedel, katero ozemlje bo pripadlo Franciji in kasneje Rusiji. McMahonu so ukazali, naj ohrani zavezništvo s Husejnom, a McMahon ni želel biti tarča navzkrižnih interesov Husejna in zaveznic.⁴⁷⁷ Sodelovanje teh dveh mož je tako pripeljalo do dveh stvari: Britanija se ni na nikakršen način zavezala ozemeljskim obljubam Husejnu, poleg tega pa je, kljub temu da z njim niso prišli do sporazuma, ohranila zavezništvo. Husejn je ostal zvest zaveznicam, ker se je bal, da bi ga Mladi Turki odstavili; zato se je moral upreti Osmanom ne glede na to, ali je Britanija izpolnjevala njegove zahteve.⁴⁷⁸

London dogovorov z Arabci ni jemal resno. Britanija bi se svojih obljub o arabski samostojnosti držala samo, če bi Arabci izpolnili svoj del dogovora in se uprli sultanu. Ampak ker po mnenju Londona Arabci tako ali tako ne bi izpolnili svojih dolžnosti, se tudi Britanija ni želela zavezati k izpolnjevanju svojih.⁴⁷⁹ Vendar tako kot je London zavajal Arabce, je tudi Husejn zavajal Britance. Husejnovе izjave o sto tisoč podpornikih upora so bile neresnične –

⁴⁷¹ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 20.

⁴⁷² McMillan, *First World War*, 94.

⁴⁷³ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 221.

⁴⁷⁴ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 218.

⁴⁷⁵ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 8.

⁴⁷⁶ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 183.

⁴⁷⁷ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 184.

⁴⁷⁸ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 184.

⁴⁷⁹ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 185.

Husejn ni imel vojske, imel pa je tajno službo, ki ga je sicer podpirala, ni pa imela veliko privrženecv. Do arabskega upora ne bi prišlo, dokler se zaveznice vkrcajo na obalah Sirije.⁴⁸⁰

Nekje med 5. in 10. junijem 1916, po tem, ko so se Mladi Turki lotili odstranjanja arabskega voditelja, je Husejn nepričakovano razglasil začetek upora proti Osmanom. Kljub visokim vsotam denarja, s katerimi so ga Britanci in Osmani podkupili, ni uspel organizirati močne vojaške sile. Pričakoval je, da se bodo Arabci v osmanski vojski in vladi pridružili njegovemu uporu. Redne vojske ni imel, prostovoljno pa se je javilo le nekaj tisoč bojevnikov. Izven Hejaza je bila podpora uporu majhna, brez zaveznikov pa se ni mogel bojevati proti Osmanom.⁴⁸¹

Upor je presenetil francoski Quai d'Orsay, ker niso vedeli, ali so Britanci s Husejnom uspeli skleniti sporazum. Kljub temu so se odločili, da bodo upor podprli iz številnih razlogov: upor bi lahko onеспособil nekaj osmanskih enot in tako olajšal položaj zaveznic; če bi se upor uspel razširiti do Sirije, Libanona in Palestine, bi lahko izpod osmanske oblasti »osvobodil« ta območja in tam omogočil francosko intervencijo; s podpiranjem upora bi bila Francija neposredno vključena v dogajanje na Bližnjem vzhodu in njena priljubljenost bi se lahko primerljala z britansko; predvsem pa bi ta upor lahko imel daljnosežne posledice za francoske muslimanske kolonije v severni Afriki (če Francija tega upora ne bi podprla).⁴⁸² Sicer pa Francije ni bilo strah, da bi upor lahko vplival na prihodnjo francosko oblast v Siriji in Libanonu, saj bi do združitve Arabcev v enovito arabsko kraljestvo lahko prišlo le pod okriljem Francije in Velike Britanije – brez njihove podpore bi se ti lahko združili le v nekaj med seboj nasprotujočih si plemen.⁴⁸³

Jeseni 1917 je glavnino vodenja vojaških operacij in britanske podpore prevzel Husejnov sin Fejsal. Britanci so tistega leta začeli prodirati v notranjosti Bližnjega vzhoda, v njihovih osvajalskih podvigih pa so jih spremljali tudi Fejsal in njegovi vojaki. Fejsal in arabski nacionalisti so postali popolnoma odvisni od uspeha britanske vojske pri prodoru v Sirijo. Hkrati pa so bili tudi Francozi odvisni od Britancev, vsaj kar se tiče implementacije Sykes-Picotovega sporazuma.⁴⁸⁴ Zadnja operacija na Bližnjem vzhodu je bilo zavzetje Damaska jeseni 1918. Britanske in francoske sile so skupaj odprle pot Fejsalovi vojski, ki je tako lahko sama zavzela mesto. Tako je celoten arabski upor izgledal uspešen, saj je Fejsal zmagovito vkorakal v mesto.⁴⁸⁵

Medvojna administracija

Glavno vlogo na Bližnjem vzhodu je prevzela britanska vojska. S svojimi 100.000 vojaki je upravljala ozemlja, ki jih je osvojila. Kljub neprestanim zahtevam francoske vlade, da se drži sporazuma Skyes-Picot, je Britanija delovala v prid lastnim interesom. Francija pa je bila na prihajajočih mirovniških konferencah odvisna od britanske podpore francoskih interesov v Evropi.⁴⁸⁶

Ko so Britanci zavzeli Palestino, so se povzpeli na vodilni stolček v regiji, s čimer pa so kršili sporazum, ki je narekoval, da bo Palestina pod mednarodno upravo. Toda general Edmund Allenby je trdil, da je Palestina še vedno v vojni coni in da jo mora zato upravljati britanska vojska – v resnici je šlo za začetek priključevanja Palestine Britaniji.⁴⁸⁷ Nadaljnja osvajanja ozemelj so pripeljala do razdelitve upravljanja med Francijo in Veliko Britanijo:

⁴⁸⁰ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 187.

⁴⁸¹ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 219–20.

⁴⁸² Tanenbaum, »Arab Middle East,« 15.

⁴⁸³ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 16.

⁴⁸⁴ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 20.

⁴⁸⁵ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 21.

⁴⁸⁶ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 23.

⁴⁸⁷ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 20.

Britanci naj bi upravljali Palestino, Francozi pa obalne regije (severno od Palestine vse do Kilikije), Arabci pa Sirijo (vključno z vzhodnim delom Libanona, ki so ga odstranili iz francoske modre cone). Britanci so prav tako kršili prejšnji sporazum, ki je predvideval, da bi Francozi Fejsalu poslali svetovalce in prepustili vso moč Allenbyju – francoski svetovalci so lahko pristopili k Fejsalu in potovali v Sirijo samo z dovoljenjem Allenbyja; medtem pa je Fejsal vladal svobodno, brez francoskega vpliva.⁴⁸⁸ Jasno je bilo, da so se Britanci želeli znebiti Francozov.

Britansko zunanje ministrstvo je Francoze na Bližnjem vzhodu smatralo kot grožnjo britanskim ekonomskim in kolonialnim interesom v regiji. Zaradi ruskega izstopa iz vojne in ameriškega vstopa v vojno so se odločili drastično spremeniti Sykes-Picotov sporazum. Vlada je prekinila vsa določila sporazuma, še posebej tista, ki so se dotikala Sirije v francoski modri coni (vzhodni Libanon) in coni A. Franciji bi tako ostal obalni pas Libanona in Alexandrette.⁴⁸⁹

Z bližanjem konca vojne so se Britanci začeli posluževati dveh tehnik za širjenje svojega vpliva na Bližnjem vzhodu: London je podpiral arabsko samoodločbo, ki bi ugajala ameriškemu predsedniku Woodrowu Wilsonu. Seveda pa je bila interpretacija arabske »svobode« omejena; v resnici je pomenila odsotnost Francije z muslimanskega dela Bližnjega vzhoda. Britanci pa so si prav tako začeli drugače interpretirati McMahanov dogovor s Husejnom iz leta 1915, da bi lahko spremenili nekatere člene v Sykes-Picotovem sporazumu. Balfour je trdil, da je McMahan v njegovih pismih Husejnu obljubil neodvisno arabsko državo.⁴⁹⁰ Toda glede na poročilo vojaškega ministrstva iz leta 1918 Britanci svojih obljub Husejnu nikoli niso zapečatili s sporazumi ali pogodbami. Prav tako pa se niso povezali niti s kakršnokoli opozicijo, ki bi bila v nasprotju s sporazumi, ki jih je sprejela s Francijo.⁴⁹¹

Francija ni smela oporekati britanski nadvladi na Bližnjem vzhodu, če je želela ohraniti preostala ozemlja, ki jih je ponujala zaveznica v tej regiji, in podporo svojih zahtev v zahodni Evropi na prihajajoči mirovni konferenci. Clemenceau se je strinjal s spremembo Sykes-Picotovega sporazuma: naftno bogata regija Mosul, ki so jo obljubili Franciji, bi padla v roke Britancev; podobno pa bi se zgodilo s Palestino, ki bi jo prav tako začela upravljati Britanija. V zameno bi britanski premier podprl francoske zahteve za Sirijo in Kilikijo.⁴⁹²

Pariška mirovna konferenca

Sredi januarja 1919 so se predstavniki zaveznic zbrali v Parizu. Za bivša ozemlja Turškega cesarstva so se dogovorili, da bodo dobila administrativno in politično podporo ter nasvete nosilk mandata, dokler te na novo ustanovljene države ne bi bile ekonomsko in politično dovolj suverene, da lahko vladajo samostojno; nosilke mandatov pa bi odgovarjale Ligi Narodov. Sistem mandatov je bilo sredstvo, s katerim so zadovoljili tako Wilsonove principe samoodločbe kot tudi kolonialne interese evropskih držav.⁴⁹³ O razdelitvi Bližnjega vzhoda so se dokončno odločili šele s pogodbami v Sevresu (1920), Lausanni (1923) in v San Remu (1920).⁴⁹⁴

Na konferenci so poskušali rešiti sirijsko vprašanje. Po vojni je Fejsal postal *de facto* administrator večinskega dela Sirije. Prav tako se je udeležil konference, kjer se je boril za enotno svobodno arabsko državo. Francozi so njegove zahteve zavrnil, češ da naj bi bile

⁴⁸⁸ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 21.

⁴⁸⁹ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 22.

⁴⁹⁰ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 22-23.

⁴⁹¹ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 23.

⁴⁹² Tanenbaum, »Arab Middle East,« 23.

⁴⁹³ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 26-27.

⁴⁹⁴ Mazza, »Occupation.«

zviijača, s katero bi si Britanci pridobili še več moči in izrinili Francijo iz regije.⁴⁹⁵ Interesi Arabcev in Francozov glede Sirije so si bili konfliktni in sporazum sta članici sprejeli šele 6. januarja 1920. Sirija bi imela svoj parlament, ki bi imel vso moč nad določanjem zakonov, davkov in izvajanjem vseh pooblastil parlamenta civiliziranih narodov. Arabščina bi bila uradni jezik. Fejsala bi priznali kot vodjo združene Sirije v zameno za francosko oblast v Siriji. S sporazumom pa je Francija pridobila tudi oblast nad Sirijo. Obseg in moč francoskih svetovalcev v Siriji bi določili obe oblasti skupaj. Francija bi odločala o sirijski zunanji politiki in podprla sirijsko članstvo v Ligi Narodov.⁴⁹⁶ Malo po sprejemu sporazuma je Clemenceau odstopil, zamenjal pa ga je Alexandre Millerand, ki je spremenil politiko do Sirije. Sirijski kongres je 7. in 8. marca razglasil popolno neodvisnost Sirije, vključno s Palestino; Fejsala so razglasili za kralja Sirije, Libanona in Palestine, Fejsalovega brata Abdullaha pa kot kralja samostojnega Iraka. Francija in Britanija sta zavrnila odločbe kongresa in zahtevali, da jih takoj razeljavijo.⁴⁹⁷ Zaveznici sta povabili Fejsala na naslednje srečanje mirovne konference v San Remu, kjer bi moral sprejeti njihove pogoje (kronanje Fejsala bi tako potekalo po ustavnih postopkih, Fejsal pa bi moral sprejeti drugačne sporazume s Francijo in Veliko Britanijo glede njihovih vlog v Siriji in Palestini).⁴⁹⁸

Na srečanju v San Remu je Velika Britanija, ki se je soočala s problemi v svojih kolonijah, morala popustiti Franciji in uradno potrditi francoski mandat v Libanonu in Siriji. V zameno pa je Francija potrdila britanski mandat v Palestini in Mezopotamiji. Po San Remu sta imeli Francija in Velika Britanija enakopraven status na Bližnjem vzhodu – London bi moral odobriti kakršnokoli francosko akcijo v Siriji.⁴⁹⁹ Francija se je lahko lotila odstavljanja Fejsala s svojega položaja v Siriji. Fejsalu so 14. julija postavili ultimat, s katerim so zahtevali priznanje francoskega nadzora nad železnico Rayek-Alepo ter francoske oblasti, zahtevali pa so tudi kaznovanje francoskih sovražnikov. Fejsal je sicer ultimat sprejel, a šele en dan po izteku določenega roku. Francoska vojska se je že pomikala proti Damasku, ko je Fejsal naposled le sprejel ultimat. Istočasno pa je francoski premier zahteval odstavitev Fejsala, zato je francoski general Henri Gouraud postavil še en ultimat z novimi pogoji. Zahteval je, da Francija dobi popoln nadzor nad sirijskim vojaškim, političnim, administrativnim, šolskim in sodnim sistemom; tokrat je Fejsal ultimat zavrnil. Francoska vojska je 24. julija nadaljevala svojo pot do Damaska, ga v enem dnevu tudi zavzela ter ustanovila novo sirska oblast, sestavljeno iz kolaboratorjev.⁵⁰⁰ Francija je tako imela tako sirska kot libanonska mandat.

Zaključek

Sevreška mirovna pogodba je uresničila večino želja Sykes-Picotovega sporazuma. Novo ustanovljene države, katerih meje in imena se niso ujemale s historičnimi mejami in imeni prejšnjih vilajetov in provinc, so dobivale imena kot so Mezopotamija, Sirija ter Palestina, ki so jih določili helenistični geografi dva tisoč let nazaj.⁵⁰¹ Bližnji vzhod se je razdelil na Sirijo, Libanon, Jordanijo, Irak in Palestino. Novonastale države bi – po pogojih pogodbe – pridobile neodvisnost in tudi članstvo novo ustanovljene Lige Narodov. Pri tem naj bi jih mandatni državi (Velika Britanija in Francija) pripravili na samostojnost; vendar nista nameravali svojega nadzora nad temi državami prepustiti tako zlahka. Razdelitev turškega imperija na Bližnjem

⁴⁹⁵ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 28.

⁴⁹⁶ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 35.

⁴⁹⁷ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 37–38

⁴⁹⁸ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 38.

⁴⁹⁹ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 39.

⁵⁰⁰ Tanenbaum, »Arab Middle East,« 41.

⁵⁰¹ Fromkin, *Peace to End All Peace*, 148.

vzhodu pa je povzročila nove probleme in krize, ki so jih reševali celotno 20. stoletje in ostajajo tudi v 21. stoletju.

O tej tematiki je napisanih veliko knjig in člankov, ki snov obdelajo z različnih zornih kotov: obravnavajo francosko in britansko politiko, različne razloge za širitev imperialne moči (bodisi širjenje za pridobitev nahajališč bogatih surovin, kot je nafta, bodisi za ščitenje svojih geostrateških položajev). Sicer pa bi kakršnokoli nadaljnje raziskovanje razdeljevanja Bližnjega vzhoda zahtevalo podrobno analizo virov, kot so memoari, dnevniki, časopisi in poročila sestankov.

Literatura

- Brecher, F. W. »French Policy toward the Levant 1914–1918.« *Middle Eastern Studies* 29, št. 4 (1993): 641–663.
- Criss, Nur Bilge. »Occupation during and after the War (Ottoman Empire).« International Encyclopedia of the First World War (blog), 5. avgust 2015. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/occupation_during_and_after_the_war_ottoman_empire (dostop: 16. april 2022).
- Darwin, John. *Britain, Egypt and the Middle East*. London: The Macmillan Press, 1981.
- Donaldson, Megan. »Textual Settlements: the Sykes-Picot Agreement and Secret Treaty-making.« *AJIL Unbound* 110, (2016): 127–31.
- Eldar, Dan. »France in Syria: The Abolition of the Sharifian Government, April-July 1920.« *Middle Eastern Studies* 29, št. 3 (1993): 487–504.
- Fitzgerald, Edward Peter. »France’s Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918.« *The Journal of Modern History* 66, št. 4 (1994): 697–725.
- Fromkin, David. *A Peace to End All Peace: the Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York: Henry Holt and Company, 1989.
- Kent, Marian. *Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil 1900-1920*. London: The Macmillan Press, 1976.
- Kurt, Burcu. »British Mandate for Mesopotamia.« International Encyclopedia of the First World War (blog), 16. april 2018. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/mesopotamia_british_mandate_for (dostop: 15. april 2022).
- Mazza, Roberto. »Occupation during and after the War (Middle East).« International Encyclopedia of the First World War (blog), 20. marec 2017. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/occupation_during_and_after_the_war_middle_east (dostop: 16. april 2022).
- McMillan, M. E. *From the First World War to the Arab Spring: What’s Really Going On in the Middle East*. London: Palgrave Macmillan, 2016.
- McTague Jr., John J. »The British Military Administration in Palestine 1917-1920.« *Middle Eastern Studies* 7, št. 3 (1978): 55–76.
- Pedersen Susan. »The Meaning of the Mandates System: An Argument.« *Geschichte und Gesellschaft* 32, št. 4 (2006): 560–582.
- Rhett, Maryanne A. »Balfour Declaration.« International Encyclopedia of the First World War (blog), 18. julij 2019. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/balfour_declaration (dostop: 17. april 2022).
- Smith, Leonard V. »Post-War Treaties (Ottoman Empire/ Middle East).« International Encyclopedia of the First World War (blog), 8. oktober 2014. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/post-war_treaties_ottoman_empire_middle_east (dostop: 15. april 2022).
- Tanenbaum, Jan Karl. »France and the Arab Middle East, 1914-1920.« *Transactions of the American Philosophical Society* 68, št. 7 (1978): 1–50.

- Tell, Tariq. »Sykes-Picot Agreement.« International Encyclopedia of the First World War (blog), 27. februar 2017. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/sykes-picot_agreement (dostop: 16. april 2022).
- Üre, Pınar. »Constantinople Agreement.« International Encyclopedia of the First World War (blog), 25. april 2018. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/constantinople_agreement (dostop: 15. april 2022).
- Vereté Mayir. »The Balfour Declaration and Its Makers.« *Middle Eastern Studies* 6, št. 1 (1970): 48–76.
- Yanıkdağ, Yücel. »Ottoman Empire/Middle East.« International Encyclopedia of the First World War (blog), 19. december 2014. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/ottoman_empiremiddle_east (dostop: 15. april 2022).

Boštjan Horvat

Politične stranke pri nas 1990 - 2020

Povzetek

V članku pišem o razvoju političnih strank pri nas med 1990 – 2020. V tem času se je zvrstilo 22 političnih strank. Sedem strank od teh, večinoma leve politične provenience, je nastalo po letu 2004, po vstopu Slovenije v EU. To je tistih 22 strank, ki so bile v zadnjih tridesetih letih zastopane v slovenskem parlamentu in so imele seveda tudi pomemben vpliv na slovensko družbo. Izpostavim, da so se stranke razvile iz zvez in da je ključni vzrok za njihov nastanek tičal v letu 1988. Prva stranka/zveza pri nas je bila Omanova Slovenska kmečka zveza (maj 1988). Tej so sledile še druge stranke, dokler ni kot zadnja med njimi nastala stranka Levica.

Abstract

In the article I write about the development of political parties in our country between 1990 – 2020. During this time 22 political parties were formed. Seven of these parties, mostly of left-wing political provenance, were formed after 2004, after Slovenia's accession to the EU. These are the 22 parties that have been represented in the Slovenian parliament in the last thirty years and have consequently had a significant impact on the Slovenian society. I emphasise that political parties have evolved from alliances and that the key reason for their formation was the studs in 1988. I start with Oman's Slovenian Farmers' Alliance (SKZ) (May 1988). This was followed by other parties, until the last of them was the party Left.

Ključne besede: Stranke/zveze, leto 1988, Slovenska kmečka zveza, strankarski razvoj

Uvod

Politično stranko lahko definiramo kot »trdno ali ohlapno organizirano skupino somišljenikov«⁵⁰², ki ima za cilj poleg pridobivanja novih volivcev, tudi boj za oblast. Ob nastanku strank (zvez) konec osemdesetih let je bila demokratizacija njihov skupen cilj. Stranke so se razvile iz t. i. zvez (gibanj) oziroma »družbenopolitičnih organizacij, ki pa niso bile neodvisne in konkurenčne monopolni Zvezi komunistov, ampak so kot transmisijske organizacije delovale v skladu z njenimi cilji in načeli. Vsakršno politično organiziranje izven formalno določenega okvira je bilo razumljeno, kot nezakonito delovanje.«⁵⁰³ Zavzemanje za strankarstvo bi lahko privedlo v zapor.⁵⁰⁴ Šele z Zakonom o političnem združevanju leta 1989 (27. december 1989) postane ustanavljanje strank zakonito. Prva zveza pri nas je bila Slovenska kmečka zveza (SKZ) pod vodstvom Ivan Omana. Z nastajanjem zvez se je začela oblikovati (politična) opozicija oziroma sta nastala »dva pogleda na odnos do Jugoslavije in prihodnjo slovensko državnost.«⁵⁰⁵

Nekateri razlogi za nastanek strank

Razloge oziroma zametke zvez/strank lahko iščemo že v petdesetih letih socialistične Jugoslavije, ko je znan kritik komunizma, Tita in Jugoslavije, disident Milovan Đilas govoril o t. i. »kroženju subjektivnih sil.«⁵⁰⁶ Nadalje v šestdesetih letih vpliv idej in zamisli Tomaža

⁵⁰² ES, s .v. »Politične stranke«, 81.

⁵⁰³ Valič Zver, »Na poti v demokracijo«, 333.

⁵⁰⁴ Hribar, »Začetek in konec Demosa«, V.

⁵⁰⁵ Fischer, *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, 1200.

⁵⁰⁶ Jambreč, *Ustanovitev Slovenije*, 154.

Šalamuna, ko je ta v študentski Tribuni in Perspektivah pisal o »avtonomnih skupinah«. ⁵⁰⁷ Nadalje so imeli vpliv tudi negativni učinki (protislovja) (zadnje) jugoslovanske zvezne ustave 1974, ki je veljala do leta 1991. Ustava naj bi med drugim dokončno ukinila možnost nacionalne emancipacije ⁵⁰⁸ oziroma je »na osebnotni ravni ustvarila podlago za popoln nadzor nad posameznikom, kar se je kazalo zlasti v presoji moralno politične primernosti.« ⁵⁰⁹ Nadalje tudi vpliv KZ SFRJ – znamenit/osovraženi 133. člen o sovražni propagandi, ki je omejeval svobodo tiska in govora. Kaznoval je tiste, ki so drugače mislili, govorili in pisali. ⁵¹⁰ Ob smrti Josipa Broza - Tita (maj 1980) je posledično nastopila nerešljiva gospodarska, družbena, predvsem pa politična kriza v Jugoslaviji. Nadalje vpliv kritike t. i. skupnih programskih jeder (1983) oz. protestov slovenskih pisateljev (C. Zlobec, J. Menart) proti poenotenju vzgoje in izobraževanja v Jugoslaviji (poenotenje učnih programov). Nato npr. leto 1987 in vpliv 57. številke Nove revije ter vpliv idej/pisanja dr. Jožeta Pučnika. Tudi vpliv in aktivnosti društev (npr. Društvo slovenskih pisateljev) ter vpliv revij, npr. Revija 57, Nova revija – prispevki za slovenski nacionalni program (filozof Tine Hribar, sociolog Dimitrij Rupel, Spomenka Hribar, pravnik France Bučar, pisatelj Drago Jančar, Niko Grafenauer); vpliv revij Perspektive, Problemi, Revije 2000, revije Mladina. Nadalje vpliv litostrojske stavke v Ljubljani 1987, ter ustanovitev prvega neodvisnega sindikata pod vodstvom Franceta Tomšiča. Kar je bil »začetek političnega, strankarskega pluralizma v Sloveniji.« ⁵¹¹ Ne gre izpustiti še vpliva političnih sodnih procesov in zapornih kazni proti kritičnim intelektualcem (vse do leta 1990). Na primer: proti dr. Jožetu Pučniku zaradi objav člankov v Reviji 57 in reviji Perspektive (1958, 1964). Sodni procesi proti Otu Vilčniku, publicistu Viktorju Blažiču, pisatelju Dragu Jančarju. ⁵¹²

Ključno leto 1988

Glavni razlog za nastanek strank/zvez je tičal v letu 1988. 12. maja 1988 nastane SKZ, pripravi se gradivo za novo ustavo (Teze) in 31. maja 1988 aretirajo Janeza Janša. Janša je bil novinar tednika Mladina in kandidat za predsednika ZSMS. Kritiziral je privilegije (vrha) vojske, kot največjega porabnika proračunskih sredstev, kljub krizi, ki je bila v Jugoslaviji. Z aretacijo nastopi sodni proces proti »četverici« (afera JBTZ) pred vojaškim sodiščem v Ljubljani (jezik razprav v sodni dvorani je bila srbohrvaščina), ki je želel takšne kritične pisce utišati. Ustanovil se je Odbor za varstvo pravic Janeza Janše oz. Odbor za varstvo človekovih pravic (Igor Bavčar). Pričnejo se demonstracije, protesti in množična zborovanja v podporo četverici (npr. Kongresni trg, 21. junij 1988, 30.000 ljudi; Roška cesta v Ljubljani 8000 ljudi; 21. november 1988 protesti na Kongresnem trgu). Vsi udeleženi v sodnem procesu so bili obsojeni na zaporne kazni: Ivan Borštner 4 leta, Janez Janša in Franci Zavrl na leto in pol ter David Tasič na 5 mesecev. Hkrati pa so pisateljska ustava, aretacija, Odbor in protesti še dodatno spodkopali že tako nastalo krizo vladajoče ZKS, ki je bila v procesu nekakšne prenove (iz ZKS leta 1988 - prav zaradi procesa proti »četverici« - izstopi kar 70 vidnih intelektualcev oziroma 9000 članov). ⁵¹³

Slovenska kmečka zveza (SKZ)

SKZ (tudi kmečka zveza) je nastala 12. maja 1988 v Ljubljani pod geslom: »Ali res mora kmet samo ubogati?« Ustanovitelj SKZ je bil Ivan Oman, kmet iz Zminca pri Škofja Loki. Zaradi svoje razgledanosti so ga nekateri klicali celo »podeželski profesor«. Napoved, da bo le-ta

⁵⁰⁷ Jambrek, *Ustanovitev Slovenije*, 154.

⁵⁰⁸ Slovenska kronika XX. stoletje – 1. izdaja, II. knjiga (1941–1995), 401.

⁵⁰⁹ Slovenska kronika XX. stoletje – 1. izdaja, II. knjiga (1941–1995), 401.

⁵¹⁰ Simoniti, *Fanfare nasilja*, 250.

⁵¹¹ Fischer, *Slovenska novejša zgodovina*, knjiga 2, 1196.

⁵¹² Nečak, Repe, *Oris sodobne občine in slovenske zgodovine*, 253.

⁵¹³ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?*, 109.

nastala, je dal dr. Franc Zagožen v začetku leta 1988 v svojem članku v Mladini z naslovom: »Bila je pšenica, zdaj raste plevel« in aprila leta 1988 intervju z Ivanom Omanom z naslovom »Mogoče bo ta pomlad toplejša.«⁵¹⁴ SKZ je nastala zaradi kmetov, kmečkih družin, delavcev v kmetijstvu in njihovih problemov. Januarja 1990 pred aprilskimi volitvami je Ivan Oman izjavil znane besede: »Mi gremo na volitve zato, da zmagamo!«⁵¹⁵ In nadaljuje: »Mi gremo na volitve zato, da napravimo konec političnemu in gospodarskemu eksperimentiranju, ki je pripravil našo državo na rob propada. In mi bomo z zmago na volitvah preprečili, da nas pahnejo v prepad.«⁵¹⁶ Aprila leta 1990, na prvih večstrankarskih volitvah, je SKZ dobila 12,6 % in 11 poslancev v družbenopolitičnem zboru ter drugo mesto v Demosu. SKZ je v novi vladi prejela resor za kmetijstvo, ki ga je vodil Jožef Jakob Osterc. Konec leta 1990 se je SKZ preimenovala v SKZ – LS, tj. Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka. SKZ se je preimenovala v Slovensko ljudsko stranko (SLS) 27. junija 1992.⁵¹⁷ Takrat Ivan Oman tudi odide iz stranke in prestopi k SKD. Zakaj je Ivan Oman to storil? Publicist Vinko Vasle denimo pravi: »On ni bil karierni politik, on tega nikoli ni želel, on je bil naturščik, izjemno razgledan, načitan, inteligenten. /.../ Pojavila se je potem po Demosu konkurenca politična, razpad Demosa ga je precej prizadel in on si na tak način z ljudmi, s katerimi je nekaj izbojeval nekoč, ni hotel več iti konkurence na tak tipičen političen način, ko je treba o kom tudi kaj grdega reči.«⁵¹⁸ Pri izvolitvi nove Drnovškove vlade spomladi 1992 je SKZ/SLS pristala v opoziciji (dobila 8,69 % oz. 10 poslancev). Cilji SKZ so bili sprememba sistema, moderna socialno-pravna država, ki naj bi zagotavljala svobodno, duhovno ter gmotno bogatejše življenje.⁵¹⁹ Program SKZ se je zavzemal za kmeta, zadružništvo, pravično davčno politiko, tržno gospodarstvo s poudarkom na ekološki in socialni komponenti, ideološko neodvisnost šolstva, služenje in skrajšanje vojaškega roka ipd.⁵²⁰ Oziroma: demokracija, osamosvojitvev, agrarno vprašanje.⁵²¹ Člani SKZ so bili Ivan Oman (12. maj 1988 – 27. junij 1992), Franc Zagožen, Marjan Podobnik (vodja poslanske skupine SKZ), Marija Markeš (tajnica SKZ), Ivan Pučnik, Karel Franko idr.

Nadaljnji strankarski razvoj

Poleg omenjene kmečke zveze se je v tridesetih letih kronološko zvrstilo še veliko zvez ali strank. Četudi je tik pred prvimi demokratičnimi volitvami spomladi leta 1990 nastalo več kot sto političnih organizacij⁵²² oziroma je bilo konec leta 1991 pri takratnih občinskih upravnih organih registriranih 76 strank.⁵²³

Druga oz. naslednja zveza, ki je nastala pol leta za SKZ, je bila *Slovenska demokratična zveza (kratica SDZ)* (11. januar 1989 – 13. oktober 1991). Njen ustanovitelj je bil dr. Dimitrij Rupel (jun. 89 ga nasledil H. Požarnik), s člani Rajkom Pirnatom, Francetom Bučarjem, Spomenko Hribar, Janezom Janšo idr. SDZ je nastala 11. januarja 1989 v Cankarjevem domu v Ljubljani. SDZ se je razvila iz zveze slovenskih kulturnih delavcev oz. zveze slovenskih razumnikov in v začetku delovala v okviru SZDL. Na prvih večstrankarskih volitvah 1990 je SDZ dobila 9,5 % glasov oziroma 8 poslancev in tretje mesto med članicami Demosa. Volivci SDZ so bili kmetje, delavci, intelektualci, kristjani, ateisti ipd. SDZ je bila za razvoj parlamentarne demokracije, za gospodarsko diplomacijo, sodelovanje z Evropo in svetom,

⁵¹⁴ https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_kme%C4%8Dka_zveza.

⁵¹⁵ <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-portret/14764857>.

⁵¹⁶ <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-portret/14764857>.

⁵¹⁷ <http://www.sls.si/o-stranki/zgodovina/>.

⁵¹⁸ <http://www.sls.si/o-stranki/zgodovina/>.

⁵¹⁹ Fischer, Slovenska novejša zgodovina, knjiga 2, 1197.

⁵²⁰ Krušič, Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji, 36 – 37.

⁵²¹ Valič Zver, »Na poti v demokracijo - od nastanka modernih političnih zvez do oblikovanja DEMOSA«, 334.

⁵²² Valič Zver, »Na poti v demokracijo - od nastanka modernih političnih zvez do oblikovanja DEMOSA«, 333.

⁵²³ Balkovec, »Pojdimo na volitve!/: Pot do prvih demokratičnih volitev leta 1990«, 100.

tržno gospodarstvo, nacionalni program, za služenje vojaškega roka v Sloveniji itd.⁵²⁴ Program SDZ, ki je zrasel iz idej Nove revije in Odbora za varstvo človekovih pravic, slednjega je Rupel tudi vodil, je bil seveda podoben programu (osamosvojitvenega) Demosa.

Sledi *Slovenska demokratska stranka (SDZS/SDSS/SDS)* (16. februarja 1989–). Ustanovitelj in prvi predsednik SDZS (predhodnica SDS), je bil France Tomšič (16. 2. 1989 do 27. november 1989), sledil mu je dr. Jože Pučnik, ki je stranko vodil do maja 1993, nato ga je zamenjal Janez Janša, ki se je na mestu predsednika stranke obdržal vse do danes. SDZS je nastala zaradi zamiranja komunizma, naraščajoče brezposelnosti, slabega položaja delavstva, ki mu je botrovala gospodarska kriza države konec 80 – let. Decembra leta 1987 je nastala pobuda za ustanovitev SDZS med stavko delavcev v tovarni Litostroj v Ljubljani.⁵²⁵ Program SDZS je imel socialdemokratsko usmeritev;⁵²⁶ sprememba sistema, demokratizacija, osamosvojitve, socialno-tržno gospodarstvo, suverenost, pravno državo itd.⁵²⁷ Stranka je v devetdesetih letih uživala nižji oz. srednji volilni rezultat, zato je večinoma imela opozicijsko vlogo. Na prvih volitvah je dobila šest poslancev in peto mesto znotraj Demosa. Vlado je prvič vodila leta 2004⁵²⁸ ko, je stranka na parlamentarnih volitvah prejela 29,08% glasov, ter nato še 2011 in 2020. SDS ima danes dva evroposlanca in pripada Evropski ljudski stranki (EPP). Je ena največjih strank pri nas. Sodeluje s katoliško cerkvijo.⁵²⁹ Večje afere, ki se ji očitajo: orožarska afera, afera Patria (2006 – 2015), kjer so Janši očitati prejetje podkupnine pri nakupu oklepnikov Patria in zaradi katere je moral v zapor itd. Program SDS je desno sredinski in je za povezovanje z Evropo, solidarnost, domoljubje, pravna država, umik države iz gospodarstva, zdravo okolje itd.⁵³⁰ Člani SDS so bili Danijel Krivec (vodja poslanske skupine), Eva Irgl, Milan Zver, Anže Logar, Anja Bah Žibert idr. Volivci pa med starejšimi in mlajši.

Nato se poleti 1989 ustanovijo Zeleni. *Zeleni Slovenije (ZS)* so bili s svojim predsednikom dr. Dušanom Plutom, tudi okoljevarstvenikom, geografom, zgodovinarjem, prisotni na politični sceni med 11. 6. 1989 in 12. 3. 1994, ko se je del ZS združil v LDS. Člani ZS so bili še Božidar Voljč, Ivan Tomše, Mauricio Olenk idr. Na volitvah 1990 so dobili slabih 9% oz. 8 poslancev oz. četrto mesto v Demosu. Program stranke z naslovom »Misli globalno, deluj lokalno« je bil ekološko-okoljevarstven (tudi zaprtje jedrske elektrarne v Krškem). Stranka se je zavzemala za spremembo samoupravnega sistema, saj slednji ni imel okoljskih temeljev za zdravo in varno prihodnost.

Slovenski krščanski demokrati (krtica SKD), ki jih je ves čas, tj. od ustanovitve 2. novembra 1989 do razpada 15. aprila 2000,⁵³¹ vodil Lojze Peterle, s kolegi Ivanom Omanom, Karlom Erjavcem, Cirilom Puckom (slednji je leta 1996 prestopil iz SKD v LDS in s tem Janezu Drnovšku omogoči zmago) idr. Prve povojne volitve 1990 so prinesle SKD zmago znotraj Demosa (11 poslancev) in vodenje (osamosvojitvene/demosove) vlade. Leta 1992 so v vladi Janeza Drnovška, 1996 so imeli opozicijsko vlogo, 2000 so bili zopet v koaliciji z levimi strankami. Programska zasnova se nanaša na skrb za človeka, družino, pluralizem in spravo, tržno gospodarstvo itd.⁵³² Vzrok za nastanek stranke je bil v spremembi nedemokratskega sistema ter zapostavljenosti kristjanov v le-temu, ter tudi vplivi idej J. E. Kreka, A. Gosarja in E. Kocbeka.

⁵²⁴ Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 18–35.

⁵²⁵ <https://www.sds.si/o-stranki/zgodovina>.

⁵²⁶ <https://www.sds.si/o-stranki/zgodovina>.

⁵²⁷ Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 47–60.

⁵²⁸ S to zmago se konča tudi dvanajstletna vladavina LDS.

⁵²⁹ https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_demokratska_stranka.

⁵³⁰ <https://www.sds.si/sites/default/files/inline-images/Program-SDS.pdf>.

⁵³¹ Vzrok za razpad SKD, po Peterletu, je bil v razdeljenosti članov stranke med različne obstoječe stranke.

⁵³² Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 42.

Zvezo socialistične mladine Slovenije (ZSMS) (5. november 1989 – 10. november 1990/marec 1994, ko se združi z LDS) je vodil Jožef Školč s somišljeniki Slavojem Žižkom, Janezom Janšo, Gregorjem Golobičem, Janezom Drnovškom idr. Na prvih volitvah je stranka dobila 12 poslancev, oziroma okoli 14% vseh glasov in je pristala v opoziciji. Je prva reformirana družbenopolitična organizacija.⁵³³ Njena volilna baza so bili pretežno mladi. Program se je nanašal na spremembo sistema, tržno gospodarstvo, povezovanje z Evropo, svobodo misli, neodvisna sodišča itd.⁵³⁴ Med pomembnejšimi programskimi točkami so bile odprava smrtne kazni, skrajšanje vojaškega roka ter spremembo 133. člena KZ SFRJ ipd.⁵³⁵ Stranka se je ukvarjala s splošnimi političnimi problemi, problemi mladih (stanovanja, štipendije). Najbolj problematična in nevarna pa so bila vprašanja, ki jih je stranka odpirala v zvezi z vojsko.⁵³⁶

Pozimi, bolj natančno 27. decembra 1989 je v Kranju nastala *Slovenska obrtniška stranka (SOS)*. Njen prvi človek je bil Franc Golja s strankarskimi podporniki Vitomirjem Grosom, Viktorjem Brezarjem, Zvonetom Žagarjem idr. Volitve 1990 so stranki prinesle le 3 poslance oziroma 3,5% vseh glasov. SOS kot najmanjša stranka v Demosu tudi zaključuje Demosovo skupino šestih strank. Volili so jo obrtniki in podjetniki. S svojim programom je spodbujala nastanek tržnega gospodarstva, spremembo sistema, pravno državo, pluralizem itd.⁵³⁷ Zanimali so jo torej problemi obrtnikov in podjetnikov ter slab položaj zasebnega gospodarstva.

Za SOS je nastala *Stranka demokratične prenove (SDP)* (bivša ZKS). SDP je nastala 4. februarja 1990 in je delovala do maja 1993, ko se je združila v ZLSD. SDP je nastala kot posledica krize v ZKS ob razpadu Jugoslavije, spora med Milanom Kučanom in Francetom Popitom ter vpliva medvojnega čebinskega kongresa 1937 in ustanovitve KPS. Predsednik SDP je bil dr. Ciril Ribičič, ki je zamenjal Milana Kučana. Pomembni akterji so bili še Borut Pahor, Lev Kreft, Janez Kocijančič, Miran Potrč idr. SDP je na prvih demokratičnih, aprilskih volitvah 1990 dobila največ glasov od vseh strank (17% in 14 poslancev), a je pristala v opoziciji. Leta 1992 je SDP sklenila (13%/14 poslancev) koalicijo z LDS in SKD. Njen program »Evropa zdaj!« se je nanašal na spremembo sistema, novo ustavo, neodvisnost sodstva, proti 133. členu KZ, nadaljevanju prenoviteljstva oz. na prehod od komunistične paradigme k reformno socialdemokratični.⁵³⁸ Ter da bodo »soustvarjali le tako Jugoslavijo, ki bo sodobna in učinkovita konfederacija s tržnim gospodarstvom.«⁵³⁹ Za SOS in SDP se je pod vodstvom Viktorja Žaklja formirala *Socialistična stranka Slovenije (SSS)* (bivša SZDL). Obstajala je med 9. 6. 1990 in 12. 3. 1994, ko se je naposled združila v LDS. Ožji krog stranke so predstavljali še Borut Šuklje, Braco Rotar, Jože Smole idr. Na prvih demokratičnih volitvah 1990 je LDS pridobil 5 poslancev oziroma 5,4%, leta 1992 pa le 2% in se ni uvrstila v parlament. »Z demokracijo in ustvarjalnostjo v boljše življenje« kot programskim naslovom, se je stranka borila za dobre sosedske odnose, krajevno skupnost, demokracijo, pluralizem, spremembo sistema, pravno državo, pomen kmetijstva itd.⁵⁴⁰ Na ustanovitev stranke močno vpliva datum 27. april 1941 (nastanek OF), razpad Jugoslavije...

Za SSS je nastala SNS oziroma *Slovenska nacionalna stranka*, in sicer 17. marca 1991. Sašo Peče, Barbara Žgajner Tavš, Bogdan Barovič, Polonca Dobrajc idr. so delovali pod taktirko Zmaga Jelinčiča Plemenitega. Stranka se je državnoborskih volitev prvič udeležila

⁵³³ Zajc, »ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko,« 199.

⁵³⁴ Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 148–209.

⁵³⁵ Repovž, »Bilo je gibanje: Kje začeti zgodovino samostojne in demokratične Slovenije?,« 8.

⁵³⁶ Vurnik, »»Dos't mam«: Zveza socialistične mladine Slovenije v burnem desetletju sprememb,« 46.

⁵³⁷ Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 40.

⁵³⁸ Čepič, »Sestopanje z oblasti: Komunistična oblast v osemdesetih,« 43.

⁵³⁹ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?*, 112.

⁵⁴⁰ Krušič, *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, 82–93.

leta 1992, ko je prejela 10% vseh glasov in 12 poslancev. DO danes je to strankin najboljši volilni rezultat. SNS je bila pravzaprav ves čas svojega delovanja v opoziciji. Razen na volitvah 2011 in 2014, ko ni prišla v parlament. Imela je desno nacionalistični program, nasprotovala je Cerkev, Natu, Islamu in gojila je evroskepticizem.⁵⁴¹ Na njeno delovanje so vplivala medvojna gibanja kot npr. TIGR in kasneje NOB. Tudi spori glede vprašanja ras, spolov, sosednje Hrvaške ipd. Volili so jo mladi. Ni imela evropskega poslanca.

Za SSS, SNS se je ustanovila *Demokratska stranka upokojencev (DESUS)* (30. maj 1991 -). Petnajst let je bil najpomembnejši akter le-te pravnik Karl Viktor Erjavec (od 2005 do 2020 in 2021, ko je dokončno odstopil zaradi razklanosti v stranki), ko ga je za kratek čas od jan. do sept. 2020 nadomestila dr. Aleksandra Pivec.⁵⁴² S Tomažem Gantarjem, Francem Juršo, Brankom Simonovičem so pisali levosredinski program: socialna vprašanja, vprašanja pokojnin, starejših, domovi za starejše, ustavna in pravna država ipd. Podporniki stranke so bili seveda starejši. Upokojenci, njihovi interesi in problemi, negotova vprašanja v zvezi z (nizkimi) pokojninami ipd., so bila interes stranke. Imela je tudi evropskega poslanca. Večji del življenja stranke se je gibal pri šestih poslancih. Stranka je prvič vstopila v parlament šele leta 1996 (4%/5 poslancev). Večinoma je bila del levih vlad.

Po SSS, SNS in Desusom je nastala 27. 6. 1992 – desno konservativna *Slovenska ljudska stranka (SLS)*. Ta je bila pravna naslednica že omenjene Omanove SKZ. Imela je več predsednikov Ivana Omana, Marjana Podobnika, Franca Zagožna idr.⁵⁴³ Povprečno število poslancev te stranke, ki je sodelovala v levih in desnih vladah, je bilo devet. Leta 2014 je stranka izpadla iz parlamenta in leta 2018 so ji ankete javnega mnenja namenile le 2%. S programom »Za kakovostnejše življenje vsakega posameznika« je stranka skrb namenila razvoju gospodarstva, dostojanstvu človeka, osebni svobodi, parlamentarni demokraciji, zdravi prehrani, kmetijski politiki.⁵⁴⁴ Svoj fokus je posvečala problemom kmeta in kmetijstva. Franc Bogovič je bil njihov evroposlanec.

Sledi levosredinska *Združena lista socialnih demokratov (ZLSD)*, časovna naslednica ljudske stranke, in sicer maja 1993 (na združitvenem kongresu) in do 2. aprila 2005, ko se je preimenovala v Socialne demokrate (SD), stranka pod tem imenom deluje še danes. Prvi predsednik je bil dr. Janez Kocijančič (1993–2007), drugi Borut Pahor (2007–2012) itd.⁵⁴⁵ Članstvo so sestavljali še Tanja Fajon, Andreja Katič, Matjaž Han idr. Stranka je bila ves čas del levih vlad. Na volitvah 2008 je dosegla rekorden uspeh 30% in je prejela 29 poslancev (Pahorjeva vlada). Program se je nanašal na socialno državo, zmanjševanje revščine, socialne pravice, paritetna demokracija itd.⁵⁴⁶ Stranka je imela tudi evropska poslanca in nekaj večjih afer (afera Telekom, TEŠ 6).

Še ena levosredinska stranka, tj. *Liberalna demokracija Slovenije (LDS)* je nastala 12. marca 1994 na združitvenem kongresu na Bledu (iz omenjenih ZSMS, DS, ZS, SSS). Najbolj viden predsednik stranke je bil njen prvi predsednik dr. Janez Drnovšek, ki je stranko vodil med leti 1994 in 2003.⁵⁴⁷ LDS je bila pod njegovim vodstvom dobro desetletje vodilna stranka pri

⁵⁴¹ <https://www.sns.si/11-kongres-stranke/>.

⁵⁴² <https://siol.net/novice/slovenija/erjavec-svetu-stranke-sem-povedal-da-ne-zelim-bit-vec-predsednik-stranke-547627>.

⁵⁴³ Prvi je predsedoval od 1988 do 1992, drugi 1992–2000, tretji 2000–2001, četrti Franci But (2001–2003), nato Janez Podobnik (2003–2007), sledi Bojan Šrot (2007–2009), Radovan Žerjav (2009–2013), Franc Bogovič (2013–14) in Marko Zidanšek (2014–2018).

⁵⁴⁴ https://issuu.com/slsslovenskaljudskastranka/docs/program_sls_-_ljubljana_21_11_2015.

⁵⁴⁵ Sledita še Igor Lukšič (2012–2014) in Dejan Židan (2014–2020).

⁵⁴⁶ http://socialnidemokrati.si/wp-content/uploads/2019/04/sd_statut.pdf.

⁵⁴⁷ Sledili so mu še Anton Rop (2003–05), Jelko Kacin (2005–07), Katarina Kresal (2007–11), Iztok Podbregar (2011–12), Anton Anderlič (2012–).

nas, ter je odigrala pomembno vlogo pri vključitvi Slovenije v EU in Nato.⁵⁴⁸ Po odhodu Drnovška in kasneje zaradi afer (afera NPU, afera Baričevič) je začela podpora stranki naglo padati, tako da je npr. na volitvah leta 2008, stranka dobila le še 5% glasov oziroma pet poslancev ter postala najmanjša izmed parlamentarnih strank. Stranka se na državnozborskih volitvah leta 2011 ni več uvrstila v državni zbor, temu pa je botrovala globoka zadolženost stranke.⁵⁴⁹ Programsko je sledila človekovim pravicam, bila je proti privatizaciji zdravstva, za pravno državo, idejo socialnega liberalizma itd. Imela je tudi evropsko poslanko.

Ideološko nasprotje LDS je v tistem obdobju predstavljala konservativna, desnosredinska *Nova Slovenija (NSi – Krščanski demokrati)*, ustanovljena 4. avgusta 2000. Nastala je iz razpadle SKD in angažmaja Lojzeta Peterleta ter Andreja Bajuka. Osem let je bil njen predsednik Andrej Bajuk (pomembna vloga pri uvedbi evra 2007), nato Ljudmila Novak, ter od 2018 dalje Matej Tonin. Program, ki so pisali tudi Jožef Horvat, Mojca Kucler Dolinar, Iva Dimić idr., se je osredotočal na skrb za (izvozno) gospodarstvo, enostavne postopke in nizke davke, družino, povezovanje z EU itd.⁵⁵⁰ Stranka se je ideološko povezovala s katoliško Cerkvijo. Volilci so pripadniki tradicionalnih vrednot. NSi, ki je po moči veljala za manjšo stranko s povprečno 6 poslanci, je bila ves čas ali del opozicije ali del desnih (Janševih) vlad. Za stranko so bile prelomne volitve 2008, ko je s 3% oddanih glasov izpadla iz parlamenta. Toda že na volitvah leta 2011 se kot prva stranka pri nas, s 4%, vrnila nazaj v parlament.

NSi je kronološko sledila levosredinska stranka *Zares* (6. oktober 2007 – 2015, samoukinitvev). Nastala je iz razpadle LDS že prej ustanovljenega društva *Zares*.⁵⁵¹ Najbolj viden predsednik je bil Gregor Golobič. Stranko so vodili še Pavel Gantar (zadnji predsednik stranke), Franci Kek, Alenka Bratušek (do 2010) idr. Prve volitve za stranko so bile leta 2008, ko je stranka prejela 9% vseh glasov in 9 poslancev ter je bila del leve Pahorjeve vlade (kot del »levega trojčka«). Na naslednjih volitvah je izpadla iz parlamenta, kar je bila posledica slabega rezultata oz. nekaterih afer (kot npr. afera oranžni cunami, afera ultra ipd.) oz., po Golobiču, naivnega vstopa v Pahorjevo vlado. Prioritete stranke so bile konkurenčnost gospodarstva, razvoj podjetništva in zelenih tehnologij, vlaganje v raziskave, razvoj in znanost itd. Volili so jo nekdanji volivci LDS.

Po NSi in Zares je jeseni 2011 nastala sredinska *Državljska lista Gregorja Viranta (DLGV)*. Predsednik Gregor Virant se je v svojem programu zavzemal za učinkovito državo, umik države/politike iz medijev in gospodarstva, proti korupciji, poenostavitvev postopkov (debirokratizacija), znižanje financiranja političnih strank, razbremenitev ekonomije ipd.⁵⁵² Program so pisali še Rado Pezdir, Marko Pavliha in Janez Šušteršič. Na sedmih demokratičnih volitvah v DZ RS 2011, za stranko prvih, je le-ta dobila 8% in 8 poslancev ter je bila del desne Janševe vlade. Osme volitve v državni zbor leta 2014 so bile za stranko usodne, saj je izpadla iz parlamenta.⁵⁵³ Zaradi slabega rezultata na parlamentarnih in evropskih volitvah, spora z Janšo, se je Virant tudi umaknil iz politike.

V istem času je na ustanovnem kongresu v ljubljanskem Kinu Šiška⁵⁵⁴ nastala še ena stranka, ki je imela prav tako kratek čas preživetja v slovenskem parlamentarnem prostoru, tj. *Pozitivna Slovenija (PS)*. Vodil jo je ekonomist in ljubljanski župan Zoran Janković, ki ga je nasledila Alenka Bratušek. PS je nastala na pobudo 26 državljanov (Milan Kučan, Žiga

⁵⁴⁸ <http://lds.si/o-stranki/>.

⁵⁴⁹ <https://www.delo.si/novice/politika/rubezniki-v-lds.html>.

⁵⁵⁰ <https://nsi.si/stranka/temeljni-program/>.

⁵⁵¹ <https://sl.wikipedia.org/wiki/Zares>.

⁵⁵² <https://www.zurnal24.si/slovenija/virant-na-volitve-s-stranko-138114>.

⁵⁵³ Danes stranko kot zunajparlamentarno vodi Bojan Starman.

⁵⁵⁴ <https://www.pozitivnaslovenija.si/zgodovina/>.

Debeljak, France Bučar idr.),⁵⁵⁵ ter vesplošnega slabega stanja v državi (ekonomska kriza). Strankin levosredinski program je imel za cilj razvoj financ, makroekonomske politike, javno-zasebnega partnerstva, alternativno reševanje sporov, razvoj športne paradigme ipd.⁵⁵⁶ Volitve leta 2011 so stranki prinesle zmago, stranka je prejela 28% vseh glasov in 28 poslancev, a opozicijsko vlogo, saj Jankoviću ni uspelo sestaviti vlade. Med 2013/14, po padcu Janševe vlade, je PS pod taktirko A. Bratušek vodila 11. vlado. Leta 2014, je tako kot DLGV, s 3% izpadla iz parlamenta. (padeč podpore, nezaupanje zaradi sporov v stranki in suma korupcije s strani KPK leta 2013).

Zaradi sporov v PS je iz nje izstopila Alenka Bratušek, ki najprej ustanovila Zavezništvo Alenke Bratušek (ZaAB), ter nato 31. maja 2014 v Ljubljani tudi svojo stranko: *Stranka Alenke Bratušek (SAB)*. Bila je majhna in levosredinska stranka. S člani Mašo Kociper, Jernejem Pavličem, Angeliko Mlinar idr. so se zavzemali za nova delovna mesta, trajnostni razvoj, vzdržne javne finance, pravice spolov ipd. Volili so jo starejši. Leta 2014 se je stranka komaj prebila v parlament, na volitvah je namreč prejela zgolj 4% vseh glasov in 4 poslance ter je pristala v opoziciji. Leta 2018 je s 5% in 5 poslanci del koalicije Marjana Šarca. Po marcu 2020, ko je vodenje vlade prevzel Janša, je bila stranka zopet v opoziciji. SAB se je večkrat pohvalila, da so Slovenijo rešili pred bankrotom in prihodom trojke, uredili pokojnine ter začeli z gradnjo drugega železniškega tira ipd.⁵⁵⁷

Po dveh levosredinskih strankah je v Šmarci pri Kamniku nastala še tretja, in sicer *Lista Marjana Šarca (LMS)* (31. maj 2014–). Marjan Šarec, ki je bil strankin edini predsednik, se je angažiral in prisluhnil želji ljudi po »novih obrazih«, kot župan Kamnika je že imel določen politični kapital ter dobil tudi soliden rezultat na predsedniških volitvah leta 2017. Na prvih parlamentarnih volitvah za stranko leta 2018 je Šarec nato dobil 13 poslancev ter sestavil (levo) vlado s strankami SD, SMC, SAB, Desus. Klemen Grošelj, Irena Joveva, Jani Möderndorfer idr. napišejo program – ki so ga podprli pretežno starejši volilci – »Človek, skupnost, država« in ciljajo na reforme političnega in gospodarskega sistema, stabilizacijo javnih financ, reformo sodstva in Slovenije kot zelene destinacije ipd.⁵⁵⁸ Stranka je imela dva poslanca v evropskem parlamentu.

Četrta levosredinska stranka z imenom *Stranka modernega centra (SMC)* je nastala v Ljubljani. Vodil jo je pravnik Miro Cerar, nato še Zdravko Počivalšek.⁵⁵⁹ Moč stranke v parlamentu je po začetnem izjemnem uspehu nato drastično padla. Leta 2014 je SMC namreč dobil kar 36 poslancev in Cerar je vodil vlado. Leta 2018 je stranka izgubila kar 26 poslancev in kot mnogo manjša sestavlja levo, Šarčevo koalicijo. Leta 2020 je stranka sodelovala v desni, Janševi vladi. Starejši in mlajši so podprli programske smernice, ki so jih pisali tudi Milan Brglez, Igor Zorčič, Simona Kustec Lipicer idr., o vladavini prava, pravni in socialni državi, trajnostnem razvoju itd.⁵⁶⁰ Družbeno-ekonomska kriza, kriza vrednot ali slabo moralno (etično) stanje, nekateri tudi o vplivu »stricov iz ozadja,« so bili nekateri razlogi, da je 2. junij 2014 nastala SMC.

Kot najmlajša (od 22 parlamentarnih strank), levosredinska stranka je 24. junija 2017 v Ljubljani nastala stranka *Levica*, sprva kot Združena levica (ZL). Njen predsednik je bil Luka Mesec, s člani Miho Kordišem, Violeto Tomič, Matejem Tašnerjem Vatovcem idr. Nastala je kot posledica kritike tradicionalnih strank na Vseslovenskih vstajah v letih 2012/13/14, vpliva

⁵⁵⁵ <https://www.pozitivnaslovenija.si/zgodovina/>.

⁵⁵⁶ <https://www.pozitivnaslovenija.si/programski-odbori-2/>.

⁵⁵⁷ <https://www.sab.si/rezultati-dela/>.

⁵⁵⁸ <https://www.strankalms.si/o-stranki/program-naert-dela/>.

⁵⁵⁹ Zamenjava na vrhu stranke oz. Cerarjev odhod iz politike (marec 2020) naj bi se zgodil zaradi njegovega nestrinjanja z vstopom SMC v vlado Janeza Janše.

⁵⁶⁰ https://www.strankasmc.si/wp-content/uploads/2018/09/Program-SMC_2018-2022-Kon%C4%8Dni.pdf.

krize kapitalizma ter predvsem škodljivih učinkov neoliberalizma. Mladi predvsem iz Ljubljane so leta 2014 s 6% glasov, kar je stranki prineslo 6 poslancev, podprli program »Za Evropo ljudi, ne kapitala«, ki se je zavzemal za preobrazbo družbe v demokratični in ekološki socializem, omejitev lobijev, obdavčitev bogatih, zeleno politiko, konec delitve na center in periferijo itd.⁵⁶¹ Čez štiri leta je bila stranka ponovno s sicer 9% vseh glasov in devetimi poslanci v opoziciji.

Zaključek

Ključno leto za nastanek strank pri nas je bilo leto 1988. V tem letu stranke še niso smele biti stranke, pač pa so morale biti zveze. Vse zveze (tako stare (leve) komunistične, kot nove (desne), zahodne »kapitalistične«) so delovale v okviru, pod »dežnikom« SZDL (Jože Smole). Po datumu 27. december 1989, ko je bila sprejeta nova volilna zakonodaja, pa so se zveze lahko preimenovala/spremenile v stranke v današnjem (klasičnem) pomenu besede. Vse tri stare, nekdanje vodilne (komunistične) stranke (SDP, ZSMS, SZDL) so na prvih demokratičnih volitvah leta 1990 pristale v opoziciji. Za slovenski prostor je značilna velika številčnost strank (razdrobljenost, fragmentarnost), kar je posledica proporcionalnega volilnega sistema. S strankami nastane osrednja značilnost demokracije, tj. opozicija. Proces preoblikovanja iz zveze v stranko je bil postopen. Nekje krajši, nekje daljši. Npr. SDZS je za preoblikovanje iz zveze v stranko potrebovala leto in dva meseca, SKD in SZDL osem mesecev, SKZ in Desus pet mesecev. Nekaterih strank, ki so nastale v začetku, danes ni več ali pa so se spremenile, razpadle in iz njih nastale nove oziroma se preimenovala. Stranke, ki so danes najdlje prisotne v slovenskem političnem prostoru so SNS, SDS, Desus in SD. Kar nekaj strank je nastalo z množičnimi zborovanji (demonstracijami), npr. SDZ, SKZ, SDZS, ZSMS, ne pa SDP in SKD. Stranke imajo danes evropske povezave in svoje podmladke. Cilji strank so se s časom spreminjali. V začetku je bil skupen cilj strank demokratizacija (do 1993) do sprejetja nove ustave. Do leta 2004 je bil cilj strank vstop v EU in Nato, nato leta 2007 pridobitev evra in vstop v Schengensko območje. Nato reševanje svetovne gospodarske krize (2009 – 2015). Danes pa stranke govorijo o skrbi za kakovostno življenje za vse generacije. Seveda so stranke danes enotne pri reševanju epidemije virusa Covid-19. Pri strankah vlada tudi velika ideološka razklanost in polarizacija ter karierizem in partitokracija. Kot tudi, da stranke danes določajo kdo naj (mora) v katerem volilnem okraju kandidira. S strankami (lahko) nastopi tudi pomanjkanje oziroma odsotnost močnih civilnih gibanj.

Literatura

- Balkovec, Bojan. »Pojdimo na volitve!: Pot do prvih demokratičnih volitev leta 1990.« *Mladina*, 10 (2020).
- Čepič, Zdenko. »Sestopanje z oblasti: Komunistična oblast v osemdesetih.« *Mladina*, 43 (2020).
- Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- Fischer, Jasna, ur. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, 2. knjiga.
- Hribar, Tine. »Začetek in konec Demosa.« *Nova revija*, 10 (1991).
- Jambrek, Peter. *Demokracija in država: slovenska demokracija in država – ustanovitev, krize in vizije*. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta, 2014.
- Jambrek, Peter. *Ustanovitev Slovenije*. Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta: Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2018.

⁵⁶¹ [Http://www.levica.si/wp-content/uploads/2019/04/Za-Evropo-ljudi-ne-kapitala-program-za-evropske-volitve-2019.pdf](http://www.levica.si/wp-content/uploads/2019/04/Za-Evropo-ljudi-ne-kapitala-program-za-evropske-volitve-2019.pdf).

- Krušič, Slavi, ur. *Koga voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*. Ljubljana: Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, 1990.
- Nečak, Dušan, Repe, Božo. *Oris sodobne občine in slovenske zgodovine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003.
- Pesek, Rosvita. *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Repe, Božo. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Repovž, Grega. »Bilo je gibanje: Kje začeti zgodovino samostojne in demokratične Slovenije?.« *Mladina*, 8 (2020).
- Simoniti, Vasko. *Fanfare nasilja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Slovenska kronika XX. stoletje – 1. izdaja, II. knjiga (1941–1995).
- Vurnik, Blaž. »»Dost' mam«: Zveza socialistične mladine Slovenije v burnem desetletju sprememb.« *Mladina* 46 (2020).
- Zajc, Marko. »ZSMS iz družbenopolitične organizacije v politično stranko.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, LVII/1 (2017).
- Zver, Andreja Valič. »Na poti v demokracijo – od nastanka modernih političnih zvez do oblikovanja DEMOSA.« *Dignitas – revija za človekove pravice*, 53–54 (2012).

Spletni viri

- »Erjavec odstopil s položaja predsednika in izstopil iz stranke DeSUS.« URL: <https://siol.net/novice/slovenija/erjavec-svetu-stranke-sem-povedal-da-ne-zelim-biti-vec-predsednik-stranke-547627> (marec 2021).
- »Ivan Oman – kmet iz Zminca.« Dokumentarni portret. URL: <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/dokumentarni-portret/14764857> (7. januar 2020).
- »LDS, o stranki.« URL: <http://lds.si/o-stranki/> (10. februar 2020).
- »Načrt dela stranke LMS v obdobju 2018–2020.« URL: <https://www.strankalms.si/o-stranki/program-nacrt-dela/> (marec 2020).
- »Program SLS.« URL: https://issuu.com/slsslovenskaljudskastranka/docs/program_sls_-_ljubljana_21_11_2015 (marec 2020).
- »Program NSi.« URL: <https://nsi.si/stranka/temeljni-program/> (marec 2020).
- »Programski odbori Pozitivne Slovenije.« URL: <https://www.pozitivnaslovenija.si/programski-odbori-2/> (april 2020).
- »Program SDS.« URL: <https://www.sds.si/sites/default/files/inline-images/Program-SDS.pdf> (8. januar 2020).
- »Program stranke Levica za evropske volitve 2019.« URL: <http://www.levica.si/wp-content/uploads/2019/04/Za-Evropo-ljudi-ne-kapitala-program-za-evropske-volitve-2019.pdf> (april 2020).
- »Program Stranke modernega centra.« URL: https://www.strankasmc.si/wp-content/uploads/2018/09/Program-SMC_2018-2022-Kon%C4%8Dni.pdf (april 2020).
- »Rubežniki v LDS.« Delo. URL: <https://www.delo.si/novice/politika/rubezniki-v-lds.html> (marec 2020).
- »SDS.« Wikipedija. URL: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_demokratska_stranka (januar 2021).
- »Slovenska kmečka zveza.« URL: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenska_kme%C4%8Dka_zveza (3. februar 2020).
- »Statut socialnih demokratov.« URL: http://socialnidemokrati.si/wp-content/uploads/2019/04/sd_statut.pdf (marec 2020).
- »Stranka LDS (o zgodovini stranke).« URL: <http://lds.si/o-stranki/> (marec 2021).

- »Stranka Levica. Statut stranke.« URL: <https://www.levica.si/statut/> (marec 2020).
- »Stranka Pozitivna Slovenija (o zgodovini stranke).« URL: <https://www.pozitivnaslovenija.si/zgodovina/> (marec 2021).
- »Stranka SAB (kratko o zgodovini dela stranke).« URL: <https://www.sab.si/rezultati-dela/> (marec 2021).
- »Stranka SDS (o zgodovini stranke). URL: <https://www.sds.si/o-stranki/zgodovina> (marec 2021).«
- »Stranka SLS (o zgodovini stranke). URL: <http://www.sls.si/o-stranki/zgodovina/> (marec 2021).«
- »Virant na volitve s stranko.« URL: <https://www.zurnal24.si/slovenija/virant-na-volitve-s-stranko-138114> (marec 2020).
- »Zares.2 Wikipedija. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Zares> (marec 2020).
- »11. kongres Slovenske nacionalne stranke.« URL: <https://www.sns.si/11-kongres-stranke/> (9. januar 2020).

Elektra Katarina Korošec

The Influence of Media in the 20th Century: Infotainment as a Political Resource

Abstract

The development of media through the 20th Century played a big role in society and had a big influence on the political situation and opinion of the masses. The article focuses on the relatively new phenomenon of infotainment, the mixture between soft and hard news, and entertainment. In the article, a quick review of the media in the 20th century is made, especially in the Western world: from propaganda in the 1930s, to the Cold war, mind games and the rise of new media. Infotainment arose in the 1980s in the United States of America and spread to Europe in the 1990s. The American television and its shows started to invade the European space with its culture, language and approach. With the rise of the Internet after 2000 a new media space opened. The media frame changed, but this only deepened the problem of the media impact on people. Journalism today is facing its greatest challenges, where the corporations that own the news organizations (the public, the federal government, and others) are the political power brokers.

Izvleček

Veliko vlogo v politični situaciji in javnem mnenju so v 20. stoletju odigrali tudi mediji. V tem članku sem se osredotočila predvsem na relativno nov fenomen, t. i. *infotainment* (za kar v slovenskem jeziku praktično nimamo nadomestnega izraza in bi ga najlažje prevedli kot lahko prikazane informacije.) Gre za mešanico bolj in manj resnega novinarstva, pomešanega z razvedrilom. Najprej sem naredila kratek pregled medijev tekom 20. stoletja, pri čemer sem se osredotočila na Zahod: od propagande v 30. letih, do hladne vojne, miselnih iger in vzpona novih medijev. *Infotainment* je vzniknil v 80. letih in se je v Evropo razširil v 90. letih prejšnjega stoletja. Ameriške televizijske oddaje (šovi) so vdrle v evropski medijski prostor s svojo kulturo, jezikom in načinom izražanja. S pojavom interneta po letu 2000 se je odprl nov medijski prostor. Medijska slika se je spremenila, a to je le še bolj poglobilo problem vpliva, ki so ga imeli mediji na ljudi. Novinarstvo se danes sooča z ogromnimi izzivi na vseh področjih, pri čemer so korporacije, ki imajo v lasti tiskovne agencije (javne, vladne in druge), posredniki politične moči.

Key words: media, journalism, news, propaganda

Introduction

Infotainment is a modern phenomenon of the globalized world. It is also called soft news, since we are talking about a combination of serious journalism (hard news) and entertainment. Its main goal is to be entertaining, but still informative – this is why we are talking about a very thin and blurred line between receiving valid and reliable information and being attracted to the content at the same time. Its approach is very modern; we are talking about very stylistically perfected presentations, with plenty of graphics and sound effects. It is typical to present a (serious) topic through sensationalism or satire. Basically, Infotainment has been used »to refer to such diverse content phenomena as soft news, personalization and human interest in traditionally hard news TV formats; program genres like talk shows that mix seriousness with fun, factual opinions with private feelings; the popular, light-hearted, or emphatic style of journalists; and to the introduction of music, dramatization, and fictional elements in

informational TV genres.⁵⁶² The rise of infotainment occurred sometime between the late 1970s and early 80s. During this time, we are talking about technical innovations, which changed the way people consumed various media. Televisions with cable channels especially led to a dramatic increase of information. Not only that a huge amount of information was quickly and easily available, but also a competition for audiences began.

Furthermore, big change in infotainment began with the rise of the Internet. It provided new sources of information and the decline of traditional media such as newspapers or TV began. With the use of smartphones in the 21st century, the Internet became the main source of information and news: both fake and real. Infotainment increased rapidly and a new era of communication is proved beyond doubt.⁵⁶³

This article concentrates on infotainment as a political resource. Firstly, a historical review of the connection between society and political communication is made. Starting with the Pre-War era (1930s), continuing with the Second World War, the Cold War and finishing with the 1970s and 80s, when new media arise and we begin talking about infotainment. Then the article analyses the end of the 20th century and the modern era, when infotainment became the part of our everyday life. The article sums everything up in the conclusion, where it especially concentrates on infotainment as a modern political resource.

Because the topic is broad, I decided to concentrate only on the Western world— Europe and the USA. I had to set a geographical frame, because every part of the world has its particular situation. The Western world is the closest to me and I find it the most interesting.

Society and Communication

Pre-war era – 1930s: propaganda

The communication between society and political authority in the 1920s and 1930s was mostly based on written media. The man of this age is Homo lector, a man who reads and society is still – more or less – in the age of printed media. In the 1930s, when the aftermath of the Versailles treaty was in full effect, craving for peace was intense and in fully developed countries propaganda spread through the media. "*Before the practice of propaganda on a mass scale could proceed, new forms of communication that provided a greater degree of message control and targeting of audiences had to emerge. This is exactly what happened in the 19th and 20th centuries, and propaganda became increasingly more sophisticated, widely practiced, and accepted as part of modern society.*"⁵⁶⁴

This is exactly what happened in Europe. The European communication between politics and society was filled with political propaganda: German and Italian media were brimming with ideological propaganda, favouring Nazism and Fascism. Spain was in a civil war from 1936 to 1939, which was also strongly impacted by spreading ideas of communism and anarchism. All of those systems, especially those on the rise, were massively using propaganda to spread its ideas to gain support from the masses of people and convince them into believing and following the new ideology. At this point we are talking about systematic propaganda, well thought of, developed and designed with markable designs, styles, slogans, poems etc.⁵⁶⁵

At this point it is sensible to answer what is the difference between propaganda and soft news. Since every media presents information, why are some called propaganda and others are not? Propaganda is considered as journalism, but in very complicated ways. The news is in »spin« shape information, positive features are emphasized and negative downplayed, casting

⁵⁶² Marinov, »Mapping the infotainment literature: current trajectories and suggestions for future research,« 4.

⁵⁶³ Matthews, »Infotainment.«

⁵⁶⁴ Jowett, *Propaganda & Persuasion*, 106.

⁵⁶⁵ Jenkins, *A Short History of Europe*, 252–258.

institutions in a favourable light. It directly affects people: according to propaganda, social movements are formed and it directly affects individuals in promoting particular ideas. Propaganda today has a bad connotation, but propaganda can also have a positive connotation: alerting and making people aware of different situations, facts or information.

The main differences between propaganda and modern infotainment is, firstly, the amount of entertainment that is especially typical for infotainment. Entertainment in propaganda is used more precisely, more as satire or fine, maybe even hidden,. Secondly, propaganda is way more direct and straight-forward than infotainment. Information, which could be damaging to self-interests, is strategically minimised and presented in a favourable light. Spin is often used to manipulate with political information. Because that is frequently the case, the term "laundering the news" originated from it. Propaganda is usually connected with control, ideology and even violence; while soft news is more precise and manipulative with public opinion.⁵⁶⁶ Overall, I would dare to say that infotainment is propaganda, but not every propaganda is infotainment. Soft news definitely is manipulative, unethical, harmful and unfair. It is "*dissemination of information – facts, arguments, rumours, half-truths, or lies – to influence public opinion,*" which is a definition of propaganda, but takes its own, unique, more modern path to achieve its goal.⁵⁶⁷

The Second World War: radio and TV

Media during World War II became more concentrated on the war and propaganda efforts were somewhat predictable. The major difference is, that new media dramatically arose: the radio. Radio became the principal means of sending propaganda messages to foreign countries. The traditional propaganda media of pamphlets, posters, and motion pictures were again used, but with an increased awareness of the psychology of human behaviour.

The main goal of media in Europe was to boost morale at the home front and to provide people with information, to give them hope and a feeling that the war is moving somewhere and the end of it will be soon. USA had a different problem, and the major emphasis was placed on providing a clear rationale to the American people about why they were fighting the war in Europe. It was necessary to provide the American fighting man with the reason why he was being asked to risk his life. During the World War II, especially in the USA, we can already talk about propaganda movies, which sent effective propaganda messages to a specific audience. American mass media had already been mostly privatised, this is why the government had to make a series of "delicate negotiations" for media, to start cooperating with informing people as the government wanted them to.⁵⁶⁸

Cold War: brainwash and mind wars

During the Cold War, Homo lector had been fully transformed to Homo videns: Western society enters the age of audio-visual media. Media as telegraphy, photography, telephony, recorded sounds, radio, motion pictures and television became widely spread. Additionally, relatively private audience was fully transformed into mass audience.

In the USA, the media became plural and plurality brought rivalry and media started to compete for audiences. Cold War definitely paved the way for infotainment, since entertainment became an important and big part of the media space. Entertainment attracted audiences and more audiences meant more money, which in the era of rising Capitalism became one of the greatest goods: money makes the world go round. During this time, Europe was still in the vice of totalitarian regimes and the process of democratization has only started to develop.

⁵⁶⁶ Jowett, *Propaganda & Persuasion*, 1–5.

⁵⁶⁷ Smith, »Propaganda.«

⁵⁶⁸ Jowett, *Propaganda & Persuasion*, 247–280.

No matter what, as soon as countries became Democratic (some sooner, some later), the same evolution of media as in USA started.⁵⁶⁹

As World War II ended on September 2nd 1945, it did not mark the absolute end of the war. Cold War followed and media was represented as one of the weapons of the war. USA became involved in four major wars. The first two were the conflicts in Korea and Vietnam. These two are the samples of the ideological battle between Communism and Capitalism. During the Korean War (1950 to 1953) massive propaganda was used on both sides: by China and by USA. It is interesting how different types of propaganda were used. In the USA, in the light of its values of democratisation and freedom of speech, we can already see the origins of infotainment and plurality of media and opinions. China on the other hand used the communist techniques, which was for the Americans quite disturbing and hard to handle: a giant press apparatus was under rigid control and close supervision. The propaganda battle was fought for the world opinion, choosing between Capitalism and Communism. Media became so strong and powerful and had a big influence on people, that a new word appeared in the peoples' vocabulary: brainwash. It is applied to mind control and influence on an individual's mindset and mentality. The idea of taking over someone's control of the thought led CIA so far, that in 1963 they started making experiments with LSD with the intent to disorient and manipulate someone's mind and actions. Mind war was being bottled and media was, with its representation of news, one of the most powerful forces.⁵⁷⁰

The Vietnam War was at the time the largest propaganda campaign in the history of warfare. The Vietnam conflict was even more complicated than the Korean War, this is also why the role of media and propaganda was more complex. Because Vietnam was after a long-term communist propaganda convinced, they must be saved by American imperialism, official U.S. government propaganda efforts began in Vietnam in 1954. Three special agencies were assisting for anti-communist propaganda and psychological warfare programs. The goal was not only to make people abolish support for the communist regime, it was also to win the hearts and minds of people. Propaganda was mastered, they approached systematically, with every move being planned ahead. Although the mission was questionably successful for Americans in the end, the situation which had developed, is very interesting to analyse; America also faced a very intense propaganda battle at home, in the USA, where people were divided between avid supporters and opponents of the war. This problem became the major focus of American society between the late 60s and the mid-70s. A variety of issues revolved around the problem of The Vietnam War – political, social and cultural. It provided a focus for younger generations, for example to seek to break away from the materialistic values of their parents. The movement brought a major shift in American culture. Especially the younger generations became carriers of disillusionment and suspicion of government. Additionally, the Hippie Movement or The Civil Rights Movement became more apparent and joined in protest for peace.⁵⁷¹

The political and social situation was all about the media: how they represented information, supported the ideas and which side they took. Massive media started to evidently influence the masses, which guaranteed them a great influence on the society.

New Media and Infotainment

Infotainment has become a world spread phenomenon, as the origins of it differ from country to country. In Canada it reaches back to the 1950s, where primitive forms of infotainment can be found. In the Netherlands the first case of infotainment can be found in 1970s, and at the same time it is – in its first forms – already spread across the Western Europe. The appearance

⁵⁶⁹ Poe, *A History of Communications: Media and Society from the Evolution of Speech to the Internet*, 152–153.

⁵⁷⁰ Vine, »The secret LSD-fuelled CIA experiment that inspired Stranger Things.«

⁵⁷¹ Jowett, *Propaganda & Persuasion*, 283–291.

of infotainment in the mid twentieth century is interesting as it is connected with the growth of "objective" journalistic standards in America, when the sphere of news is isolated from other forms of media representation.⁵⁷²

Infotainment in 1980s and 1990s

"Despite these early origins and long traditions, infotainment is most commonly viewed as a relatively-modern phenomenon that began emerging and popularizing in the 1980s. Originally a term referring to 'a specific genre of news, as well as an overarching shift in the content of news.'"⁵⁷³ Among all disciplines of infotainment, perhaps the most often associated is soft news programming and specific entertainment-oriented material, wherein politically-relevant information is presented through entertainment frames and perspectives.

As culture wars were part of the Cold War ideological battle, between 1970s and 1990s, the USA started to ease media regulations, which led to widespread corporatization and the conglomeration of media industries. This very obviously resulted in the centralization of media ownership by a small number of large, often multinational media conglomerates: media started to depend on size, ownership, and profit orientation of the particular media, and later in the 21st century it also depended on advertising.⁵⁷⁴

By the 1980s television became a powerful harbinger for neo-liberalism. The shift in broadcasting that came after the Cold War was one of the most spectacular media events – the fall of the Berlin Wall. Television news itself had played an important role in the 1989 revolutions in Eastern Europe by broadcasting the images of mass demonstrations. It created a domino effect and Eastern European countries, one after the other, started the transition to Capitalism and Democratic regimes. Romania is a good example of the important role that TV played, spreading news about the uprising and helped spreading the revolution around and outside the country

The triumph of market Capitalism undermined the state-driven model of public broadcasting. In Eastern Europe and part of the former Soviet Union, state broadcasters were exposed as little more as propaganda networks, losing all credibility. But credibility was not the only new problem. New sources of funding TV had to be found. Practically all media houses in the Western world, found it – some more, some less – in advertisement, which turns TV towards commercial system. Besides, advertisement-driven broadcasting is inevitably more susceptible to commercial imperatives. Consequently, viewership of particular networks started decreasing rapidly and a new source to provide people the information arose.⁵⁷⁵

Modern era

Public-service broadcasters have been forced to follow the American model of broadcasting, as the European Union opened up its international broadcasting borders as a result of policies to liberalize and deregulate. In such a decentralised market, entry to one of the national markets allowed free mobility to the totality of the EU market and regional space. This was particularly useful for the US television that only needed to deal with the same set of rules across Europe, making significant savings in resources and time. According to a survey that was made in Screen Digest in August 2005, the expansion of American TV channels in Europe is more than interesting.

⁵⁷² Marinov, *Mapping the infotainment literature*, 3–4.

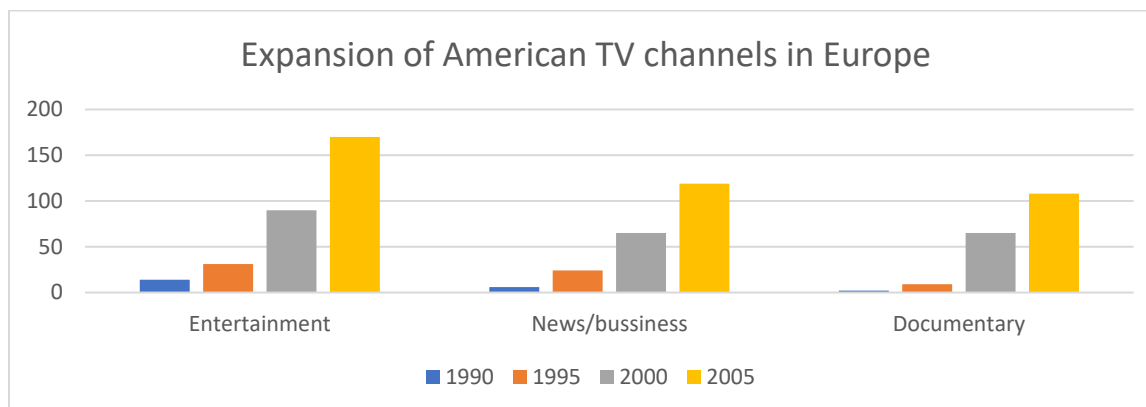
⁵⁷³ Lofton, »The celebrification of religion in the age of infotainment,« 425.

⁵⁷⁴ Herman, Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, 74–75.

⁵⁷⁵ Thussu, *News as Entertainment*, 24–27.

CHANNEL TYPE	1990	1995	2000	2005
ENTERTAINMENT	14	31	90	170
NEWS/BUSSINESS	6	24	65	119
DOCUMENTARY	2	9	65	108

Source: Screen Digest (August 2005)

Source: Screen Digest (August 2005)

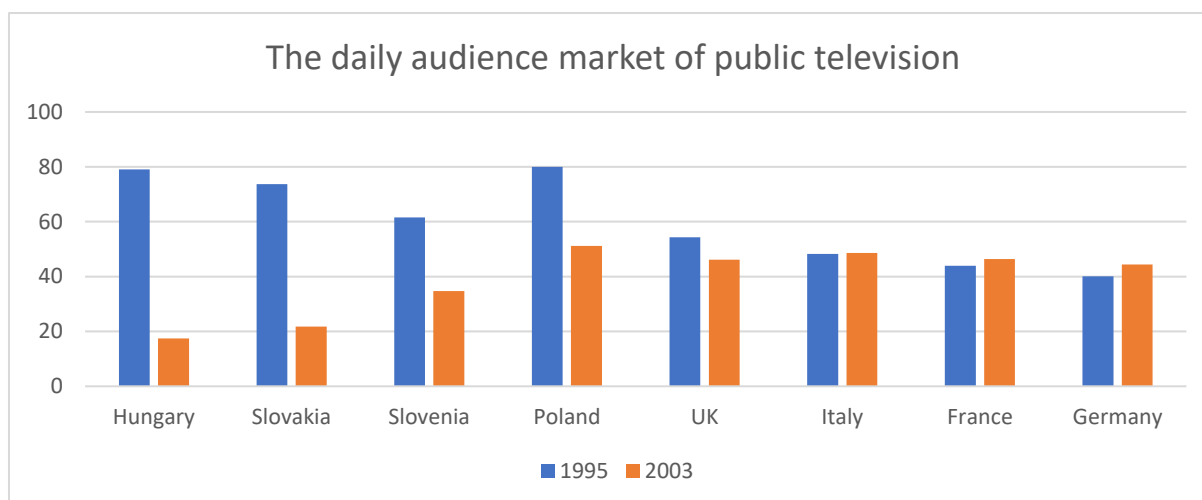
We must not ignore the process of digitalisation, but it is obvious that the entertainment content represents the majority of the TV contest. We can practically talk about cult shows such as The Daily Show, The Oprah Winfrey Show or Nightline – Infotainment has drastically arisen, and it has its homeland in the USA. In general, all types of shows became a big hit on various TV channels; reality shows, game shows, music shows, talent shows, royalty and talk shows. These are, according to BARB survey from 2007, the most watched genres on British TV, between 1981 and 2006.

Television without a doubt yield under the *"business pressures to achieve ratings or circulation gains and how this often trivializes news and produces infotainment; the journalistic game of Gotcha! And how this spurs reporters to chase headlines without understanding what they're after; the bimbo factor of dumb reporters (or dumb questions) without a clue what to ask or who to pursue mindless stories without context; reporters who are full of attitude, not information, who think it is okay to be cynical, as opposed to sceptical, and who adopt a fake adversarial pose without having done the legwork; the conformity of pack journalism; the lack of time that leads to hurried stories."*⁵⁷⁶

So, what does all this information mean for Democracies of today? Is the brainwashing effect so strong that we can talk about Democracies without citizens? In a 2015 survey in Denmark, made in relation to the 2015 National Election showed, that people with lower political interest were indeed more likely to increase their use of soft news during the election campaign. These low-motivated people also increased their passive participation, such as seeking additional information about the election.⁵⁷⁷ This survey perfectly shows the results of infotainment. Since the daily audience market of public television is decreasing (Source: Open Society Institute, 2005), in order to keep the audiences, television stations have started mixing political information with entertainment.

⁵⁷⁶ Thussu, *News as Entertainment*, 34–39.

⁵⁷⁷ Andersen, »An Entrance fort he Uninterested: Who Watches Soft News and How Does It Affect Their Political Participation?«, 53.

Source: *Open Society Institute (2005)*

COUNTRY	1995	2003
HUNGARY	79,0	17,5
SLOVAKIA	73,7	21,8
SLOVENIA	61,5	34,7
POLAND	80,0	51,2
UK	54,3	46,2
ITALY	48,2	48,6
FRANCE	43,9	46,4
GERMANY	40,1	44,4

Source: *Open Society Institute (2005)*

It seems that a clear distinction between private and public television is becoming increasingly difficult to sustain. The Open Society Institute's report on European television mentioned above covering 20 European countries, the largest comparative survey of its kind, notes: 'the distinction between public-service broadcasters and their commercial competition, in terms of programme content and quality, has become increasingly blurred. Investigative journalism and minority programming are scarce commodities in both public and commercial television. Newscasts have often become markedly tabloid, particularly on commercial television channels. Television in Europe as elsewhere has been profoundly affected by larger, transnational changes in the broadcasting industry, triggered by multilateral institutional and technological transformations which have altered television news, as well as other sectors of the media.'⁵⁷⁸

Conclusion

Is infotainment a political resource? Definitely. As we have made a quick overview through propaganda in the 20th century, we can conclude, that propaganda through media is a tool of politics and infotainment is a kind of modern propaganda, which follows the ideology of the financial supporter.

⁵⁷⁸ Thussu, *News as Entertainment*, 42.

It is complicated to explain and to prove why infotainment is a political resource. Political involvement in media and its influence on it is not clear immediately. One of the biggest changes in the news industry involves the 24-hour news cycle and technology, such as the Internet. The Internet has had a fundamental impact on the news media. According to the Washington Bureau Chief for USA Today, Susan Page said: "*The biggest [change], I think, reflects technological changes which have sped up the news cycle a lot and also that there are many more avenues for people to get political information, [consumers] expect it a lot faster, and people have a lot more access to things that you're covering. It's faster and more transparent than it was when I started.*"

Also, the reporters feel the Internet has enhanced some aspects of their jobs, which is a double-edged sword. The Internet and social media have made reporting easier and better, but have also put pressure on reporters to produce more content. Jonathan Martin, a national political correspondent for The New York Times, spoke of how technology has changed political reporting, speeding up the production and consumption of political news. News consumers expect constant updates, and content producers have to keep up with demand. A daily newspaper no longer just puts out news once a day, but it is generally also engaged in social media and constantly updates its website with breaking news and developing stories. Nonetheless, for example K. West does not see this necessarily as a bad thing, as long as reporters are still given the time to produce traditional content.⁵⁷⁹

Sometimes soft news coverage can be due to the topics news outlets choose to cover. Barnes said that there is more reporting on sensational and trivial matters, such as the failed presidential hopes of billionaire Donald Trump that garnered heavy coverage during the 2012 presidential campaign. He said that articles about Trump get more hits online than articles about serious political contenders, such as Indiana Governor Mitch Daniels. A. Balz identifies infotainment clearest in the industry as a whole. "*I would say that there is a greater infusion of popular culture into political reporting today than there was a generation ago,*" he said. "*That's not necessarily a bad thing, but the risk is that too much attention is paid to trivia, gossip, or events that have little relevance.*"⁵⁸⁰

This is why one of the impacts of infotainment that should be discussed, is the ability for hard news and soft news to coexist within the same news organization and to be clearly divided and both correctly represented. But because it is not, the mix of hard news, soft news, and show-business creates very confusing and misleading environment for audiences. Political ideology, especially split between Democrats and Republicans in America, Lefts and Rights in Europe or in general between Liberal and Conservative, each one for itself possess its own media, as on the TV, in the newspapers and on the Internet, with its own content and interpretation of news, shows, documentaries and entertainment. This increasingly radical division between ideologies through media, leads to an increase in radical division between people in today's society. For example, we could see the consequence of that – also thanks to infotainment – in the American elections in 2020, division in Europe between West and East or Vishegrad group, impatience on social media and general inability to participate in dialogue with someone with a different mindset. After all, money makes the world go round and media must – due to its own survival – represent the mindset of the money owner.

"*Journalism today is facing its greatest challenges on all fronts – from entertainment, the corporations that own the news organizations, the public, the federal government, and other political power brokers.*"⁵⁸¹ But not everything is lost. Robert Malinov gives in his article very good direction for the future: "*I offer three suggestions for future infotainment research,*

⁵⁷⁹ Gourley, *Media Wizards: A Behind-the-scene Look at Media Manipulations*, 101–108.

⁵⁸⁰ Thussu, *News as Entertainment*, 200–209.

⁵⁸¹ Anderson, *News flash: journalism, infotainment, and the bottom-line business of broadcast news*, 235.

arguing that scholars should attempt to achieve standardization and conceptual clarity within, rather than across research trajectories, that political theory should be more explicitly incorporated into the literature for the purposes of standardizing methods and clarifying normative debates, and that research should also focus on the synergies between contemporary trends in political campaign/communications strategies and trends in infotainment."⁵⁸²

Bibliography

- Andersen, Kim. »An Entrance for the Uninterested: Who Watches Soft News and How Does It Affect Their Political Participation?« In *Mass Communication & Society* 22 (2019).
- Anderson, Bonnie M. *News flash: journalism, infotainment, and the bottom-line business of broadcast news*. Hoboken: Jossey-Bass, 2004.
- Ellul, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York, 1973.
- Gourley, Catherine. *Media Wizards: A Behind-the-scene Look at Media Manipulations*. New York: 21st Century Books, 1999.
- Herman, Edward S. and Chomsky, Noam. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. London: The Bodley Head, 2008.
- Jenkins, Simon. *A Short History of Europe*. London: Penguin Books, 2018.
- Jowett, Garth S. *Propaganda & Persuasion*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.
- Lofton, Kathryn. »The celebrification of religion in the age of infotainment.« In *The Oxford handbook of religion and the American news media*, edited by D. Winston. London: Oxford, 2012.
- Marinov, Robert. »Mapping the infotainment literature: current trajectories and suggestions for future research.« In *The Communication Review* 23 (2020).
- Matthews, Gerard Paul. »Infotainment: television program.« <https://www.britannica.com/topic/infotainment> (last access 21 June 2022).
- Poe, Marshall T. *A History of Communications: Media and Society from the Evolution of Speech to the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Richard, Vine. »The secret LSD-fuelled CIA experiment that inspired Stranger Things.« In *The Guardian* (2016).
- Smith, Bruce Lannes. »Propaganda.« <https://www.britannica.com/topic/propaganda> (last access 23 June 2022).
- Thussu, Daya Kisian. *News as Entertainment: The Rise of Global Infotainment*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2008.

⁵⁸² Marinov, *Mapping the infotainment literature*, 1.

Brina Kotar

Marijanski kult in ženske v slovenskem katoliškem časopisju prve polovice 20. stoletja

Izveleček

Prispevek raziskuje kult Device Marije, ki in kakor se pojavlja v treh izbranih slovenskih katoliških časopisih 20. stoletja: *Bogoljubu*, *Vigredu* in *Naši gospodinji*. Marija je v vseh časopisih postavljena kot svetel zgled za vernike in vernice, pri sledenju temu zgledu pa časopisje v ospredje eklatantno postavlja ženske. Prispevek tako osvetljuje eksplicitne povezave, ki jih časopisje vzpostavlja med marijanskimi lastnostmi in ženskim obnašanjem, predvsem v kreposti, vzdržnosti, potrpežljivosti in skrbnosti. Del prispevka je namenjen tudi Marijinim družbam. Prispevek izhaja iz teze, da je obravnavano katoliško časopisje vero, torej tisto, kar v veliki meri zaznamuje, usmerja in vpliva na življenje vernikov, znotraj lastnega diskurza oblikovalo in posredovalo v takšni obliki, da je ustrezala ideološkim in političnim usmeritvam ter legitimizaciji stvarnosti, ki jo je časopisje podpiralo.

Abstract

The paper discusses the cult of the Virgin Mary, as it appears in three selected Slovenian Catholic newspapers of the 20th century: *Bogoljub*, *Vigred* and *Naša gospodinja*. In all newspapers, Mary is set up as a bright example for believers, and in following this example, the newspapers blatantly put women in the foreground. The paper thus sheds light on the explicit connections that the newspapers establish between the Marian qualities and female behavior, especially in virtue, restraint, patience and care. A part of the paper is also dedicated to *Marijine družbe*. The contribution is based on the thesis that religion, that which largely characterizes, directs and influences the life of believers, was shaped and mediated by Catholic newspapers, within their own discourse in such a way that it corresponded to ideological and political orientations and the legitimization of reality, which the newspapers supported.

Ključne besede: Devica Marija, marijanski kult, slovensko katoliško časopisje

Uvod

Marija je za krščansko oziroma natančneje katoliško cerkev ključnega pomena. Njena podoba, ki kraljuje v cerkvah, molitvah, prošnjah in domala vseh oblikah bogoslužja, je konstrukt, moški in teološki konstrukt, ki najprej in predvsem služi uresničevanju ciljev katoliške cerkve. Določajo jo devištvo, materinskost, ubogljivost, služnost in pobožnost. Kot taka je svetel zgled za vernike in vernice; kljub vsem za božje služabnike primernim lastnostim, pa v sebi ohranja čistost in nedosegljivo popolnost eteričnega bitja.

Izmed obravnavanih časopisov je najpomembnejši gotovo *Bogoljub*, ki je dosegal najširši krog bralcev in izhajal najdlje. Kot najprominentnejši katoliški časopis je bil namenjen celotnemu katoliškemu občestvu, medtem ko sta bila *Vigred* in *Naša gospodinja* namenjena predvsem ženskim bralkam oziroma vernicam. Časopise povezuje njihova katoliška usmeritev in skladnost z idejami klerikalne (politične) stranke, delno pa se razlikujejo, saj sta *Vigred* in *Naša gospodinja* ženska časopisa. Prispevki *Vigreda* so pisani s strani žensk ali obravnavajo ženskost (kakor je bila ta pojmovanja znotraj časovnega in ideološkega položaja), njegova vsebina pa je po svoji naravi bolj kulturna in manj politična; *Našo gospodinjo* pa sestavljajo prispevki bolj praktične narave eksplicitno usmerjeni na ženske oziroma gospodinje.

V namen članka so bile preučene vse številke časopisov v času njihovega izhajanja, pri tem pa se članek osredotoča na oblike pojavljanja marijanskega kulta in marijanskih pobožnosti, tako eksplicitnih kot implicitnih.

Bogoljub

Bogoljub je začel izhajati leta 1903 v Ljubljani, izdajala pa ga je Katoliška bukvarna. Izmenoma je izhajal kot mesečnik in kot polmesečnik, s podnaslovom »Cerkveni list za Slovence.« Njegov prvi urednik je bil duhovnik Janez Kalan, »predstavnik mahničevsko usmerjene duhovniške generacije na Kranjskem.«⁵⁸³ Bil je predvsem verski list z nabožnimi besedili, pesmimi in molitvami, podobnicami, novicami iz cerkvenega življenja, delovanja slovenskih misijonarjev in poročal o »verskem gibanju med Slovenci v domovini in po svetu.«⁵⁸⁴ Njegov namen je bil v svojih bralcih gojiti »vsake vrste pobožnost [...] učil [bo] spoznavati, ceniti, ljubiti in častiti to, kar imamo na zemlji najsvetejšega in najdražjega: velikega Boga v naši sredi, čigar duša misli vedno o nas misli ljubezni, čigar Srce žije in bije za nas v nešteti tabernakeljih zemlje. Učil bo prav častiti Njo, ki nam je za Bogom najmilejše bitje: Mater Njegovo in našo, Marijo...«⁵⁸⁵ Poleg verskih vsebin pa so pogosti politični prispevki, v katerih so sledili ideološkim usmeritvam SLS, tako pa tudi kritizirali njene nasprotnike – na svojih straneh predvsem liberalce in socialdemokrate. Izhajati je prenehal med drugo svetovno vojno, leta 1944.

Vigred

Vigred, ženska katoliška revija, je začela izhajati leta 1923 kot mesečnik. Bil je glasilo Slovenske krščanske zveze, ki ga je izdajala Orliška podzveza. Njena vsebina so bila v veliki meri literarni prispevki, pogosto pesmi, z religioznim (katoliškim) tonom: »Naši ideali pa so najlepši, najplemenitejši, ideali, ki nam jih nudi sv. vera. Naši ideali niso v zraku viseči, marveč docela resnični, nam več ali manj dosegljivi ter nas v resnici osrečijo. Naš najvišji ideal je Bog. Po njem hrepeneti, iskati neskaljene sreče in blaženosti v Bogu, je in bodi naš cilj.«⁵⁸⁶ Namen časopisja pa je vzgoja žensk in ženska vzgoja, t. j. vzgoja žensk za njihovo delovanje v gospodinjstvu: »Naše Orlice, poštena, krščanska, slovenska dekleta, izobrazujmo vsestransko! Nudimo jim vsega, kar morajo znati kot bodoče matere in gospodinje!«⁵⁸⁷ Pojavljali pa so se tudi številni prispevki o dolžnostih in pravicah žensk na različnih področjih, ki so pomembno vplivali na politično aktivnost žensk na Slovenskem. Njegove soustvarjalke in urednice so bile številne ženske, kar pa ni bilo običajno za katoliški tisk. *Vigred* je prenehal izhajati leta 1943.

Naša gospodinja

Naša gospodinja, s podnaslovom »Glasilo slovenskih gospodinj in deklet,« je začela izhajati leta 1910, izdajala pa jo je Kolinska tovarna. Izhajala je najprej kot mesečna priloga *Slovenca* in nato *Domoljuba*. Urednica *Naše gospodinje* je bila Ema Pečejeva. Namen glasila je bil didaktičen – poučiti slovenske ženske, t. j. gospodinje, o zadevah gospodinjstva: »Slovenske gospodinje, vam, vašim potrebam, vašemu poduku je posvečena ta priloga.«⁵⁸⁸ Tako so njeno vsebino sestavljali številni nasveti iz vseh področij gospodinjstva: kuhanja, pranja, šivanja, vzgoje, zdravja, načina oblačenja itd.; pa tudi nasvetov za kmečko delo: »Kraljestvo naše gospodinje je torej silno obsežno. Naša priloga ji bo v vseh teh zadevah dajala poduka in svetov.«⁵⁸⁹ Prispevke *Naše gospodinje* so pogosto pisale tudi gospodinje same, ki so poročale o svojih izkušnjah. Prav to glasilo je izmed obravnavanih »najmanj religiozno« – nad

⁵⁸³ Amon in Erjavec, *Slovensko časopisno izročilo*, 155.

⁵⁸⁴ Amon in Erjavec, *Slovensko časopisno izročilo*, 155.

⁵⁸⁵ »Kaj hočemo reči?«, *Bogoljub*, 8. januar 1903, 2.

⁵⁸⁶ Minka Žirovnikova, »Vigredi« na poti, *Bogoljub*, julij/avgust 1923, 2.

⁵⁸⁷ Žirovnikova, »Vigredi« na poti, 2.

⁵⁸⁸ »Na pot,« *Naša gospodinja*, 22. september 1901, 1.

⁵⁸⁹ »Na pot,« 1.

cerkvenimi vsebinami prevladujejo teksti praktične narave. *Naša gospodinja* je nehala izhajati po štirih letih, leta 1914.

Lik Marije in katoliška cerkev

Devica Marija, Brezmadežna, Božja Mati, Kraljica veselja ipd., stoji v samem središču krščansko-katoliške teologije. »Čprav Marijo častijo v pravoslavju in nekaterih vejah protestantizma ter je visoko spoštovana in čislana religiozna figura v islamu, ima daleč najvidnejše mesto v katolicizmu, ki svoje cerkve prekriva s slikami, vitraži in kipi, ki pričajo o njeni priljubljenosti in močni zakoreninjenosti njene podobe v duhovnem življenju vernikov.«⁵⁹⁰ Marija je svoj posebni status pridobila na ekumenskem koncilu v Efezu leta 431, ko je bila priznana kot božja mati (*theotokos*). Po koncilu se je njen kult začel hitro širiti. Cerkev daje Mariji kot »kraljici vseh svetnikov« prednost v čaščenju in ji priznava pravico najvišjega spoštovanja (*hiperdulia*).⁵⁹¹ Ta odločilna vloga ženske je »preprečevala Cerkvi da bi postala še bolj izključno moška Cerkev, in svetu, da bi postal še bolj moški svet.«⁵⁹² A znotraj katoliške teologije so ženske v celoti izključene iz bogoslužja. Pri podobi Marije oziroma kar pri celotni mariologiji se je potrebno zavedati, da za razvoj nauka o Mariji in njeno poveličevanje niso zaslužne ženske, temveč moški. Natančneje, neporočeni moški, ki so se v svojem samskem (deviškem) stanu povzdignili nad ostale »Božje otroke.« Marija v vsej svoji simbolni razsežnosti je torej moški, duhovniški in teološki konstrukt. Marija tudi ni čaščena kot »prava« ženska, temveč kot funkcionalna izvrševalka načrta – zaradi svoje funkcije božje roditeljice.⁵⁹³ Kljub temu so v središču Marijinega lika »ženske« lastnosti: materinstvo, usmiljenje, razumevanje, skrbnost, lepota.

»V samem jedru diskriminacije žensk v cerkvi je ideja, da so ženske pred svetim nekaj nečistega.«⁵⁹⁴ Tako si je Cerkev za pglavitni simbol izbrala žensko osebo, ki pa jo je ohranila kot brezmadežno. Za večno devico je bila proglašena na kalcedonskem koncilu leta 451. »Marijino dogmo opredeljuje papeška okrožnica *Ineffabilis Deus* iz leta 1854. Predmet dogme je izvzetost od madeža izvirnega greha po božji milosti, predmet pa je Devica Marija.«⁵⁹⁵ Tako je bila Marija, kakor se za Božjo Mati spodobi, oprana madeža izvirnega greha še pred svojim rojstvom. Marija pa je predvsem Mati z veliko začetnico. A tudi v svojem materinstvu je ostala »nepoškodovana« - njen himen je ostal nepoškodovan in porod je potekal brez bolečin. Katoliški teologi so, da bi jo ohranili »čisto,« zanikali vse njene druge otroke, ki naj bi jih imela s svojim možem Jožefom.⁵⁹⁶

Poudariti pa gre, da v resnici ni poenotenega katoliškega pojmovanja Marijinega življenja in pomena: Cerkev sprejema teološke proglose in dogme o Mariji, ki služijo kristologiji; množice pa jo pojmujejo kot ljubečo mati in jo častijo kot boginjo.⁵⁹⁷ Adoracija Marije znotraj katoliške teologije in verske prakse je brezmejna – znotraj obredja RKC ni konca posebnim prazničnim dnevom (in celo mesecem), ki so v celoti posvečeni Božji Materi; njena podoba krasi domala vsako katoliško cerkev. Ljudje se na Marijo obračajo v nešteti molitvah, litanijah in priprošnjah, k njej se zatekajo po pomoč in uteho. O samem liku Marije pa ne vemo zares veliko – informacij o njej je v Svetem pismu zelo malo; tako o njej vemo predvsem, da je Devica in da je Mati.

⁵⁹⁰ Vončina, *Devica Marija v službi Katoliške cerkve*, 6.

⁵⁹¹ »Marija.«

⁵⁹² Heinemann Ranke, *Katoliška cerkev in spolnost*, 353.

⁵⁹³ Heinemann Ranke, *Katoliška cerkev in spolnost*, 157.

⁵⁹⁴ Heinemann Ranke, *Katoliška cerkev in spolnost*, 129.

⁵⁹⁵ Accati, *Pošast in lepotica*, 59.

⁵⁹⁶ Heinemann Ranke, *Katoliška cerkev in spolnost*, 353.

⁵⁹⁷ Vončina, *Devica Marija*, 9.

Marijanski kult v obravnavanih časopisih

Kakor je značilno za RKC in vse njene ude, je poveličevanje Marije temelj tudi slovenskega katoliškega občestva in njegovega časopisja – tako časopis *Bogoljub* že v svoji prvi številki jasno napove svoje poslanstvo: »Učil bo prav častiti Njo, ki nam je za Bogom najmilejše bitje: Mater Njegovo in našo, Marijo, kateri so bili Slovenci od nekdaj posebno otroško - udani. Svojo pozornost bo posebno obračal tistim, ki so se njej še po sebe posvetili, ki se družijo v njenem imenu in pod njeno zastavo, Marijinim družbam, po katerih se je začelo novo živo versko življenje med mladim našim rodом.«⁵⁹⁸ Iz citata je razvidno, da se čutijo »Marijini« tudi zaradi svojega slovenstva – Slovenci so namreč »Marijin narod« in od vseh prebivalcev božjega občestva najbolj častijo prav njo: »Da se verno slovensko ljudstvo z otroško ljubeznijo klanja nebeški Kraljici, kdo bi o tem dvomil? Saj je znano, da so bili Slovenci od nekdaj posebni častivci preblažene Device; priča temu so mnogoštevilne farne in božjepotne cerkve, Nji posvečene. Ni je cerkve pri nas, kjer bi ne bilo podobe Marijine ali oltarja, posvečenega naši najboljši Materi.«⁵⁹⁹

Izmed vseh karakteristik, ki določajo lik Marije, sta glavni gotovo deviškost in materinstvo. Ti lastnosti sta eklatantni v obravnavanem časopisju; po pogostosti omenjanja in pomenu, ki mu ga izbrani tiski pripisuje, pa je v ospredju materinstvo. Ljudje na zemlji se tako obračajo na Marijo kot na svojo (duhovno) mati – po Kristusovem zgledu in vodilu: »Jezus Kristus je na križu izročil Marijo, mater svojo Janezu za mater in s tem tudi za mater vsem svojim ljubljanim otrokom do konca dni. [...] Kakor je On sam svojo Mater ljubil, tako naj bi bila Marija ljubljena v vseh časih!«⁶⁰⁰ Častiti, slaviti in moliti Marijo je tako močan imperativ. Nasploh odnos »ljudstva« do Marije zaznamuje velika predanost, občudovanje in ljubezen: »Ali more biti večja odlika in večje veselje, da se moremo imenovati njeni otroci? Ne samo, da je to ime častno in vzvišeno za nas, ampak da Ona gleda in se veseli svojih otrok. [...] O kolika sreča je za vsakega, ki ima zagotovljeno njeno ljubezen!«⁶⁰¹

Tako Marijo v veliki meri določa tudi njeno usmiljenje (eno izmed njenih imen je tudi Marija Pribežališče grešnikov) – tako funkcionira kot pripošnjica, posrednica med Bogom in ljudmi. Razumljivo se ljudje lažje in rajši obračajo na Marijo kot pa naravnost na Boga: Marija je navsezadnje človek, predvsem pa je polna razumevanja, milosti in ljubezni; poleg tega lahko tudi spreobrača grešnike – s svojo gorečo materinsko ljubeznijo ogreva njihove mrlze in mrzke duše: »Grešnik, ki trepetiš, nevernež, ki ne ljubiš, mrzlo srce, ki ležiš v grobu teme, spomni se, da imaš še eno mater, mater, ki te ljubi, ki te kliče, ki te varuje, ki te neguje! Če je mrzlo tvoje srce, Ona ga more ogreti v ognju svoje ljubezni. Tudi ako je že mrtvo, ga more zopet oživiti, saj je dala na svet Onega, ki je vstajenje in življenje. [...] Darujte ji vsaj en pogled; pošljite ji vsaj en zdihljej in izprosila Vam bode odpuščenja. Mir se bode povrnil v Vaša srca in veselje bode polnilo Vašo dušo. O kako usmiljena, kako ljuba je naša Mati! Naša ljuba in razumevajoča, predvsem pa usmiljena Mati bo torej zaradi svoje globoke materinske ljubezni pri (manj usmiljenemu) Očetu izprosila milosti.«⁶⁰² Materinska ljubezen je v Naši gospodinji označena kot: »gotovo eno najplemenitejših čustev, kar jih pozna človeštvo. Ta ljubezen je globoko vkoreninjena v materinem srcu. [...] Srečna je, če je njen otrok srečen, in žalostna je, če se njenemu otroku kaj slabega pripeti.«⁶⁰³ Tako je materinstvo v središču ženske identitete – to pa drži tudi za Marijin lik. »Ali ni žena roditeljica Zemljanov, ali ni žena mati bodočega rodu, ali

⁵⁹⁸ »Kaj hočemo reči?«, *Bogoljub*, 8. januar 1903, 2.

⁵⁹⁹ »Kaj hočemo reči?«, 4.

⁶⁰⁰ A. Čadež, »Kongregacije«, *Bogoljub*, 12. februar 1903, 21.

⁶⁰¹ »Fantje in dekleta, poslušajte kaj vam piše vojak!«, *Bogoljub*, marec 1918, 89.

⁶⁰² Jožef Salezijanec, »Mesec cvetic«, *Bogoljub*, 14. maj 1903, 66.

⁶⁰³ »Materinska ljubezen«, *Naša gospodinja*, 27. oktober 1910, 14.

ni žena vzgojiteljica bodočega sveta? Družina je celica, iz katere prihaja v svet življenje, in družini vtisne pečat najbolj žena, družinska mati.«⁶⁰⁴

Za vse obravnavane časopise je, skladno z obdobjem »dolgega 19.« in 20. stoletja, značilna močna nacionalna zavest, prepletena s politično oziroma ideološko pripadnostjo. Bralci časopisov naj se v Marijinem zgledu in okrepljeni z Njeno milostjo udeležujejo za narodov blagor. Tudi vzgoja žensk oziroma njihov položaj sta v času nacionalnih gibanj in okrepljene narodne zavesti dobila poseben pomen. Ženske so bile prepoznane kot pomemben del narodnega telesa – predvsem v njihovi vlogi vzgajanja (zavestnih slovenskih) otrok – kot podpornice nacionalnega gibanja. To se je poudarjalo tudi v časopisju: »Slovenska gospodinja in ti slovensko dekle, ki te čaka svoj čas ta naloga, zate se gre! Vzemi, prebiraj in delaj z nami vred za blagor naše domovine!«⁶⁰⁵ Kakor je bilo žensko telo podrejeno cerkvi in njeni ideologiji, je sedaj postalo podrejeno še narodu in njegovi prosperiteti.

Dobre matere so »produkt« katoliške (t. j. »prave«) vere: »Take ljubezni do molitve in take lepe vzgoje otrok ne pozna posvetna mati, ampak le tista, ki se je iz pogostega sv. obhajila navzela Jezusovega duha. Da, tu zajemajo stariši tiste milosti, ki jih razsvetlujejo in podpirajo pri njihovem najsvetejšem opraviilu, pri vzgoji njihovih otrok.«⁶⁰⁶

Marija služi kot obči zgled, a predvsem naj bi se po njej v svojem delovanju in življenju ravnale ženske. Tudi same ženske so se zgrinjale k Mariji - ne samo po zgled, temveč tudi po pomoč in razumevanje: »Zlasti ženske so videli v Mariji pribežališče, žensko, h kateri so se lahko zatekale kot k materi in sestri.«⁶⁰⁷ Za ženske pa Marija ni zgolj nedosegljiv ideal, ki so mu dolžne slediti, ideal popolnosti (v materinstvu, zakonu, ljubezni, pobožnosti itd.); ženske so si želele biti kakor Marija in občudovale njeno moč: »Prišel je in se je spočel v Tebi, zakaj samo v Tebi je moč, ki je mogla roditi Močnega – Močna, Krepka, pridi vame in bom zazvenela!«⁶⁰⁸ in »Kdo je ta, ki prihaja kakor jutranja zarja, čista kakor luna, izbrana kakor solnce, močna kakor urejena vojska?«⁶⁰⁹ Tudi v svoji moči in požrtvovalnosti je Marija zgled predvsem materam: »Marija, žalostna in vendar tako srečno blažena mati je vzela Dete božje v naročje. Nanj je pogledala, k srcu ga pritisnila in njena duša je zažarela v oni čudoviti ljubezni božji, da je rada vse sprejela, tudi ločitev od Sina na Kalvariji. Mi potrebujemo močnih mater, ki se ne ustrašijo nobene težave; ljubečih mater, ki hočejo povsod najprej božjo voljo izpolniti, stanovitnih mater do smrti.«⁶¹⁰

Za grešne Evine hčere pa je Marija znotraj časopisja najprej in predvsem zgled izhoda iz pokvarjenosti: »Nedolžna deklica, ki še ne poznaš zapeljivega sveta, idi k Mariji s šopkom pisanih tulipanov! Ona bode ohranila tvojo čistost, da ne zgine kot dim v nevarnih letih, ki te še čakajo. Čista mladenka, naberi belih lilij v svojem vrtu in jih daruj nebeški Liliji! Marija bode olepšala tvoje srce in čistost tvoje duše bode bliščala v tvojih očeh kot jutranja zarja!«⁶¹¹ V vseh časopisih se Marijo povezuje z belo barvo, ki je ena njenih glavnih karakteristik. Tudi zastava Marijinih častilcev je bela. »Zakaj tako? Bela barva je, kakor znano, barva čistosti, nedolžnosti in torej barva Marijina.«⁶¹² In bela, ker je nedoločena oseba, del materinskosti, del kolektivnega subjekta matere.⁶¹³

⁶⁰⁴ Minka Žirovnik, »Naloga dekliške organizacije,« *Vigred*, september 1924, 132.

⁶⁰⁵ »Na pot,« *Naša gospodinja*, 22.9.1901, 2.

⁶⁰⁶ Alojzij Šoba, »k pogostemu sv. obhajilu nas spodbujajo njegove preobilne milosti,« *Bogoljub*, avgust 1909, 231–232.

⁶⁰⁷ Heinemann Ranke, *Katoliška cerkev in spolnost*, 353.

⁶⁰⁸ »Zdrava!,« *Vigred*, december 1924, 177.

⁶⁰⁹ »Zdrava!,« 179.

⁶¹⁰ Anton Oblak, »Krščanska mati,« *Bogoljub*, december 1908, 366.

⁶¹¹ Salezijanec, »Mesec cvetic,« 66.

⁶¹² »Našim Marijinim družbam,« *Bogoljub*, januar 1909, 31.

⁶¹³ Accati, *Pošast in lepota*, 26.

Čistost, spodobnost, devištvo so glavne Marijine lastnosti, ki se v časopisju rabijo kot sopomenke. Ženske so lahko najbolj Marijine in tako najboljše v sledenju njenemu zgledu: »*Kaj pa naj spaja, kaj naj posebno družni nebeško Devico z njenimi hčerami na zemlji? Vse veste za to vez: brezmadežno življenje, sveta čistost, sveto devištvo. To je tista zvezda iz raja, ki kaže pot in vodi v nebo, to je tista lilija, ki blesti kot gorski sneg, tisto čisto oko, ki ne mara nič nesramežljivega.*«⁶¹⁴ Spolna vzdržnost, ohranjanje deviškosti je glavna vrednota in vzgojno vodilo za slovensko mladino, izguba nedolžnosti pa prinese zgolj pogubo: »*mladenič ali devica, če sta zgubila nedolžnost, sta kakor vrtnica, ki je bila enkrat lepa, ki je pa ovenela, in zato sedaj ni za drugega kot da se vrže proč.*«⁶¹⁵ Starši, predvsem pa matere, saj se očetje »z otroci manj pečajo,«⁶¹⁶ so odgovorni, da svoje otroke vzgojijo v pobožni sramežljivosti in kreposti zoper pohujšanje – da otroke pripravijo na »*zmagoslavno borbo zoper nečiste skušnjave, ki so tako silne, da bi jih človek brez pomoči božje prav komaj mogel premagati.*«⁶¹⁷ Poželenje je zaničevano in penalizirano – tudi v zakonu: »*Namen zakona je pomnožitev človeškega rodu, pomnožitev otrok božjih na zemlji.*«⁶¹⁸ Dolžnost zakoncev je zagotavljanje nadaljnega obstoja najprej RKC in nato tudi države oziroma naroda. Ne telesni užitek torej.

V času prve svetovne vojne je *Bogoljub* spodbujal (oziroma narekoval) pomoč ranjenim vojakom in dobrodelnost do njih ter do vseh (p)oškodovanih med vojno. A vojakom ni bil zgolj naklonjen – v njih je videl veliko grozno kreposti deklic. Tako je svaril ne samo pred spolnim temveč tudi pred verbalnim občevanjem z vojaki: »*Že so tu vojaki in - vsi opomini in obljube so pozabljene... Oči se ne odmaknejo od vojaške uniforme - solze so že posušene - oči gledajo zvedavo, radovedno, prijazno, dopadljivo - že je prijazen smeh na ustih in licih! Neslane opombe, smeh, preširen, razposajen smeh - vojaki korakajo mimo - dekleta ž njimi [...] Dekleta so popolnoma pozabile na opomine glede slabe tovarišije, duši tako nevarne.*«⁶¹⁹ A tudi pri svarjenju so v ospredju matere in njihova vzgoja, kajti prav one so odgovorne za njihovo zaščito: »*Matere, gorje vam, ako so zapeljane vaše deklice! Bog bo strog odgovor zahteval od vas za nedolžnost otrok. [...] imej mati svoje otročiče, zlasti deklice, vedno krog sebe!*«⁶²⁰

Marijo gre poveličevati v njeni pasivnosti v zadevah sveta in v njeni aktivni ter goreči materinski ljubezni (do Sina): »*A med najlepšimi čednostmi Marijinega Srca je velika apostolska gorečnost. Prečisto Srce Marijino je med vsemi človeškimi srci najbolj apostolsko srce. Marija prečista Devica je Kraljica molitvenega apostolstva. Presveta božja Mati ni oznanovala svetega evangelija, ker to ni bil njen poklic; njeno apostolsko delo je bilo delo tihega, najsvetejšega življenja. [...] Apostolska je bila nje ljubezen, s katero je voljno in veselo, vdano in potrpežljivo prenašala trpljenje in težave, velike in male križe; zakaj vse, kar je trpela žalostna Mati božja, prav vse je darovala Bogu po namenu presv. Srca Jezusovega v zveličanje neumrljivih duš. Apostolsko je bilo vse življenje prečiste Device, ker je vedno in povsod dajala ljudem najlepši zgled dovršene svetosti.*«⁶²¹

Kakor Marija, se lahko tudi smrtna žena udeležuje kot mati in na področju gospodinjstva. »*[P]rimarno družinsko delovanje žensk je edino naravno (mati=ženski poklic) [...] v redoljubnem tisku njihovo kakršnokoli vstopanje v javnost (v izobraževanje, »višja dela,« v politično odločanje) [je] neprimerno in v nasprotju z »naravo*«.⁶²² Zelo zgovorna je pesem *Moderna deklica* iz časopisa *Bogoljub*: »*Povsod si iščejo poklice //*

⁶¹⁴ »Nagovor Marijini družbi. Marijina hči, bodi ponižna, previdna in odločna,« *Bogoljub*, marec/april 1914, 106.

⁶¹⁵ Ignacij Zupan, »Župnik Jofež Kerčon – častilec Marijin,« *Bogoljub*, 14. maj 1903, 67.

⁶¹⁶ Anton Jeglič, »O II. škofijski sinodi v Ljubljani,« *Bogoljub*, januar 1909, 7.

⁶¹⁷ Jeglič, »O II. škofijski sinodi v Ljubljani,« 7.

⁶¹⁸ Jeglič, »O II. škofijski sinodi v Ljubljani,« 9.

⁶¹⁹ »Brž pozabljeno!,« *Bogoljub*, maj 1917, 146.

⁶²⁰ »Zapeljane deklice,« *Bogoljub*, julij 1915, 219.

⁶²¹ »Apostolstvo molitve,« *Bogoljub*, 22. oktober 1903, 2.

⁶²² Jogan, *Seksizem v vsakdanjem življenju*, 30.

in kosajo se z moškimi — deklice. // A pravo žensko je torišče: // družinska soba, kuhinja, ognjišče.»⁶²³ In kakšna je prava krščanska žena po Marijinem zgledu? »Zvesto in pridno gospodinji priprosta žena v ozkem krogu od ranega jutra do poznega večera. Niti za trenutek ne počije, nadomestilo za to ji je pa srčna ljubezen moža in otrok. Tihih korakov dela in pripravlja že zarana, da dobe otroci, ko se zbude, vsega potrebnega. Celo njeno stremljenje meri edinole na to, da pripravi utrujenemu možu med počitkom mir, okrepcilo in srečo.«⁶²⁴

Mariji in njeni hčeri na zemlji je tako skupno ponižno prenašanje težave in bolesti, vse »velike in male križe,« osmišljata pa se z in v ljubezni do otrok (oziroma edinega Sina). Marijina usoda jim je v tolažbo: »*Marija je bila na zemlji dekla – a v nebesih je kraljica!*«⁶²⁵ Poleg sreče otrok pa je bistvo Marijine hčere tudi sreča njenega moža. Vdanost in predanost možu sta domala zapovedi za ženske. Na tem mestu pride do rahlega odstopanja od Marijine karakterizacije, saj je Marijin mož Jožef njej sekundaren (on je *njen mož*). Seveda mu je Marija dobra žena, a je v katoliški hierarhiji uvrščena bistveno višje (takoj za troedinim Bogom). Velja pa poudariti, da časopisje »zapoveduje« obojestransko spoštovanje v zakonu: »*Žene in mladenke, spoštujte može in mladeniče, kakor svoje očete in brate, za katere molite, da bi bili dobri, zvesti in čisti. [...] Kdor ne spoštuje vsake žene, ta ne spoštuje nebeške Matere, tudi ne svoje matere in sestre, ne drugih žen in deklet na zemlji.*«⁶²⁶ Mož je ženi dolžan spoštovanje, saj je ona Marijina, spoštovanje pa si zasluži, dokler taka tudi ostane. Ker pa je ženska Marijina, mora spoštovati tudi sama sebe.⁶²⁷ Seveda pa zemeljske hčere nikoli ne morejo resnično doseči ideala božanske (in božje) matere, ko pa so one kraljice gospodinjstva, ona pa vesolja. Kakor Marija (po zgornjem citatu) opravlja apostolsko delo, ga opravlja tudi zemeljska ženska: »*Vsaka žena [...] mora v svoji družini apostolsko delovati, t. j. družino od slabega odvracati, pa k dobremu obračati, opominjati. Če tega ne stori, ne stori svoje dolžnosti in je slaba žena, slaba mati.*«⁶²⁸

Več kot očitno je, da je (oziroma naj bi bilo) v središču identitete ženske materinstvo, olepševanje in malikovanje tega pravega ženskega področja pa predstavljata večino vsebine usmerjene k ženskemu bralstvu. Članki v vseh obravnavanih časopisih so namenjeni materam in bodočim materam, ki naj sledijo zgledu Matere, niti besede pa ne namenijo ženskam, ki ne izpolnjujejo te vloge. Materinstvo je naravno stanje ženskega rodu – že tiste, ki ne morejo postati matere, so izključene iz bivanjskega horizonta, kaj šele tiste, ki matere nočejo postati. Ženska populacija lahko izbira med dvema skrajnostima: med eteričnim, nebeškim bitjem nedosegljive popolnosti Device in Matere ter lahko in zapeljano grešnico. Srednja pot, ki bi jim omogočila učlovečenje, jim omogočila biti duša in telo, je mogoča le v materinstvu.

Marijine družbe

Poseben element marijanske pobožnosti predstavljajo Marijine družbe. Prav *Bogoljub* je bil njihovo osrednje glasilo. V času med obema vojnama so bile Marijine družbe kapilarno razširjene in prisotne domala v vseh slovenskih župnijah. Namen Marijinih družb je bil širjenje marijanske pobožnosti in spodbujanje verske vneme pri mladini.⁶²⁹ Njihov zgled in ideal je bila Marija: »*s samim češčenjem se Marijini družabnik ne sme zadovoljiti, ampak češčenje Marije mu mora služiti kot pomoček, da Mariji tudi podoben postane v svojem življenju.*«⁶³⁰ Očitno je, da se imajo člani zaradi svetlega zgleda, ki mu sledijo in poslanstva, ki ga imajo, za bolj

⁶²³ »Moderna deklica,« *Bogoljub*, januar 1915, 35.

⁶²⁴ »Družinska slika,« *Bogoljub*, januar 1909, 15.

⁶²⁵ »Cerkveni razgled po domovini,« *Bogoljub*, 14. julij 1904, 207.

⁶²⁶ »Spoštuj ženo!,« *Bogoljub*, avgust 1927, 182.

⁶²⁷ »Spoštuj ženo!,« *Bogoljub*, avgust 1927, 182.

⁶²⁸ »O apostolskem delu matere,« *Bogoljub*, marec 1926, 55.

⁶²⁹ Verginella, *Ženska obrobja*, 111–112.

⁶³⁰ »Pod Marijinim banderom,« *Bogoljub*, marec 1907, 71.

krepostne, bolj čednostne in tako superierne: »od dekliških Marijinih družb se pričakuje, da bodo šle še dlje v svoji treznosti in vzdržnosti«⁶³¹ in »pametni mladeniči iščejo dobrih gospodinj najraje v Marijinih družbah.«⁶³² Njihova čistost je njihova legitimnost.

Za delovanje je bila ključna aktivnost, ne samo na verskem, temveč tudi na posvetnem področju – na področju politike. Kakor smo omenili zgoraj, je časopis nastal v času izrazite narodne polarizacije – tako so člani Marijinih družb služili pravi politični agitatorji in predstavljali eno izmed orožij v boju z nasprotno, liberalno, stranjo: »Pa ne mislite, da je bila Antonija samo pobožno dekle, o ne, ona je bila tudi pogumna in navdušena agitatorica za vsako dobro stvar! [...] Antonija Jenko ni poznala strahu pred verskimi sovražniki [liberalci] [...] Z zanimanjem je prebirala »Slovenca« in druge krščanske politične časopise. Zato je pa ob volitvah znala agitirati za krščansko stran. Za liberalce ni bilo dobro, če so prišli žnjo skupaj; z razumnostjo, kakoršne bi človek ne pričakoval pri mladem dekletu, jim je nadrobila take, da so komaj znali domov.«⁶³³

Marijine družbe naj bi delovale tudi v službi naroda in države ter v njuno podporo: *2Posebno ve, drage Marijine družbe, imate v sedanjem, tako važnem času jugoslovanskega preporeda veliko, lepo nalogo! Postati morate luč domovine in sol naše zemlje. Delujte vsestransko kot apostoli, da s skupnimi močmi postavimo našo novo državo na trdno podstavo Kristusovih naukov; in srečni bodo, ki bodo živeli v njenem okrilju.*«⁶³⁴

Znotraj časopisja (in obče) je veljalo prepričanje, da so ženske bolj pobožne kot moški. Iz *Bogoljuba*, ki je objavljajl poročila o delovanju Marijinih družb, med drugim tudi število članov po spolu, lahko razberemo, da je bilo število ženskih članic vedno višje – zato se je tisk usmerjal predvsem na pridobitev moških za »Marijino stvar.« Tako domala v vsaki številki *Bogoljuba* najdemo poseben razdelek (naslovljen npr. »Za naše fante«), ki se obrača izključno na moško prebivalstvo in ga vabi k pobožnosti in opravljanju bogoslužja. In zakaj je v teh nagovorih zastopan zgolj moški spol: »To pa zato, ljube bogoljubke, ker je ženski spol v moškem že obsežen. Saj vam je znano, da je žena vzeta iz moževega rebra. Če mladenič, če mož kleči pred Marijo in Jezusu daruje svoje meč, se razume, da dekle, da žena tudi. Ženske gotovo ne bodo izostale in zaostale tam, kjer se moški Bogu približujejo. To se samoobsebi razume. Ženske se od moških glede pobožnosti ne bodo dale prekositi. Če se bodo torej le moški dali pridobiti in vneti za Boga in za Marijo, potem — je pridobljeno vse.«⁶³⁵

Ženske morajo tako, če hočejo biti dobre, zvesto slediti Marijinemu zgledu, v tem sledenju pa ne morejo biti zgled. Čeprav se naj bi zavestno odločale za »življenje v Mariji,« bo njihova pobožnost vrednotena kot samoumevna in drugorazredna (posledica moške pobožnosti). Med Marijo in njenimi hčerami vedno stoji moški – pa naj bo klerik ali laik.

Zaključek

Slovensko religiozno oziroma katoliško časopisje 20. stoletja se je utemeljevalo na marijanski pobožnosti, v čemer je sledilo širšemu trendu RKC. To je seveda popolnoma razumljivo, saj je imelo čaščenje Marije med ljudstvom izrazito močno recepcijo – Marija je obče pojmovana kot ena izmed najdostopnejših likov v katoliškem religioznem kanonu in tako najbolj popularna, njene oblike čaščenja pa so tako raznolike kolikor so razširjene. Slovensko katoliško časopisje se je v veliki meri utemeljevalo na marijanskem kultu, s katerim pa so tudi podprli svoje težnje in svoja prepričanja. V ta namen so narekovali oblike pobožnosti, v katerih naj bi verniki sledili Marijinemu zgledu. Najbolj pobožen oziroma najbolj »verski« je gotovo *Bogoljub*, preostala

⁶³¹ »III. Shod voditeljev Marijinih družb,« *Bogoljub*, julij 1906, 201.

⁶³² »III. Shod voditeljev Marijinih družb,« 204.

⁶³³ Anton Oblak, »Blagoslovljeno življenje,« *Bogoljub*, julij 1907, 201—202.

⁶³⁴ »Marija – kraljica Jugoslavije,« *Bogoljub*, januar 1919, 18.

⁶³⁵ »Pridi k nam tvoje kraljestvo po Mariji!,« *Bogoljub*, januar 1906, 1—2.

obravnavana časopisa pa sestavljajo tudi članki z bolj posvetno vsebino, celo praktične narave. Izbrano časopisje v svojem povelečevanju Marije poudarja predvsem njeno materinstvo, usmiljenje in pobožnost. V svoji pobožnosti je Marija zgled celotnemu občestvu – ne samo v molitvah in čaščenju, temveč tudi v apostolskem delovanju. Središče tega delovanja so predstavljale Marijine družbe, ki so s svojo kapilarno razširjenostjo po slovenskem ozemlju širile marijansko pobožnost in krepile gorečnost vere ter verno slovensko Marijino ljudstvo združevale pod njenim bojnim belim praporom. Prav tako pa so časopisi širili politična prepričanja katoliškega tabora, nagovarjali volivce in prav *Bogoljub* je bil zaslužen za izvolitev številnih klerikalnih poslancev.⁶³⁶

Kakor smo omenili, naj bi se k Mariji po pomoč in milost obračali vsi, a je Marija v veliki meri ostajala predvsem ženskam. Po njeni materinski ljubezni in požrtvovalnosti so se morale ženske strogo ravnati. Ženske in njihov nebeški vzor Marije najbolj izrazito povezuje *Bogoljub*. V njegovih člankih je imperativ sledenja Marijinemu čistemu zgledu dobesečen, medtem ko je v *Vigredu* idealnost Marije, skladno z usmeritvijo slovenskega katolištva, sicer prisotna, povezovanje pa manj eksplicitno. Prisotno je namreč posredno, v številnih literarnih prispevkih z didaktično funkcijo. V *Naši gospodinji* pa je podoba Marije prisotna minimalno, predvsem v povelečevanju materinstva – časopis je predvsem praktične in didaktične narave, namenjen izboljšanju žena pri opravljanju njihovega naravnega poklica – gospodinjenja. Morda bi bilo pretirano, če bi za izbrano časopisje zapisali, da gre za obliko epistemološkega nasilja, a dejstvo je, da je bila ženska eksistenca vezana na materinsko vlogo, vezana na nedosegljiv ideal ženske in boginje, ki pa jo s pravimi ženskami povezuje zgolj vloga matere, znotraj katere je bila samo Ona odrešena tako greha rojstva in občejanja kot porodnih bolečin. Smrtne ženske take milosti niso bile deležne in preostalo jim ni nič drugega kot prek sledenja normam spokoriti se za grehe svojega spola in s svojo maternico opravičiti svoj obstoj.

Tako je izbrano časopisje v celoti sledilo smernicam RKC, a v slovenskem časopisju so v diskurz, ki so ga ustvarili moški in ki so ga moški tudi tvorili in obvladovali, pa s svojimi prispevki, ki so se sicer dotikali zgolj »tradicionalnega ženskega področja,« vdirale tudi ženske avtorice. Vsekakor pa prevladujeta tradicionalna retorika in miselnost, ki sta Marijo konstruirali v zgled in ideal, kateremu verniki sledijo po poti, ki jo je skladno s svojimi prepričanji izoblikovala katoliška cerkev in ki jo je v vsaki številki promoviralo časopisje.

Viri

- *Bogoljub*. 1903–1944. <https://www.dlib.si/details/URN%3ANBN%3ASI%3Aspr-2KJD91LH> (dostop: april 2022).
- *Naša gospodinja*. 1910–1914. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-HOFF4DJL> (dostop: april 2022).
- *Vigred*. 1923–1943. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-IPVYFEBE> (dostop: april 2022).

Literatura

- »Marija.« <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/ime-veliko-pove/1563-marija-bozja-mati> (dostop: april 2022).
- Accati, Luisa. *Pošast in lepotica. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.
- Amon, Smilja in Karmen Erjavec. *Slovensko časopisno izročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2011.
- Heinemann Ranke, Uta. *Katoliška cerkev in spolnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

⁶³⁶ Amon in Erjavec, *Slovensko časopisno izročilo*, 150.

- Jogan, Maca. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001.
- Mikuž, Jure. *Kri in mleko. Sugestivnost podobe I*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1999.
- Studen, Andrej. »Ženska naj se drži kuhalnice.« V *Historični seminar*, ur. Oto Luthar, 149–162. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalnicenter SAZU, 1994.
- Verginella, Marta. *Ženska obrobja. Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta, 2006.
- Vončina, Katja. *Devica Marija v službi Katoliške cerkve*. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede UL, 2009. <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/voncina-katja.pdf> (dostop: april 2022).

Nina Ošep

Interpretacija konflikta v vikariatu Svetega Egidija, danes župniji Št. Ilj v Slovenskih Goricah

Izvelek

Prispevek se ukvarja z interpretacijo vizitacijskega zapisnika iz sredine 18. stoletja, ki ga je dal sestaviti vizitator dekanata Lipnica (Leibnitz). Poblížje analizira konflikt, ki se je zgodil med duhovščino vikariata Sv. Egidija (danes župnija Št. Ilj v Slovenskih Goricah) in se razširil do te mere, da se je dotaknil tudi posvetnega dela prebivalstva. Tema konflikta ponuja vpogled v cerkveni upravni sistem, soočanje cerkvene institucije s konflikti in v samo življenje duhovščine ter delno laikov. V prvem delu bo predstavljena analiza virov, ki nakazujejo na večje razsežnosti konflikta, saj se je v konflikt vpletla tudi višja cerkvena avtoriteta, prefekt benediktinskega samostana Admont v Jareninskem dvoru, v drugem delu pa je dodan prevod vizitacije vikariata Sv. Egidij, ki se je zgodila 10. oktobra 1740 in služi kot glavno izhodišče članka.

Abstract

The paper deals with the interpretation of the visitation report from the middle of the 18th century, which was compiled by the visitor of the deanery of Lipnica (Leibnitz). It analyzes in more detail the conflict that occurred between the clergy and the secular milieu of the vicariate of St. Egidio (today the parish of Št. Ilj in Slovenske Gorice). The topic of the conflict offers an interesting insight into the church administrative system, the church institution's confrontation with conflicts and into the very life of the clergy and partly of the laity. The first part will present an analysis of sources that indicate larger dimensions of the conflict, as a higher church authority, the prefect of the Benedictine monastery Admont in Jarenina mansion, also got involved in the conflict, while the second part will include a translation of the visitation of the vicariate of St. Egidio, which happened on the October 10th, 1740 and serves as the main starting point of the article.

Ključne besede: Vizitacijski zapisnik, kulturna zgodovina, konflikt, vizitacija, Lipnica

Uvod

V letih od 1739 do 1740 je spadala Lipniška dekanija (Leibnitz) pod arhidiakonot med Dravo in Muro.⁶³⁷ Ta je nastal po zaslugi salzburškega nadškofa Parisa grofa Lodrona (1619-1653), ki je potem, ko je sklenil svoj cerkveni teritorij na Štajerskem, tega razdelil na dva dela, na arhidiakonot za spodnjo Štajersko, torej arhidiakonot med Dravo in Muro, in na arhidiakonot za zgornjo Štajersko.⁶³⁸ V 18. stoletju so v arhidiakonot, v okviru salzburške nadškofije, sodile slednje enote:

Strassgang, dekanati s sedeži v Lipnici (Leibnitz), pri Sv. Vidu v Vogauu (St. Veit im Vogau), na Ptujju in v Radgoni (Radkersberg) ter cistercijanskem samostanu v Reinu, krški škofiji in križniškemu redu inkorporirane župnije.⁶³⁹ Pod arhidiakonot je spadal tudi del slovenskega etničnega ozemlja na Štajerskem.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 10.

⁶³⁸ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 9.

⁶³⁹ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 10.

⁶⁴⁰ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 10.

V letih 1739–1740 je v lipniški dekaniji opravljala vizitacijo vizitator Karel Jožef Schroniz.⁶⁴¹ Te so morale biti po predpisu tridentinskega koncila (1545–1563) opravljene na dve do pet let.⁶⁴² Schronizove vizitacije so bile objavljene in dokumentirane v vizitacijskih zapisnikih, ki služijo kot glaven vir v tem članku. Ob prebiranju zapisnikov se je izkazalo, da je prišlo med duhovščino in posvetno strujo do konfliktov, ki so nastali predvsem zaradi malomarnosti cerkvenih predstavnikov, bolj natančno samovolje kaplana Simona Trabassa. Jože Mlinarič, ki je objavil vizitacijo in jo v originalu izdal v publikaciji *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*, pravi, da so bili sicer spori med cerkvenimi ključarji, župniki, dekani in pa odvetniki župnij pogosti,⁶⁴³ je pa smiselno upoštevati, da je ta konflikt zajel tudi posvetno stran. In če drži, da konflikti med duhovščino niso bili izjema, to pomeni, da tudi discipliniranje duhovščine ni bila redkost. Na kakšen način so se višje cerkvene avtoritete lotile problema in ga poskusile rešiti, bo razvidno v nadaljnjem kronološkem pregledu podatkov za ta vikariat v Lipnici, iz katerih je bilo poskušeno zajeti prve omembe konflikta, njegov razvoj in zaključek z vizitatorjevim posegom.

Vizitaciji v vikariatu Sv. Egidija 14. julija 1739 in v župnijski cerkvi Svete Marije v Jarenini 16. julija 1739⁶⁴⁴

Med glavnimi osebami, ki so bili vpleteni v konflikt, je najprej treba predstaviti ključno osebo, okoli katere se je razvil in razplamtel konflikt. To je bil kaplan, oziroma vikar vikariata Sv. Egidija, Simon Trabass, ki je s svojim težavnim obnašanjem in povzročenimi nepravilnostmi zbral številne obtožbe in vzbudil dovolj pozornost, da je bil vizitator Schroniz primoran natančno pregledati in opisati nastalo situacijo.

Proti Trabassu se je zvrstilo cel kup obtožb. Od tega, da je slabo poučeval verouk, do neprimerne obnašanja in celo fizičnega nasilja. Kot zelo pogost očitek se je pojavljal tudi očitek o slabih pridigah. Z njim se srečamo že v letu 1739, v zapisniku vikariata Sv. Egidija⁶⁴⁵ in v vizitacijskem zapisniku župnijske cerkve v Jarenini, oziroma župnije Jarenina.⁶⁴⁶ Vizitacija vikariata je bila opravljena prva in sicer že štirinajstega julija. V uvodnem delu zapisnika je bilo zapisano, da je vikar v vikariatu Simon Trabass, nato pa so bile našteve nepravilnosti, ki jih je izvajal: da je bil pogostokrat vinjen, da je napeljeval ljudi proti vikariatu, izkazoval neposlušnost proti župniku, se razdajal užitek, odhajal brez dovoljenj in bil velikokrat odsoten [od dela]. Zaključek o Trabassu je bil sledeč: »*In omnibus se inobedientem exhibet*,« da se je v čisto v vsem izkazoval za neposlušnega.⁶⁴⁷

V zapisniku vizitacije župnije Jarenine, ki se je zgodila dva dni kasneje, 16. julija, je bil Trabass zopet omenjen. Ni bil deležen kritike, kot v zapisniku vikariata, ampak je bil v besedilu podan kratek sestavek o njegovi izobrazbi in delu ter o odnosih med klerom. Zapisano je bilo, da mu je ime Simon Trabass,⁶⁴⁸ in da je prihajal iz Lučan (Leutschach) na današnjem avstrijskem Štajerskem, ki so spadale pod salzburško nadškofijo. Star je bil 40 let in je končal

⁶⁴¹ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 21.

⁶⁴² Prim. Jure Volčjak, »Spodnjesavinjska dolina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa,« 489–504.

⁶⁴³ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 45.

⁶⁴⁴ Danes župnijska cerkev sv. Marije Vnebovzete v Jarenini.

⁶⁴⁵ Schroniz, *Visitatio filialis ecclesiae ad S(anctum) Aegidium*, 383.

⁶⁴⁶ Schroniz, *Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem*, 404.

⁶⁴⁷ Schroniz, *Visitatio filialis ecclesiae ad S(anctum) Aegidium, quae pertinet ad parochiam in Jährling, habita die 14. julii 1739*, 383.

⁶⁴⁸ Schroniz, *Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem*, 404.

študij teologije. Na tem kraju, torej v vikariatu, je deloval že enajsto leto. V zvezi z njim ni bilo opozoril, in tudi sam ni imel tožb proti soduhovnikom.

Nadalje je bilo navedeno, da doma ni imel sumljivih oseb, da so bile spovedi opravljene in da ni ničesar slabega slišal o sosednjih klerikih. Te zadnje tri ugotovitve so bile zapisane pri opisih vseh oseb v tem vizitacijskem zapisniku, kar kaže, da je šlo za vnaprej pripravljen vprašalnik. Kaplan je nato potrdil, da nima nikakršnih obtožb proti župniku [v Jarenini], učitelju, ki je bil hkrati cerkovnik, ter ključarju, »vedenje vseh je [namreč] dobro.«⁶⁴⁹ Zanimivo je, da je izpostavil ravno njih, torej župnika, učitelja in cerkovnika, kako nima proti njim pritožb, ker se je kasneje izkazalo, da jih je imel v resnici prav z vsemi tremi. Očitno je nekaj tlelo, a je vseeno zanikal težave z njimi. Mogoče so bile predhodno že sprožene neke obtožbe, ki pa niso zapisane v zapisniku.

V tem zapisniku so omenjeni tudi: učitelj Janez Jurij Gütman (Guetman), ki je bil organist in cerkovnik v Jarenini, tretji kaplan Jakob Lopič (Loppitsch) in župnik Andrej Friderik Patron, ki je bil župnik v Jarenini – vsi trdijo, da nima nihče nobenih pritožb proti nikomur.⁶⁵⁰

Jakoba Lopiča je treba posebej izpostaviti, ker se bo omenjal še večkrat v obtožbah, saj je (sodeč po zapisniku) prišlo do fizičnega nasilja med njim in kaplanom Trabassom. Lopič je bil star 30 let, posvečen na mizni naslov opatije Göss,⁶⁵¹ ki je bila 1782 razpuščena zaradi reform cesarja Jožefa II. Učitelj Gütman pa je bil star 58 let in je opravljal svojo funkcijo že 19 let.⁶⁵²

Vizitacijski obisk župnijske cerkve Svete Marije v Jarenini 4. oktobra 1740

V naslednjem letu 1740 se tokrat v zapisniku v Jarenini pojavijo prve obtožbe proti kaplanu Simonu Trabassu. Podali so jih župnik in »kolegi«, češ da je slabo učil tri dečke v petju in veri, ker nima posluha in ker je na dečke kričal ter tako motil druge pri molitvi. Vizitator je soočil s tem kaplana in ta mu je odgovoril, da bo tako ali tako izgubil dva dečka, ker bosta poslana na Dunaj. Obtožbe je povedal vizitatorju tudi P[ater] Placidij Mausenberger, prefekt benediktinskega samostana Admont v Jareninskem dvoru (Jähringhoff).⁶⁵³ Pravi, da kaplan ni »zadostil« svojemu ljudstvu s svojimi slabimi pridigami. Razlog za to pater vidi v preveliki zaposlenosti kaplana z drugimi zadevami, namesto da bi se posvečal pridiganju.

Temu so sledili vizitatorjevi dekreti za kaplana.⁶⁵⁴ Vizitator je odredil, naj kaplan premisli glede svojih dolžnosti in se bolj posveti pridiganju in svoji službi, ker je resnično njegovo delo, in da mu je od prevzivišenega kneza (nadškofa v Salzburgu) ukazano, da se popolnoma odpove pedagogiki, oziroma poučevanju in svoje učence nemudoma odpusti.⁶⁵⁵

Vizitacija vikariata Sveti Egidij, ki spada pod župnijo v Jarenini, na dan 10. oktobra 1740 - s prevodom

Sledil je obisk v »podružnični« cerkvi župnije Jarenina, pri Svetem Egidiju. Šlo je za vikariat, katerega matična župnija je bila Jarenina. Cerkev sv. Egidija, oziroma danes sv. Ilja v Šentilju,

⁶⁴⁹ Schroniz, *Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem*, 404

⁶⁵⁰ Schroniz, *Visitatio parochialis Jähring, habita die 14. julii 1739*, 405.

⁶⁵¹ Schroniz, *Visitatio parochialis Jähring, habita die 14. julii 1739*, 405.

⁶⁵² Schroniz, *Visitatio parochialis Jähring, habita die 14. julii 1739*, 405.

⁶⁵³ Schroniz, *Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem*, 426.

⁶⁵⁴ Schroniz, *Visitatio parochialis Jähring habita die 4. Octobris anno 1740*, 427–428.

⁶⁵⁵ Schroniz, *Visitatio parochialis Jähring habita die 4. Octobris anno 1740*, 427–428.

je postala župnija šele leta 1784,⁶⁵⁶ več kot 40 let po omenjenih vizitacijah. Do vizitacije vikariata je prišlo 6 dni po obisku Jarenine. Ta vizitacija je v nadaljevanju skoraj v celoti prevedena, saj služi kot najpomembnejši vir pri interpretaciji konflikta. V zapisniku je najprej po odstavkih zapisano, kaj se je v župniji izboljšalo od prejšnjega obiska in kaj ne, nato pa sledijo zapisane obtožbe proti t. i. prvemu kaplanu Simonu Trabassu.⁶⁵⁷

Vizitator sprva navaja, kako ga je kaplan zavedel, ker je vedel, da se bodo vizitatorju pritožili kmetje glede njegovega obnašanja. Kar pomeni, da glede kaplana niso obstajale le obtožbe s strani klerikov, ampak tudi laikov. Obtožen je bil tudi slabega verskega znanja, zato bi se moral ponovno udeležiti duhovniškega izpita. Zares hudo obtožbo pa navaja vizitatorju župnik. Opisuje, kako se je kaplan fizično spravil na tretjega kaplana Jakoba Lopiča. Namreč dvakrat bi ga naj udaril, potem pa še grozil kapucinom.

Sledi zapis pritožb ključarja Sebastjana Gütmacherja,⁶⁵⁸ v katerih obtožuje kaplana Trabassa, da se je slednji grdo obnašal do njega in ga žalil pred župljani. Obtožil pa bi naj Gütmacherja tudi kraje, čeprav je [Gütmacher] kvečjemu velik dobrotnik cerkvi. Na zadnji zapis dodaja vizitator svoj vrinek, kjer potrjuje prejem Gütmacherjevih darov, kar vsekakor daje težo Gütmacherjevim besedam. Potem sledi vrhunec Gütmacherjevih obtožb, kjer trdi, da kaplan ponareja obračune, ki bi jih moral potrjevati sam prefekt v Jarenini. Zadnja Gütmacherjeva obtožba pa je večkratno se pojavljajoči očitek Trabassu, in sicer, da ima izredno slabe pridige. Gütmacherjeva pritožba je rezultirala v tem, da sta bila s kaplanom oba pozvana, naj se osebno zglasita v Lipnici in razčistita sramotne obtožbe. Kako se je (in če se je sploh) to odvijalo, ni znano iz vizitacijskega zapisnika.

Sledi zagovor kaplana Trabassa. Ampak ne na prejšnje obtožbe, temveč na (prve) obtožbe učitelja, ki so morda izgubljene, ali pa jih vizitator sploh ni vključil.⁶⁵⁹ Učitelj v teh nenapisanih obtožbah verjetno (med drugim) obtožuje Trabassa, da preveč posega po alkoholu. To lahko sklepamo po tem, da se je v svoji obrambi Trabass najprej zagovarjal, da se je glede prekomernega popivanja izboljšal. Nato je obtožil učitelja, da napeljuje župljane proti njemu. Temu je sledil še zagovor, v katerem pravi, da tisto leto ni bil neposlušen do župnika, kar pomeni, da so morale obstajati tudi poleg učiteljevih obtožb, ki niso bile vključene, še župnikove obtožbe iz leta poprej. V njih je zelo verjetno izpričano, da je kaplan pokazal določeno mero neposlušnosti.

Trabass v svojem zagovoru še poudarja, da se maše niso pele zaradi njegove odsotnosti. Tu je potrebno vzeti v poštev, da je bilo v prvi polovici 18. stoletja v navadi, da je bila maša pri vseh župnijskih in nekaterih podružničnih cerkvah slovesna in peta.⁶⁶⁰ Je pa k Trabassovi pripombi smiselno dodati, da se mu je med drugim očital tudi slab posluh.⁶⁶¹

Kaplanovim obtožbam sledi učiteljev odziv. Ta je zanikal hujskanje župljanov proti kaplanu in je priznaval župniku edino avtoriteto v župniji »odvisen [je] samo od župnika in ne od kaplana.«⁶⁶² Te obtožbe so bile verjetno ustno predane vizitatorju in sta se kaplan in učitelj naenkrat zagovarjala pred vizitatorjem, kajti tem obtožbam sledijo še enkrat vnovične obtožbe učitelja, ki pa so bile (tokrat) pisno predane vizitatorju.⁶⁶³ Gre za enajst točk, v katerih je

⁶⁵⁶ Mlinarič, »Prispevek benediktincev k duhovnemu in gospodarskemu razvoju na območju severovzhodne Slovenije,« 277. Volčjak, »Spodnjesavinjska dolina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa,« 489–504. Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 10.

⁶⁵⁷ Schroniz, *Visitatio filialis ecclesie ad S(anctum) Aegidium*, 434.

⁶⁵⁸ Schroniz, *Visitatio filialis ecclesie ad S(anctum) Aegidium*, 434

⁶⁵⁹ Schroniz, *Visitatio filialis ecclesie ad S(anctum) Aegidium*, 435.

⁶⁶⁰ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 35.

⁶⁶¹ Schroniz, *Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem*, 426.

⁶⁶² Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 435.

⁶⁶³ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 435–436.

obtoževal kaplana, da si je zadržal velik del darov umirajočih⁶⁶⁴ in pa tudi denar, ki je bil v resnici namenjen učitelju. Iz teksta je tudi možno razbrati, da je učitelj zase menil, da ima preveč dolžnosti.

Kaplana je prav tako obtoževal velikega zapravljanja denarja in prikrivanja stroškov prefektu v Jarenini. Zanimivo je, da je skoraj paradoksalno učitelj kaplanu poleg kraje in zapravljanja denarja očital tudi skopuškost. Še ena izmed precej resnih obtožb je bila, da bi si naj kaplan prilastil mesto in pristojnosti cerkvenega ključarja. Morda je obstajala kakšna povezava s ponareditvijo obračunov prefekta v Jarenini, ampak to je seveda špekulacija.

Povrhu vsega pa je očital kaplanu tudi, da niti maš in pridig ni izvajal ustrezno »[maše so]bodisi prezgodaj bodisi prepozno, [Trabass] ima brezplodne pridige ali pa jih popolnoma izpušča, zaradi česar je učitelj prisiljen poslušati mnogo ostrih besed od župljanov in drugih ljudi.«⁶⁶⁵

V nadaljevanju mu je očital še izgubo ključev tabernaklja in prehitro menjavo sveč v cerkvi, nato pa se je spet obregnil ob finančne nedoslednosti in trdil, da si je kaplan tudi od mašnih darov cerkvi pridržal ves izkupiček, ki bi se moral razdeliti med kaplana, ključarja in oskrbnika bratovščine Marijinega brezmadežnega spočetja. Verjetno je kaplan prevzel vse naštete vloge in na ta način legitimiral prevzem »izkupička«. Kakorkoli, vizitator se je odločil, da naj to zaenkrat ostane skrito. Obtožbe učitelja je potrebno jemati z rezervo, ker je svoje obtožbe izkoristil tudi za to, da je dobro izpostavil svoje garaško in požrtvovalno delo v primerjavi z negativnim delovanjem problematičnega kaplana. Očitno je dobro premislil, kako bo predstavil obtožbe. K temu je verjetno botrovalo tudi, da jih je oddal v pisni obliki.

Učiteljevim obtožbam so sledile obtožbe mesarja iz Šentilja v Slovenskih Goricah, Jožeta

Ferka.⁶⁶⁶ Tudi Ferka je pravil, da so bile kaplanove pridige slabe, »blede in nekoristne.«⁶⁶⁷ Z vidika župljanov se je jezil, da maše niso bile izvedene tako, kot so ljudje navajeni in da se kaplan Trabass ni držal starih vzorcev, kar je sovpadlo z učiteljevim obtožbami. Jezil se je tudi nad slabo skrbjo za cerkev, ki bi naj bila takrat očiščena le zaradi vizitacijskega obiska.

Po vseh zbranih obtožbah so sledili ukrepi, ki jih je odredil vizitator. V njih je opisal ugotovljene nepravilnosti in dal navodila, kaj je potrebno spremeniti.⁶⁶⁸ V prvi točki dekretov je zapisal, da so »izvor in začetek velikih razkritij, posledice samovolje kaplana Simona Trabassa, ki je bil zaradi svoje trmoglavosti, obtožen od vseh, ki so ga poznali. Naj uboga ukaze predstojnikov, sledi nasvetom drugih modrih mož, naj ne zaupa svoji zmedeni glavi, naj zlomi to (glavo) [mišljena trdoglavost], da ne bo zlomljena na druge ostrejšje načine.«⁶⁶⁹ Skratka, s strani višje cerkvene instance je bilo prepoznano, da je Trabass povzročal velike težave v župniji. Zato so sledili ukrepi, ki jih je bilo treba sprejeti in upoštevati.

Prvič, da naj si Trabass ne bi smel lastiti cerkvenih predmetov in bogoslužnih oblačil, in da naj končno pripravi pravila za bratovščino Marijinega brezmadežnega spočetja, kar bi očitno moral storiti že leto poprej, ampak ni. Nato sledi cel kup odredb o izboljšanju zadev v cerkvi, recimo ureditev inventarja cerkvenega pohištva, izboljšanje spovednice, poprava strehe.

Vizitator je v nadaljevanju obtožil Trabassa malomarnosti, neposlušnosti, neotesanosti in agresivnih izpadov. Zato mu je svetoval, naj se bolj posveča moralni teologiji in ga obvestil, da bo morda moral ponovno opravljati duhovniški izpit. Posebej izpostavlja neljubi dogodek, ko je kaplan udaril Jakoba Lopiča in grozil ostalim prisotnim, da se jim bo zgodilo enako. Zaradi

⁶⁶⁴ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 435, pag. 114, toč. 1.

⁶⁶⁵ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 435.

⁶⁶⁶ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 436.

⁶⁶⁷ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 436.

⁶⁶⁸ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 436–440.

⁶⁶⁹ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 436.

tega pravi kaplanu, »če ne znaš vladati svojim strastem, na kakšen način boš vodil Kristusove ovčice?«⁶⁷⁰ Sledi opozorilo, namreč da »neotesanost velja za eno izmed največjih pomanjkljivosti duhovnika, kar je razbesnilo duše župljanov in drugih prebivalcev. Ne po oblačilih, ampak po navadah se ločuje duhovnik od kmeta. Tudi najvišji vodja in največji gospod očara srca drugih s svojo dobroto.«⁶⁷¹ Vizitator je zaradi dogodka z Lopičem zapovedal kaplanu, naj javno prosi odpuščanja, saj je javno grešil. Poleg tega, pa mu je napovedal še kazen višje inštanice, samega prevzvišenega salzburškega nadškofa, oz. njegovega namestnika. Njegovi izbruhi nasilja so uspeli preseči zaključen krog duhovščine in postali znani tudi javnemu posvetnemu življenju. Zaradi tega je moralo temu slediti tudi dosledno kaznovanje. Sicer pa očitkov o njegovem neprimernem obnašanju še ni konca. V dvanajstem dekretu se mu očita zastraševanje župnika, drugih ključarjev in celo kapucinov, katerim bi naj menda grozil, »da jih namerava pretepesti z vejami.«⁶⁷²

Nekaj dekretov se je dotaknilo tudi financ. V štirinajstem dekretu mu je vizitator očital, da je s svojim samooklicom za ključarja ukradel cerkvi skoraj sto goldinarjev.⁶⁷³ Da mora z denarjem, ki ga je zbiral zadnjih 6 let za namen okrasitve cerkev, to okraševanje dejansko izvesti⁶⁷⁴ in da bi moral povrniti denarni dolg učitelju, saj mu ni izplačeval denarja za ministriranje in kupljeno cerkveno vino.⁶⁷⁵ Vizitator je v skladu s tem izrecno zahteval, da naj se Trabass takoj odpove »službi« ključarja, ker tudi njemu ni bilo jasno, kako je pridobil to vlogo. Zahteval je tudi, da naj svojo željo po mestu ključarja pošlje v utemeljitev k prefektu v Jarenini. Prefekt v Jarenini je živel verjetno v Jareninskem dvoru, ki je bil že v prvi polovici dvanajstega stoletja inkorporiran v admontski samostan v Podravinju.⁶⁷⁶

Kaplanu se je očitala tudi slaba skrb za Najsvetejše, ki ga ni zaščitil in postavil v tabernakelj. »Če je glede tega najsvetejšega misterija tako nespoštljiv in nemaren, kaj je pričakovati glede drugih duhovniških opravil, ki mu pritičejo,«⁶⁷⁷ skratka, naj ima boljšo skrb za cerkvene zadeve. Glede tabernakljev Jože Mlinarič v svoji analizi piše, da je do sredine 17. stoletja prodrla zahteva, da naj bo Najsvetejše shranjeno na glavnem oltarju v tabernaklju,⁶⁷⁸ s čimer so v vikariatu Sv. Egidija precej zamujali. V letu 1617 je sekavski škof Jakob Eberlein naročil, naj se pod glavnim oltarjem namestijo svetilke za večno luč, ki pričajo o hrambi Najsvetejšega v tabernaklju. Ta navada se je očitno skoraj povsod prijela,⁶⁷⁹ z izjemo svetega Egidija, kjer se je očitalo kaplanu, da luč pred Najsvetejšim ni gorela.⁶⁸⁰

Direktno iz Jarenine je bilo zapovedano, da mora Trabass prenehati s poučevanjem dečkov, ker je bil slab mentor. Vizitator je zaključil dekrete s kanoničnim opominom kaplanu, naj se resno izboljša v vseh teh stvareh in da naj spoštuje zadevne ukrepe, da se ne bo stanje še poslabšalo v primerjavi s prejšnjim.⁶⁸¹

Vizitator mu je na podlagi vseh predhodnih obtožb dal tudi opozorila glede izvajanja maš. Ugotovil je, da je od »vseh, ki so bili vprašani o tej stvari, soglasno obtožen, da je izvajal

⁶⁷⁰ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 437.

⁶⁷¹ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 437.

⁶⁷² Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 437.

⁶⁷³ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁷⁴ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁷⁵ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁷⁶ Vincenc Rajšp, »Samostani in župnije: Inkorporacije in patronati samostanov v današnji Sloveniji,« 191–198.

⁶⁷⁷ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 439.

⁶⁷⁸ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, 25.

⁶⁷⁹ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 439.

⁶⁸⁰ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁸¹ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 440.

*slabe pridige, kar ni presenetljivo, če se je študiju in branju posvetil malo oziroma nič,*⁶⁸² da se ni držal protokola izvajanja maše, »*da je nameraval peti ob nedeljah štiri začetke...ne da bi počakal na prihod najsvetejšega iz templja, ali da so prižgane bakle,*«⁶⁸³ in da naj redno izvaja maše »*ne prezgodaj in ne prepozno, ampak da so začete ob deveti uri.*«⁶⁸⁴

Sledili so ukrepi, ki so bili izdani za učitelja, ki je bil, kot rečeno, tudi cerkovnik.⁶⁸⁵ Tudi njegovo obnašanje je bilo deležno opozoril, namreč, da se mora do duhovščine in kaplana obnašati bolj spoštljivo, da naj si ne prilašča vloge duhovnika oziroma, da naj si ne jemlje več »*v svoje roke prečastitega Boga, ker to ni vaša naloga, kakor ste napačno trdili, ampak pripada izključno župniku ali diakonom.*«⁶⁸⁶ Naj večkrat očisti cerkev, ker je preveč umazana in da mora zapirati cerkvena vrata. To so mu naložili, ker je, kot je že zgoraj poudarjeno, učitelj tu hkrati cerkovnik. Zadnji sklep pa je, da mora učitelj, čeprav je podrejen župniku, poročati kaplanu o morebitni odsotnosti pri obredih. Očitno je bila učiteljeva samovolja, vključno z nespoštljivostjo ter nepokornostjo v odnosu do kaplana, tako izrazita, da ga je morala cerkvena avtoriteta z ukrepi postaviti na njegovo mesto.

⁶⁸² Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 440.

⁶⁸³ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 440.

⁶⁸⁴ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁸⁵ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

⁶⁸⁶ Schroniz, *Visitatio filialis S(anctum) Aegidium*, 438.

Querele contra capellanum

lusus fuit, ut die visitationis summo mane equos pro me mittat, ubi advertit 8 rusticos me aspectantes querimonias contra se moturos, circa 11. horam primo illos expedivit, hinc hi ob tam longam moram pertaesi re infecta discesserunt taliterque hos elusit. Quo ad scientiam est valde debilis, judicarem in domino expedire, si iterato examen pro cura subire adigeretur. In mea, actuarii mei et aliorum hominum praesentia tales tricas et clamores in ecclesia et sacristia cum ludimagistro incepit, ut parum abfuerit, quin ad verbera deventum fuisset, perdidit se quidem ludimagister et vestro percitus hunc per vos tractavit, sed a me publice correptus et monitus, ut majorem respectum sacerdotibus exhibeat. Parochus liters ad me datis vehementer conquestus fuit, quod in suo cubiculo nona hujus hic capellanus in sua praesentia, aliorum duorum cooperatorum, trium capucianorum, alieni clerici et durum laicorum nec non saecularium tertio capellano Jacobo Loppitsch cum ingenti clamore insignem colaphum impegit cum addito se capacem esse pariformiter cum parochus et omnibus aliis procadendi, causa hujus fuit, quod unus laicus et capucinus tempore caenae jocosus ac fabulator fuerit, illos diverterit ac hunc Simonem Trabass parumper vexarit, hinc tertius capellanus cum aliis ridens clavem sui cubiculi in manu tenens inopinato hujus manum tetigit, quare excandescens et se deperdens insontem caecidit. Adjunxit parochus innumeras et intolerabiles esse hujus krassities, quibus tam sibi quam allis coopertoribus obviat. In his omnibus tertius capellanus praesens questus fuit et satisfactionem petit addendo, quod pauperculos capucinos vehementissime exceperit cum comminatione, quod illos virgis caedere velit.

Querela syndici contra capellanum

Vocatur Sebastianus Guetmacher, annorum 54, domini Strass subditus. Capellanus ingentium tricarum author eum prostituendo et coram parochianis diffamando ac si 100 florenos ecclesiae sustulisset, cum tamen demonstrat se magnum ejusdem, praesertim sacelli s(ancti) Joannis Nepomuceni, benefactorem fuisse. Habeo praemanibus integram seriem beneficiorum ab eo praestitorum. Addit, quod hic dictae ecclesiae

vineam antehac 300 florenis aestimatam sua industria ita elevaverit, ut modo in 1000 florenorum pretio esse conseatur, hinc petit revocationem verborum ac fame restitutionem. Altera querela est, quod capellanus eum acedens ratiocinia plura a p(atre) praefecto in Jähringhoff justificata involverit, alios numeros inscripserit, aliqua abstulerit ac taliter suis dominiculis destitutus fuerit. Tertia, quod conciones luridissime peragat et parochiani ex eis nihil eddiscant. Ambae partes propter primas duas querimonias Leibnizium ad aedes decanales citatae, ut 7. septembris personaliter se sistant et turpibus his injuriis inponatur.

Responsa capellani circa ludimagistrum

In excessivo potu se emendavit, saltem in sua praesentia. Asserit, quod adhuc parochianos contra se irritet. A prioris anni visitatione inobedientem erga suum parochum se non exhibit. Interfuit hoc anno processionibus. /114/ Nullum hoc anno sacrum santatum\cantatum ob eius absentiam emansit.

Responsa ipsius ludimagistri

Non habet nisi tres aut quatuor proles instruendas, quaevis hebdomada in catechesi examen instituit. Negat, quod unquam parochianos contra capellanum instigaverit. Dicit se tantum a parochus et non a capellano dependere, adeoque solum a priori exeundi licentiam petendam fore.

Querela contra capellanum quas in scriptis ludimagister mihi tradidit

1. Quod multa legata a moribundis obtineat, ea vero a potiori pro privatis missis, non vero pro ecclesia applicet, quod ab antecessoribus capellanis nunquam practicatum fuit.
2. Pro multis sacris hic obligationes eveniunt et in loco leguntur, grossum autem pro ludimagistro, uti prius consultum erat, ipse retinet, cum tamen illi inservire ac ministro providere ac vinum pro sacrificio pendere debeat.
3. Cogitur ludimagister magna parte anni contra tempestates pulsare, pro adjutoribus circumspicere, ex propriis pulveres pyrios comparare, ob quae in autumnis collectura musti ipsi competit, ad plurima loca capellanus vel in persona vel bajuli ejusdem praecesserunt et partem sibi ludimagistro competentem

abstulerunt, quod capellanorum nullus antehac praesumpsit, cum aliunde divitem collecturam in purissimo tritico et grossis casei vulgo Kässgroschen a parochianis obtineat.

4. Eodem modo ab anno 1733 usque ad annum 1739 suo specioso titulo pro capella s(ancti) Joannis Nepomuceni, b(eatissima) virgine, s(ancto) Aegidio et ornatu ecclesiae mustum collegit, quod aliqua fieri curare intendat, verum parum praestitum, sed pro se impensum necque de his proventibus p(atri) praefecto in Jähringhoff unquam ratiocinia posita.

5. Idem dicendum de pecunia alisque victualibus in hunc finem ab eo collectis.

6. Divina aliter quam prioribus temporibus mox nimium mature, modo nimium tarde peraguntur, infructuosas facit conciones aut plane intermittit, ob quae ludimagister a parochianis et alis hominibus multa aspera verba inaudire cogitur.

7. Capellanus ab anno 1738 usque ad hoc tempus se etiam (qua autoritate nescitur) in vitricum ecclesiae evexit, saepius exinde noctu et quandoque etiam de die lumen ante sacratissimum non arsit, cum oleum aut butyrum ex parsimonia tradere aut comparare noluerit, dum ludimagister homines frustum candelae accenderunt, voluit ipsos verberibus afficere.

8. Dominica post festum s(ancti) Viti ipse ludimagister sacratissimum corporali involutum in scrinio sacristiae locari debuit, quod ab hominibus capellani allatum fuit, antea supra altare sine lumine expositum erat, et taliter too tempore, quo prandebat in hospitio absque illuminatione permansit, potuisset non longe distans ab ecclesia cum omni reverentia tabernaculo includere.

9. Binas tabernaculi claves sua incuria deperdidit, ita ut illud velfringi ac destrui debuerit, non est utilitati, sed detrimento ecclesiae.

10. Scandalo sibi sumunt parochiani, et iridetur, quod mox finitis divinis tam festis quam ferialibus diebus candelas et faces ex altaribus et sacristia accipiat et ad sum cubiculum deportet ac novas nunquam accensas, candelabris imponat, cum hoc potius servum ecclesiae concernat. Ludimagister a prima juventute 40 annos ecclesiis deservit et nemo verax vel minima infidelitatis cum arguere poterit.

11. Circa pecuniarum offertorium ecclesiae antiquus mos erat, quod in praesentia capellani, vitrici ecclesiae ac custodis confraternitatis

numeratum et tertia pars capellano extradita fuerit, modo autem haec omnia ipse solus per se facit. /115/ Supplicat oretenus, ut haec sub rosa habeantur, ne ob pertimescenda gravissima jurgia prodatur.

12. Videtur ab exteriori, quod tectum capellaniae reficiendum sit, ideoque paucioribus sumptibus consulat et suo proprio iudicio monita pertinaciter inhaereat.

Querelae Josephi Ferckh ianionis ad S(anctum) Aegidium, qui honestissimus vir videtur.

Conciones luridae et sine fructu fiunt. Nunquam leguntur regulae confraternitatis. Antiquissimus et incontinuatus mos fuit, quod singulis dominicis et festis, quibus alio processionaliter non itur, hic loci divina peracta fuerint, excepta dominica quarta cujusvis mensis, qua in filiali ad S(anctam) Cunegundem inferiorem persolvuntur: hic vero capellanus pro suo arbitrio ordinem invertebat ac non statuta die, sed prout ipsi incidit, in posteriori ecclesia divinis operatur, hinc fit, quod plurimi prioribus assueti homines sacrificio priventur.

Aedituus non bene claudit portas ecclesiae, ita ut maneant aperta. Ecclesia rarissime mundatur, uti praealti pulveres cernantur, hodie ob timorem visitationis tandem perpurgata.

Decreta ob hanc visitationem edita

I. Fons et origo plurimorum in sequentibus exponendorum est capitositas capellani Simons Trabass, ab omnibus quotquot notitiam ejus habent, pertinacitatis sue incusatur. Obediat mandatis superiorum, aliorum prudentium virorum consilio sequatur, suo turbulento capiti non fidat, frangat illud, ne alis severioribus modis frangatur.

II. Quod oretenus protuli, in his decretis scripto repeto: ne praesumat imposterum paramenta et his similia pro benedictione ad religiosos transmittere, sed haec ad me dirigat. Ubi sunt illae 12 stollae benedicendae, de quibus in visitatione mentionem fecit? Necdum ad me delatae.

III. Renovatur prioris anni mandatum, ut regulas pro confraternitate

Immaculate conceptions conficiat, mihi' ad revisionem mittat, tandem pro gratiosissima confirmatione earundem apud celsissimum et reverendissimum principem etc. supplicet.

IV. Uti elapso anno injunctum obligationes, functiones, processiones et consuetudines in ordinem redigat ac tabellam harum in sacristia affigi faciat.

V. In confessionali crates fiant et firmentur secundum prius factam monitionem.

VI. Inordinatum inventarium suppellectilis ecclesiasticae melius ordinetur.

VII. Videtur ab exteriori, quod tectum capellaniae reficiendum sit, ideoque paucioribus sumptibus consulat et suo proprio iudicio monita pertinaciter inhaereat.

VIII. Inculpatur summae negligentiae ac inobedientiae, quod die visitationis desiderato tempore quos non transmiserit ac taliter me visitatorem et plures parochianos eludere et plura incommoda causare intendit.

IX. Magis morali theologiae se impendat ac studeat, quia in hac valde debilis est, poterit contingere, quod in cura denuo examinandus sit.

X. Moderetur ac refragnet suam praecipitem iram sicut in ecclesia et sacristia cum ludimagistro me alisque praesentibus exorbitavit, sed si quae exponenda fuerint, id cum gravitet et morum suavitate fiat.

XI. Redeat in cor et recogitet, qualiter quasi extra sensus raptus die 9. octobris currentis anni vesper in praesentia sui parochi, alterius collegae, trium capucinatorum ac secularium cum summo scandalo tertio capellano insignem colaphum inter ingentes clamors impegit, addens se capacem esse pariformiter cum parochi et omnibus alis procedendi. Ex parte mea injungitur, ut, cum publice peccaverit, publicam deprecationem faciat, Quod autem celsissimus et reverendissimus princeps etc. statuerus sit, expectandum restat. Non nisi mente capti ob quodlibet verbum excandescunt. Si suas passiones regere nescit, quomodo ovicu /116/ las Christi dirigit? Se ipso aliunde sparsim dicitur, quod ita suos mores instituat,... tres ramos stultitiae jam habet.

XII. Incusatur, quod innumerabilibus et importabilibus crassitiebus suo parochi et collegis obviet. Noscitur, qua sit origine natus. Inurbanitas inter maxima vitia clerici censetur, qua animi parochianorum et in simul commorantium exacerbantur.

Non vestis, sed mores sacerdotem a rustico discernunt. Etiam summi principes et maximi domini comitate sua aliorum corda captivant.

XIII. Exprobratur ipsi, quod antedicta 9. octobris pauperculos capuccinos contumeliosis verbis exceperit cum comminatione, quod eos virgis caedere velit. Apparet exinde crassus ejusdem genius, quo jocum a re seria distinguere nescit.

XIV. Pudeat ipsum, quod mihi in faciem negaverit, se coram suo parochi et aliis vitricum ecclesiae prostituisset ac diffamasse, quasi 100 florenos ecclesiae sustulisset, convicitur sui proprii parochi scripto attestato, syndicus hic magnus ecclesiae benefactor est, ideoque de illo talia non supponenda.

Revocabit proinde sua dicta et famam restituat, si quid tamen evidenter (quod non credo) in contrarium demonstrare poterit, illud ei deferendum cum omni veritate et authenticis probationibus, qui ratiocinia ecclesiae suscipit.

XV. Scripta vitrici, si qua adhuc ad manus habet, sine ultiori mora restituat et non praesumat in justificatis ratiocinis alios numeros formare.

XVI. Ab omnibus, qui hac de re interrogati fuerunt, unanimiter accusatur, quod luridissimas conciones faciat, quod non mirandum, cum se studiis ac lectioni parum aut nihil impendat.

XVII. Quod ab antecessoribus observatum etiam sibi pro norma habeat, nimirum ut moribundorum legata non sibi solum pro privatis sacris applicet, sed etiam ecclesiae juxta corundem ultimam voluntatem contribuat.

XVIII. De ludimagistro dicitur, quod prioribus temporibus pro quolibet sacro ad S(anctum) Aegidium lecto unum grossum habuerit, cum inservire de ministro providere et vinum pendere debeat. Cur ergo ipse hos grossos retinet? Profecto est restitutioni obnoxius, cuilibet detur ac permittatur suum.

XIX. Idem intelligendum de collectura musti, quae ludimagistro non praecipienda, ubi eam antehac habuit.

XX. Intra bimestre in solito loco ratiocinia omnium proventuum, offertoriorum ac expensarum ab anno 1733 usque ad annum 1739, quae pro capella s(ancti) Joannis Nepomuceni, b(eatissima) v(irgine), s(ancto) Aegidio et ornatu ecclesiae collegit, fideliter ponat.

XXI. Divina dominicis et festis diebus, uti antehac factum, non nimium mature nec tarde peragat, sed hora nona inchoentur.

XXII. Immediate ac sine tergiversatione officium vitrici ecclesiae, quod nescio qua autoritate in se assumpsit, deponat, ratiocinia desuper faciat ac arbitrio horum p(atri) praefecto pro justificatione consignet.

XXIII. Objurgari meretur, quod saepius noctu et quandoque die lumen ante sacratissimum hac de causa non arserit, quod ex innata parsimonia oleum aut butyrum sumptibus ecclesiae comparandum tradere recusaverit. Scit serium ecclesiae praeceptum, /117/ vi cuius semper lumen coram ven(erabili) sacramento ardere injungitur.

XXIV. Ad sequentem casum, qui ante biennium dominica post festum sancti) Viti contigit, exhorui, postquam sacratissimum corporali inclusum absque omni lumine altari imposuit, illud a suis hominibus ludimagistro in sacristiam delatum fuit, qui illud scrinio inclusit, ac taliter toto tempore, quo in propinquo hospitio prandebat, absque illuminatione permansit, cur illud pyxidi inclusum (cum, in corporali micae facillime decidant), cum summa reverentia in tabernaculo non collocavit et candelam accendi fecit? Si circa hoc sacratissimum mysterium tam irreverens ac luridus, quid de aliis sacerdotale officium concernentibus functionibus sperandum?

XXV. Meliorem curam rerum ecclesiae habeat, sua enim incuria binas tabernaculi claves deperdidit, ita ut vi effringi ac destrui debuerit, quod nulli utilitati, sed potius detrimento ecclesiae sit, de illo dicitur.

XXVI. Irridetur a parochianis et exteris, quod vix finitis divinis candelas ex altaribus et faces ex sacristia suis manibus accipiat et ad cubiculum deportet, hinc factum, quod in itinere constituti et celebrare volentes p(atres) capucini longissimo tempore detenti fuerint, donec ex alio loco candela mutuari potuerint. Non reprobis, quod hae cubiculo includantur, sed illud reprehendo, quod hoc per aedituum non faciat et non saltem duas in candelabris pro necessitate sacrificii relinquat.

XXVII. Ut omnis suspicio et sinistra opinio tollatur, pecuniarium offertorium juxta veterem consuetudinem non solus, sed in praesentia vitrici ecclesiae ac congregationis custodis numeretur et tertiam partem cum benedictione dei accipiat.

XXVIII. Cum fenestra in navi ecclesiae valde exigua et haec ita obscura sit, ut ex libro nemo quid orare possit, eam ampliari faciat.

XXIX. Chorus musices ita in alteram partem subselliorum propendet, ut summum periculum subsit, quin corruat et magnam stragem edat, huic periculo tempestive occurrere satagat.

XXX. Non praesumat amplius juxta suum mirabile caput vetere ordinem divinorum immutare et ea jam ad S(anctum) Aegidium, jam ad S(anctam) Cunegundem inferiorem pro suo arbitrio celebrare, ut magna copia hominum prioribus assueta sacro et verbo divino priventur, sed observet antiquissimam consuetudinem, vi cuius singulis dominicis et festis in priori ecclesia, in posteriori vero solum quavis quarta dominica cujusvis mensis divina peraguntur.

XXXI. Segnitiam suam in habendis functionibus non sine evidenti mendacio ex publica cathedra demonstravit, dum ficto meo tamquam superioris sui expresso mandato claris verbis protulit sibi injunctum fuisse, ut quando divina in Spillfeld fiunt, contermini S(ancto) Aegidio eo se conferant, cum in loco sibi concredito hisce operaturus non sit. Revocet haec, nam nec per primam mentis operationem mihi hoc incidit, taceo primo, quod demandarim. Ex hoc colligitur, qualis fides in aliis ipsi adhibenda sit. Cathedra est locus veritatis, non pulpitem mendaciorum.

XXXII. In secundo decreto respectu Jähring fuit ipsi injunctum, ut a puerorum instructione confestim cesset, nihilominus suam duram cervicem sequens ab inerti paedagogia non abstinuit. Nolit expectare tertiam monitionem.

XXXIII. Elapso anno e cathedra promulgavit, quod in festo (Sancti) Joannis Nepomuceni cadente in sabbatum ante pentecostes divina ad S(anctum) Aegidium peracturus sit: plurimi hominum comparuerunt, et ipse non sine gravi murmure ac scandalo aliorum emansit.

Excusat se quidem, quod parochus inhibuerit, hic desuper a me interrogatus prohibitionem negat, sed solum imperasse affirmat, ut antea vi sui officii sacrum fontem mundet, exinde ad suas functiones progredi potuisset.

XXXIV. Finita visitatione literis ad me directis et oretenus accusatus fuit, quod quapiam dominica quatuor initia cantaturus cum sacratissimo e templo processerit non expectans, uti faces accendantur, ob quod magnum scandalum in populo exortum. Proh deum! quanta irreverentia?

Demum canonicè monetur, ut in his omnibus se serio emendet et praesentia decreta accurate observet, ne posteriora prioribus deteriora fiant.

5.8. Decreta ad ludimagistrum, qui simul aedituus, directa

1. Ihr verdet hinführo gegen der Priesterschaft ein gressere Eherbietigkeit tragen, sie nicht mit »Jhr« tractiren, gleich wie ihr in Beysein meiner und anderer den Caplan tituliret.
2. Unterfanget euch nicht mehr, das Hochwürdigste Guet in euer Hände zunehmen, dan dises nicht euer Dienst ist, wie ihr falschlich vorgibet, sondern allein denen Priestern oder diaconis zuestehet.
3. Die Kirchen Thör miessen embsiger gespört und nicht so langwüurig auch nächtlicher Zeit offen gelassen werden.
4. Es seynd mehrere Klagen vorkommen, das die Kirchen Wänder selten gesaubert werden, also das solche voller Staub vnd der Boden mit einer Menge s(alva) v(enia) Koth bedeckhet seye, welches fürders hin zu verbessern ist.
5. Wollen der Schulmaister von dem Pfarrer abhanget, nichts desto weniger, künthe der Caplan Ämbter, Gottsdienst und andere Verrichtungen aufnehmen, bey welchen die Gegenwarth vonnethen (vonnöthen) wäre, also ist der Ausgang oder Abwesenheit auch ihme anzudeüten, auf das kein Unordnung sich heruorthue.

Obtožbe proti kaplanu

Izrečen je bil ukaz, da mi kaplan zgodaj zjutraj na dan vizitacij pošlje konje, a ko je izvedel, da me pričakuje 8 kmetov, ki bodo proti njemu sprožili obtožbe, je poslal konje šele okoli enajste ure, zato so oni zaradi tako dolge zamude, ne da bi kaj opravili, odšli in tako se je kmetom izmaknil.

Ker je v znanju zelo šibek, sem se v Gospodu odločil [zadevo] urediti, če bi se lahko ponovno prisilil lotiti duhovniškega izpita. V moji prisotnosti, [prisotnosti] mojega pisarja in drugih ljudi je začel s takimi zgodbicami in govoricami v cerkvi in zakristiji o učitelju, da je malo manjkalo, da ga ne bi [učitelj] udaril, ker se je spozabil da je pravzaprav [samo] učitelj, in ker je bil zaradi vas obrekovan, je bil nad vami razburjen, zato je bil [učitelj] od mene javno prijeto in opozorjen, da naj pokaže duhovščini več spoštovanja. Župnik se je ostro pritožil v meni danih pismih, da bi naj ta kaplan ob treh popoldan v svoji sobi v njegovi prezenci, [prezenci] drugih dveh kaplanovih duhovnih pomočnikov, treh kapucinov, drugih klerikov in dveh posvetnih laikov in je z glasnim zvokom primazal veliko, močno klofuto tretjemu kaplanu Jakobu Loppitschu, rekoč, da je česa takšnega sposoben [prvi kaplan Trabass] podobno z župnikom in vsemi drugimi prisotnimi, vzrok tega je bil, da je postal nek laik v času večerje šaljivi kapucin in opravljevec, da jih je [duhovščino] obiskal in Simona Trabassa nekaj časa nadlegoval, in takrat se je tretji kaplan smejoč z drugimi držec v roki ključ svoje sobe nehote dotaknil roke tega [Simona Trabassa], in ta je vzrožil, se spozabil ter udaril nedolžnega [tretjega kaplana]. Župnik je dodal, da je ta kaplan poln številnih in nevzdržnih grozot, s katerimi je seznanil tako župnika, kot druge sodelujoče.

V vsem tem je bil prisoten tretji kaplan in zahteva zadoščenje in dodaja, da je [kaplan] zagrozil ubogim kapucinom z grožnjo, da jih namerava pretepesti s šibami.

Obtožbe ključarja proti kaplanu

Poklican je Sebastijan Gütmacher, podrejen gospostvu graščine Strass, star 54 let.

Kaplan je avtor velikih laži, sramotil in žalil ga je pred župljani, češ da si je vzel 100 goldinarjev, namenjenih cerkvi, čeprav je jasno pokazal, da je bil vedno velik dobrotnik, zlasti kapeli svetega Janeza Nepomuka.

Pri sebi ima seznam vseh darov, ki jih je daroval. Dodaja, da mu je cerkveni vinograd, ki je bil prej vreden 300 goldinarjev, uspelo s svojo pridnostjo izboljšati, da je sedaj vreden 1000 goldinarjev. Zato zahteva, da se prekliče žalitve proti njemu in da se tako obnovi njegov dober sloves. Druga obtožba je, da je kaplan posegel v več cerkvenih obračunov, potrjenih s strani patra prefekta v Jareninskem dvoru, da je bil tako upravičeno vključen, in tako je napisal številne druge (obračune, ki jih lahko izdaja samo prefekt), nekatere je ukradel, in s takšnim načinom dela je izgubil svojo posest. Tretja, da so njegove pridige izredno neumne in da se župljani nič ne naučijo iz njih. Obe strani sta pozvani zaradi prvih dveh obtožb v Lipnico pred dekanatski sedež, da se sedmega septembra osebno zglasita in da se predstavijo te sramotne žalitve.

Odgovor kaplana glede učitelja

Da se je, kar zadeva prekomerno popivanje, izboljšal, vsaj v njegovi prisotnosti. Trdi, da [učitelj] še vedno napeljuje župljane proti njemu [kaplanu]. Od prejšnjega [vizitacijskega] obiska ni pokazal neposlušnosti do svojega župnika. Letos je sodeloval tudi v procesijah. Zaradi njegove odsotnosti ni bilo nič petih svetih maš.

Odziv samega učitelja

Vsak teden ima le tri ali štiri otroke, ki jih je treba poučiti za izpraševanje iz verskega nauka. Zanima, da bi zoper kaplana kdaj hujskal župljane. Pravi, da je odvisen samo od župnika in ne od kaplana, zato meni, da je treba le pri prvem iskati dovoljenje za odsotnost.

Obtožbe proti kaplanu, ki jih je zapisane učitelj [ki je hkrati cerkovenik]

1. Da si pridruže velik del darov umirajočih, ki jih uporablja za zasebne maše in ne za cerkev, kar se še nikoli ni zgodilo pri predhodnih kaplanih.

2. Za te obveznosti vezane na maše, ki se dogajajo in so prebrane na tem mestu, je šel groš, ki, kot je bilo odločeno, sicer pripada učitelju, a [groše] zadržuje [kaplan] zase, čeprav mora [učitelj] njemu [kaplanu] streči in ministrirati ter preskrbeti mašno vino.

3. Učitelj mora večji del leta zvoniti zoper slabo vreme, iskati pomočnike, nabavljati smodnik na

svoje stroške, jeseni sam pobrati bero v moštu, na večih krajih so ga kaplan osebno in delavci v vinogradu prehiteli in mu vzeli njegov del, da ni ničesar dobil, česar si dotlej nobeden od kaplanov ni drznil, čeprav sicer [kaplan] od župljanov dobiva bogato bero v najčistejši pšenici in groših (kot dajatvi) za sir, po domače Kässgroschen.

4. Na takšen način je od leta 1733 pa vse do leta 1739 iz lažnega naslova za kapelo svetega Janeza Nepomuka, presvete Device, in svetega Egidija in okrasitev cerkve, pobiral novo vino, češ da namerava poskrbeti, da se nekaj stvari naredi, ampak je bilo v resnici do sedaj malo storjenega, ker je [kaplan] zapravil zase in o teh dohodkih pa tudi ni predložil nobenega računa patru prefektu v Jarenini.

5. Enako se govori o denarju in drugih dajatvah, zbranih od njega v ta namen.

6. Maše se opravljajo drugače kot v prejšnjih časih, bodisi prežgodaj bodisi prepozno, ima brezplodne pridige ali pa jih popolnoma izpušča, zaradi česar je učitelj prisiljen poslušati mnogo ostrih besed od župljanov in drugih ljudi.

7. Kaplan se je od leta 1738 postavil na mesto ključarja cerkve (po čigavi avtoriteti ni znano), ponoči in tudi kdaj čez dan ni gorela luč (sveča) pred Najsvetejšim, ker iz

skoposti ni hotel dati ali kupiti olja za prižig sveč, če pa so učiteljevi ljudje (nejasno, za koga gre) prižgali del sveče, jih je napadel s šibami.

8. Na nedeljo po prazniku sv. Vida [15. junija] je moral učitelj postaviti Najsvetejše ogrnjeno v velum, v skrinjico v zakristiji, ki so ga prinesli kaplanovi možje, prej pa je bilo [Najsvetejše] izpostavljeno nad oltarjem brez kakršne koli luči, čeprav bi ga lahko kaplan, ki ni bil daleč od cerkve, z vso spoštljivostjo postavil v tabernakelj.

9. Zaradi svoje nepremišljenosti je izgubil oba svoja ključa za tabernakelj, tako da jih je bil dolžan razbiti uničiti, tako da nista bila koristna, temveč neuporabna v cerkvi.

10. Škandal so mu priklicali župljani, in bil je posmehovan, ker je tako kmalu pospravil tako nedeljske kot praznične ali navadne sveče in bakle iz oltarja in zakristije in jih spravil v svojo sobo in [namesto teh] postavil nove nikoli osvetljene svečnike, ko je to zaskrbelo vdanega služabnika cerkve [učitelja]. Učitelj je služil cerkvi že od mladosti 40 let in resnično ga nihče s kančkom nezvestobe ne more "prinesti naokoli."

11. Da glede darovanja denarja cerkvi obstaja star običaj, ki [določa], da poteka štetje denarja v prisotnosti kaplana, ključarja cerkve in skrbnika bratovščine in [zbran dobiček se deli na tri dele] tretji del naj bi bil izročen kaplanu, ampak potem si je kaplan vzel zase kar ves izkupiček. Ustno je zaproseno, da je to zadržano pod rožo (da ostane skrito), ker je razkrito že veliko strašnih in težkih konfliktov.

12. Od zunaj je videti, da je potrebno popraviti streho kaplanije, zato naj poskrbi za čim manjše stroške in naj se po svoji lastni presoji resno drži opozorila

Obtožbe Jožeta Ferka (mesarja) pri Svetem Egidiju, ki je videti nadvse pošten mož

Pridige so bile slabe in nekoristne. Nikoli niso bila prebrana pravila bratovščine. Najstarejša in neprekinjena tradicija je bila, da so vsako nedeljo in na vsak praznik, na katerega ni bilo nobene procesije, izvajali božje obrede v tem kraju, z izjemo četrnih nedelj kateregakoli meseca, ker so bile izvedene v podružnici Svete Kunigunde: ta ukaz je kaplan obrnil po svoji volji in ni izvedel na dogovorjeni dan, ampak kakor se je sam odločil, obred je bil v cerkvi izveden kasneje; tako se je zgodilo, da je bilo sedaj mnogo ljudi, ki so bili navajeni drugače, prikrajšano za mašo.

Mežnar ne zapira dobro vrat cerkve, zato ostajajo odprta. Cerkev je zelo prašna in redkokdaj očiščena. Na ta dan naj bi bila čista zaradi vizitacije.

Dekreti, ki so bili izdani za to vizitacijo

I. Vir in izvor v nadaljevanju mnogih razkritih stvari sta posledica samovolje kaplana Simona Trabasa, zaradi svoje trmoglavosti je bil obtožen od vseh, ki so ga poznali. Naj uboga višje ukaze, sledi navodilu drugih modrih mož, ne zaupa svoji zmedeni glavi, naj zlomi to [glavo], da ne bo zlomljen z drugimi ostrejšimi načini.

II. Kar sem ustno izjavil, bom te dekrete ponovil še v pisanju: Naj ne jemlje tujih predmetov in tem podobno za blagoslov pri maši, ampak naj te posreduje k meni. Kje je teh 12 štolnin od blagoslova, o katerih je govoril med vizitacijskim obiskom? Niso mi bile še prinešene.

III. Obnovljen je ukaz iz prejšnjega leta, da je treba pripraviti pravila za bratovščino

brezmadežnega spočetja, in mi jih poslati v revizijo, tako končno lahko prosim za najmilostljivejšo potrditev teh pri najbolj vzvišenem in prečastitemu vodji etc.

IV. Da naj spravi zapovedane dolžnosti, naloge, procesije in običaje preteklega leta v red in naj naredi tabelo teh ter pribije v zakristiji.

V. V spovednici naj bi nastale lesene mreže, a utrjene so bile sekundo preden je bilo izdano opozorilo.

VI. Naj se boljše uredi neurejen inventar cerkvenega pohištva.

VII. Od zunaj je bilo videno, da bo streha kaplanije morala biti popravljena in tako naj poskrbi za manjše stroške in po svoji lastni presoji naj se trdno drži opozorila.

VIII. Obtožen je skrajne malomarnosti in neposlušnosti, ker na dan vizitacije ni v zelenem času poslal konjev, tako se je nameraval izmakniti mojemu obisku in drugih župljanov in povzročiti številne nevšečnosti.

IX. Naj se bolj posveča in uči moralne teologije, ker je v tem zelo šibek, lahko se zgodi, da bo ponovno preverjen v župniškem izpitu.

X. Da je zmeren in naj se vzdrži jeze tako v cerkvi kot v zakristiji do učitelja, mene in drugih prisotnih, če pa je kaj treba razložiti, naj to naredi z resnostjo in na blag način.

XI. Naj se usmeri k srcu in premisli, kako je lahko iz občutka zanosa na dan devetega oktobra tega leta zvečer v prisotnosti svojega župnika, drugih kolegov, treh kapucinov in posvetnih v velikem škandalu tretjemu kaplanu zadal izreden udarec med glasnim kričanjem, rekoč da si sposoben enako tudi župniku in vsemi drugimi prisotnimi. Z moje strani je bilo zapovedano, da, ker je javno grešil, naj javno prosi odpuščanja. Kaj pa bo določil [kot kazen] prevzvišeni [salzburški nadškof oz. njegov namestnik] je treba počakati. Samo nor človek se vname za vsako besedo. Če ne zna vladati svojim strastem, kako bo vodil Kristusove ovčice? O njem samem je bilo tu in tam slišano iz drugih virov, da tako oblikuje svojo obnašanje..., kot bi že imel tri veje neumnosti.

XII. Obtožen je bil, da je srečal svojega župnika in kolege s številčnimi in neznosnimi grozotami. Znano je, od kod se je to pojavilo. Neotesanost velja za eno izmed največjih pomanjkljivosti duhovnika, kar je razbesnilo dušo župljanov in drugih prebivalcev. Ne z oblačili, ampak z navadami ločujejo duhovnika od kmeta. Tudi najvišji vodja in največji gospod s svojo dobroto očara srca drugih.

XIII. Sam je obtožen, da je na prej navedeni 9. oktober sprejel uboge kapucine z zmerljivimi besedami in grožnjo, da jih namerava pretepesti z vejami. Tukaj se potem kaže zgoščenost [njegove] pameti, da ne zna ločiti šalo od resne zadeve.

XIV. Sram naj bo njega [kaplana] ker mi je v obraz zanikal, pred župnikom in drugimi, nastopajoč in razglašajoč se za ključarja, da je ukradel skoraj skoraj 100 godlinarjev cerkvenega denarja [prej obtožil sindik, da je vzel], užaljen je svojemu lastnemu župniku potrdil, da je napisano, da je sindik največji dobrotnik cerkve in zato od njega ni bilsuspendiran. Tako bo ponovno poklican, da svoje besede in govornice ponovi, če bi lahko (kar ne verjamem) očitno nakazal drugače in to naj predstavi z vso resnico in verodostojnimi dokazi, ki spadajo k cerkvenim računom.

XV. Zapisi ključarja, ki jih je imel še vedno pri roki so bili vrnjeni brez daljše zamude in naj ne bi dvomil v upravičenost logike nastanka številnih drugih.

XVI. Od vseh, ki so bili vprašani o tej stvari, je bil soglasno obtožen, da je izvajal slabe pridige, kar ni presenetljivo, če se je študiju in branju posvetil malo oziroma nič.

XVII. Kar so spoštovali že njegovi predhodniki, naj ima tudi zase pravilo, da volil umirajočih naj vsekakor ne daje samo sebi za zasebne obrede, ampak naj daruje tudi cerkvi v skladu z njihovo poslednjo voljo.

XVIII. O učitelju je rečeno, da je v prejšnjih letih za vsako branje maše pri Svetem Egidiju dobil en groš, ker mora poskrbeti za ministriranje in plačati vino. Zakaj je torej zase zadržal te groše? Vsekakor je dolžan povrniti dolg kateri koli osebi.

XIX. Enako mora biti razumeto glede zbiranja vina, kar naj ne bo dano učitelju, ki ga je včasih že imel.

XX. V dveh mesecih je na običajnem mestu zbral utemeljitve za vse stvari, ofertorije in stroške od leta 1733 vse do leta 1730 za okrasitev cerkev kapele Svetega Janeza Nepomučnika, srečne device, in Svetega Egidija, in naj to [okraševanje] v resnici izvede.

XXI. Svete nedelje in praničnih dni, kot je bilo kot se je že delalo, naj ne izvaja ne prezgodaj in ne prepozno, ampak, da so začete ob deveti uri.

XXII. Takoj in brez pretvarjanja se naj odpove službi ključarja cerkve, ker ne vem s kakšno avtoriteto je to prejel, naj se naredi sklepe od zgoraj in naj jih potrdi po presoji patra perfekta za utemeljitev.

XXIII. Zasluži si grajo, da pogostokrat ponoči in kdaj čez dan pred Najsvetejšim ni gorela luč in to zaradi tega razloga, ker je iz prirojene varčnosti glede porabe olja oziroma blagoslovljenega mazila v cerkvi zavrnil nabavo naročila. Pozna resno cerkveno pravilo, v katerem je zapovedano, naj vedno gori luč med evharistijo

XXIV. K sledečemu dogodku, ki se je zgodil pred dvema nedeljama po prazniku svetega Vida; bil sem zgrožen, ker je Najsvetejše ogrnjeno v velum postavil na oltar brez kakršne koli luči, in njegovi možje so Najsvetejše odnesli učitelju v zakristijo, ta ga je zaprl v skrinjico, in tako je v vsem tem času, ko je [kaplan] obedeloval v gosteh ostajalo [Najsvetejše] brez osvetljave, zaradi česar je bilo skrito v ciboriju (ker, drobtine zlahka padajo v velum) zakaj ga ni z vsem spoštovanjem postavil v tabernakelj in prižgal svečo? Če je glede tega najsvetejšega misterija tako nespoštljiv in nemaren, kaj je pričakovati pri drugih opravilih pripadajočih duhovniški službi.

XXV. Naj ima boljšo skrb za cerkvene zadeve, zaradi svoje malomarnosti je izgubil ključne tabernaklja, tako da jih je bilo potrebno razbiti in uničiti, kar ni v nikakršno korist, ampak v škodo cerkvi, je o temu rečeno.

XXVI. Posmehovani so od župljanov in drugih, ker je takoj pospravil nedeljske sveče iz oltarja in bakle iz zakristije, jih vzel na lastno pest in odnesel v sobo, tako se je zgodilo, da so si očetje kapucini, ki so bili na poti in so si želeli praznovanja, izposodili sveče iz drugega kraja. Ne zanikam, da so zaprte v to sobo, ampak to zadržujem zase, ker to ne počne za upravitelja in naj ne pusti samo dveh v svečnikov, ki so nujne pri darovanju.

XXVII. Da bi bil odpravljen vsak sum glede vzetega denarja od darovanja, ga naj ne vzame [Trabass] sam, kot je po stari navadi, ampak bi ga moral prešteti v prisotnosti ključarja cerkve in kongregacije in tretji del [ki pripada Trabassu] bo vzeta z božjim blagoslovom.

XXVIII. Ker je okno v cerkveni ladji zelo majhno, in je tako temno, da ne more nihče moliti iz knjige, naj se okno poveča.

XXIX. Pevski kor, se tako nagiba k drugemu delu klopi, da je precejšnja nevarnost, da se zruši in povzroči velike škode, tej nevarnosti se je treba pravočasno zoprestaviti.

XXX. Naj si v nadalje ne dovoli več, zaradi svoje čudne glave, spreminjati starih mašnih navad, ki jih je že pri svetemu Egidiju in pri sveti Kunigundi praznoval po svoji volji, tako da so bili številni prikrajšani svetih in božjih besed, sedaj naj spoštuje najstarejšo [mašno] tradicijo, ki jo izvajajo vsako nedeljo in praznik v prvi cerkvi, v drugi pa le vsako četrto nedeljo v mesecu.

XXXI. Svojo nemarnost pri mašnih opravilih je, ne brez očitnega zavajanja, pokazal na prižnici, ko je z jasnimi besedami naznanil, da mu je bilo zapovedano z izrecnim ukazom od njegove avtoritete, da ko so maše v Špiljah, naj se prebivalci iz sosednjega Šentilja (v Slovenskih Goricah) zberejo [pri maši] tu, ker ne bo mogel delovati sam na tem mestu, ki mu je zaupano.

Iz tega je sklepati, kakšno vero kaže pri drugih stvareh. Prižnica je mesto resnice, ne oder laži.

XXXII. V drugem dekretu glede Jarenine same, je bilo zapovedano, da se takoj preneha z učenjem dečkov, kakorkoli zaradi svoje krute svojeglavosti, se ni vzdružel od slabega mentoriranja. Naj ne pričakuje tretjega opozorila.

XXXIII. Leto nazaj je bilo predlagano od škofovskega sedeža, da bo izvedel sveti obred za praznik svetega Janeza Nepomuka, ki pride na soboto pred binkoštni v cerkvi svetega Egidija: prisotnih je bilo veliko ljudi, in sam ni ostal brez težkih govoric in škandalov.

Opravičil se je, da mu je [to] preprečil župnik, ta [župnik] pa zanika prepoved, po tem ko je bil izprašan od mene, temveč je [župnik] v moči svoje funkcije [župnika] le ukazal naj se naprej očisti krstni kamen, preden gre [Trabass] opravljat bogoslužje.

XXXIV. Na koncu obiska je bil obtožen ustno in v pismih, ki so mi bila dana, da je nameraval peti ob nedeljah štiri začetke, ko je šel sprevod z Najsvetejšim iz cerkve, ni počakal, da bi (prej) prižgali sveče, to je vodilo k velikemu škandalu med ljudmi. O Bog! Kakšno nespoštovanje? Končno je kanonično opomnjen, da se naj resno izboljša v vseh teh stvareh in da naj natančno upošteva navzoče ukrepe, da ne bi kasneje postali slabši, kot prejšnji.

5.8. Dekreti namenjeni učitelju [ki je hkrati tudi mežnar cerkovnik]

1. Do duhovščine morate biti bolj spoštljivi, ne jih nazivati s "ti", kakor ste imenovali kaplana v navzočnosti mene in drugih.
2. Ne zavezujte se več, da boste vzeli v svoje roke Najsvetejše ker to ni del vaše službe, kakor ste napačno trdili, ampak pripada izključno župniku ali diakonom.
3. Cerkvena vrata morajo biti večkrat očiščena in naj ne bodo tako dolgo odprta, tudi v nočnem času.
4. Obstaja več pritožb, da so cerkveni zidovi redko očiščeni, tako da so polni prahu in tla so pokrita z veliko količino [dovolite] umazanije, izločkov, kar se mora v prihodnosti popraviti.
5. Če je učitelj pokoren župniku, lahko kaplan prevzame maše, bogoslužje in druga opravila, pri katerih bi bila nujna [učiteljeva] navzočnost, tako naj bosta izhod ali odsotnost sporočena tudi njemu [kaplanu], da potem ne pride do nered.

Zaključek

Iz tega zapisnika je bilo možno prepoznati, da so se v vikariatu Št. Ilj (Šentilj) zgodili tako intenzivni konflikti in toliko nepravilnosti, da se je morala ukvarjati z njimi tudi višja cerkvena avtoriteta, ki je nadzorovala in regulirala delovanje župnij s pomočjo vizitatorja. Kot najbolj problematičen člen, ki je sprožil konflikte, je bil prepoznan kaplan Simon Trabass. Vizitator je zato ustrezno zapisal obtožbe, ki so bile izrečene proti Trabassu in iz vseh pridobljenih informacij sestavil dekrete, ki so bili namenjeni uvedbi sprememb v cerkvi ter razrešitvi nastalih konfliktov.

Dekrete je mogoče razdeliti na dva dela. Prvi del sestavljajo dekreti, ki se navezujejo na delovanje kaplana in učitelja. Pri njunem obnašanju in izvedbi opravil je vizitator zahteval poboljšanje. Drugi del pa je sestavljen iz dekretov, ki se navezujejo na izboljšavo razmer v župniji. To pomeni, da je bilo že predhodno izdanih cel kup dekretov o tem, katere novosti morajo vpeljati župnije na Zgornjem Štajerskem. Vikariat je pri tem precej zaostajal. Zato je zahteval vizitator pri izvedbi teh dekretov doslednost.

Na podlagi vizitacijskega zapisnika je razvidno, da so se nepravilnosti pri Trabassu izkazovale že vsaj slabo leto poprej. Zakaj so potem ukrepi cerkvene avtoritete sledili tako pozno, je možno razlagati vsaj na dva načina: da se je njegov odnos do duhovščine v zadnjem letu tako očitno poslabšal, da so morali preprosto ukrepati, ali pa zaradi tega, ker je njegovo obnašanje zapustilo varen prostor vikariata in se pričelo kazati javnosti. Župljani so že tako opazali in sledili Trabassovim malomarnostim v vodenju maš in pridig, z javnimi nasilnimi izbruhi pa je izzval škandal. Višja cerkvena avtoriteta se je bila primorana vmešati. Ukrep, ki je sledil temu, je najprej zahteval, da se javno opraviči. Po vrhu tega pa je bilo zapovedano, da bo sledila tudi kazen cerkvene avtoritete, salzburškega nadškofa samega (oz. njegovega namestnika). Če se je kaplan v prihodnosti izboljšal, sicer ni jasno, je pa iz dekretov razvidno, da navkljub številčnim in resnim sankcijam ni izgubil svoje dolžnosti.

Objavljeni viri

- Schroniz, Karel Jožef. »Visitatio ecclesiae ad S(anctum) Aegidium, quae pertinet ad parochiam in Jähring, habita die 14. julii 1739.« V *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhiodiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*, ur. Jože Mlinarič. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani: Inštitut za zgodovino cerkve, 1987.
- Schroniz, Karel Jožef. »Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem in Jähring habita die 16. julii 1739.« V *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhiodiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*, ur. Jože Mlinarič. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani: Inštitut za zgodovino cerkve, 1987.
- Schroniz, Karel Jožef. »Visitatio parochialis ecclesiae ad beatissimam virginem in Jähring habita die 4. Octobris anno 1740.« V *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhiodiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*, ur. Jože Mlinarič. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani: Inštitut za zgodovino cerkve, 1987.
- Schroniz, Karel Jožef. »Visitatio filialis ecclesie ad S(anctum) Aegidium sub parochia in Jähring die 10. Octobris 1740.« V *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhiodiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*, ur. Jože Mlinarič. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani: Inštitut za zgodovino cerkve, 1987.

Literatura

- Mlinarič, Jože. *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhiodiakonata med Dravo in Muro 1656-1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani: Inštitut za zgodovino cerkve, 1987.
- Mlinarič, Jože. »Prispevek benediktincev k duhovnemu in gospodarskemu razvoju na območju severovzhodne Slovenije.« *Studia Historica Slovenica* 1, št. 2 (2001): 277.

- Rajšp, Vincenc. »Samostani in Župnije. Inkorporacije in patronati samostanov v današnji Sloveniji.« *Arhivi* 40, št. 2 (2017): 191–198.
- Volčjak, Jure. »K razvoju oglejske arhidiakonatske mreže na Kranjskem. Gorenjski arhidiakonatski in župnija Trzič v luči vizitacij gorenjskega arhidiakona Flachenfelda leta 1704.« *Kronika* 68, št. 2 (2020): 489–504.
- Volčjak, Jure. »Spodnjesavinjska dolina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa.« *Kronika* 65, št. 3 (2017): 489–504.
- Žnidaršič Golec, Lilijana. *Cerkvene ustanove in službe v zgodnjem novem veku na Slovenskem: Škofovstvo, arhidiakonatsvo, župništvo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015.

